

İsyan ve Savaş Günlerinde İstanbul: *II. Mahmud Döneminde Asayiş ve Güvenlik (1808-1829)*

Zeynep Polat Satoğlu

İsyân ve Savaş
Günlerinde İstanbul: II.
Mahmud Döneminde
Asayiş ve Güvenlik
(1808-1829)

Zeynep Polat Satoğlu

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şhitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

İşyan ve Savaş Günlerinde İstanbul:

II. Mahmud Döneminde Asayiş ve Güvenlik (1808-1829)

Zeynep Polat Satoğlu

Language: Turkish

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5958-93-8

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub736>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Polat Satoğlu, Z., (2025). *İşyan ve Savaş Günlerinde İstanbul: II. Mahmud Döneminde Asayiş ve Güvenlik (1808-1829)*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub736>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Bu kitap, 2024 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda tamamlanan “II. Mahmud Dönemi İstanbul’unda Asayiş ve Güvenlik (1808-1829)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu çalışma, Sultan II. Mahmud’un 1808-1829 yılları arasındaki iktidar dönemini, merkezileşme siyaseti ve askeri reform politikaları bağlamında asayiş ve güvenlik meselelerine odaklanarak ele almaktadır. Çalışmada 1821 Yunan İsyanı, 1826 Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı Yunan İsyanı (1821), Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması (1826) ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı olaylarının öncelikle başkent İstanbul üzerindeki etkilerini devletin merkezileşme ve güvenlik politikaları bağlamında analiz etmektir. Söz konusu olayların Sultan II. Mahmud ve Osmanlı Devleti için bir güvenlik sorunu oluşturup oluşturmadığı, başkent İstanbul’da asayiş ve güvenliği nasıl etkilediği ve devletin bu olaylara karşı ne tür önlemler aldığı bu çalışmanın temel sorularıdır.

Güvenlik meselesi, sosyal bilimler literatüründe geliştirilen kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış; özellikle güvenlikleştirme (securitization) teorisinden yararlanılmıştır. II. Mahmud döneminin bu çalışmaya konu olan olaylardaki güvenlik söylem ve politikalarının disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmesi ile bu alandaki literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılan birincil kaynaklar arasında; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi katalogları, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından günümüz Türkçesine kazandırılan Kadı Sicilleri İstanbul Kataloğu, döneme ait vakayinameler ve dönemi bizzat gözlemlemiş yabancıların kaleme aldığı anılar ile seyahatnameler yer almaktadır.

İçindekiler

Ön Söz	iii
Kısaltmalar Listesi	vii
Giriş	1
1 II. Mahmud Döneminde Merkezi Devletin Oluşumu ve Reformların Düşünsel Arka Planı	17
Vesayet Altında Tahta Çıkıştan Sened-i İttifak'a	20
Merkezileşme Siyaseti ve Reformlarının Düşünsel Zemini	22
Bir Güvenlik Sorunu Olarak Büyük Ayanlar ve Tasfiyeleri	27
Sonuç	39
2 Yunan İsyanı'nda İstanbul'da Asayiş ve Güvenlik	41
Yunan İsyanı ve Rum Meselesi (1821-1829)	42
Eflak-Boğdan ve Mora İsyanlarının İstanbul'a Etkileri	46
Yunan İsyanı'nda İstanbul'da Şiddet Olayları	52
Yunan İsyanı'nda Güvenlikleştirme ve Güvenlik Araçları	59
İsyancıların Cezalandırılması: Köleleştirilme ve Mallarına El Konma	79
Sonuç	86
3 Din ve Devlet Düşmanları Olarak Yeniçeriler ve Bektaşiler: Bir Güvenlik Sorununun İnşası	87
Siyasi, Askeri ve Toplumsal Aktör Olarak Yeniçeriler	87
Merkezin Gücünden İç Tehdit Unsurlarına: Yeniçerilerin Tasfiyesi	94
Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasının Meşrulaştırılması: Yeniçeriler ve Bektaşilere Yönelik Resmi Söylemler	104
Vaka-i Hayriyye Sonrası Yeniçerilere ve Bektaşilere Karşı Güvenlikleştirme	119
Yeniçerilere ve Bektaşilere Karşı Güvenlik Teknikleri/Araçları	125
Sonuç	136

4	1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı: İstanbul'un Güvenliği ve Savaş Seferberliği	139
	1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı: Yeni Bir Siyasi Kriz	139
	1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlaması ve Rumeli'de Asker Toplama Çabaları	143
	İstanbul'a Yönelik Rus İşgali Tehdidi ve İstanbul'un Güvenliği	150
	Seferberlik Çağrısında Müslüman Birliği, Cihat ve Gaza Söylemi	163
	Sonuç	169
	Sonuç	171
	Kaynakça	177

Kısaltmalar Listesi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A. DVN. KLB (Bab-1 Asaflı Divan Kalemi Kalabend Defterleri)

A.DVN.d (Bab-1 Asaflı Divan-1 Hümayun (Beylikçi) Kalemi Defterleri)

A. DVNS TZEİ.d (Bab-1 Asaflı Tevziat, Zehair, Esnaf ve İhtisab Defterleri)

AE.SMHD. II (Ali Emiri Mahmud II)

BEO AYN.d (Bab-1 Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri)

C. ADL (Cevdet Adliye)

C. AS (Cevdet Askeriye)

C. DH (Cevdet Dahiliye)

C. HR (Cevdet Hariciye)

C. ZB (Cevdet Zabtiye)

DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi)

HAT (Hatt-ı Hümayun)

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Şeriye Sicilleri internet erişim

<https://www.kadısicilleri.org/ist154.pdf>

Giriş

Bu kitap, Sultan II. Mahmud'un 1808'de başlayıp 1839'da sona eren saltanatının yaklaşık ilk yirmi yılına (1808-1829) odaklanmaktadır. Söz konusu dönem merkezileşme siyaseti ve askeri reform politikaları kapsamında asayiş ve güvenlik konuları odaklı olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede bu kitap, 1821 Yunan İsyanı, 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı özelinde İstanbul başta olmak üzere devletin merkezileşme ve güvenlik politikalarını incelemektedir. Başkent İstanbul'a odaklanılmakla beraber mevzu bahis olayların doğrudan etkili olduğu ve İstanbul'u da dolaylı olarak etkileyen İstanbul çevresi, Balkanlar ve Ege adaları da bu kitabın kapsamına dahil edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren merkezileşme ve askeri reformlar yolunda atılan adımlar, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde siyasi ve askeri krizler ve isyanlara yol açmıştır. Devlet otoritesine bir başkaldırı olan bu isyanlar dönemin sultanları ve devlet için bir güvenlik sorunu oluşturmuş ve başkent İstanbul'u asayiş ve güvenlik açısından etkilemiştir. Bu çalışmada Sultan II. Mahmud dönemine odaklanılarak bu dönemde ortaya çıkan 1821 Yunan İsyanı, 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başkent İstanbul'da asayiş ve güvenliği nasıl etkilediği ve devletin bunlara karşı ne tür tedbirler aldığı soruları sorulmuştur.

1821 Yunan İsyanı, yeniçeriliğin kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı birçok akademik çalışmada ele alınmıştır. Özellikle Yunan İsyanı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması farklı konu başlıkları ve yöntemlerle tarihçiler tarafından çalışılmış olmakla birlikte¹ bu kitap çalışmasında asayiş

1 Bu çalışmalarda öne çıkanlar şunlardır. Mübahat S. Küttükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları," *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1986), 133-161; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Bugdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları," *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

ve güvenlik uygulamaları kapsamında konunun ele alınması özgündür. Güvenliğe dair sosyal bilimler alanında geliştirilen kuram ve yaklaşımlarla bu dönemin güvenlik söylem ve politikalarının incelenmesi ile mevcut literatüre katkı yapılması amaçlanmıştır. Kitabın bölümlerinde gerek söz konusu olaylar (1821 Yunan isyanı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı) gerekse bunlarla ilgili mevcut akademik çalışmalar olgusal ve tarih yazıcılığı açısından ele alınırken güvenlik meselesi farklı bölümleri birbirine bağlayan teorik çerçeveyi sunmaktadır.

Bu çerçevede güvenlik meselesi bu çalışmada disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmakta ve kitabın söz konusu kuramsal çerçevesinde farklı sosyal bilimler alanlarındaki güvenlik yaklaşımlarından faydalanılmaktadır. Bu bağlamda Kopenhag Okulu ve Alman sosyolog Werner Schirmer'in geliştirmiş oldukları güvenlikleştirme teorileri bu kitap kapsamında incelenen olayların analizi için faydalı bir kuramsal çerçeve sunmalarından ötürü kullanılmaktadır.² Bu teoriler ışığında güvenlik meselesi bu kitapta "sosyal inşacılık" yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Michel Foucault'nun "yönetimsellik

Başkanlığı,1986), 114-130; Zeki Arıkan, "1821 Yunan İsyanı'nın Başlangıcı", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 22 (1987), 97-132; H. Veli Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyana Karşı Alınan Önlemler," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 2 (2018), 33: 303-334; Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006); Hakan Erdem, "Do not think of the Greeks as agricultural labourers,' Ottoman responses to the Greek War of Independence," *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey* der. Faruk Birtok ve Thalia Dragon (New York: Routledge, 2005), 67-84; Hakan Erdem, " 'Perfidious Albanians' and 'Zealous Governors': Ottomans, Albanians, and Turks in the Greek War of Independence," *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, der. Antonis Anastasopoulos ve Elias Kolovos (Rethymno, Greece: University of Crete, 2007), 213-240; Hakan Erdem, "The Greek Revolt and the End of the Old Ottoman Order," *The Greek Revolution of 1821: A European Event*, der. Petros Pizaniyas (İstanbul: The Isis Press, 2011), 257-264; Meral Bayrak, "1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı"(Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 1999); H. Şükrü Ilıcak, "A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)" (Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2011); Howard A. Reed, "The Destruction of the Janissaries by Mahmud II in June, 1826" (Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 1951); Fatma Sel Türhan, "The Abolition of the Janissary Army and Its Reflections" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001); Mehmet Mert Sunar, "Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826" (Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, 2006); Nalan Turna, "The Everyday Life of Istanbul and its Artisans, 1808-1839" (Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, 2006); Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)* (İstanbul: Kitabevi, 2009); Fatma Sel Türhan, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising: Janissaries, Modernization and Rebellion in the Nineteenth Century* (London, New York: I.B. Tauris, 2014).

2 Werner Schirmer'in *threat communication* kavramına The Representation of External Threats kitabına referansla yer verilmiştir. bk. Eberhard Crailsheim, "Representations of External Threats: Approaches and Concepts for Historical Research," *The Representation of External Threats*, der. Eberhard Crailsheim ve María Dolores Elizalde (Leiden, Boston: Brill, 2019); Orijinal kaynak olarak bk. Werner Schirmer, *Bedrohungskommunikation: Eine gesellschaftstheoretische Studie zu Sicherheit und Unsicherheit* (Wiesbaden, 2008).

anlayışı” ve “güvenlik teknikleri” kavramlarından da faydalı analitik araçlar olarak yararlanılmaktadır.

Altı çizilmesi gereken önemli bir husus, bu kitapta ele alınan güvenlik uygulamalarının iç güvenlik ve asayişin sağlanması ile ilgili olduğudur. Sözlükte asayiş kelimesi; güvenlik, rahat ve huzur kelimeleriyle tanımlanmıştır.³ Osmanlı arşiv belgelerinde asayiş kelimesinin özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren devletin güvenlik ve düzenini sağlamak anlamında kullanılması dikkat çekicidir. Asayiş bu anlamda kamu düzeni ve toplumsal huzurun sağlanmasına işaret etmektedir. Asayiş kavramının ayrıca on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kolluk kuvvetlerindeki köklü değişikliklerle birlikte öneminin arttığı görülmektedir.⁴ Bu bağlamda asayiş meselesi Osmanlı çalışmalarında da güvenlik, kamu düzeni, denetim, suç ve ceza konularıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır.⁵

Mutlakiyetçi emperyal yönetim biçimlerinin hâkim olduğu on dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda kontrol edilemeyen nüfusların merkezi olarak denetlenebilir hale getirildiği bir çağdır. Bu süreçte kentlerin güvenliğini sağlamak için kolluk kuvvetleri, polis ortaya çıkmıştır.⁶ Başkent İstanbul yeniçeri isyanlarının merkezi olmakla birlikte bu olayların siyasi ve toplumsal alanda en çok etkilediği yerlerden biridir. İmparatorluğun kalbi olması dolayısıyla da Sultan II. Mahmud, III. Selim’in yapmaya çalıştığı gibi İstanbul’da asayiş ve düzeni tekrar sağlamak, asi tüm unsurları uzaklaştırmak ve İstanbul’u tehditler karşısında güvenli bir yer haline getirmek istemiştir.⁷ Dolayısıyla bu dönemde inşa edilen mutlakiyetçi merkezi devlet yapısının asayiş ve güvenlik uygulamalarını da etkilediği ileri sürülebilir.

-
- 3 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 34. bs. (Ankara: Aydın Kitabevi, 2020), 47; James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, 2. bs. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001), 85; Redhouse’ın güncel Türkçe-İngilizce sözlüğünde de asayiş kelimesi *public order*, *public security* olarak “kamu düzeni”, “kamu güvenliği” anlamlarına gelecek şekilde tanımlanmıştır. bk. James W. Redhouse, *Türkçe-İngilizce Sözlük*, 16.bs. (İstanbul: Sev Yayıncılık, 1997), 79.
 - 4 Noémi Levy Aksu, *Osmanlı İstanbul’unda Asayiş, 1879-1909*, çev. Serra Akyüz (İstanbul: İletişim, 2017), 59-61.
 - 5 Osmanlı’da asayiş, suç ve ceza konularını ele alan derleme çalışma buna örnektir. bk. *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza*, der. Noémi Levy ve Alexandre Toumarkine (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).
 - 6 Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, (London: Pearson Education Limited, 2007), 289.
 - 7 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 5:201; III. Selim Dönemi İstanbul’unda sosyal kontrol için bk. Betül Başaran, *Selim III, Social Control And Policing In Istanbul At The End Of The Eighteenth Century: Between Crisis And Order* (Leiden, Boston: Brill, 2014).

Osmanlı Devleti’ni on dokuzuncu yüzyıl boyunca içte ve dışta etkileyen gelişmeler sonucu isyancı Rumlar, yeniçeriler ve yeniçerilerle bağlantılı olarak Bektaşîlerin devletin varlığını tehdit eden iç düşmanlar olarak ele alınmaya başlanma süreci bu kitapta kapsamlı olarak irdelenmektedir. Bu açıdan devletin merkezîyetçi politikalar bağlamında bu unsurları ortadan kaldırma veya itaat altına alma mücadelesinin izi bu çalışmada sürülürken bunun asayiş ve güvenliğin sağlanması ile bağlantısı ortaya konan söylem ve politikalar üzerinden ele alınmaktadır.

İmparatorluğun gayrimüslim unsurlarının bağımsızlık arzusuyla isyan hareketlerine girmesi, yeniçeriliğin kaldırılması ve yeni kurulacak düzenli ordu için asker ihtiyacı gibi nedenler sonucu II. Mahmud döneminde İslam kimliğinin Müslüman tebaayı mevcut politikalar doğrultusunda ikna etmek amacıyla nasıl bir siyasi araç olarak kullanıldığı sorusu da bu kitapta ele alınmaktadır. Kemal Karpat’ın II. Abdülhamid dönemi politikaları bağlamında tanımlamış olduğu “İslam’ın siyasallaşması”⁸ sürecinin II. Mahmud dönemine kadar gittiği fikri⁹ bu çalışmada değerlendirilmektedir. II. Abdülhamid döneminde devlet politikası ile özdeşleşen İslamcılık politikalarının, önemli değişimlerin yaşandığı II. Mahmud döneminde hangi koşullar ve biçimlerde ortaya çıkmaya başladığı sorusu bu kitapta ele alınan konulardandır. Bu çerçevede bu çalışmada II. Mahmud dönemi dini söylem ve politikalarının İslam’ın Sünnî anlayışı etrafında şekillenişine dikkat çekilerek Rumlar, yeniçeriler ve yeniçerilerle ilişkili olarak Bektaşîler gibi grupların yeni devlet anlayışı tarafından dışlanıp dışlanmadığı ve nasıl bir tehdit olarak görüldüğü¹⁰ ve bu tehdit unsurlarının güvenlik uygulamalarıyla bertaraf edilmeye çalışılma çabaları incelenmektedir.

Bu kitabın temelinde II. Mahmud döneminin siyasi söylem ve politikalarının güvenlik uygulamalarıyla ilişkisi ele alınmaktadır. Güvenlik, tehdit ve daha genel bir ifadeyle asayiş meselesi devletin siyasi amaçlarının meşrulaştırılmasıyla ilişkili olarak incelenmektedir.¹¹ II. Abdülhamid

8 Kemal H. Karpat, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State* (New York: Oxford University Press, 2001).

9 Virginia H. Aksan, “Locating the Ottomans Among Early Modern Empires,” *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts* (İstanbul: The Isis Press, 2004); Virginia H. Aksan, “The Spell of the Baron de Tott, *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts* (İstanbul: The Isis Press, 2004), 136-137.

10 Gültekin Yıldız, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve yeni askeri yapılanmaya geçiş sürecini anlattığı çalışmasında yeniçerilerin ve onlarla organik bağı olan Bektaşîlerin din ve devlet düşmanı olarak empoze edilerek tasfiye ediliş süreçlerinin iktidar tarafından nasıl meşrulaştırıldığını anlatmaktadır. Bk. Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 15-130.

11 Siyasi meşrulaştırma kavramını Selim Deringil, Sultan II. Abdülhamid iktidarını anlattığı çalışmasında kullanmış ve bu yaklaşım Osmanlı tarih araştırmalarında ele alınan birçok konuda kullanılan bir kavram olmuştur. bk. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*:

döneminde asayiş konusu siyasi meşrulaştırma politikalarının önemli bir parçası olarak birçok çalışmada ele alınmıştır.¹² Bu çalışma ise II. Mahmud dönemi asayiş ve güvenlik uygulamalarını siyasi meşrulaştırma yaklaşımı dahilinde ele alarak önemli dönüşümlerin yaşandığı bu döneme bu konular çerçevesinde ışık tutmaya çalışmaktadır.

Teorik Çerçeve: Tarih Çalışmalarında Güvenlik ve Tehdit

Güvenlik meselesi sosyal bilimin çeşitli alanları içinde ele alınmış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal ve toplumsal alana yönelik çalışmalarda güvenlik ve tehdit birbiriyle bağlantılı olarak çalışılmaktadır. Herhangi bir tehdidin varlığı veya tehdit algısı sonucunda önlem amaçlı ortaya çıkan uygulamalar güvenliği sağlamaya yönelik uygulamalar olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda güvenlik ve tehdit birbiriyle bağlantılı olarak daha çok uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplini altındaki güvenlik çalışmaları içinde incelenmiştir.¹³

Diğer taraftan güvenlik ve tehdit konularının antik çağlardan beri tarih disiplinini ilgilendiren konular olduğu söylenebilir. Tarihe konu olan araştırmalarda devletlerin iç ve dış tehdit olarak gördükleri düşmanlarına karşı verilen mücadeleler daha ziyade askeri güvenlik önlemleri ekseninde anlatılmıştır. İç ve dış tehdit unsurları ve güvenlik kaygıları büyük güçlerin çatışmalarının anlatımında tarih çalışmalarına konu olmuştur. Modern döneme gelindiğinde ise Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılda uluslaşmanın ortaya çıkmasıyla birlikte devletlerin varlığına yönelik tehditler siyasi tarih araştırmalarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.¹⁴ Tarihi ulus devletlerin tarihi olarak gören ve tarih yazımında on dokuzuncu yüzyılın en etkili tarihçilerinden olan Leopold von Ranke devletlerin ve ulusların varlığını tehdit eden savaşlar, devrimler ve diplomatik ilişkilerin araştırılmasına vurgu yapar. Bu yaklaşım daha sonra yirminci yüzyılda baskın etkisini kaybetmiş, Annales Okulu’nun sosyal ve ekonomik tarih anlayışı, tarih araştırmalarında etkili olmaya başlamıştır.¹⁵ Bu kapsamda tarih çalışmalarında sosyoloji,

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), çev. Gül Çağalı Güven, 2.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002).

- 12 Nadir Özbek, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet” 1876-1909,” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.16 (2004), 59-95.
- 13 Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998); Tehdit konusunu başka kavramlar yanında güvenlik ile ilişkili olarak geçmişten günümüze tarihte dışsal tehditler olarak inceleyen çok yeni derleme bir çalışma olarak bk. *The Representation of External Threats: From The Middle Ages to the Modern World*, ed. Eberhard Crailsheim ve María Dolores Elizalde (Leiden& Boston: Brill, 2019).
- 14 Crailsheim ve Elizalde, “Introduction,” 2-3.
- 15 Crailsheim ve Elizalde, “Introduction,” 3; Annales Okulu’nun kısa bir değerlendirmesi ve Annales tarihi üzerine yazılan kaynaklar için bkz. George G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih*

antropoloji, siyaset bilimi gibi sosyal bilimler yanı sıra kültür kuramı, zihniyet çalışmaları, dil bilimi çalışmaları gibi farklı alan ve disiplinlerden yararlanan bir yaklaşım gelişmiştir. Yirminci yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan bu revizyonist tarih anlayışı yeni bir siyasi tarih yazımının gelişmesine de yol açmıştır. Yeni siyasi tarih yazımı kültürel bir tarih anlayışından beslenen, bireyin öne çıkarıldığı ve siyasi uygulamaların değişen siyasi bağlamlar içinde ele alındığı bir tarih yazım yöntemi olmuştur. Bu yaklaşım siyasetin iletişimsel karakterine vurgu yaparak siyasal olanın nasıl sosyal olarak inşa edildiğini imgeler, temsiller ve söylemler üzerinden anlamaya çalışmaktadır.¹⁶

Siyasi tarih alanında yeni yöntemsel yaklaşımların geliştirilmesi güvenlik ve tehdit konularına yönelik çalışmalara tarih ve siyaset bilimi disiplinleri içinde artan bir ilgi uyandırmıştır.¹⁷ Tarihsel malzemenin varlığı ve disiplinler arası yaklaşımların kullanılması da bu konuların tarih disiplini içinde çalışılabilmesini mümkün kılmıştır. Güvenlik meselesinin tarihselleştirilmesi kuramsal anlamda çok gelişmemiş olmakla birlikte Alman tarihçi Werner Conze güvenlik konusunu tarih disiplini içinde devletçi olmayan eleştirel bir perspektifle, siyaset bilimindeki güncel eleştirel yaklaşımlar benzeri bir yaklaşımla ele almıştır.¹⁸ Conze'ye göre güvenlik kavramı Avrupa'da on yedinci yüzyıldaki din savaşlarından sonra yeni modern devletlerin otorite ve egemenliklerini genişletmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları temel argümanlardan biri olmuştur. On sekizinci yüzyıldan itibaren de toplumun genel olarak devletin güvenlik politikalarının nesnesi haline geldiği iddia edilmektedir.¹⁹

Uluslararası İlişkiler alanında doksanlı yıllarda ortaya çıkan “eleştirel güvenlik çalışmaları” ile birlikte güvenlik kavramı tarihsel olarak oluşan bağlamlar ve sosyal inşa sürecinin sonucu olarak görülmeye başlamıştır. Eleştirel güvenlik çalışmaları, güvenlik tarihi çalışmalarını da etkilemiş ve güvenlik kavramının tarih çalışmalarında tarihsel şartlara bağlı süreçler içinde ve sosyal inşa olarak ele alınmasını mümkün kılabilmıştır. “Güvenikleştirme”

Yazımı, çev. Gül Çağalı Güven, 3. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 51-65; Peter Burke, *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-1989* (Cambridge: Polity Press, 1990).

16 Crailsheim ve Elizalde, “Introduction,” 3-4. Kitabın tamamı farklı konular ve zaman dilimleri içinde tarihsel olarak dışsal tehditleri anlatmaktadır.

17 Crailsheim ve Elizalde, “Introduction,” 4.

18 Beatrice de Graaf ve Cornel Zwierlein, “Historicizing Security- Entering the Conspiracy Dispositive,” *Historical Social Research*, S. 38(2013): 48.

19 Graaf ve Zwierlein, “Historicizing Security,” 48.

teorisi de güvenlik kavramına dair değişen bu yaklaşımın bir sonucu olarak geliştirilmiştir.²⁰

Yukarıda anlatılan güvenlik ve tehdit çalışmaları bağlamında Kopenhag Okulu tarafından 1990'larda geliştirilen güvenlikleştirme teorisi uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi araştırmalarında ilgi görmüş ve yoğun bir şekilde kullanılan bir teori haline gelmiştir.²¹ Kopenhag Okulu araştırmacılarının benimsediği güvenlik siyasetine nesnel ve genel bir bakış sunmaktan ziyade güvenlik politikalarını tarihi ve dönemsel koşullar ile siyasi ve kişisel tercihler çerçevesinde dikkate alan yaklaşımı, tarihçilerin güvenlikleştirme teorisini tarih araştırmalarında kullanabilmelerine izin vermektedir. Ancak Kopenhag Okulu yaklaşımının tarihçiler için dezavantajlı bir tarafı da bulunmaktadır. Graaf ve Zwierlein'in belirttiği gibi Kopenhag Okulu yaklaşımı etrafında şekillenen "araştırmaların esas olarak yakın zamana odaklanması ve güvenlikleştirme süreçlerinin yeni ve benzersiz olduğu iddiasını ortaya koymalarıdır."²² Bu anlamda tarihçiler Kopenhag Okulu'nun fikirlerini zorunlu bir kuramsal çerçeve olarak almaktan ziyade faydalı kavramsal bir "araç" olarak kullanabilir ve böylece güvenlikleştirme süreci tarihselleştirilerek daha sistematik bir analiz yapabilme şansı elde edilmiş olabilir.²³ Bu çalışmada da farklı tarihsel dönem ve bağlamlarda devletlerin ve iktidar sahiplerinin izlediği politikaların güvenlikleştirme teorisi kullanılarak sistematik biçimde analiz edilebileceği hipotezinden yola çıkılmıştır.²⁴ Bu doğrultuda bu çalışmada güvenlikleştirme teorisi, Osmanlı Tarihi'nde iç güvenlik uygulamalarının anlaşılabilmesi için kavramsal bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ole Waever'e göre güvenlik, bir güvenlik tehdidinin varlığı ve bu duruma karşı birtakım tedbirlerin alınması demektir. Güveniksizlik ise güvenliği tehdit eden bir durumun var olmasına rağmen yeterli önlemlerin alınmadığı bir durumu ifade etmektedir.²⁵ Böylece tehdidin olmadığı yerde güvenlik

20 Graaf ve Zwierlein, "Historicizing Security," 48-49.

21 Başar Baysal ve Çağla Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi," *Güvenlik Stratejileri*, S. 22 (2015), 11:61-96

22 Graaf ve Zwierlein, "Historicizing Security," 50.

23 Graaf and Zwierlein, "Historicizing Security," 50-51.

24 Güvenlik ve tehdit konularına yönelik uluslararası ve sosyoloji gibi diğer sosyal bilimlerdeki belli yaklaşım ve teorilerin tarihsel araştırmalarda uygulanmasını tartışan makale için bk. Eberhard Crailsheim, "Representations of External Threats: Approaches and Concepts for Historical Research," *The Representation of External Threats: From The Middle Ages to the Modern World*, (Boston&Lieden: Brill, 2019), 17-55.

25 Baysal ve Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme," 65. Daha detaylı bilgi için bk. Ole Waever, "Securitization and Desecuritization," *On Security*, ed. Ronnie D. Lipschutz, (New York: Columbia University Press, 1995), 7.

kavramından bahsedilemeyeceği vurgulanmaktadır.²⁶ Waever, güvenliğe dair varoluşsal tehdit oluşturan durumların acil önlemler kullanılmasını gerektireceğini belirtir.²⁷ Benzer şekilde Alman sosyolog Schirmer de güvenliğin görünebilir olması için tehlide ihtiyaç duyduğunu ve güvenlik meselesinin olduğu yerde güvenliksizliğin (insecurity) de gündeme geldiğini belirtir.²⁸ Nihai olarak “güvenlik hiçbir zaman ulaşılamayacak bir ideal” olarak sunulmaktadır.²⁹

Güvenlikleştirme teorisi söz-edimler ve sosyal inşacılık yaklaşımları üzerine inşa edilmiştir. Buna göre meselelerin güvenlik sorunu olarak inşa edilmesi söz-edimler yoluyla gerçekleşir.³⁰ Güvenlikleştirme teorisinin güvenlik yaklaşımının özünde güvenlik sorunu oluşturan konunun gerçek bir tehdit olmasından ziyade algılanan bir tehdit olması yatmaktadır. Bu bağlamda güvenlikleştirme özneler arası ve sosyal olarak inşa edilmiş bir süreç olarak açıklanmaktadır. Güvenlikleştirme teorisyenleri güvenlik meselesine nesnel yaklaşımın güvenliğin hangi şartlar ve meseleler üzerinden oluşturulduğunu görmeyi engelleyeceğini savunur. Dolayısıyla güvenliği aktörlerin belirlediği öznel ve siyasetten ayrı düşünilemeyen bir kavram olarak açıklarlar.³¹

Bu bağlamda güvenlikleştirme sürecinin belli aşamalar içinde inşa edildiği öne sürülür: Öncelikle sorun olarak ortaya çıkan bir durumu devlet bekası için tehdit olarak algıladığı zaman bu durum bir güvenlik sorununa dönüşür. Devlet, güvenlik sorunu olarak tanımladığı gelişmeyle mücadele etmek için özel haklara sahip olduğunu iddia eder. Akabinde bekasını tehdit eden güvenlik sorununu ortadan kaldırmak için olağanüstü yöntemlere başvurmak ve öncelikli olarak bu sorunla mücadele etmek konusunda hedef kitleyi (güvenliği tehdit edilen kitle) ikna ederse güvenlikleştirme süreci oluşmuş demektir.³² Waever’e göre başarılı bir güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için güvenlik sorunu olarak gösterilen sorunun varoluşsal bir tehdit oluşturduğu noktasında hedef kitlenin (güvenliği tehdit edilen kitlenin) ikna olması gerekir. Daha sonra bu sorun karşısında olağanüstü önlemlerin kullanılması noktasında rıza gösterilmelidir. Yani bir sorunun hedef kitle için varoluşsal tehdit olarak sunulması güvenlikleştirme söylemi için yeterli değildir; bu

26 Baysal ve Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme,” 65.

27 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 21.

28 Crailsheim, “Representations of External Threat,” 27.

29 Crailsheim, “Representations of External Threats,” 28.

30 Nebi Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi,” *Akademik İncelemeler Dergisi*, S. 2(2011), 6: 347; Baysal ve Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme,” 71.

31 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 30-31.

32 Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi,” 350.

sadece “güvenlikleştirici adım”dır.³³ Güvenlikleştirme teorisinin güvenlik yaklaşımının temelinde referans nesnesi ve güvenlikleştirici aktör diye ifade edilen kavramlar bulunmaktadır. Referans nesnesi; varlığı tehdit edilen ve güvenliğine kastedilen nesne, geleneksel anlamda devlet ve daha gizli bir biçimde ulustur. Güvenlikleştirici aktör; referans nesnesini tehdit ettiği için bir konuyu güvenlik sorunu olarak ilân eden ve önlemler alan siyasi liderler, bürokratlar, yöneticiler, hükümetler ve benzeri aktörlerdir.³⁴

Güvenlikleştirme teorisinin referans nesnesi ve güvenlikleştirici aktör kavramları, bu çalışmada güvenlik sorununu analiz etmede anahtar kavramlar olmuşlardır. Buna göre Yunan İsyanı ve yeniçerilerin isyanı karşısında güvenliği tehdit edilen referans nesnesi Osmanlı Devleti ve Müslüman tebaadır. Güvenlikleştirici aktörler ise Sultan II. Mahmud ve diğer devlet adamlarıdır.

Devletlerin varlıklarına yönelik tehditler karşısında kendilerini koruma stratejileri, dönemsel özellikleri değişebilmekle birlikte tarihsel bir olgudur. Bu nedenle güvenlikleştirme, Osmanlı Devleti’nin bu çalışma kapsamındaki gelişmeler karşısında güvenliğini sağlama pratiklerini açıklayıcı bir kavram olmuştur. Özellikle Yunan İsyanı’yla başlayan 1821-1830 arasındaki döneme güvenlikleştirme kavramı çerçevesinden bakılması bu döneme farklı bir açıdan bakabilmeyi sağlamaktadır. Güvenlikleştirme teorisi söz konusu olayların neden olduğu tehdit algılarını anlamlandırmayı sağlamakla birlikte tehdit oluşturduğu düşünülen unsurlara karşı alınan önlemlere güvenlik perspektifinden bakabilmeyi mümkün kılmaktadır.

On sekizinci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin siyasi, askeri, idari ve toplumsal alanlarda yaşadığı dönüşümler asayiş, güvenlik, disiplin, kamusal düzen, suç, ceza kavramları çerçevesinde birçok konunun Osmanlı sosyal tarihi içinde çalışılmasına yönelik ilgiyi artırmıştır. Bilhassa Tanzimat’la birlikte hukuki ve idari alanlarda yapılan reformların yönetim yapısı, kamu düzeni ve cezalandırma uygulamalarına nasıl yansıdığı soruları hiç kuşkusuz bu alanların sosyal tarih içinde çalışılmasına olanak sağlamıştır.

Asayiş, güvenlik, disiplin, kamusal düzen, suç ve ceza konularını Osmanlı modernleşme sürecindeki dönüşümlerin bir yansıması olarak ele alan bu çalışmalarda araştırmacılar başta Michel Foucault’nun kavramları³⁵ olmak

33 Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi,” 355-356; Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 25.

34 Baysal ve Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme,” 77-79; Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi,” 367; Waever, *Security: A New Framework*, 36.

35 Bu çalışmalardan bazıları için bk. Khaled Fahmy, *All the Pasha’s Men* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); Khaled Fahmy, “The Police and the People in Nineteenth-Century

üzere sosyal bilimlerin diğer alanlarında geliştirilen kuram ve kavramlardan yararlanmışlardır. Son dönem Osmanlı'sında asayiş ve kamu düzeni oluşturulmasına yönelik tartışmalarda da Foucault'nun yönetimsellik, disiplin ve kontrol kavramlarından yararlanmış ve bireylerin denetlenmesi, disipline edilmesi ve bilinir hale getirilmesi üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur.³⁶

Foucault'nun cezalandırma, disiplin, toplumsal denetim ve yönetim üzerine Avrupa'nın geçirmiş olduğu dönüşümler üzerinden öne sürdüğü düşünceleri sosyal bilimler literatüründe ağırlıklı bir yere sahiptir. Osmanlı modernleşme reformlarının suç, cezalandırma, kamu düzeninin korunması ve yargı alanlarında yol açtığı dönüşümlerin Avrupa örnekleriyle benzerlikler göstermesi noktasında bu konuların özellikle Fransız tarih yazımı literatüründe etkili olan Foucault'nun kavramları çerçevesinde tartışılması anlaşılır olmaktadır.³⁷

Osmanlı tarihinde asayiş, suç ve ceza konularına yönelik çalışmalarda Foucault'nun kavramlarının kullanılması teorik ve metodolojik olarak bu kavramların Osmanlı örneğinde uygulanabilirliği ve geçerliliği sorusunu akla getirecektir.³⁸ Bununla beraber Foucault'nun kavramlarının kullanılmasına bu çalışmada da olduğu gibi Batı menşeli kavram ve teorilerin metodolojik olarak Osmanlı örneklerinde kullanılması açısından yaklaşılabılır. Batı'da ortaya çıkan teori ve kavramların Osmanlı tarihi çalışmalarında uygulanabilir olması meselesi Osmanlı devlet ve toplumunun Batı Avrupa toplumlarıyla arasında “ontolojik farklar” olduğu iddiasının³⁹ aksine, bu teorilerin kendi içindeki tutarlılığı ve Osmanlı toplumunun dinamikleri ve özellikleri

Egypt,” *Die Welt Des Islams*, S. 39(3) (1999), 340-377; Gültekin Yıldız, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012); Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul, 1700-1800* (California: University of California Press, 2010).

36 Başaran, *Selim III, Social Control*; Cengiz Kırılı, “The Struggle over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845” (Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, 2000); Levy Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş*; İlkay Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde: II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürrur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014).

37 Noémy Levy, Osmanlı modernleşme reformlarının suç, ceza, yargı, kamu düzeni alanlarında yol açtığı dönüşümlerin Avrupa ile benzerliğine dikkat çekmekle birlikte bu benzerliği Osmanlı Devleti'ne modernleşme sürecinde “yapısal bir gecikmişlik atfeden etki” kavramıyla açıklamak noktasında dikkatli olmak gerektiğinin altını çizmektedir. Levy-Aksu, *Osmanlı'da Asayiş*, 3-4.

38 Özgür Sevgi Göral, “19. Yüzyıl İstanbul'unda Suç, Toplumsal Kontrol ve Hapishaneler Üzerine Çalışmak,” *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza (18. ve 20. Yüzyıllar)*, der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 21-24.

39 Osmanlı tarih yazımındaki “sui generislik” vurgusu Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı toplumlarından ontolojik olarak farklı tanımlamak anlamına geliyordu. Suraiya Faroqhi, “In Search of Ottoman History,” *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History*, der. Halil Berktaş ve Suraiya Faroqhi (Londra: Frank Cass, 1992), 212-241, aktaran Göral, “19. Yüzyıl İstanbul'unda Suç,” 17-18.

açısından ele alınabilir. Bu bağlamda Foucault'nun paradigmalarının da eksik ve tutarlı yanları bilinerek dikkatli bir biçimde Osmanlı toplumu veya başka bir toplumda kullanılabilmesi değerlendirilebilir.⁴⁰

Bu kitapta da Foucault'nun güvenlik ve güvenlik teknikleri kavramları çalışmaya konu olan dönemdeki güvenlik politikalarını analiz etmek için kullanılacaktır. Bu kitapta güvenlik uygulamaları incelenen dönemin yaratmış olduğu koşullar altında oluşan güvenlik kaygısının ortaya çıkış ve yönetilme biçimi açısından da incelenecektir. Bunun için çalışmada güvenlikleştirme teorisi bir araç olarak kullanılmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin toplumu yönetme ve güvenliğe müdahale yöntemleri Foucault'nun yönetsellik kavramı bağlamında güvenlik araçları olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda toplumu dizayn etmenin, yönetmenin bir aracı olarak disiplin anlayışından ziyade Foucault'nun güvenlik kavramı kullanılacaktır.

Foucault, yönetsellik üzerine yazmış olduğu sosyal bilimciler arasında çokça ele alınan “Governmentality” başlıklı makalesinde yönetsellik, egemenlik ve disiplin kavramlarını iktidarın çeşitleri olarak tartışmıştır.⁴¹ Egemenlik devlet iktidarını toplumsal alandan ayıran; devleti kanunlar, yasaklar ve cezalarla toplum üzerinde hakim kılan iktidar anlayışıdır. Foucault'nun anlatısında egemenlik ve hukuk birbirinden ayıramazlar. Egemenliğin amacı toplumun kanunlara itaat etmesi yoluyla egemenliğe boyun eğmesini sağlamaktır. Egemenlik döngüsel olarak egemenliğin uygulanmasını sağlamaktır.⁴²

Foucault, Avrupa'da yaşanan siyasi ve iktisadi değişimlerin yansıması olarak on sekizinci yüzyıldan itibaren egemenlik gücü karşısında yönetim kavramının gelişebildiğini vurgulamıştır. Yönetim kavramını on sekizinci yüzyıldaki demografik genişlemeye bağlı olarak ortaya çıkan nüfus sorununun yönetilmesiyle ilişkili olarak anlatmıştır.⁴³ Foucault'nun yönetsellik kavramı nüfusun yönetilmesi, toplumun refahı, gelir durumu ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi gibi konularla ilgilenir. Yönetsellik devletin topluma çeşitli yöntemlerle nüfuz ederek toplumun yönetilmesidir; nüfusa ve ekonomiye müdahale yöntemleri içermektedir ve bu anlamda politik ekonominin doğmasına yol açmıştır.⁴⁴

40 Göröl, “19. Yüzyıl İstanbul’unda Suç,” 25.

41 Michel Foucault, “Governmentality,” *Studies in Governmentality with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, ed. Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), 87-104.

42 Foucault, “Governmentality,” 95.

43 Foucault, “Governmentality,” 98-99.

44 Foucault, “Governmentality,” 100-101.

Yönetimsellik, bir iktidar biçimi olarak egemenliğin yerini almamış; yönetimsellik, egemenlik ve disiplin nüfusu yönetmeyi hedefleyen ve temel mekanizması güvenlik aygıtları olan iktidar biçimleri olarak birbirlerini tamamlamıştır. Egemenlik bir devlet yönetim biçimi olarak on sekizinci yüzyıldan itibaren yönetimselliğin sunmuş olduğu yönetim taktikleri ve müdahale yöntemleriyle topluma nüfuz ederek var olabilmıştır. Başka bir deyişle on sekizinci yüzyıl Avrupası'nın siyasi ve ekonomik gelişmeleriyle ortaya çıkan nüfus yönetim sorunu ve politik ekonominin doğuşu yönetimsellik üzerine inşa edilen bir devlet yapısı sağlamıştır.⁴⁵ Okul, fabrika, ordu, hastane gibi modern devlete dair kurumlardaki organizasyonu sağlayan disiplin büyüyen nüfusun yönetilmesi meselesiyle daha da önem kazanmıştır.⁴⁶

Foucault'nun güvenlik kavramına dair yazdıkları *Security, Territory, Population* başlığıyla yayımlanmıştır.⁴⁷ Ancak 1977-78 yılına ait ders notlarını içeren bu eserdeki güvenlik meselesine dair düşünceleri disiplin, egemenlik, iktidar tartışmaları gibi Foucault'nun teorilerinden beslenen modern devletin işleyişi alanındaki çalışmalara pek yansımamış görünmektedir.⁴⁸ Bu eserde Foucault, güvenlik kavramını nüfusla ilişkisi üzerinden ele almaktadır. Nüfusun on sekizinci yüzyıldan önceki bilgi, siyaset teorisi ve siyasi iktidarın işleyişiyle ilgili olarak kesinlikle modern bir fikir ve gerçeklik olduğunun altını çizmektedir. Foucault, egemenliğin bir bölgenin sınırları içinde, disiplinin bireylerin bedenleri üzerinde, güvenliğin ise bütün bir nüfusun üzerinde uygulandığını söylemektedir.⁴⁹ Aynı zamanda güvenliğin işleyişinin disiplinden farklılıklarını anlatmaktadır.⁵⁰ Foucault'nun güvenlik tartışmasını analiz eden Marc Schuilenburg, Foucault'nun bir güç kavramı olarak güvenliğin ayrıntılı bir kavramsal tartışmasını yapmadığına dikkat çekmekte ve bunu Foucault'nun hiçbir zaman ayrıntılı bir iktidar teorisi üretme niyetinde olmamasıyla açıklamaktadır. Foucault, iktidarın kuramsal bir açıklamasını yapmaktan ziyade iktidarın nasıl çalıştığını anlamaya çalışmaktadır. Ancak güvenlik meselesi üzerine yaptığı tartışmalar Foucault'nun yeni iktidar

45 Foucault, "Governmentality," 101-103.

46 Foucault, "Governmentality," 101-102.

47 Michel Foucault, *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977-78* (Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, 2007).

48 Osmanlı Tarihi çalışmalarında görebildiğim kadarıyla ele alınmamıştır. Zeynep Gambetti de Foucault'nun güvenliğe dair fikirlerinin sosyal bilimciler arasında pek ele alınmadığını ifade etmiştir.

Zeynep Gambetti, "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı," *Mesele*, S. 20 (2008): 43-46.

49 Foucault, *Security, Territory, Population*, 25.

50 Foucault, *Security, Territory, Population*, 67-69.

analizini önceki egemenlik ve disiplin anlatımlarından ayırmak için bir cevap arayışı içinde olduğunu göstermektedir.⁵¹

Disiplin ve güvenlik kavramları Foucault'nun iktidarın işleyişini yorumladığı mekanizmalardır. Schuilenburg güvenlik tekniklerinin Foucault'nun disiplin tekniklerinden ayrıldığına dikkat çekmekte; Foucault'nun disiplin tekniklerini bireysel bedenleri üretken, verimli ve itaatkâr birimlere dönüştürme yöntemleri olarak tanımladığının altını çizmektedir. Güvenlik teknikleri ise geleceğe işaret etmekte, gelecekte olacakları tahmin edip önlemeyi mümkün kılmaktadır. Güvenlik yoluyla müdahale edilecek olan suçlu değil gelecekte suçlu olması potansiyel olandır. Böylece güvenlikleştirme toplumsal düzen için tehdit oluşturabileceği düşünülen eylem veya davranışların tanımlanması, sınıflandırılması ve fiilen zararsız hale getirilmesine dayanmaktadır.⁵²

Güvenlik, Foucault'nun yönetsellik söylemi anlamında toplumu yönetme ve düzenlemede önemli bir role sahiptir.⁵³ Toplumu düzenlemek de toplumsal ilişkilerin yönetilmesinde yer alan teknik ve prosedürlerle mümkündür.⁵⁴ Güvenliği sağlamaya yönelik teknik ve araçlar, gelecekte olacağı varsayılan tehditler karşısında bugüne dair müdahale biçimleri sunmaktadır. Bu müdahale biçimleri yönetsel uygulamalardan istisnai alınan önlemlere kadar birçok alanda etkisini şimdiki zamanda göstermektedir.⁵⁵ Bu açıdan ikinci ve üçüncü bölümlerde detaylı ele alınacağı üzere örneğin Osmanlı yönetiminin geleneksel kefalet ve mürûr uygulamaları gelecekte olacağı varsayılan tehditler karşısında bugüne dair müdahale biçimleri sunmakta ve böylece toplumu düzenlemek için kullanılan teknik ve araçlara dönüşmektedir.

Bölümler ve Kaynaklar

Bu kitapta Yunan İsyanı ile başlayan ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile sonuçlanan dönem II. Mahmud'un iktidara geldiği siyasal bağlam içinde ele alınmıştır. Bu nedenle birinci bölümde III. Selim'den II. Mahmud dönemine uzanan öncelikle askeri alanda başlayan reformların düşünsel arka planı, merkezileşme politikaları, ayanlar ve devletin yönetici elitleriyle olan ilişkiler anlatılarak on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yapılan siyasi reformların arka planına dair kısa bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu bölümde Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa örneği üzerinden merkezîyetçi bir yapı kurmaya

51 Marc Schuilenburg, *The Securitization of Society: Crime, Risk, and Social Order*, çev. George Hall (New York and London: New York University Press, 2015), 63.

52 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

53 Graaf ve Zwierlein, "Historicizing Security," 51-52.

54 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 63, 69.

55 Graaf ve Zwierlein, "Historicizing Security," 51-52.

çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerel güçler ile mücadelesi dönemin siyasi söylem ve politikaları içinde ele alınmaktadır. Burada özellikle önceki dönemde siyasal sistemin meşru aktörleri olarak görülen ayanların neden II. Mahmud yönetimi için bir güvenlik sorunu haline geldiği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu kısımda Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması ile Rumların ayaklanması arasındaki ilişki dönemi anlatan kaynaklar üzerinden incelenmektedir.

Kitabın ana çatısını oluşturan ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde Yunan İşyanı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın öncelikle başkent İstanbul'daki etkileri güvenlik uygulamaları bağlamında sırasıyla ele alınmaktadır. İkinci bölümde 1821 Yunan İşyanı İstanbul'daki etkileri çerçevesinde anlatılmaktadır. Bu bölümde Yunan İşyanı sırasında alınan önlemler ve ceza uygulamaları asayiş ve güvenlik politikaları dahilinde incelenmektedir. Güvenikleştirme teorisi, yönetsellik ve tehdit kavramları Rumlara yönelik geliştirilen söylem ve politikaların analizinde kullanılmaktadır. Bu bölümde incelenen dönemdeki kefalet ve mürûr uygulamaları, Müslüman halkın silahlandırılması, gayrimüslimlerin silahsızlandırılması, gayrimüslim tebaanın köleleştirilmesine izin verilmesi, mallarına el konulması ve cezalandırılması gibi uygulamalar güvenlik önlemleri kapsamında tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeniçeriler ve onlarla ilişkili olarak Bektaşilere yönelik resmî belgelerde geçen ifadelerin söylemsel bir analizi yapılmaktadır. Yeniçeriler ve Bektaşilere yönelik ifadeler, Osmanlı Devleti'nde yeniçerilerin ve Bektaşî tarikatının tarihsel varlığına dikkat çekilerek dönemin siyasi ve dini atmosferi içinde değerlendirilmektedir. Bununla beraber II. Mahmud dönemi reform politikaları bağlamında Yunan İşyanı'nın yeniçeriliğin kaldırılması için bir fırsat oluşturduğu anlatılarak yeniçeriliğin nasıl bir tehdit unsuru oluşturduğu tartışılmaktadır. Bu bölümde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayı geleneksel ve revizyonist tarih yazımlarındaki yaklaşımlar etrafında kısaca ele alınıp revizyonist bir yaklaşımla merkezîyetçi politikalar dahilinde incelenmektedir. Yeniçerilere yönelik geliştirilen söylem ve politikalar güvenlikleştirme politikaları ve tehdit söylemi dahilinde analiz edilmektedir. Bu dönemde Yeniçeri ve Bektaşilere yakınlık gösterilmesinin bir "suç" olarak tanımlanıp bu şekilde eylem ve davranışlarda bulunan kişilere yönelik cezalar çalışmada siyasi meşrulaştırma kavramı üzerinden ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın Yeniçeri Ocağı'nın hemen ardından yeni bir kriz olarak ortaya çıkışı işlenmektedir. Osmanlı-Rus Savaşı, Sultan II. Mahmud ve diğer devlet ricali arasında

hasıl olan Rusların İstanbul'a ilerleyeceği ve muhtemel bir kaos ortamında İstanbul'da yeni bir yeniçeri isyanının başlayacağı endişesi nedeniyle İstanbul için yeni bir asayiş ve güvenlik meselesi olarak incelenmektedir. Bu bölümde güvenlik önlemleri Vaka-i Hayriyye sonrası güvenlik uygulamalarının devamı niteliğinde ele alınmaktadır.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun yeni kurulduğu ve askeri anlamda gerekli talim ve eğitimlerini tamamlamadığı bir zamanda ortaya çıkan Osmanlı Rus Savaşı aynı zamanda cepheye asker temini açısından zorlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle dördüncü bölümde devletin Osmanlı Rus Savaşı'ndaki savaş seferberliği uygulamaları ele alınmaktadır. Bu kapsamda bir cihat çağrısı olarak nefir-i amm uygulaması ve ücretli askerlik uygulamaları incelenmektedir. Bu bölümde aynı zamanda Yunan İsyanı'ndan Osmanlı-Rus Savaşı'na halkı düşmana karşı seferber etmek için yapılan din birliği vurgusu ve gaza ve cihat söylemlerinin arkasındaki siyasi amaç tartışılmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken kullandığım birincil kaynakları; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi katalogları, İslam Araştırmaları Merkezi tarafından günümüz Türkçesi'ne kazandırılmış Kadı Sicilleri İstanbul katalogu, vakayinameler, döneme şahitlik etmiş yabancıların yazmış oldukları anılar ve seyahatnameler oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinde yararlanılan birincil kaynaklar karşılaştırılmalı ve birbirini tamamlayıcı bir yöntemle okunmaya çalışılmıştır. Dönemin olayları hakkında bilgilendirme noktasında resmî belgeler sınırlı olduğu için vakayinameler ve dönemi anlatan diğer kaynaklar tamamlayıcı olmuştur. Bu çalışma devletin güvenlik ve asayiş politikalarını incelemekle birlikte bu politikalara toplumsal hayat üzerindeki etkileri açısından bakabilmeyi amaçlayan sosyal tarih anlayışıyla yazılmış bir çalışmadır. Bu nedenle bu çalışmada resmî belgelerin diğer kaynaklarla beraber karşılaştırmalı ve eleştirel bir perspektiften ele alınmasına çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan vakayinameler, seyahatnameler ve günlük niteliğindeki eserler ele aldıkları dönemlerin siyasi ve sosyal hayatına dair bilgiler içermekle birlikte arşiv belgelerinde yer almayan veya kısaca yer verilen konular hakkında da tamamlayıcı ve detaylı bilgiler içerebilmektedir. Bununla beraber bu kaynakların her biri dikkatli, sorgulayıcı ve birbirleriyle karşılaştırılarak tutarlı verilere ulaşmak konusunda dikkatli bir şekilde kullanılmıştır. Dönemi anlatan farklı kaynaklardan kullanılan her kaynağın kendi içinde farklı sorunlar teşkil ettiği ve nesnel bilgilere ulaşamayacağı bilinciyle araştırma soruları dahilinde yararlanılmaya çalışılmıştır. Örneğin Avrupalı yazarların eserlerindeki oryantalist ve genelleyci Doğu-Müslüman

toplumu algısı, kimi zaman abartılı anlatım biçimleri, bu eserleri okurken dikkat edilen kısımlar olmuştur. Farklı vakayinamelerin okunması döneme dair olayların yazarların bakış açısıyla nasıl sunulduğunu, hangi olaylara hangi eserlerde yer verilip hangilerinde unutulduğunu görebilmeyi sağlamıştır. Böylece bu çalışma ideolojik, siyasi ve kişisel görüşlerden bağımsız olmayan eserler ve resmî belgeler ışığında dönemin asayiş ve güvenlik politikalarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Revizyonist bir tarih anlayışıyla yazılan bu çalışma devletin asayiş ve güvenlik politikalarını ele alması yönüyle yeni bir siyasi tarih yazımı modeli sunmaktadır. Bu yöntemle siyasi uygulamaları, değişen siyasi bağlamlar içinde ele almakla birlikte siyasal olanın sosyal olarak nasıl inşa edildiğine bakmaktadır.⁵⁶ Bununla beraber bu çalışmada kültürel tarih anlayışından beslenen yeni siyasi tarih yönteminin önemli bir ögesini oluşturan bireyler öne çıkarılamamıştır. Güvenlik ve asayiş politikalarıyla toplumu düzenleyen uygulamaların öznesi ve nesnesi konumundaki insanların sesine yer verebilmek bu uygulamalara verilen tepkileri daha iyi anlayabilmeyi sağladı. Ancak kullanılan kaynakların sunduğu veriler doğrultusunda kamusal düzenlemelere maruz kalan kişilerin bu çalışmada yer almaması bu kitabın eksik bir yanını oluşturmaktadır.

56 Bu yaklaşımı tartıştığım sayfalar için bk. Crailsheim ve Elizalde, "Introduction," 3-4.

II. Mahmud Döneminde Merkezi Devletin Oluşumu ve Reformların Düşünsel Arka Planı

Sultan II. Mahmud'un otuz bir yıllık saltanat döneminin (1808-1839) yaklaşık ilk yirmi yılı merkezîyetçi bir devlet yapısını güçlendirmek için yapılması planlanan reformlara yönelik hazırlıklar ile imtiyaz ve çıkarlarını mevcut yapının korunmasında bulan reform karşıtı unsurlarla mücadele ve isyanlar ve savaşlar ile geçmiştir. Bu dönemde devlet yönetimine ortak olmak isteyen ayanlar, yerel yöneticiler ve yeniçeriler sultanın gücünü sınırlamak isteyen, otoritesine başkaldıran ve reformlara karşı çıkan başat unsurlar arasında yer almıştır. Sultan II. Mahmud ve etrafında toplanan kadro, devletin iyileştirilmesini ve merkezîyetçi bir devlet yapısının güçlendirilmesini sağlayacak reformlara karşı çıkan bu unsurları kontrol altına almak istemiştir. Ancak tahta çıktığı süreçte yaşanan gelişmeler ve selefi Sultan III. Selim'in yaşadıkları karşısında Sultan II. Mahmud, reformları gerçekleştirmek için aceleci davranmak yerine daha ihtiyatlı ve dikkatli davranmayı tercih etmiştir.

Sultan II. Mahmud'un reform anlayışı selefi sultan III. Selim dönemine dayanır. Ondan tevarüs eden bir ıslahat anlayışıyla devletin idari ve askeri kurumlarının yeniden yapılanması ve merkezî bir devlet yapısının güçlendirilmesi, sultan II. Mahmud döneminin en belirgin siyasetini oluşturmuştur. Sultan II. Mahmud, devlet yapısını güçlendirirken bir yandan da padişahın güçlü olduğu merkezîyetçi bir yönetim inşa etmeyi amaçlamıştır. Yeni bir devlet yapılanmasının Avrupa'da olduğu gibi merkezî otoritenin kuvvetlenmesi ile sağlanabileceği fikri II. Mahmud'un bu düşüncesinin gelişiminde etkili olmuştur.⁵⁷

57 Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri," *İlmi Araştırmalar*, S. 8 (1999): 57.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1787-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı ağır yenilgiler ve toprak kayıpları öncelikle askeri alanda olmak üzere devletin bütün kurumlarında ıslahatlar yapılması gerektiğini açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır.⁵⁸ Mevzubahis savaşlarda yaşanan yenilgiler sonrasında dönemin devlet ricali ve fikir adamları yazmış oldukları layiha ve risalelerle askeri alanda ıslahatlar yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu dönemin önemli devlet ve fikir adamlarından biri olarak Ahmed Resmi Efendi'nin askeri alandaki eksikliklere dair tespitlerini içeren layihesindeki konular, ileride sultan III. Selim'in yapacağı düzenlemelerle önemli benzerlikler göstermektedir.⁵⁹ Bu kapsamda, III. Selim döneminde Avrupa ordularının standartlarında düzenli ve disiplinli bir ordu kurulmasına karar verilmiştir. Bu dönemde öncelikli olarak askeri reformlar olmak üzere genel anlamda reformları ifade etmek için Nizâm-ı Cedîd kavramı⁶⁰ kullanılmış; reformlar doğrultusunda kurulan yeni ordu da Nizâm-ı Cedîd ordusu olarak tanımlanmıştır.

III. Selim dönemi yazılan sefaretnameler de bu dönemin ıslahat ve yeniden yapılanma fikirlerinin oluşmasında önemli bir yer tutmuştur. Bu sefaretnameleri yazarlar genellikle Nizâm-ı Cedîd'in öncüleri ve reformların uygulayıcıları olmuşlardır. Bu dönemde Avrupa'da açılan daimî elçilikler de kuşkusuz III. Selim'in devlet ricalinin Avrupa'daki gelişmeleri yakından görüp dış siyasette yeni düşünceler geliştirmelerine katkıda bulunmuştur.⁶¹

Bu çerçevede Sultan III. Selim döneminde askeri alanda başlayan reformlar öncelikle yeniçeriler olmak üzere ayanlar ve ulema sınıfının bir kısmının tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepkilerin sonucu 1807 yılında Kabakçı Mustafa İsyanı çıkmış, III. Selim tahttan indirilmiş ve Nizâm-ı Cedîd ordusu dağıtılmıştır.

58 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 25-26.

59 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 28.

60 Enver Ziya Karal, III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd kavramının dar manada Avrupa usulünde yetiştirilmek istenilen askeri ifade ettiğini, geniş manada ise yeniçerileri kaldırmak, ulemanın gücünü kırmak, ilim, sanat, ticaret vb. alanlarda Avrupa'yı örnek alacak yenilik hareketlerinin bütünü olduğu şeklinde açıklamıştır. Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, 8. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 5: 61; "Nizâm-ı Cedîd" kavramının ilk ne zaman kullanıldığı ve ifade ettiği mana için bk. Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedîd," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 33:175-178; Kavramın kullanılışına yönelik kısa bir değerlendirme için bk. Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)," *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 569-572.

61 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 53-54.

Sultan III. Selim ve akabinde Sultan IV. Mustafa'nın kısa süreli hükümlerinden sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud'un saltanatı darbeler ve karşı darbelerin yaşandığı bir kaos ortamında başlamış ve ardından yaşanan isyanlar ve savaşlarla bu şekilde devam etmiştir. Ayanlarla mücadele, yeniçeri isyanları, Sırp ve Yunan isyanları, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-İran Savaşları ve Mısır meselesi bu döneme damgasını vuran önemli hadiselerdir.⁶²

Bu çalışmaya konu olan, Sultan II. Mahmud döneminin ilk yirmi yılında ortaya çıkan diğer iki önemli olay ise 1821 Yunan İsyanı ve 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Rumların başta başkent İstanbul olmak üzere imparatorluğun Ege adaları ve Batı Anadolu bölgesinde geniş bir coğrafyaya dağılmış olmaları, isyanın büyümesi ve yayılması endişesini doğurmuştur. Rumlar böylece Osmanlı yönetimi nezdinde devletin varlığını tehdit eden iç düşmanlar olarak görülmüşlerdir. Rumların isyanında Rusya'nın desteği ve rolü olduğu şüpheleri Osmanlı yönetimini Ruslara karşı bir kez daha mücadele içine sokmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ile yeniçerilik tamamen meşruiyetini yitirmiş bir kuruma dönüşmüştür. Dolayısıyla, 1826 yılından sonra yeniçeriliği savunan ve bunun için mücadele veren kişiler de devlet nezdinde hain olarak tanımlanan iç düşmanlar olmuşlardır. Bu anlamda Sultan II. Mahmud saltanatının ilk yıllarında ayanlar, yerel yöneticiler ve yeniçeriler reform karşıtı ve devletin gücüne ortak olmak isteyen gruplar olarak tasfiye edilmesi kararlaştırılan gruplar arasında yer almıştır. Bu nedenle merkeziyetçi politikalar bağlamında bu unsurların ortadan kaldırılması ya da itaat altına alınması mücadelesi verilmekle birlikte asayiş ve güvenlik ekseninde söylem ve politikalar geliştirilmiştir.

Sultan II. Mahmud saltanatının 1808-1826 arasındaki dönemi; öncelikle vesayet altında tahta çıktığı daha sonra ihtiyatlı bir şekilde gücünü artırdığı, merkezi otoritenin eyaletlerde ve sarayda sultanın şahsında güçlendirildiği, reformların gerçekleşmesi önünde engel teşkil eden ve devletin otoritesine karşı gelen kesimlerle mücadele edildiği bir dönem olmuştur.

Sultan II. Mahmud'un devlet yönetim tarzının en belirgin özelliği; siyasi amaçları doğrultusunda iş birliği yaptığı veya görevlendirdiği devlet ricali, yerel güçler, askeri ve ilmiye sınıfına mensup kişileri misyonlarını tamamladıklarına ve padişaha ve devlet otoritesine meydan okuyabilecek bir güce ulaştıklarına kanaat getirdikten sonra pragmatist bir şekilde bertaraf edebilmesidir. Örneğin, döneminin en etkili ve kendisine yakın devlet adamlarından Hâlet Efendi'yi, devlete zarar verdiğine ikna olunca idam ettirmiş; Tepedelenli Ali Paşa gibi devlete isyan eden valileri ortadan

62 Kemal Beydilli, "II. Mahmud," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27: 352-353.

kaldırmıştır. Tüm saltanatı boyunca buna benzer örnekler yaşanmıştır. Alınan bütün bu kararların II. Mahmud'un zihninde belli bir plan doğrultusunda hareket ettiği izlenimi verdiği iddia edilmiştir.⁶³

Bu çerçevede bu bölümde sultan II. Mahmud'un, mutlakiyetçi merkezi bir devlet yapısı inşa etme amacı karşısında tehdit ve engel olarak gördüğü kişiler ve yapılardan devleti tasfiye etme süreci anlatılmıştır.

Vesayet Altında Tahta Çıkıştan Sened-i İttifak'a

Sultan II. Mahmud, Alemdar Mustafa Paşa ve onu destekleyen Nizâm-ı Cedîd taraftarı devlet ricalinin vesayetinde 28 Temmuz 1808 yılında tahta çıkmıştır.⁶⁴ Güçlü bir ayan olan Alemdar Mustafa Paşa'nın sağladığı siyasi ve askeri nüfuzla Nizâm-ı Cedîd reformlarını uygulamak isteyen ve tarihe "Ruşuk yâranı" olarak geçen Nizâm-ı Cedîd yanlısı kişiler Sultan III. Selim döneminde çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş Galip, Refik, Ramiz, Behiç ve Tahsin gibi isimlerden müteşekkildir.⁶⁵ Sultan II. Mahmud padişah olunca, Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazamlık makamına getirmiştir. Sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa da Rusçuk yâranına devlet kademelerinde görevler vererek yenilik taraftarlarını tekrar iktidara taşımıştır.⁶⁶

Sadrazamlığı dört ay kadar süren Alemdar Mustafa Paşa'nın en önemli icraatlarından biri Sened-i İttifak olmuştur.⁶⁷ Sened-i İttifak fikir itibariyle reformların savunucusu olan Rusçuk yâranının eseri olmakla birlikte Alemdar Mustafa Paşa da senedin uygulayıcısı olmuştur.⁶⁸ Sened-i İttifak'ı imzalayan ayanlar, bu sözleşmeyle padişaha bağlılıklarını belirtmiş; sadrazamı onun temsilcisi olarak kabul etmiş ve devlete eyaletlerinden asker sağlayacaklarına dair söz vermişlerdir. Bunların karşılığı olarak devlet de

63 Yüksel Çelik, "Nizam, İntizam ve Tanzimat Mihverinde Bir Padişah Portresi: Mahmûd-ı Sâni," *II. Mahmud, Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2010), 34-35.

64 Çelik, "Nizam, İntizam ve Tanzimat," 27.

65 Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:87.

66 Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:89; Caroline Finkel, *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*, (New York: Basic Books, 2005), 422.

67 Sened-i İttifak'ın tam metni için bk. Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni," *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (1998):215-222.

Sened-i İttifak'ın metinsel analizi ve II. Mahmud'un merkezileşme politikaları içindeki rolüne dair güncel bir değerlendirmesi için bk. Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (California: Stanford University Press, 2016), 203-238.

68 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 56.

Rumeli ve Anadolu'daki ayanların varlığını tanımış ve ayanlarla çocuklarına bazı haklar vaat etmiştir.⁶⁹

Sultan II. Mahmud Sened-i İttifak'ın hazırlanmış olmasından hoşlanmamış ise de Rusya ile devam eden savaş nedeniyle sözleşmeye karşı direnememiştir. Ayrıca ayanlara karşı destek alabileceği devlet adamları da sözleşmeyi imzaladığı için II. Mahmud da imzalamak zorunda kalmıştır.⁷⁰ Sened-i İttifak'ın imzalanmasından sonra Alemdar Mustafa Paşa Yeniçeri Ocağı'nı düzenlemeye çalışmış ve Nizâm-ı Cedîd'in devamı niteliğinde Sekban-ı Cedîd altında yeni bir askeri ocak kurulmasını sağlamıştır.⁷¹ Ancak bu reform çabaları yeniçerilerin isyanına yol açmış ve kısa sürmüştür. Alemdar Mustafa Paşa 15 Kasım 1808 gecesi başlayan yeniçeri ayaklanması sonucunda öldürülmüştür. İsyân sırasında birçok devlet adamının konaklarına saldırıp saraya yürüyen yeniçerilerin IV. Mustafa'yı tahta çıkaracakları ihtimali karşısında Sultan II. Mahmud, IV Mustafa'yı öldürtmüş ve böylece Osmanlı hanedanının hayatta kalan tek erkek mensubu olmuştur.⁷²

Alemdar Mustafa Paşa'nın davetiyle ordularıyla beraber İstanbul'a gelen ayanların bir kısmı, yeniçerilerin Alemdar Mustafa Paşa'nın reformları karşısında ayaklandığı günlerde memleketlerine dönmüşlerdir. Yeni kurulan Sekban-ı Cedîd ordusuyla Alemdar Mustafa Paşa, yeniçerilerin saldırıları karşısında yetersiz kalmış ve ittifak yapılmış olan ayanlardan beklenen askeri destek alınamamıştır. Sened-i İttifak'ı imzalayan Anadolu ve Balkanlardaki reform yanlısı ayanların İstanbul'daki ayaklanmaları duyar duymaz karşılık vermek için gelecekleri beklenmiş ise de bu karşılık bulmamıştır. Yeniçeri kışlalarının reform yanlısı Ramiz Paşa'nın talimatıyla donanma gemileri tarafından bombalanmaya başlamasıyla olaylar şiddetlenmiş, halkın bir kısmı yeniçerilerin tarafına geçmiş ve İstanbul kanlı olaylar ve büyük tahribatlara yol açan bir yangının ortasında kalmıştır. Bu olaylar sonucunda Sultan II. Mahmud Sekban-ı Cedîd'in kaldırıldığını ilan etmiş, Rusçuk yâranı ve Alemdar Mustafa Paşa'ya yakın olarak İstanbul'da bulunan diğer kişiler ya kaçmış ya da idam edilmiş ve böylece isyan sona ermiştir.⁷³

69 Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:92-93; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, 3. bs. (İstanbul: E Yayınları, 2010), 27; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 204.

70 Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:93; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 218.

71 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1309[1891]), 9:8; Finkel, *Osman's Dream*, 423; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern*, 26-28.

72 Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa," 365; Finkel, *Osman's Dream*, 423; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern*, 30; Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:96.

73 Finkel, *Osman's Dream*, 423; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 199-200; Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd*, 5:94-96.

Alemdar Mustafa Paşa'yla birlikte birçok kişinin ölümüyle sonuçlanan isyan sonrası askeri reformların durdurulması yönünde karar alan II. Mahmud eyaletlere gönderdiği fermanlarla Sekban-ı Cedîd reformlarının sona erdirildiğini ilan etmiştir. Sened-i İttifak'ı imzalayan Çapanoğlu, Karaosmanoğlu, Serezli ve himayelerindeki diğer ayanlar II. Mahmud'a olan sadakatlerini bildirerek fermana itaat ettikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Bu açıdan ayanlar Sened-i İttifak'ta belirtilen hükümlere uygun olarak sultanın emirlerine bağlılıklarını göstermişlerdir. Böylece Sened-i İttifak sultanın otoritesinin öncelikli olması hükmünü icra etmiş ve ortaya çıkan siyasi krize son vererek bir taraftan da kendi geçerliliğini yitirmiştir.⁷⁴

Darbeler ve isyanların yaşandığı, can güvenliğinin tehlikede olduğu bir ortamda tahta çıkan Sultan II. Mahmud, padişahın güçlendiği merkeziyetçi bir yönetim inşa etmek konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle tahttaki yerini sağlamlaştırması gerektiği bilinciyle temkinli hareket etmiş ve desteğine ihtiyaç duyduğu yönetici ve askeri sınıfların güvenini kazanmaya çalışmıştır. Alemdar Vakası sırasında ayanlardan beklenen desteğin görülmemesi zaten ölü doğan Sened-i İttifak'ın tamamen gündemden kalkmasına neden olmuştur. Ardından 1809 yılında tekrar başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bir kez daha ayanların gönderdiği askeri kuvvetlere güvenilemeyeceğinin anlaşılması II. Mahmud ve çevresindekilerin ayanların tasfiyesini gündeme almaları için yeterli sebebi sağlamıştır. Böylelikle II. Mahmud döneminin merkeziyetçi bir yönetim inşa etme siyaseti ayanların tasfiye edilmesiyle başlamıştır.

Merkezileşme Siyaseti ve Reformlarının Düşünsel Zemini

II. Mahmud dönemi merkezileşme siyaseti on sekizinci yüzyılda başlayan ıslahat düşüncesi ve reform projelerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Savaşlarda düşmana karşı etkili bir şekilde mücadele edilebilmesi için öncelikle askeri alanda reformlar yapılması gerektiği fikri Sultan II. Mahmud döneminde de hakimdir. Ancak bu dönemde, önceki dönemlerden farklı olarak geçmiş tecrübelerden yola çıkılarak, planlanan reformların başarılı olabilmesi için merkezi ve güçlü bir devlet yapısının inşasının gerekliliği daha çok vurgulanmıştır. Avrupa'da modern orduların yükselişinin eyaletler, loncalar gibi merkezin dışında kalan kurumların gücünün azalmasıyla eş zamanlı olarak gelişmesi bu çıkarımı fikişel olarak beslemiştir.⁷⁵ Bu bağlamda, III. Selim dönemi askeri reformlarının başarılı olamamasında

74 Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 227.

75 Avigdor Levy, "Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century," *Middle Eastern Studies*, S. 18 (1982):242.

Osmanlı Devleti'nin on sekizinci yüzyılda ayanlar ve yerel yöneticilerin güçlü olduğu adem-i merkeziyetçi bir yapıya dönüşmüş olmasının önemli bir etkisi olduğu öne sürülmeye başlanmıştır. Mevcut sistemin ayanlar, ulema sınıfı ve yeniçerilere sunmuş olduğu birtakım siyasi, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar ve avantajların bu sınıfları devlete karşı reform karşıtlığında birleştirdiği düşünülmüştür.⁷⁶

Uriel Heyd ve ona referansla Avigdor Levy başka bir makalesinde ulemanın on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan reformlara yönelik tutumunun yekpare olmadığını, ulemanın sınıfsal konumuna göre tutumunun farklılık gösterdiğini belirtmektedirler. Alt sınıftan gelen ve ulemanın çoğunluğunu oluşturan kesim reformlara karşı çıkarken, ayrıcalıklı bir kesim olan devletin dini kurumlarında kilit pozisyonlar ve servetler elde eden ulema sınıfı reformcu sultanlarla iş birliği yaparak reformları desteklemiştir. Buna göre yeniçerilerle iş birliği halinde reformlara karşı ayaklanan ulema, elit kesimi oluşturan ulemanın ayrıcalıklarından rahatsızlık duyan alt sınıftan gelen ulemaydı. Levy makalesinde Sultan II. Mahmud'un, III. Selim gibi selefi reformist padişahlardan farklı olarak Yeniçeri Ocağı'nı kaldırabilmesinde ulemanın tamamen desteğini alabilmesinin etkili olduğunu anlatmıştır. Bunu yapabilmesinde ulemayla iş birliği halinde hareket ederek reformlara dahil etmesi, reformlarında dini argümanlar kullanması ve alt sınıflardan ulemaya da yeni kurumlarda pozisyonlar sağlayarak onları memnun etmesi gibi stratejiler geliştirmesi etkili olmuştur.⁷⁷

Sultan II. Mahmud ve çevresindekiler, devletin gücünün merkezden eyaletlere kadar uzandığı merkeziyetçi ve güçlü bir devlet yapısını yeniden inşa etmeye ve daha sonra merkezi ve modern bir ordu kurmaya karar vermiştir. Merkeziyetçi devlet yapısının tesisi, on sekizinci yüzyılda zayıflamakla birlikte Osmanlı geleneksel siyasi sistemine içkin olan merkeziyetçi yapının yeniden güçlendirilmesi olarak görülmüştür. Ancak geleneksel merkezi devlet yapısından farklı olarak Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılda modern ve merkezi bir devlet olarak inşasının iki temel bileşeni, Avrupa'daki devlet modellerinden esinlenilen modern bir ordu ve yeni bir yönetim modeli olarak belirtilebilir. Bu doğrultuda, II. Mahmud döneminde sarayın himayesi altında merkezi otoritenin yeniden kurulması ve ordunun modernleştirilmesi amaçlanmış; bu amaçlar önünde engel teşkil eden bağımsız bir güç haline

76 Levy, "Military Reform," 240-244.

77 Detaylı anlatımlar için bk. Avigdor Levy, "The Ottoman Ulema and the Military Reforms of Sultan Mahmud II," *Asian and African Studies*, S. 7 (1971):13-39; Uriel Heyd, "The Ottoman 'Ulema' and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II," *Studies in Islamic History and Civilization*, ed. Uriel Heyd (Jerusalem: Magnes Press, 1961), 63-96.

gelmiş taşra ayanları, yerel yöneticiler ve geleneksel askeri kurumların tasfiye edilmesi planlanmıştır.⁷⁸

III. Selim döneminde Avrupa'nın Londra, Paris, Berlin, Viyana gibi önemli merkezlerinde açılan daimî elçilikler bahsedilen yerlerdeki devlet yapısı, askeri sistem, sosyal ve ekonomik hayatın yakından görülmesini sağlamıştır. Elçiliklerde görevlendirilen elçiler yazmış oldukları sefaretnamelerle devletin yeniden yapılanması ve idari, askeri, mali kurumlarının iyileştirilmesi adına yapılacak reformların belirlenmesine kayda değer katkılar sağlamışlardır.⁷⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd reformlarının nasıl gerçekleştirileceğine dair fikir ve öneriler belirtmek amacıyla reformları destekleyen devlet ricali ve ilmiye sınıfından bazı kişiler tarafından ıslahat layihaları ve risaleler yazılmıştır. III. Selim dönemi ıslahat layihaları ve risalelerinde ortaya çıkan fikirler II. Mahmud dönemi reformları için önemli bir kaynak oluşturmuştur. II. Mahmud dönemi ıslahat layihalarının III. Selim dönemine göre çok daha az olmasının nedeni bu durumdan kaynaklanıyor olabilir.⁸⁰ III. Selim dönemi reform hareketleri başarısızlıkla sonuçlansa bile II. Mahmud dönemi reformlarının fikri alt yapısını oluşturmuştur denilebilir. Bu açıdan Beydilli tarafından belirtildiği üzere II. Mahmud dönemi kaleme alınan Keçecizade İzzet Molla'nın layihası ile Debbağhane eski nazırı Ragıp Efendi'nin ıslahat layihası⁸¹ "gerek içerik ve gerekse öngördükleri itibarıyla" Nizâm-ı Cedîd'e dair kaleme alınmış eserlerin son öne çıkan örnekleri olarak nitelendirilebilir.⁸² Bu layihaların sunmuş olduğu önerilerin II. Mahmud döneminin yenicheriliği kaldırılması ile reformların hızlandığı 1826 yılından sonraki dönemine ve daha sonraki Tanzimat dönemlerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.⁸³ Özetle, II. Mahmud

78 Levy, "Military Reform," 241-245.

79 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 53; Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği," 571-572.

80 Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği," 577; III. Selim döneminde hazırlanan layihaları detaylı bir şekilde inceleyen çalışma olarak Kemal Beydilli'nin makalesine bk. Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 25-64.

81 Bu eserlerin transkripsiyon ve değerlendirmelerinin yapıldığı kaynaklar için bk. Lütfi Doğan, "Keçecizade İzzet Molla'nın Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Risâle Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği" (Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000); Keçecizade İzzet Molla, *Lâyiha Süretinde Bir Müzekkere*, haz. Ahmet Cihan-Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021); Enver Ziya Karal, "Ragıp Efendi'nin Islahat Layihası," *Tarih Vesikaları*, S. 5 (1942): 356-368.

82 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 58.

83 Beydilli, bu iki layihadaki bilhassa mülki idare ve ekonomiyi iyileştirmeye dair görüşlerin II. Mahmud'un yeniden yapılanmaya dair düşüncelerine pek katkı sağlamadığını belirtmiştir çünkü Nizâm-ı Cedîd için hazırlanmış layihaların yanında sunmuş oldukları önermelerin sıradan ve alışılmış olduklarını ileri sürmüştür. Ayrıca İzzet Molla'nın bazı tespitlerinin ilgi çekici olduğunu vurgulamış ancak örneğin "Meclisi Şûrâ" teşkili fikrinin Behiç Efendi'nin

döneminin 1808-1826 arasındaki devletin yeniden yapılanması ve ıslahat hareketlerine dair geliştirilen siyaset ve uygulamalara III. Selim dönemini şekillendiren ıslahat düşüncelerinin ilham kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aşağıda bu çerçevede III. Selim döneminde yazılan bazı ıslahat layihalarına daha kapsamlı olarak değinilecektir.

Nizâm-ı Cedîd layihalarından Behiç Efendi'nin yazmış olduğu *Sevânihü'l-levâyih* adlı eserinde⁸⁴ sunmuş olduğu fikir ve yaklaşımların II. Mahmud dönemine de intikal ettiği görülmektedir. Behiç Efendi'nin fikirlerinin II. Mahmud dönemine etkisi, Behiç Efendi'nin sadece III. Selim devri ıslahatçılarından olmasından değil aynı zamanda Alemdar Mustafa Paşa'nın akıl hocaları olan Rusçuk yârânı arasında yer almasından dolayı da kayda değerdir.⁸⁵

Nizâm-ı Cedîd dönemi ıslahat yazarlarından Behiç Efendi, Ubeydullah Kuşmani⁸⁶ ve Ömer Faik Efendi⁸⁷ Nizâm-ı Cedîd reformlarını İslami esas ve hükümlere dayanarak meşrulaştırmışlardır. Dini gerekçeler öne sürerek reformlara muhalefet eden yeniçeriler ve diğer gruplara dini referanslarla karşılık vererek reformları savunmuşlardır. Bu minvalde Müslüman ahalinin yeniliklere taraftar olmasını sağlamak için İslami ilim ve kaidelerle bilgilendirilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Şeri hükümlerle yönetilen bir devlet idaresince onaylanan yeniliklerin kabulü aynı zamanda devlete ve “ulü'l emre itaat” etmenin zorunluluğu olarak açıklanmıştır.⁸⁸ Kahraman Şakul'un da belirttiği gibi “ulü'l emre itaat” vurgusu devlet otoritesinin tesisi ve mutlakiyetçi bir yönetime geçiş çabasında Müslüman halkı bu yönetimin kabulüne taraftar kılma aracı olmuştur. Şakul bu minvalde yeniçeriler, Bektaşiler, gayrimüslimlerin “gittikçe bu çabayı baltalayan unsurlar olarak

yazdıklarından sonra pek fazla özgünlüğü olmadığını belirtmiştir. Bununla beraber İzzet Molla'nın Avrupa devlet sistemine dair düşünceleri ve Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanması sürecinde bu sistemin alınarak uygulanmasına dair önerilerinin Tanzimat dönemini de kapsayan yeni dönemin dayanacağı özgün fikirler olduğunu vurgulamıştır. Beydilli'nin bu eserlere dair değerlendirmesi için bk. Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat,” 59-60.

84 Eserin transkripsiyonu yapılmış metni için bk. Ali Osman Çınar, “Es-Seyyid Mehmed Emin Behic'in Sevanihü'l-levayih ve Değerlendirmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1992); Behiç Efendi'nin fikirlerinin genel değerlendirmesi için bk. Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat,” 42-53.

85 Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat,” 42.

86 Eserin transkripsiyon ve değerlendirmesi için bk. Ubeydullah Kuşmani, *Nizâm-ı Cedîde dair bir risale Zebire-i Kuşmani fi ta'rif-i nizâm-ı İlhami*, haz. Ömer İşbilir (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006).

87 Eserin transkripsiyonu için bk. Ahmet Sarıkaya, “Ömer Fa'ik Efendi, “Nizamü'l-Atık” (Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979).

88 Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat,” 36-38, 42.

algılanmaya başladığına” dikkat çekmiştir.⁸⁹ Kuşmanî’nin yeniçerilere dair bu dönemde yapmış olduğu ağır eleştiriler de ayrıca kayda değerdir. Şakul, Kuşmanî’nin yeniçerileri dini itikatları yönünden ağır bir dille eleştirmenin yanında belki de ilk defa bir Osmanlı düşünürü olarak yeniçerilerin varlık nedenlerini sorguladığı ve Hacı Bektaş Velî’ye olan bağlılıklarının efsane olduğu yönünde tartışmayı açmış olduğunu belirtmiştir. Kuşmanî’nin risalesi yazıldığı dönemde basılmamıştır. Bunun nedeni muhtemelen yeniçeriler için kullanmış olduğu “sert” ifadeleri III. Selim’in o dönemde kendi “rejimi” için sakıncalı bulmuş olmasıdır. Ancak risalesinde sunmuş olduğu mutlakiyetçi devlet ideali, Yunan İsyanı sonrası yeniçeriliğin halk nezdinde destek kaybetmeye başlamasıyla II. Mahmud döneminin devlet yapısını teşkil etmiştir.⁹⁰

Sonuç olarak başta askeri reformlar olmak üzere devleti iyileştirmek adına önerilen ıslahatlarda toplumun yeniliklere taraftar kılınması için dini söylem ve duygulardan istifade edildiği gibi aynı şekilde yenilik karşıtlarının da din üzerinden muhalefetlerini oluşturdukları, dinin her iki taraf tarafından siyaseten araçsallaştırıldığı bir tablo ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum bahsi geçen Nizâm-ı Cedîd ıslahat layihalarından II. Mahmud dönemi yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yazılan reformları savunan eserlere de aksederek o dönemin genel temayülünü göstermektedir. Şeyhülislam Yasincizade Abdulvehhab Efendi’nin yazdıkları ve Mısır’daki reformların dinen caiz olduğunu açıklamak üzere İbnu’l-Annâbî tarafından Arapça olarak kaleme alınmış *Es-Sa yu’l-Mahmûd fî Nizâmi’l-Cunûd* adlı risale de II. Mahmud döneminde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra benzer amaçlarla yazılmıştır.⁹¹ İbnu’l-Annâbî eserinde Müslümanların maslahatı ve kafirler karşısında galip olabilmesi için modern savaş teknikler ve talimlerinin Batı’dan alınabileceğini hadislerle dayanarak açıklamış ve caiz olduğunu belirtmiştir.⁹²

Behiç Efendi’nin eserinde ele almış olduğu konulardan biri de İstanbul’un asayişinin sağlanmasıdır. Behiç Efendi’nin bu meseleye dair sunmuş olduğu önerilerden olan mürûr tezkeresi, bu kitabın sonraki bölümlerinde ele alınacak olan Yunan İsyanı ve yeniçeriliğin kaldırılması sonrası İstanbul’daki asayiş ve güvenlik önlemleri kapsamında uygulanan pratiklerden olmuştur. Behiç Efendi’nin Avrupa şehirlerindeki uygulamalardan esinlenerek

89 Kahraman Şakul, “Nizâm-ı Cedîd Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme,” *Divan İlmi Araştırmalar*, S. 19 (2005/2):149.

90 Şakul, “Nizâm-ı Cedîd Düşüncesinde Batılılaşma,” 135-140.

91 Beydilli, “Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a Islahat,” 37; Yazarın tanıtımı ve eserinin değerlendirmesi için bk. İhsan Fazlıoğlu, “İbnu’l-Annâbî ve *Es-Sa yu’l-Mahmûd fî Nizâmi’l-Cunûd* Adlı Eseri,” *Divan İlmi Araştırmalar*, S.1 (1996/1): 165-174.

92 Fazlıoğlu, “İbnu’l-Annâbî ve *Es-Sa yu’l-Mahmûd*,” 168-169.

özgün bir fikir olarak önerdiği mürûr tezkeresi, Avrupa devletlerindeki gibi şehirlere giriş çıkışları sıkı bir şekilde kontrol etmek amacıyla herkese verilmesi planlanan ve pasaport işlevi gören bir uygulama olarak tanımlanabilir. Behiç Efendi'nin İstanbul'un devamlı ve seyyar nüfusunun bilinmesi için işyerlerinin dökümlerinin çıkarılması, hanlarda kalan kişilerin kayıt altına alınması, tezkeresiz kişilerin hanlara kabul edilmemesi ve işsiz, güçsüz, "serseri" takımından kişilerin şehirden gönderilmesine dair asayişin sağlanması için yapmış olduğu öneriler de II. Mahmud dönemi asayiş uygulamalarına yansımıştır.⁹³

Bu layiha örneğinden anlaşılabileceği üzere Nizâm-ı Cedîd'e dair olan layiha ve risalelerde siyasi, idari, mali, askeri ve dini alanlarda devletin yeniden yapılanması ve ıslahatlara dair birçok düşünce ve öneri ortaya konmuştur. İfade edilen bu düşünceler, II. Mahmud döneminin 1808-1826 yılları arasındaki mutlakiyetçi merkezi devlet yapısını güçlendirme ve reformları gerçekleştirme amaçları önünde engel teşkil eden unsurlara karşı geliştirilen söylem ve politikaları yansıtmaları bakımından önemlidir. Islahatları meşrulaştırmaya yönelik dini söylem ve hükümler, II. Mahmud döneminde reformlara karşı çıkan yeniçeriler, Bektaşiler ve sair muhalif grupların devlete itaatsizlikle suçlanıp tasfiyesinin önünü açan unsurlardan olmuştur.

Bir Güvenlik Sorunu Olarak Büyük Ayanlar ve Tasfiyeleri

Ayanlar on sekizinci yüzyıldan itibaren özellikle taşrada merkezi yönetim ve toplum arasında meşru aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Ancak zaman içinde özellikle büyük ayanlar devlete ortak olacak bir güce ulaşmaları sebebi ile II. Mahmud'un 1808 sonrası merkezileşme politikalarının birinci hedefini teşkil etmişlerdir. Bu kısımda öncelikle ayanların on sekizinci yüzyılda yükselişi anlatılarak devletin merkezileşme siyaseti bağlamında büyük ayanları tasfiye sürecine bir girizgâh yapılacaktır. "Ayanlar Çağı" gibi isimlerin de verildiği bu dönem Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasıyla son bulmuştur.⁹⁴ Tepedelenli Ali Paşa, Rumlar ve yeniçerilerle ilişkisi bakımından önemlidir. Bu nedenle devletin ayanlarla mücadelesi bu kısımda Tepedelenli Ali Paşa üzerinden kısaca anlatılacaktır.

93 Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat," 48-49; Çınar, "Es-Seyyid Mehmed Emin Behic'in," xxxiii.

94 Bruce McGovan, 18. yüzyıldan 1812'ye kadar olan dönemi ayanların bölgesel nüfuzu ve hakimiyeti açısından ayanlar çağı olarak anlatmaktadır. Bruce McGovan, *"Ayanlar Çağı, 1699-1812" Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 2:761-884.

On sekizinci yüzyıl, değişen toprak rejiminin bir sonucu olarak yerel eşraf, toprak sahipleri, tüccar ve merkezi devletin yerelde temsilcileri olan askeri ve ilmiye mensubu kişileri genel olarak tanımlayan bir ayan sınıfının yükseliş dönemi olmuştur. On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren eyaletlerdeki toprak rejimi değişime uğramış, tımar sisteminin içinde bulunan toprakların büyük bir bölümü iltizam ve malikane sistemi içine alınmıştır. Değişen toprak rejiminin bir sonucu olarak ilk başlarda bir aracı rolü oynayarak ortaya çıkamayanlar zamanla bu işlevi gördükleri bölgelerde büyük nüfuz sahibi olmuşlardır.

Bu minvalde merkezi devletle yerel güç unsurları ayanlar arasında farklı biçimlerde tezahür eden ilişkiler kurulmuştur.⁹⁵ Ayanlar kriz zamanlarında devletin mali ve askeri açıdan yardımına başvurduğu bir “ortak” olabilirken⁹⁶ merkezi iktidarın otoritesine meydan okuyacak bir eyleme kalkıştıklarında karşı mücadeleye girişilen unsurlar olabilmişlerdir. Yerel eşraftan güçlü toprak sahibi olan ayanlara aynı zamanda valilik gibi pozisyonlar verilerek devleti resmi düzeyde temsil edebilmeleri sağlanmıştır.⁹⁷ Ayanların yükselişyle beraber on sekizinci yüzyıl boyunca eyaletlerde merkezi otorite çözülmeye başlamış ve özerkleşme eğilimleri görülmüştür.⁹⁸

On sekizinci yüzyılın ilk yarısında göreceli olarak istikrarlı bir dönem geçiren Osmanlı Devleti, 1768 yılında Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlamasıyla yerel ve küresel ölçekte siyasi krizlerin yaşandığı bir döneme girmiştir. Söz konusu kriz dönemlerinde merkezi yönetim askeri ve mali açılardan ayanların aracılığına başvurmak zorunda kalmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyıl sonuna doğru Osmanlı-Rus savaşları ve on dokuzuncu yüzyıl Rum isyanlarında Osmanlı Devleti yerel ölçekte etkili bir güce sahip ayanların askeri açıdan yardımlarına başvurmuştur.⁹⁹ Bu süreçte on sekizinci yüzyılın sonuna doğru Osmanlı devlet yönetimi, merkezdeki yönetici elitlerle eyaletlerdeki ayanların ortak katılımıyla gerçekleşen bir yönetim modeline dönüşmüştür.¹⁰⁰

95 Ali Yaycıoğlu, on sekizinci yüzyılda yükselen ayanlar üzerine yaptığı çalışmasında özellikle on sekizinci yüzyıl sonu ve erken on dokuzuncu yüzyıl arasında merkezi devlet ve ayanlar arasındaki ilişkileri farklı boyutları ve özellikleriyle Osmanlı Devleti’nin siyasi kültürü ve kurumsal yapısını göz önüne alarak incelemiştir. Dönemin öne çıkan güçlü ayan aileleri örnekleri üzerinden ayanlar olarak yekpare bir grubun olmadığını göstermiştir. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik koşullar bağlamında ayanlarla merkezi yönetim arasında ortaklık düzeyinde bir ilişki kurulduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu dönemi devrimlerin etkin olduğu değişen dünya düzeni bağlamında, “devrimler çağı” perspektifi içinde incelemiştir. Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*.

96 Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*.

97 Yaycıoğlu, *Partners of The Empire*, 69.

98 Finkel, *Osman’s Dream*, 398.

99 McGowan, *Ayanlar Çağı*, 2:784-786; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 81-82.

100 Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 2.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki savaşlarda yaşanan ağır yenilgiler sonucunda öncelikle askeri alanda yapılması kararlaştırılan Nizâm-ı Cedîd reformlarına en çok karşı çıkan grup özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru daha güçlü ve bağımsız bir konuma gelen Balkanlardaki ayanlar olmuştur. Bulundukları coğrafya itibariyle tarıma elverişli zengin topraklara sahip olmaları ve bağımsız uluslararası ticarete daha özgürce katılabilecek bir konumda bulunmaları Kuzey ve Batı Balkan eyaletlerinin bir takım yerel hanedanlarını Anadolu'daki yerel ayanlardan daha güçlü ve bağımsız kılmıştır. Balkan eyaletlerinin ayanları on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında güçlerinin doruk noktasına ulaşmışlardır. Balkan ayanları kadar olmasa bile Nil Vadisi ve Doğu Anadolu coğrafyasında da Balkanlardakine benzer bir durum söz konusudur.¹⁰¹ Her iki örnekte de güçlü hanedanlar hem merkezi yönetime daha kolay başkaldırabilmiş hem de güçlerini kaybetmemek adına reformlara en çok direnişi gösteren gruplar olmuşlardır.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti, bu dönemde Rumeli ve Doğu Anadolu'daki birtakım güçlü ayanlarla mücadele etmek zorunda kalırken Orta ve Batı Anadolu'daki devlete daha çok bağımlı halde olan ayanlarının desteğine başvurmuştur.¹⁰² Orta ve Batı Anadolu'da geniş topraklara sahip Çapanoğulları, Canikli ve Karaosmanoğulları hanedanları on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren bulundukları bölgenin idari ve mali yönetiminde etkili bir konuma gelmişlerdir. Ancak hiçbir zaman Balkanlardaki ayanlar ölçeğinde mali ve askeri güce sahip olamamışlardır. Bu onları merkezi yönetime karşı daha bağımlı ve itaatkâr kılmış ve merkezi yönetime gerektiğinde iase ve asker desteği sağlamışlardır. Karaosmanoğulları ve Çapanoğulları 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı'nda devlete destek olarak kendi birliklerini orduya göndermiş, Balkanların reformlara en fazla karşı çıkan ayan ailelerinden Pazvandoğlu'na¹⁰³ karşı verilen savaşa bizzat liderleriyle birlikte katılmışlardır.¹⁰⁴ Sened-i İttifak'ı imzalayan ayanlar arasında aynı zamanda reformları da destekleyen ve devlete sadakatleriyle bilinen Karaosmanoğulları ve Çapanoğulları hanedanlarının olması da bu bağlamda anlaşılmalıdır.

101 Levy, "Military Reform," 244; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:197-198; Finkel, *Osman's Dream*, 399.

102 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:197-198; Finkel, *Osman's Dream*, 399.

103 Fikret Adanır, "Semi-autonomous provincial forces in the Balkans and Anatolia", *The Cambridge History of Turkey*, c. 3, *The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, ed. Suraiya N. Faruqi (New York: Cambridge University Press, 2006), 180.

104 Finkel, *Osman's Dream*, 399-400; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:197; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, 103.

On sekizinci yüzyıl Balkanlar coğrafyasının en güçlü ayanları arasında ise Tuna bölgesinde Vidin Ayanı Pazvandoğlu Osman Paşa ve Rusçuk Ayanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa ve Yanya bölgesinde etkili olan Tepedelenli Ali Paşa bulunmaktadır. Bulundukları bölgelerde geniş toprakların kontrol ve yönetimi ellerinde bulunan ve büyük gelirler elde eden bu şahsiyetler 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı boyunca orduya asker ve tedarik sağlayarak devlete destek olmuşlardır. Bununla birlikte siyasi ve ekonomik nüfuz alanlarını genişletme çabaları bu güçlü ayanların birbirleriyle çatışmalarını kaçınılmaz kılmıştır.¹⁰⁵ Merkezi yönetim ise ayanlar arasındaki mücadeleyi fırsat olarak görüp daha fazla güçlenmelerini engelleyerek Rumeli bölgesindeki merkezi otoriteyi korumaya çalışmıştır.¹⁰⁶

Sultan II. Mahmud, ayanlarla mücadele etmeye ilk olarak 1806-1812 Rus Savaşı'nda başlamıştır. Balkanlardaki ayanların bir kısmı Rus Savaşı'nda kendilerinden beklenen desteği göstermemiş, özellikle Tuna cephesindekiler merkezi idareyle iş birliği yapmayı reddetmiş ve topraklarını yeterince savunmadan Ruslara teslim etmişlerdi.¹⁰⁷ Bu gelişmeler merkezi yönetimin ayanlar hakkındaki olumsuz kanaatini güçlendirmişti.

Aslında önceki dönemlerden çok farklı bir tutum sergilemeyen ayanların bu kusurları zaten yavaş yavaş bağımsız hareket etme sinyalleri de veren Tepedelenli ailesi gibi güçlü ayanların İstanbul'un hedefine girmesine neden olmuştu. Tepedelenli Ali Paşa, bölgesinde eşkıyaya karşı verdiği mücadelelerin sonucunda otuz üç yıl boyunca hüküm sürdüğü (1787-1820) Yanya sancağı mutasarrıflığını elde etmiştir. Bu görevi, 1787 yılında isyancı İşkodra Paşası Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya karşı yaptığı başarılı bir sefer sonunda ödül olarak almıştı.¹⁰⁸ Yanya mutasarrıflığı yanında, Mora, Eğriboz, Tırhala, Avlonya, İşkodra, İnebahtı, Karlili, Ohri ve İlbasan sancaklarının idaresi de Ali Paşa ve oğulları ya da yakınlarının eline geçmişti. Böylece Ali Paşa'nın nüfuzu genişlemiş ve bölgesinde geniş topraklara ve etkili bir askeri güce sahip bir paşa konumuna gelmiştir.¹⁰⁹

Ali Paşa, Yanya valiliği döneminde 1787-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus ve Osmanlı- Avusturya savaşlarında ve 1806-1812 yıllarındaki Rus Savaşı'nda görevlendirilmiş, 1804 Sırp İsyanı'nın önlenmesi ve dağıl-

105 Finkel, *Osman's Dream*, 401; Adanır, "Semi-autonomous provincial forces," 181-184.

106 Kemal Beydilli, "Tirsinklioğlu İsmail Ağa," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 41:204.; Finkel, *Osman's Dream*, 402.

107 Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedid*, 5:100; Finkel, *Osman's Dream*, 427.

108 Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 40: 477; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, 2. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 14.

109 Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa," 477-478; Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 5.

eşkıyalarının isyanının bastırılmasında rol almış, Vidin’de isyan eden yerel güçlerden Pazvandoğlu’na karşı verilen mücadeleye oğulları ile birlikte askeri destek sağlamıştır.¹¹⁰

Ali Paşa’nın bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu güç dış ilişkilerde bağımsız hareket edebilmesinin önünü açmıştır. Böylece yerel bir vali olmanın ötesinde İngiltere, Fransa ve Rusya ile bağımsız ilişkiler kuracak kadar bağımsız hareket edebilen bir yönetici olmuştur. 1806 yılında Yanya konsolosluğuna tayin edilen Fransız elçisi H.L. Pouqueville vasıtasıyla Fransa’dan silah ve para desteği alması, Londra’ya Seyyid Ahmed Efendi adında bir elçi yollayıp özellikle silah satın almak için görüşmelerde bulunması bu ilişkilerin boyutunu gözler önüne sermektedir. İtalyan papazı olan adamlarından mühtedi Mehmed Efendi’yi Tilsit’e, Çar’la görüşmekte olan Napolyon’a elçi sıfatıyla göndermesi de Ali Paşa’nın bağımsız bir hükümdar edasıyla hareket etmesi olarak düşünülebilir.¹¹¹

Tepedelenli’nin sahip olduğu güç ve kurduğu ilişkiler yoluyla yarı bağımsız bir şekilde hareket etmesi merkezi yönetimi rahatsız etmeye başlamış ve Sultan II. Mahmud 1810-1812 yıllarında İnebahtı, Tırhala ve Mora sancaklarına iktidar sahibi vezirler atayarak Paşa’nın nüfuzunu kırmayı düşünmüştür. Ancak Rus Savaşı devam ederken böyle bir idari değişikliğe gitmenin daha fazla zarar getireceği düşüncesiyle bundan vazgeçilmiştir.¹¹² Ayrıca devletin Ali Paşa’dan askeri bir güç olarak yararlanması var olan sorunların göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Bu şekilde kimi zaman Paşa’nın hatalarının Bâbîâli tarafından görmezlikten gelinmesi kimi zaman da Ali Paşa’nın alttan alması veya kabahati İstanbul’da kendisini temsil edenlere yüklemesiyle sorunlar en azından bir süre geçiştirilmiştir.¹¹³

Ancak Ali Paşa’nın yarı bağımsız bir tutum içinde her geçen gün komşu bölgelere saldıracak nüfuz bölgesini genişletmeye çalışması, dış bağlantıları ve Rus Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ne beklenen desteği vermemesi gibi etkenler kendisinin merkezi yönetim için gittikçe bir tehdit olarak algılanmasını pekiştirmiştir. Nihai olarak II. Mahmud’un merkezi otoriteyi güçlendirmek için mahalli güçlerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan siyaseti kapsamında Ali Paşa’nın ortadan kaldırılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bunun sonucunda merkezi yönetim Ali Paşa’nın yayılmasını önlemeye karşı birtakım önlemler

110 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:196; Yayıoğlu, *Partners of the Empire*, 103; Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 15, 17, 19.

111 Beydilli, “Tepedelenli Ali Paşa,” 477-478.

112 Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 281.

113 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi*, 282-283.

almış; Ali Paşa'nın derbentlerden adamlarını ve çiftliklerinden askerlerini geri çekmesi şartıyla sadece Yanya sancağının Ali Paşa'ya bırakılmasına karar verilmiştir.¹¹⁴ Ancak, Ali Paşa bu şartları kabul etmemekle beraber üzerine gelecek askerlerle mücadele etmeye karar vermiştir. Ali Paşa'nın bu tavrı Osmanlı Devleti'ne karşı açıktan bir isyan olarak görülerek 1820 yılında idamı için fetva verilmiştir.¹¹⁵ İsyân hareketleri içinde bulunan Ali Paşa'dan Yanya ve Delvine sancakları ve vezaret rütbesi alınarak Ali Paşa'nın Tepedelen'de ikamet etmesine karar verilmiş; ancak kendisinin bu kararı reddetmesi üzerine merkezi yönetim tarafından asi ilan edilmiştir.¹¹⁶

Ali Paşa, hakimiyeti altındaki bölgelerde ticari ve dış ilişkileriyle iyi bir ekonomik yönetim kurmuş olmakla birlikte korsanlık ve eşkıyalık gibi sorunlarla başarılı bir şekilde mücadele edebildiği için asayiş ve güvenliği sağlayabilmiş ve birçok yerde halkın desteğini kazanmıştır.¹¹⁷ Bu nedenle Osmanlı yönetimi Ali Paşa'ya saldırmaktan çekinmekle birlikte II. Mahmud'un taşra ayanını bastırma siyasetinin bir sonucu olarak Ali Paşa ile mücadele edilmeye karar verilmiştir.¹¹⁸ Adolphus Slade'e göre etkili oldukları bölgelerde bağımsız bir güç olan ayanlar vergilerini verdikleri müddetçe padişahların çoğunu memnun etmişlerdir. Onların Müslümanlarca ilahi bir güce dayandığına inanılan Osmanlı hanedanına karşı isyan etmeyecekleri düşünülmüştür. Ancak II. Mahmud, merkeziyetçi bir devlet yapısı çerçevesinde kendinden bağımsız hiçbir gücün olmasını istememiştir. Bundan ötürü Tepedelenli Ali Paşa, Mehmet Ali Paşa ve Bağdat ve Akka valileri gibi bağımsız hareket etmek isteyen ve bölgelerinde etkili olan valilerle mücadele etmiş; Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ve Akka Valisi Abdullah Paşa hariç diğerlerini ortadan kaldırmayı başarabilmiştir.¹¹⁹ Avrupalı yazar James H. Skene ise eserinde Ali Paşa'nın Rumların yardımını umarak kendine bir krallık kurmayı amaçladığını ve bu nedenle II. Mahmud yönetimine karşı silahlandığını anlatmıştır.¹²⁰ Dolayısıyla, bu anlatılardan yola çıkarak Ali Paşa'nın hakim olduğu bölgede bağımsız bir güç olmaya çalıştığı ve bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin Ali Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar verdiği anlaşılmaktadır.

114 Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa," 478. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:46-47.

115 Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 74.

116 Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 86; Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa," 478.

117 Finkel, *Osman's Dream*, 429; Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 75.

118 Finkel, *Osman's Dream*, 429.

119 Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece, &c: And of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831* (London: Saunders and Otley, 1833), 213.

120 James Henry Skene, *The Three Eras of Ottoman History; A Political Essay on the Late Reforms of Turkey* (London: Chapman and Hall, 1851), 31.

Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma çağrısı yaptığı dönemde Mora'da da Rumların ayaklanma hazırlıkları görülmektedir. 1819 yılında Mora Yarımadası'nda başlayan karışıklıklar 1821 yılında Yunan İsyanı'na dönüşmüştür.¹²¹ Bu açıdan Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı ile Mora'da çıkan isyan arasındaki ilişki dönemi anlatan kaynaklarda ele alınmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, Tepedelenli Ali Paşa'nın devletin kendisiyle uğraşmasını önlemek amacıyla Mora ve Yanya civarındaki Rumları tahrik ettiğini, Rumların ise bu olayı büyük bir ayaklanma çıkarmak için bir fırsat olarak kullandığını yazmıştır.¹²² Osmanlı Devleti bir taraftan Tepedelenli Ali Paşa ile mücadele ederken diğer taraftan Rumların ayaklanmasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Hurşid Paşa'nın gönderdiği yazılardan da Rumların Ali Paşa'nın davetiyle isyana katıldığı anlaşıyordu. Hurşid Paşa'ya göre Tepedelenli sadece Yanya ve Mora'daki Rumları tahrik etmekle kalmamış Eflak-Boğdan ve Akdeniz adalarına gönderdiği adamları aracılığıyla onları da isyana teşvik etmişti.¹²³ Bununla beraber Cevdet Paşa Ali Paşa'nın, kendi emri altındaki adamlarının isyana katılmalarını sağlayıp Eterya Cemiyeti mensuplarıyla da görüşüğünü anlatmıştır.¹²⁴ Gerçekten de Ali Paşa'nın danışmanları arasında Eterya Cemiyeti üyesi Rumlar da vardır ve bunlar aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne karşı Rum isyancılarla ittifak kurabileceğini öngörmüştür.¹²⁵ Ali Paşa'nın kendisine bağlı adamlarını hem Osmanlı ordusu içine yerleştirerek hem de Mora, Boğdan ve diğer yerlere göndererek Rumları tahrik ettiğine dair bilgiler vakayinameler ve arşiv belgelerine yansımıştır.¹²⁶

Ali Paşa bir diğer taraftan Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'ya yakınlaşmış ve bu yolla Rumları kendi tarafına çekeceğini düşünmüştür.¹²⁷ Ancak Rusya, Ali Paşa'nın tahrikleriyle Osmanlı Devleti'yle yeni bir savaşa girmemiştir. Rumlar ise Ali Paşa'nın isyanını fırsat bilerek Mora ayaklanmasının hızla

121 Finkel, *Osman's Dream*, 429.

122 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 51.

123 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 297.

124 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:102.

125 Katherine Elizabeth Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014), 31.

126 Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin*, 139; Şânîzâde Mehmed Atullah Efendi, *Şânîzâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 1:1012-1013

127 Ali Paşa'nın Mora isyanı başlamadan önce Rusya'yla, Rusların desteklediği düşünülen Filiki Eterya Cemiyeti temsilcisi Rus konsolosu tercümanı ile görüşmelerine ve bu bağlamda Rumları kendi lehine kullanmayı planladığına dair olayların detaylı anlatımı için bk. Volkan Marttin, "Rum Fetret-i Yunan İsyanı ve Teşekkülü (Tahlil ve Transkripsiyon)" (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2004), 21-37; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:100.

ilerlemesini sağlamıştır.¹²⁸ Sonuç olarak Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesi Rumlara bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda bir fırsat olmuş, bağımsız Yunan devletinin kurulmasının önünü açmıştır.¹²⁹ Ali Paşa Osmanlı merkezi hükümeti ile girdiği bu mücadele sonucunda 14 Şubat 1822'de hayatını kaybetmiştir. Ancak II. Mahmud döneminde taşrada bulunan diğer güçlü ayanların tasfiye süreci 1830'lara kadar devam etmiştir.¹³⁰

Tepedelenli Ali Paşa olayının bir diğer ayağında ise Sultan II. Mahmud döneminin en etkili devlet adamlarından Hâlet Efendi yer almaktadır. Sultan III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde diplomasi ve bürokrasi içinde çeşitli makamlarda bulunan Hâlet Efendi 1822 yılında azledilene kadar nişancılık görevine getirilmiş ve bu görevde bulunduğu süre boyunca Sultan II. Mahmud üzerindeki etkisini artırıp başdanışmanı olmuştur.¹³¹ Hâlet Efendi nişancılık görevi nedeniyle sultana olan yakınlığı ve siyasi yeteneğiyle devleti temelden etkileyecek birçok olay ve ilişkiler ağının tam merkezinde yer almıştır. Bu olaylar arasında yukarıda açıklanan Tepedelenli Ali Paşa İsyanı ve Yunan İsyanı yer almış; Hâlet Efendi'nin yeniçeriler ve Fenerli Rumlarla ilişkisi, atama ve azillerdeki rolü önemli bir yer teşkil etmiştir.¹³²

Hâlet Efendi'nin bu olaylardaki rolü dönemi anlatan kronikler, yabancı kaynaklar ve bu kaynaklara dayanarak yapılan araştırmalarda detaylı bir biçimde ele alınmıştır.¹³³ Bu kısımda Hâlet Efendi'nin bu olaylardaki rolü konuya dair yapılan çalışmaların sunmuş olduğu veriler ışığında incelenerek Sultan II. Mahmud'un en yakın ricalinden olan Hâlet Efendi'yi azil ve idam kararına götüren nedenler sultanın merkezileşme politikaları bağlamında değerlendirilmiştir.

Sultan II. Mahmud'un Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı vermiş olduğu mücadelede Hâlet Efendi önemli bir rol oynamıştır. Cevdet Paşa, Ali Paşa üzerine Yanya'ya yapılan seferin Rum "fesadını" ortaya çıkardığı sonucuna varmış ancak bu durumun ortaya çıkmasında Yanya seferini başlatan Hâlet

128 Marttin, "Rum Fetreti-Yunan İsyanı," 35-37.

129 Fleming, *The Muslim Bonaparte*, 6.

130 Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa," 478; 1831 tarihinde Buşatlı Mustafa Paşa'nın tasfiyesi için bk. Ali Erbaş, "II. Mahmud döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2022).

131 Abdülkadir Özcan, "Hâlet Efendi," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15:249-250.

132 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi*, 24-25.

133 Süheyla Yenidünya Gürgen'in çalışması bir devlet adamı olarak Hâlet Efendi'yi yeni veriler ve güncel yaklaşımlar ışığında ele alan yakın zamanlı ve detaylı bir çalışmadır. Bk. Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi*.

Efendi'yi sorumlu tutmuştur.¹³⁴ Hatta Reisülküttap Canib Efendi'nin yapılan bir meşverette Hâlet Efendi'nin Ali Paşa'nın azli fikrine Rumeli'de daha büyük sorunlar çıkaracağını belirterek karşı çıktığını belirtmiştir.¹³⁵ Ancak Hâlet Efendi'nin Ali Paşa'nın azli ve idamı meselesinin peşini bırakmayarak Mora İsyanı'na kadar gidecek olan daha büyük sorunlara neden olduğunu vurgulamıştır.¹³⁶

Cevdet Paşa Mora İsyanı'nın ortaya çıkmasını Tepedelenli Ali Paşa olayına bağlarken, olayların bu şekilde gelişmesindeki sorumluluğu da Hâlet Efendi'ye yüklemiştir. Cevdet Paşa aynı zamanda Sultan II. Mahmud'un güç ve gelirlerini tamamen kendi elinde toplamak istediği için Rumeli'nin kuvvetli ayanlarını bastırdığına değinmiştir.¹³⁷ Cevdet Paşa, bu ifadelerle II. Mahmud'un, Tepedelenli Ali Paşa'yla mücadele etmesinin arkasında ayanları ortadan kaldırmak amacının olduğunu gizlememiştir. Bununla beraber Ali Paşa'ya sefer düzenlenmesiyle Rum meselesinin ortaya çıkmasındaki birincil sorumluluğu Hâlet Efendi'ye yüklemiş; bir yandan ise Sultan II. Mahmud'un Hâlet Efendi'nin etkisinde kaldığını ifade etmekten çekinmemiştir.¹³⁸

Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması, II. Mahmud döneminin merkezi otoriteyi güçlendirme siyasetinin bir parçası olarak ayanlarla mücadele etmesinin bir sonucudur. Hâlet Efendi sultanın bu dönemde en yakınındaki kişilerden biri olarak merkezi otoritenin taşrada güçlendirilmesi siyasetini beraber yürüttüğü devlet ricalindendi. Bağdat mübaşirliği görevinde bulunduğu zamanlarda Hâlet Efendi'nin zihninde taşranın merkezden atanan yöneticilerle yönetilmesi ve ayanların gücünün azaltılmasına dair düşünceler oluşmuş ve bu düşüncelerini paylaşmıştır. Bu bilgiler ışığında Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasının II. Mahmud'un Hâlet Efendi ile iş birliği halinde yürüttüğü merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesi ve ayanların bertaraf edilmesi politikasının bir sonucu olduğu vurgulanabilir.¹³⁹

Süheyla Yenidünya Gürgen Hâlet Efendi'nin, Tepedelenli Ali Paşa İsyanı'na sebep olmasının *Şanizade Tarihi* ve daha sonra *Cevdet Tarihi*'ndeki anlatılarda üstü kapalı biçimde de olsa tarihe "hain" olarak mal olmasına yol açtığını vurgulamıştır. *Şanizade Tarihi* kronik olması, *Cevdet Tarihi* ise kronik olmamakla beraber bir nevi resmi tarihin propaganda işlevi görmesi

134 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 102.

135 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:45.

136 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 99.

137 Cevdet Paşa bu düşüncüyü Prokeş tarihine dayanarak belirtmiştir, böylece dolaylı olarak ifade etmiş denilebilir. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:101.

138 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:45.

139 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 270-271, 286.

itibariyle her iki eser de devletin söylem ve politikalarını yansıtmaktadır. Bu minvalde her iki eserde Tepedelenli olayının Hâlet Efendi'nin "hainliği" üzerinden anlatıldığı, dönemin padişahı olarak Sultan II. Mahmud'a ise olayların gelişiminde yer verilmeyerek, bir nevi olayların dışında tutulmaya çalışıldığı belirtilebilir.¹⁴⁰ *Cevdet Tarihi*'nde Sultan II. Mahmud, Hâlet Efendi tarafından kandırılmış ve Hâlet Efendi'nin tesiri altında kalmış olarak takdim edilerek Hâlet Efendi'nin pragmatist ve menfaatperest biri olduğu birçok yerde vurgulanmıştır. Bu anlamda Hâlet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa'nın çiftliklerinden elde etmiş olduğu gelirden yıllık istediği rüşveti alamaması ve Fenerli Rumlarla ilişkilerinin Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması ve akabinde Rum "fesadının" ortaya çıkmasında etkili olduğu *Cevdet Tarihi*'nde anlatılmaktadır.¹⁴¹

Hâlet Efendi'nin Fenerli Rumlarla ilişkisinin gelişmesinde Fenerli Rumların siyasi, sosyal ve ekonomik ağlarının tezahürü olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴² Bu ilişki dönemi anlatan *Şanizade Tarihi*, *Cevdet Tarihi* ve *Esad Efendi* kroniklerinde daha ziyade para, rüşvet ve Hâlet Efendi'nin Rumlara olan hayranlığı üzerinden anlatılmıştır. Ancak Yenidünya Gürgen'in çalışmasında detaylı bir şekilde ele aldığı gibi Hâlet Efendi ve Fenerli Rumlar arasında bundan çok daha karmaşık siyasi, ekonomik, idari ve diplomatik ayakları olan bir ilişki vardır.¹⁴³ Paris Büyükelçiliği'ne atanmasıyla başlayan siyasi kariyerinden önce Tersane-i Amire Tercümanı Kallimaki'ye kâtiplik yapan Hâlet Efendi bu görevle, Fenerli Rumları yakından tanıma fırsatı elde etmiştir.¹⁴⁴ Bu esnada Hâlet Efendi Fenerli Rumların tercümanlık ve voyvodalık görevlerinin çok ötesinde güçlü siyasi ve ekonomik bağlar kurduklarını keşfetmiştir. Bu bağların sadece Avrupa devletleri ile sınırlı olmayıp on dokuzuncu yüzyılın muhalif güç odakları arasında yer alan ayanlar ve yeniçerileri de kapsadığını fark etmiştir.¹⁴⁵ Bu minvalde zekâsı, yetenekleri, azmî, iktidar hırsı, konuşma ve ikna kabiliyeti özellikleriyle ön plana çıkan Hâlet Efendi¹⁴⁶ Fenerli ailelere yakın olarak hem söz konusu

140 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 18.

141 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:99; 12:35; Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'aniyyât Es'ad Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000), 708.

142 Christine M. Philliou, "Worlds, Old and New: Phanariot Networks and the Remaking of Ottoman Governance in the first half of the Nineteenth Century" (Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 2004).

143 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 320.

144 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 52- 54, 308.

145 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 308.

146 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kalyası Sultanın Efendisi*, 38; Ahmed Cevdet Paşa tarihinde bizzat Hâlet Efendi'nin zekâsı, hitabeti, ikna kabiliyeti, imla ve dilbilgisine hakimiyetine değinmiştir. Bk. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 10:115.

muhallif odakları elde tutmayı hem de devletlerarası ilişkilerde bu aileleri birer denge unsuru olarak kullanmayı amaçlamıştır. Hâlet Efendi'nin bu siyaseti, çıkarları doğrultusunda hizipler arasında kolaylıkla geçiş yapabildiğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁷

Hâlet Efendi'nin Yunan İsyanı sırasında Rumlarla ilişkisinin bir diğer ayağında ise yeniçeriler yer almaktadır. Hâlet Efendi'nin Fenerli Rum beyleriyle patronaj, rüşvet, siyasi ve ekonomik ağlara dayanan bir ilişkisi mevcuttur.¹⁴⁸ Siyasi kariyeri sonucu elde etmiş olduğu yetkilerle Fenerli Rumların Divan-ı Hümayun tercümanlıklarına ve Eflak-Boğdan voyvodalıklarına atanmasını kendi üzerine alan Hâlet Efendi bu yolla siyasi ve ekonomik olarak nüfuzunu genişletmiştir.¹⁴⁹ Hâlet Efendi elde ettiği gelirlerin bir kısmını yeniçerilere aktararak askeri gücü elinde bulundurmak ve onların desteğiyle konumunu daha güçlendirmeyi amaçlamıştır. Böylece yeniçerilerden aldığı güçle Sultan II. Mahmud'u kontrol ettiği kroniklerde yazılmıştır. Yeniçerilerle olan ilişkileri sayesinde Hâlet Efendi askeri alanda yeniçerilerin yerini alacak düzenlemelerin yapılmasına engel olmuştur.¹⁵⁰ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması konusunda Sultan II. Mahmud'u destekler görünmekle birlikte büyük bir maharetle gizlice bunun aleyhinde çalışmalar düzenlemiştir. Nihai olarak ocağın kaldırılması Hâlet Efendi'nin ölümünden sonra gerçekleşmiş fakat Hâlet Efendi'nin azlinde yeniçerilerle arasının açılması ve yeniçerilerin artık onu istememesinin de etkisi olmuştur.¹⁵¹ Yunan İsyanı'nın büyümesi neticesinde Eflak-Boğdan voyvodalıklarının ve tercümanlıkların Rum beylerinden alınması Hâlet Efendi'ye büyük darbe vurmuştur. Bunun sonucunda en büyük gelir kaynaklarından birini kaybeden Hâlet Efendi yeniçerilere yeterli miktarda para aktaramaz olmuş; bu gelişmeler yeniçerilerle Hâlet Efendi arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.¹⁵²

Hâlet Efendi'nin yeniçeriler ve Fenerli Rumlarla güç ve menfaate dayalı ilişkileri için Rumeli'de dikkatleri Ali Paşa üzerine yönlendirmesi, Yunan İsyanı'nın başlangıçta göz ardı edilip büyümesinde etkili olmuştur.¹⁵³ Hâlet

147 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kabıyası Sultanın Efendisi*, 307-308.

148 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kabıyası Sultanın Efendisi*, 307.

149 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kabıyası Sultanın Efendisi*, 309-310; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 96.

150 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 45.

151 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12: 56; Yenidünya Gürgen, *Devletin Kabıyası Sultanın Efendisi*, 336-342.

152 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12: 56; Yenidünya Gürgen, *Devletin Kabıyası Sultanın Efendisi*, 341.

153 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 45.

Efendi'nin Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi devlet makamlarına isyanı destekleyen Fenerli Rum ailelerinden atama yapması devlet ricali nezdinde hayretle karşılanmıştır. Sonuç olarak Hâlet Efendi'nin kendi ilişkiler ağı sonucu bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaptığı işlerle Mora'da patlak veren isyanın büyümesini öngöremediği döneme dair yazılanlar sonucu ortaya konabilecek bir tespittir.¹⁵⁴

Hâlet Efendi'nin yeniçerilerin taleplerini karşılayamaz olması sonucu yeniçerilerle arası açılırken, Osmanlı Devleti yeniçerileri Yunan İsyanı için seferber etmeye çalışmıştır. Mora'ya isyancılara karşı savaşmak için belli sayıda giden yeniçeriler büyük kayıplar vermişlerdir. Bu durum başkentte yeniçeri protestolarına yol açmış ve yeniçeriler arasında Hâlet Efendi'nin saray mensubu ve yeniçeri hamisi rolüne yönelik memnuniyetsizlik 1822 yılında artmaya başlamıştır.¹⁵⁵ Yeniçeriler, Hâlet Efendi'nin görevden azledilmesini istemiş ve taleplerini Sultan II. Mahmud'a iletmışlerdir.¹⁵⁶ Cevdet Paşa, Hâlet Efendi'nin azlinde II. Mahmud'un tebdilen Beyazıd türbesini ziyaret ettiği bir gün, yeniçerilerin, yeniçeri ağasına Hâlet Efendi'den şikayet ettikleri ve onu istemediklerini söyledikleri konuşmalarına şahit olmasının etkili olduğunu aktarmaktadır. Sultan, bu konuşmalardan sonra yeniçeri ağasına yeniçerilerin isteklerinin hasıl olacağını iletmesini söylemiştir.¹⁵⁷ Bu gelişmeler sonucunda, Hâlet Efendi'den yeniçerilerin desteğini aldığı için çekinmekte olan Sultan II. Mahmud için artık böyle bir çekince kalmamış ve sultan Hâlet Efendi'nin azledilmesine karar vermiştir.

Hâlet Efendi'nin sahip olduğu çeşitli ilişkiler ağıyla önemli bir güç ve servet elde etmiş olup kendi çıkar ve istekleri yönünde kendisini yönlendirmeye çalıştığının farkında olan Sultan II. Mahmud, devletin bekası için Hâlet Efendi'nin ortadan kaldırılması gerektiğine ikna olmuştur. Bu nedenle Hâlet Efendi'yi görevinden azlederek önce Konya'ya sürgüne göndermiş sonra da büyük bir gizlilik içinde idam ettirmiştir.¹⁵⁸

Böylece II. Mahmud, Hâlet Efendi'yi görevden alıp ölümüyle sonuçlanan bir cezayla ortadan kaldırarak yeniçerilerin güven ve teveccühünü kazanmıştır. Bu güven Sultan II. Mahmud'a Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırması için gerekli zaman ve ortamı sağlamıştır. Hâlet Efendi'nin ortadan kaldırılması II. Mahmud için yönetimine ortak olan unsurlardan kurtulmasının önünü açmıştır. Bu anlamda daha etkili politikalar oluşturma ve devletin varlığı

154 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi*, 320-321, 316.

155 Philliou, "Worlds, Old and New," 193-195.

156 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi* 346.

157 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12: 56.

158 Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi*, 349.

için artık ıslah edilemeyecek düşman olarak görülen yeniçeriler üzerinde askeri bir zafer elde etmenin yolu açılmıştır.¹⁵⁹

Sonuç

Sonuç olarak, kitabın bu bölümü Sultan II. Mahmud saltanatının ilk on sekiz yılını, devletin otoritesine rakip olarak gördüğü kesimlerle mücadele ettiği ve sultanın şahsında merkeziyetçi bir devlet yapısının güçlendirildiği bir dönem olarak incelemiştir. Ayanların ve devlet otoritesi ve politikalarına meydan okuyabilecek bir güce ulaştığı düşünülen Hâlet Efendi gibi devlet ricalinin, II. Mahmud tarafından siyasi amaçları doğrultusunda stratejik adımlarla nasıl tasfiye edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Böylelikle merkeziyetçi bir devlet yapısının güçlendirilmesi siyasetiyle başta Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmak üzere yapılması planlanan reformların önünün açıldığı vurgulanmıştır.

Öte yandan merkeziyetçi bir devlet yapısını güçlendirmek adına ayanların gücünün bastırılması, Tepedelenli Ali Paşa olayında olduğu gibi, 1821 Mora İsyanı'nın büyümesine yol açmış ve Rum meselesini ortaya çıkarmıştır. Bundan sonraki süreç 1821 yılındaki isyanla ortaya çıkan ve başkent İstanbul'a uzanan Rum tehdidi ve 1826 yılında kaldırılmasına rağmen devlet tarafından hala bir tehdit olarak görülen yeniçerilere karşı devletin mücadele edişini kapsamıştır. Osmanlı Devleti bu meselelerle uğraşırken 1828-29 yılında patlak veren Osmanlı Rus Savaşı da bu olaylarla bağlantılı olarak siyasi, askeri, mali açıdan yeni bir kriz ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'ni içte ve dışta etkileyen bütün bu gelişmeler sonucu Rumlar, yeniçeriler ve yeniçerilerle bağlantılı olarak Bektaşiler devletin varlığını tehdit eden iç düşmanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle merkeziyetçi politikalar bağlamında bu odakların ortadan kaldırılması ya da itaat altına alınması mücadelesi verilirken aynı zamanda asayiş ve güvenliğin sağlanması yönünde söylem ve politikalar geliştirilmiştir.

Mutlakiyetçi emperyal yönetim biçimlerinin hakim olduğu on dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda kontrol edilemeyen nüfusların merkezi olarak denetlenebilir hale getirildiği bir çağdır. Bu süreçte kentlerin güvenliğini sağlamak için kolluk kuvvetleri ve polislik kurumları ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰ Başkent İstanbul yeniçeri isyanlarının merkezi olmasının yanı sıra bu olayların siyasi ve toplumsal alanda en çok etkilediği yerlerden biri olmuştur. İmparatorluğun kalbi olması dolayısıyla Sultan II. Mahmud, III.

159 Philliou, "Worlds, Old and New," 195-196.

160 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 289.

Selim'in yapmaya çalıştığı gibi İstanbul'da asayiş ve düzeni tekrar sağlamak, asi tüm unsurları uzaklaştırmak ve İstanbul'u tehditler karşısında güvenli bir yer haline getirmeyi temel hedefleri arasında belirlemiştir.¹⁶¹ Dolayısıyla bu dönemde inşa edilen mutlakiyetçi merkezi devlet yapısının asayiş ve güvenlik uygulamalarının gelişimini de şekillendirdiği bu çalışma kapsamında öne sürülmektedir. İkinci ve üçüncü bölümlerde bu çerçevede asayiş ve güvenlik politikaları incelenecektir.

161 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:201; III. Selim Dönemi İstanbul'unda sosyal kontrol için bk. Başaran, *Selim III, Social Control*.

Yunan İsyanı'nda İstanbul'da Asayiş ve Güvenlik

Kitabın bu bölümünde Yunan İsyanı, İstanbul'daki etkileri çerçevesinde ele alınarak ne tür bir güvenlik sorunu oluşturduğu detaylı incelenecektir. İsyanın Osmanlı yönetimi tarafından özellikle başkent İstanbul'a yayılması endişesiyle güçlü bir tehdit olarak algılanışı, isyana karşı alınan önlemler, isyana katılan reayaya uygulanan cezalar ve isyanın yayılmasını önlemeye yönelik geliştirilen önlem ve söylemler bu bölümde detaylı olarak tartışılacaktır. Yunan İsyanı'na yönelik geliştirilen söylem ve politikalar güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde analiz edilecektir. İsyanın başkente yayılmasını önlemeye yönelik alınan önlemler güvenlikleştirme araçları olarak analiz edilecektir. Diğer yandan isyana karşı alınan asayiş ve güvenlik önlemlerinin şehirde aynı zamanda ne tür bir şiddet ve asayişsizlik sorunu oluşturduğu tartışılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yunan İsyanı sonrası Rum tebaa Osmanlı Devleti nezdinde bir güvenlik tehdidine dönüşmüştür. İsyanı başlatanların bütün Rumları tahrik ederek isyanı büyütecekleri ve isyanın devletin bekasını tehdit edecek bir boyuta ulaşabileceği fikri Sultan II. Mahmud ve yönetimi nezdinde büyük bir korku ve endişe oluşturmıştır. Eflak-Boğdan ve Mora'da başlayan Yunan İsyanı'nı başlatan kişilerin Fenerli Rumlardan olmaları Osmanlı yönetiminin isyanın merkezini başlangıçta İstanbul olarak görmesinde etkili olmuştur.¹⁶² İstanbul'un güvenliği devletin başkenti olması nedeniyle ayrı bir önem arz ederken isyanın İstanbul'a yayılma ihtimali devletin varlığına doğrudan bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı Osmanlı yönetimi, Rumların isyanının İstanbul'a ulaşmasını engellemek ve başkenti korumak için çeşitli önlemler almıştır. İstanbul reayası da bu kapsamda potansiyel bir

162 İlıcak, "A Radical Rethinking," (Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2011), 179.

tehdit olarak görülmüş ve alınacak önlemlerle İstanbul'daki Rumların isyan etmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.

1821 yılında başlayan Yunan İsyanı uzun vadede bastırılmayarak Rumların Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir Yunan devleti kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Yunan İsyanı bu eserde bir iç güvenlik sorunu olarak ele alındığı için bu bölümde isyan 1826 yılına kadar olan dönem kapsamında incelenecektir. Bununla beraber Yunan İsyanı'nı bir güvenlik meselesi olarak ele alınmadan önce kısaca isyanın ortaya çıkışı, nasıl geliştiği ve Rusya'nın isyandaki etkisi anlatılarak isyana dair temel bir bilgilendirme ve bağlamsal çerçeve ortaya konacaktır.

Yunan İsyanı ve Rum Meselesi (1821-1829)

Mora Yarımadası'nda başlayan karışıklıklar 1821 yılının mart ayında Yunan İsyanı'na dönüşmüştür. Bu nedenle 1821, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığının başlangıcı sayılır. İsyân sürecinde Müslümanlara saldırılar ve eşkıyalık olayları gerçekleşmiş, olayların ciddiyetinin anlaşılmasıyla Sultan II. Mahmud ayaklanmaya tepkilerini yeterli bulmadığı sadrazam ve şeyhülislamı görevden almıştır.¹⁶³

Yunan İsyanı 1821 yılının başlarında ilk olarak Eflak ve Boğdan bölgelerinde başlamış ve daha sonra Mora Yarımadası'nda büyüyerek Ege adaları ve Batı Anadolu şehirlerine yayılmıştır.¹⁶⁴ İsyanın Eflak-Boğdan bölgesinde başlamasını sağlayan kişi Rus ordusunda görevli olan General Prens Aleksander İpsilantis'tir. İpsilantis, Eflak ve Boğdan'daki Hristiyan grupları Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak amacıyla küçük bir destek kuvvetiyle 6 Mart 1821 yılında Osmanlı-Rusya sınırını oluşturan Prut Nehri'nin güneyine geçip bu bölgeye gelmiştir.¹⁶⁵ İpsilantis, bölge halkından ve Rusya'dan istediği desteği bulamayınca Osmanlı ordusunun bölgeye girmesiyle Eflak-Boğdan İsyanı bastırılabilmiş ve İpsilantis Avusturya'ya kaçmış ancak orada hapsedilmiştir.¹⁶⁶

Alexander İpsilantis, meşhur Fenerlilerden olan ve daha sonra Rusya'ya kaçmadan önce Eflak Voyvodalığı görevinde bulunmuş (1802-1806) Konstantinos İpsilantis'in dört oğlundan biridir. İpsilantis, Rus ordusunda yetişmiş, yükselerek yirmi sekiz yaşında general olmuş ve Çar'ın yaverlik

163 Finkel, *Osman's Dream*, 429-430.

164 Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları," 114; Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında," 304.

165 Finkel, *Osman's Dream*, 430; Ilıcak, "A Radical Rethinking," 172; Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları," 119.

166 Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında," 304.

hizmetinde bulunmuştur. İpsilantis, 1820 yılında, gizli Rum cemiyeti olan Filiki Eterya'nın liderliği görevini üstlenmiştir.¹⁶⁷ Cevdet Paşa, Filiki Eterya Cemiyeti'nin amacının başkenti İstanbul olmak üzere İstanbul Rum Patriği'ne bağlı bütün Rumlardan oluşan bir Doğu Roma İmparatorluğu kurmak olduğunu ileri sürer.¹⁶⁸ Söz konusu örgütün Yunan İhtilali'nde etkili olduğu, Osmanlı Rumlarını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlıklarını kazanmak için örgütlediğine dair anlatılar Cevdet Tarihi'nde ve güncel kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶⁹

İpsilantis'in ayaklanma girişimi Osmanlı yöneticilerinde Yunan İsyanı arkasında Rusya'nın olduğu fikrini uyandırmıştır. Rusya ise bu ayaklanmanın arkasında olmadığını Osmanlı İmparatorluğu'na göstermek için bir dizi adımlar atmıştır. Örneğin İpsilantis'in görevine son vermiş, Osmanlı Devleti'ne isyanın bastırılması için yardım teklifinde bulunmuş, Osmanlı'nın Eflak-Boğdan'da bir takım askeri önlemler almasına izin vermiş ve Osmanlı'nın içişlerine karışmayacağını beyan etmiştir. Ancak bunların hiçbirisi Osmanlı yöneticileri için ikna edici olmamıştır.¹⁷⁰

Sultan II. Mahmud, Rusya müdahale ve yardım edeceği sözü verdiği için Rumların bu ayaklanmaya cesaret edebildiklerini belirtmiştir.¹⁷¹ Cevdet Paşa Rumların Rusya'nın desteğini alacakları ümidiyle isyana giriştiklerini ve Bâbüâli'nin isyanın arkasında Rusya'nın olduğu şüphesine kapıldığını belirtmiştir. Cevdet Paşa Rus elçisinin Osmanlı Devleti'ne sunduğu yazıda devlete atfedilen iddiaları reddettiğini, İpsilantis'in Rusya'nın haberi olmadan isyanı başlattığını ve bu nedenle görevinden alındığını belirttiğine değinmiştir. Ayrıca Rusya'nın o sıralarda Avrupa'da başka zorluklarla uğraştığı için Rum "fesadına" destek vermesinin mümkün olmayacağına buna rağmen Bâbüâli'nin Rusya'nın rolü olmadığına ikna olmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak, isyana karşı alınacak önlemleri konuşmak için toplanan meşveret meclisinde Osmanlı devlet ricali Rusların rızası olmadan İpsilantis'in Rusya topraklarında asker toplama ihtimali olmadığı sonucuna varmıştır.¹⁷²

Hâlet Efendi'nin Boğdan voyvodası tayin ettirdiği Fenerli Rum ailelerinden olan Mihail Soutso da İpsilantis'e destek vererek isyanın içinde

167 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 172-173; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:91.

168 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:76.

169 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:74-94; Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy*, "25,31; Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında," 304.

170 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 173.

171 BOA, HAT 51343 (tarihsiz) aktaran Ilıcak, "A Radical Rethinking," 174.

172 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:128-129.

açık bir şekilde yer almıştır.¹⁷³ Hâlet Efendi'ye yakınlığıyla bilinen Fenerli Mihail Soutso'nun isyanın içinde açık bir şekilde yer alması ve Rusya'ya iltica etmesi Osmanlı'nın Rusya'nın Yunan İsyanı'nda rolü olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Aleksander İpsilantis ve Mihail Soutso'nun Fenerli Rumlardan olmaları Osmanlı yönetiminin Yunan İsyanı'nın merkezini başlangıçta Eflak-Boğdan veya Mora değil İstanbul olarak görmelerinde etkili olmuştur.¹⁷⁴

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndaki maddelere dayanarak Soutso'nun geri iadesi istenmiş; ancak Rusya İstanbul'daki Rumlara zulmedildiği gerekçesiyle can güvenliğini korumak adına Soutso'nun iadesini reddetmiştir. Sultan II. Mahmud, Rusya'nın iadeye karşı çıkmasını kesin bir kanıt olarak kabul etmiştir. Bu süre içinde Mora ve adalardaki isyanlara Rus konsolosların müdahil olduğuna dair raporların da Bâbıâli'ye ulaşması sultanın elindeki kanıtı güçlendirmiştir.¹⁷⁵ Bütün bu nedenlere bağlı olarak II. Mahmud, Yunan İsyanı'nda Rusya ve hatta Avusturya'nın tahriklerinin olduğu görüşüne varmıştır.¹⁷⁶

Eflak-Boğdan ve Mora Yarımadası'nda başlayarak Ege adaları ve Batı Anadolu kıyılarına kadar yayılan Yunan İsyanı'nda isyanın etkili olduğu bu bölgedeki Rum nüfus arasında bir amaç birliği olmadığı görülür.¹⁷⁷ Bununla birlikte isyanın büyümesi Rusya ve Avrupalı güçlerin Osmanlı'nın isyancılarla olan mücadelesine müdahil oldukları bir süreci beraberinde getirmiştir. Osmanlı yönetiminin isyana gösterdiği tepkiler 1821 yılının Nisan ayından itibaren isyanın genişlemesinde rol oynamıştır. Bunlardan en önemlisi Fener Rum Patriği Gregory V'in idam edilmesidir. İsyân sırasında yaşanan olaylar sonucunda Mora Yarımadası sakini Müslümanlar kızgın Ortodoks Hristiyanların hedefi haline gelmiş ve çok sayıda Müslüman isyancıların katliamları sonucu öldürülmüştür. Daha sonra Müslüman tebaa ve askerlerin de aynı tepkileri gösterdikleri ve bunun sonucunda Sakız Adası'nda da çok sayıda Hristiyan'ın öldürüldüğü aktarılmıştır. Bu olaylar Yunan İsyanı'nın uluslararası bir düzeye taşınmasına neden olmuş ve Avrupa'nın Doğu Akdeniz'de yaşanan olaylar karşısında Osmanlı'ya müdahale etmesi gibi sonuçlara yol açmıştır.

Bu gelişmeler Yunan İsyanı'ndan Yunan ulus devletine giden yolu açmıştır. Yunan İsyanı'nın genişlemesiyle isyanın bastırılmasında zorlanan

173 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:106-127; Ilıcak, "A Radical Rethinking," 176.

174 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 176-179.

175 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 176.

176 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 177.

177 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 289.

II. Mahmud 1824 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın yardımına başvurmuştur.¹⁷⁸ Mehmed Ali Paşa ve oğullarının yardımı sonucu ihtilal güçlerinin de karışıklık içine düşmesiyle Osmanlı Devleti isyan bölgelerinde tekrar hakimiyetini kurmaya çalışmıştır. Fener Rum Patrikliğince II. Mahmud'a Rum topraklarının birçok yerinden af ve aman dileyen ve Rum tebaanın reaya statüsüne dönmek istediklerini içeren arzuahaller sunulmuştur.

Ancak iki olay Yunan ayaklanmasının sonucunu değiştirmiştir: II. Mahmud bu gelişmeleri bir fırsat olarak görmüş ve 15 Haziran 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış; bunun sonucunda Yunan ayaklanmasında Mehmed Ali Paşa'nın askeri gücünden faydalanmak zorunda kalmıştır. İkinci olarak 1825 yılına kadar Yunan sorununda tarafsızlık siyaseti yürütmeye çalışan İngiltere, Fransa ve Rusya bu soruna daha fazla müdahil olmaya başlamışlardır. Mesolongi ve Atina'nın 1826 Nisan ayında Mısır ve Osmanlı ordusu kuvvetlerince geri alınması Avrupa'da tepkiye yol açmış, Eflak-Boğdan eyaletlerindeki gelişmeler Rusya'yı Osmanlı ile tekrar savaş noktasına getirmiştir. Çar Aleksander'ın yerine gelen Rus Çarı Nikola Osmanlı ile olan sorunların çözülmesinde daha sert bir tavır sergilemiştir. 1826 yılının Ekim ayında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Akkerman Sözleşmesi ile Bükreş Antlaşması'ndan kalan anlaşmazlıkların çözülmesi ve bu bağlamda Osmanlı askerlerinin Prensliklerden çekilmesi kararı alınmıştır.¹⁷⁹ Bükreş Antlaşması'ndaki koşullara uyularak Sırbistan'a özerklik verilmesi de sözleşmenin şartları içindedir. Aynı zamanda Rusya'nın Karadeniz'in Doğu sınırında hak iddia etmesini sağlayan sözleşme İstanbul Boğazı'nı Rusya'nın erişimine açık hale getirmiştir.¹⁸⁰

Sultan II. Mahmud, 1827 yılında yayımladığı bir fermanla Yunan İsyanı'nın Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olduğunu beyan etmiş ve Fransa, İngiltere, Rusya'nın arabuluculuk ve müdahalelerini reddetmiştir.¹⁸¹ Yukarıda açıklandığı gibi İngiltere, Fransa ve Rusya da 1825-1826 yılına kadar Rum meselesinde tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ancak, 1826 yılından sonra Yunan İsyanı'nın seyri değişmiş, isyan uluslararası bir meseleye dönüşmüş ve sonunda 1830 yılında bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Yunan İsyanı Eflak-Boğdan ve Mora'da başlamakla birlikte isyanı başlatan Aleksander İpsilantis ve Mihail Soutso'nun Fenerli Rumlardan

178 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 291-294.

179 Shaw ve Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 40.

180 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 297; Shaw ve Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 58.

181 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 298.

olmaları Osmanlı yönetiminin isyanın merkezini başlangıçta İstanbul olarak görmelerine yol açmıştır.¹⁸² Yunan İsyanı'nda Fenerli Rumların rolü ve Rusya'nın suç ortaklığı olduğu düşüncesiyle Osmanlı yönetimi başkent İstanbul'da Rumlara yönelik bir dizi önlem almış ve isyanda yer alan Rum cemaatinden önemli kişileri cezalandırmıştır.¹⁸³ Eflak-Boğdan'da başlayan isyanın İstanbul'da duyulması, isyanın genişlemesine yol açan önemli gelişmelere yol açmış ve isyan başlangıç yıllarında İstanbul'da başlı başına bir güvenlik sorunu teşkil etmiştir.

Eflak-Boğdan ve Mora İsyanlarının İstanbul'a Etkileri

Eflak-Boğdan ve Mora Yarımadası'nda çıkan Yunan İsyanı, Rum nüfusun coğrafi olarak dağılımı göz önüne alınırsa Rumların yaşadığı diğer bölgeleri de etkileme ihtimaliyle Osmanlı Devleti nezdinde önemli bir tehdit olarak algılanmıştı. İsyanın ortaya çıkmasıyla beraber isyancı Rumların ihanet ve kötülüklerini ifade etmek için "Rum fesadı" tabiri Osmanlı belgelerinde yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Can güvenliğinin tehlikede olduğu bir isyan ortamında tahta oturan Sultan II. Mahmud, Yunan İsyanı ile İstanbul'da Rumların başını çekeceği bir isyan çıkacağı korkusu yaşamış; Fenerli Rumların Yunan İsyanı'nda rolü olduğu düşüncesi de bu kaygıyı derinleştirmiştir. On dokuzuncu yüzyılın başlarında başkentte yaşanan yeniçeri isyanları İstanbul'da birtakım yağma ve tahriplere yol açarak önemli bir asayiş problemi oluşturmuştu. Merkezi yönetim nezdinde yeniçerilere dair güvensizlik hakimken Rumların da İstanbul'da ayaklanma ihtimalleri imparatorluğun merkezinde hakimiyetin kaybolacağı endişesini yaratmıştı.

Arşivdeki bir belgede yer alan ifadeler Eflak-Boğdan'da çıkan isyan sonrası İstanbul'un Beyoğlu ve başka yerlerindeki Rum evlerinde tüfek ve hatta top gibi silahların bulunduğu ve bu durumun Rumların birleşerek İstanbul'u kuşatma niyetinde olduklarını açığa çıkardığını belirtmektedir.¹⁸⁴ Belgedeki "Beyoğlu ve sair mahallerde Rum evlerinden top ve tüfenk ve Ehl-i İslam elbiseleri zuhur ve bütün millet yek-dil ve yek-cihet olarak Âsitâne-i Aliyye-yi zabt ü garat eylemek sevdasında oldukları bütün bütün açığa çıkarak" ifadeleri merkezi yönetimin İstanbul'daki Rumların Eflak-Boğdan ve diğer yerlerdeki ayaklanmalardan cesaret alarak başkenti ele geçirmeye teşebbüs edecekleri korkusu taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda Rum Patriği ve bazı yerlerdeki metropolit ve Divan-ı Hümayun tercümanı gibi kimselerin

182 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 179.

183 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 181.

184 BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH) 273/13650 (25 Şaban 1236/28 Mayıs 1821).

isyanla alakalı oldukları suçlamasıyla idam ve hapis yoluyla cezalandırıldıkları da aynı belgede aktarılmaktadır.¹⁸⁵

Başka kaynaklarda da olaylara karıştığı söylenen Rum cemaatinden aralarında Rum patrikhanesi mütevellilerinden kişiler, rahip, tüccar ve Fenerli Rumlardan önde gelen kişilerin idam ve hapis yoluyla cezalandırıldıkları aktarılır.¹⁸⁶ Örneğin Fenerli Rumlardan olan Kostaki Bey Divan-ı Hümayun Tercümanı olarak atanan son Fenerlidir ve isyan sırasında idam edilmiştir.¹⁸⁷ Osmanlı yönetimi; patrik, tercüman, metropolit gibi Rum cemaatinin önde gelen, Fenerli kimliğine sahip ve Osmanlı Devleti içinde resmi görevleri olan itibarlı kişilerini cezalandırarak bu kişilerin isyandaki rollerine ve isyanın devletin başkenti İstanbul'da yaratacağı etkilere dair derin endişelerine ve isyanın merkezini İstanbul olarak algıladığına dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Yunan İsyanı'na yönelik atmış olduğu en radikal adım Patrik Gregory V ve altı başpiskoposun idam edilmesidir. Patrik Gregory V, İpsilantis'in Eflak-Boğdan'da çıkardığı ayaklanmayı lanetlemiş ve ruhani reislerle hitaben bir aforozname yayımlamıştır.¹⁸⁸ Buna rağmen anavatanı Mora'da isyanı engellemekle suçlanmış ve Osmanlı arşiv belgeleri ve kroniklerde patriğin bu nedenle idam edildiği vurgulanmıştır. Patriğin idam edilmesinden sonra isyanla ilgileri olduğu düşünülen ve fesada dair mektupları yakalanmış tüccar ve Rum eşrafından beş kişi daha yakalanıp idam edilmiştir.¹⁸⁹

Yunan İsyanı'nın Eflak-Boğdan'da bastırılmasına rağmen Patrik ve Rum cemaatinin önde gelen kişilerinin idam edilmesi, İstanbul başta olmak üzere bazı bölgelerde Rumların can, mal ve ibadet yerlerine yönelik bazı saldırılar, Rumlar arasında tepkiye neden olmuş ve isyanın Mora Yarımadası, Ege adaları ve Selanik bölgesine yayılmasının sebepleri arasında gösterilmiştir.¹⁹⁰

185 “Eflak ve Boğdan ve Kalas memleketlerinde olan keyfiyet ve Âsitâne-i Aliyye’de Rum milletinden zuhur eden cinayet mesmu-i müşiraneleri olmuştur. Beyoğlu ve sair mahallerde Rum evlerinden top ve tüfenk ve Ehl-i İslam elbiseleri zuhur ve bütün millet yek-dil ve yek-cihet olarak Âsitâne-i Aliyye-yi zabt ü garat eylemek sevdasında oldukları bütün bütün açığa çıkarak Rum patriği ve İznikmid ve Kuş Adası ve sair mahallin metropolitleri ve divân-ı hümayun tercümanı ve sair habs ve idam olunmuştur ve Eflak ve Boğdan caniplerine ortalar rayin kılınmış olmağla inşallahu teala işbu halatın külliyyen defî müyesser olacağı bi-ıştibahdır.”, BOA, C. DH 273/13650 (25 Şaban 1236/28 Mayıs 1821).

186 BOA, HAT 1317/51352 (tarihsiz).

187 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:145-146.

188 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:131; Finkel, *Osman's Dream*, 429-430.

189 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:163.

190 Aydın, “1821 Yunan İsyanı Sırasında” 304.

Cevdet Paşa, İstanbul Rum Patriği'nin Ortodoks Hristiyan dünyasındaki önemine değinerek, patriğin idamının sadece Rumlara değil bütün Ortodoks Hristiyanlara çok ağır geldiğini belirtir.¹⁹¹ Boğdan isyanı sonrası Rumlar bastırılmış ve suçlulara yönelik gerekli önlemler alınarak ihtilal belirtileri azaltılmaya başlamışken patriğin idam edilmesinin Rumların isyanını alevlendirdiğini dile getirmiştir. Ancak Cevdet Paşa akabinde adeta devletin aldığı kararı gerekçelendirmek için Fatih Sultan Mehmed'in kurmuş olduğu Rum Patrikliğinin büyük bir makam olmasına rağmen Patriğin Eteryâ Cemiyeti'nin işlerine dahil olmasının affedilemez, her çeşit cezayı hak eden bir davranış olduğunu belirtir. Her halükârda Patriğin idamının Osmanlı'nın siyasi menfaatlerini olumsuz etkileyeceği için yanlış bir karar olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda Patriğin idam kararından Hâlet Efendi'nin sorumlu olduğunu belirterek Hâlet Efendi'nin Yunan İsyanı'na dair kendi günahlarını unutturmak adına böyle büyük bir meselenin ortaya çıkmasını istediği şeklinde bir yorum da ekler.¹⁹²

Paskalya günü idam edilen İstanbul Rum Patriği Gregory V'in cesedi *Şânizade Târîhi*'nde belirtildiği üzere üç gün asılı durduktan sonra padişahın emriyle Yahudi milleti tarafından taşınarak denize atılmıştır.¹⁹³ Patriğin cesedinin Yahudilerce taşınması ve denize atılması hatlarda da geçmektedir. İstanbul'da bulunan bir papaz tarafından Şam tarafında ikamet eden bir papaza yazılan ve İstanbul'daki Rum olaylarını anlatan mektupta söz konusu durum aktarılmaktadır.¹⁹⁴ Ancak Esad Efendi'ye göre bu işin padişahın emriyle yapılması mümkün değildir. Cevdet Paşa, Esad Efendi'ye katılmakta ve cesedin bu şekilde taşınması olayının siyasi kaidelere uymadığını ve Hâlet Efendi'nin fesatlıklarından biri olduğunu belirtmiştir. Hatta bu meselede yeni sadrazam olmuş olan Benderli Ali Paşa'nın dahi suçu olmadığını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Cevdet Paşa, Esad Efendi'ye dayanarak patriğin Hristiyanlar için kutsal bir gün olan Paskalya günü idam edilip cesedinin Yahudilerce taşınmasının Rumların onuruna dokunarak isyanlarının artmasına neden olduğunun altını çizer.¹⁹⁶

İngiltere Büyükelçiliği'nde rahip olarak görev yapan İrlandalı din adamı Robert Walsh da anılarında patriğin cesedinin Yahudilerce taşınmasını

191 Virginia Aksan da Patriğin idamının Ortodoks Hristiyan dünyasında çok fazla yankı bulduğunu dönemi anlatan kaynaklara referansla belirtmiştir. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 292.

192 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:164-165.

193 Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânizâde Târîhi*, 2:1123-1124.

194 BOA, HAT 857/38259 (tarihsiz).

195 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:163-164.

196 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:163-164.

anlatmış; Türklerin Hristiyanları aşağılamak ve hakaret etmek istedikleri zaman Yahudileri araç olarak kullandıklarını iddia ederek bu olayı yorumlamıştır.¹⁹⁷

Patriğin idam edilmesi ve idam edildiği gün ve cesedinin taşınma şeklinin Rumların isyanını artırmış olması çok muhtemeldir. Bununla birlikte Hâlet Efendi'nin suçu olsun veya olmasın patriğe yönelik uygulanan idam cezasının uygulama biçiminin sembolik bir anlam taşıdığı da akla gelmektedir. Dini temsilcileri olan patriğin üstelik dini olarak önemli bir gün olan Paskalya'da idam edilmesi yanı sıra patriğin cesedinin Yahudiler tarafından taşınması ile Rumlar hem Müslüman hem bir diğer gayrimüslim tebaa karşısında küçük düşürülmüştür. Devlet hain ilan ettiği Rumları bu tarz bir kutsallarını yok sayma ve dini otoritelerini katletmeyle adeta toptan cezalandırmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti Yunan isyanı sırasında sadece Rum din adamları ve Fenerli Rumlardan önemli kişileri cezalandırmamış, Rum reayaya da çeşitli cezalar vermiştir. Bir arşiv belgesinde suça karıştığı için bostancıbaşı ağasının hapsinde olan dört “keferenin” padişahın emriyle İstanbul'un Balıkpazarı, Kapan-ı Dakik, Fener ve Parmakkapı isimli semtlerinde kıyafetleriyle beraber üzerlerine yaftalar yapıştırılarak idam yoluyla cezalandırıldıkları; ayrıca eşkıyalık suçlarına karıştığı anlaşılan Rum zimmilerden Şalcı Dimitri ve Voyvoda Petro isimli iki kişinin de yine idam yoluyla uygun görülen mahallerde cezalandırılmalarına karar verildiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte idamlarına karar verilen zimmilerle arkadaş olduğu ihbar edilen başka bir zimminin henüz herhangi bir eşkıyalık eylemine bulaşmış olmasa da kürek cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁸ Aynı belgede Kuşadası, İznikmid ve Tarabya metropolitlerinin hapiste kalmalarına karar verildiği de yazılmıştır.¹⁹⁹ Bu cezalarla isyana katılmayı ya da yardım etmeyi düşünen Rumlara gözdağı verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Cevdet Paşa, *Cevdet Tarihi'nde* Rumlara şiddetle karşılık verildiğini belirtmiş ancak Mora ve

197 Robert Walsh, *A Residence at Constantinople; During a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions* (London: Richard Bentley, 1838), 1:316.

198 “Çuhacılar Hanında şalcılık etmekte olan Dimitri nam zimmi kazıye-i fesadda medhali olan kefereden olarak bu günlerde firar ve ihtifa eylediği ...derhal adamlar tayiniyle ber-takrib ele getirilip mesfur dahi hapse vaz ettilmiş olmağla mesfur Çalık Petro Voyvoda denilen şaki ile mersum şalcı Dimitri nam hainlerin dahi ibreten lis'sairin birer münasib mahalde cezaları tertib ve mesfur Çalık petronun refiki denilen zimminin ihbar olunduğuna göre şekavet-i kadimesi olmayıp mesfur ile henüz refakate başlamış olduğuna binaen bunun dahi küreye vaz ettirilmesi...”, BOA, HAT 277/16299 (tarihsiz).

199 BOA, HAT 277/16299 (tarihsiz).

adalarda Müslümanlara yapılan işkenceler yanında uygulanan bu şiddetin çok zayıf kaldığını da vurgulamıştır.²⁰⁰

Bu bilgiler ışığında “Rum fesadı” olarak adlandırılan isyana dair verilen cezaların belli kriterler dahilinde kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. İsyân sürecinde fiili olarak zarar verici belli suçlara karıştıkları tespit edilen kişilerin idam yoluyla cezalandırıldıkları, isyanı destekleyen fakat herhangi bir suça karıştığı tespit edilememiş kişilerin kürek cezası ve hapis benzeri başka yollarla cezalandırıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte cezalandırma hükümlerine dair tam kesin bir kanıya varmak mevcut arşiv belgeleri ve diğer veriler dahilinde mümkün değildir.

Rumların ayaklanması ve isyanın İstanbul’u da tehdit ettiği haberleri Sultan II. Mahmud ve yönetiminde büyük bir korku ve endişe yaratmakla kalmamış aynı zamanda sultanın Rum tebaasına karşı öfkesini de artırmıştı. Bu nedenledir ki *Şanizade Tarihî* ve *Cevdet Tarihî*’nde Sultan II. Mahmud’un Boğdan’da başlayan isyanı haber aldığı zaman büyük bir hiddetle bütün Rumların katledilmesini emrettiği dahi aktarılmaktadır. Boğdan’daki isyan haberleri üzerine sadrazam, şeyhülislam, Hâlet Efendi ve yeniçeri ağasını huzuruna çağıran Sultan II. Mahmud, Boğdan’daki isyan hakkında detaylı malumat aldıktan sonra hiddetlenerek Rumların katledilmesini emretmiş; yeniçeri ağasına da İstanbul ve çevresindeki reayanın takibinden sorumlu olduğunu bildirmiştir.²⁰¹ Padişahın vermiş olduğu bu emri sadrazam ve şeyhülislamın büyük bir şaşkınlık içinde karşılarken, Hâlet Efendi’nin sultanın emrini başını sallayarak tasdik etmiş olduğunu ifade eden Şanizade, bu durumu Tepedelenli Ali Paşa olayına sebep olarak Rum ayaklanmasının büyüyeceğini göremeyen Hâlet Efendi’nin kendi yaptığı hataları örtbas etmek amacıyla bu şekilde davrandığı şeklinde yorumlamıştır. Şanizade, şeyhülislam ve Hâlet Efendi’nin padişahın yanından ayrıldıktan sonra aralarında geçen bir münakaşayı anlatarak şeyhülislamın Hâlet Efendi’yi Eflak-Boğdan voyvodalıklarına yaptığı atamalar ve her işi kendi çıkarlarına göre yaptığı için bu durumlara sebep olduğu minvalinde sözlerle suçladığını ifade etmiş ve Hâlet Efendi’nin kendini bu olaylardan aklamak için Rumlara karşı sert bir tavır içine girdiği yorumunda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Şeyhülislam Halil Efendi Sultan II. Mahmud’un emri karşısında, suçlu ve suçsuz olan Rumları ayırmak, meseleyi genişçe araştırmak ve şeriata uygun olarak karar vermek için sultana birkaç gün süre verilmesi ricasında bulunmuştur.²⁰² Böylece Şeyhülislam Halil Efendi’nin bu hükmün

200 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:146.

201 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târihi*, 2:1072; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:127-128.

202 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târihi*, 2:1072; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:128.

uygulanmasını engelleyen kişi olduğu söylenebilir. İsyanda dahli olmayan Rumlara dokunulmaması ve sadece isyana karışanların tespit edilerek cezalandırılmalarına dair bir irade yayımlandığı da ilgili kaynaklarda ifade edilmektedir.²⁰³

Benzer şekilde Avusturya elçisine yazılan resmi bir yazıda Rumların himayesi altında oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketine kalkıştıkları halde Osmanlı Devleti'nin isyana karışan Rumlarla isyana karışmayanları ayırdığı, isyana karışmaya niyetlenmiş olmakla birlikte eylem içinde bulunmayan Rum tebaasını affettiği ve memleket ve reayanın asayiş ve rahatı için suçlu ile suçsuzun gereğine uygun bir şekilde ayrıştırılarak sadece isyana karışanları cezalandırmasının siyaseten gerekli olduğu detaylı bir şekilde anlatılmıştır.²⁰⁴ Osmanlı Devleti'nin isyan eden tebaayı cezalandırmasının meşru bir hakkı olduğunun da altı çizilmiştir.²⁰⁵ Bu açıklamalara rağmen Avusturya İmparatorluğu'nun ileri tarihlerde elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne Rumların isyanından dolayı Rum tebaasının hepsinin cezalandırılmaması ve isyana müdahil olmayanların suçlu ve asi Rumlardan ayrı tutulması, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin iyi bir biçimde devam etmesi için Osmanlı yönetiminin Rumlara karşı adil ve merhametli bir tavır içinde olmasının önemli olduğu anlamında ifadeler içeren bir mektup yazmış olduğu da arşiv kaynaklarında görülmektedir. Bu mektubun Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile ilişkilerinin iyi bir şekilde devam etmesi için idaresi altındaki Hristiyan tebaası olarak Rumlara karşı iyi davranması vurgusu içeren uyarı niteliğinde bir yazı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Her ne kadar Osmanlı yönetimi İstanbul'daki Rumları Yunan isyanıyla ilişkilendirerek başta Rum patriğinin idamı gibi çok şiddetli ve katı cezalar uygulasa da bir yandan da şeyhülislamın desteği ile suçlu ve suçsuzu, isyana katılan ve katılmayanları ayrıştırarak tüm Rumların "Rum fesadı" ve devlete hıyanet ile eşleştirilmesinin önüne geçmeye ve bu isyan sürecinde Rum tebaaya karşı gelişen tüm endişe ve korkulara rağmen Rumların Osmanlı tebaası olarak korunmasını sağlamıştır denilebilir. Örneğin fesada karışmayan Rum tebaasının bazı "serseri" ve "edepsiz" grupların saldırı ve düşmanca tavırlarına maruz kaldıkları ihbarları nedeniyle Rum ahalisinin emniyetini sağlamak için bostancıbaşına buyruldu gönderilmiş; Üsküdar'a bağlı Beykoz, Kartal, Gebze kazaları ve çiftliklerinde yaşayan kendi halindeki reayanın bu grupların saldırılarına karşı korunmaları için o çevrede gece

203 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târîhi*, 2:1074; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:128.

204 BOA, HAT 855/38225 (17 Rebiülevvel 1236/23 Aralık 1820).

205 BOA, HAT 855/38225 (17 Rebiülevvel 1236/23 Aralık 1820).

206 BOA, HAT 919/39983 E (1 Zilkade 1236/31 Temmuz 1821).

gündüz dolaşacak askerlerin gönderilmesi emredilmiştir.²⁰⁷ Bu çerçevede her ne kadar güvenlik tehdidi algısıyla çok sert ve bazen kanıtsız suçlamalar yapılmış olsa bile güvenlik sorunsalı tebaanın korunması, adaletin gözetilmesi gibi diğer tüm devlet temayüllerini bertaraf etmemişe benzemektedir.

Yunan İsyanı'nda İstanbul'da Şiddet Olayları

İstanbul'un asayiş ve güvenliği devletin başkenti olması nedeniyle ayrı bir önem arz etmiş; Osmanlı yönetimi Yunan İsyanı'nın İstanbul'a ulaşmasını engellemek ve başkenti korumak için çeşitli önlemler almıştır. İstanbul'daki Rumlar da bu kapsamda potansiyel bir tehdit olarak görülmüş ve alınacak önlemlerle İstanbul Rumlarının isyan etmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. İstanbul'da ortaya çıkacak olası bir isyan karşısında alınan önlemler çok sayıda arşiv belgesinde yer almaktadır.

Osmanlı Devleti Rumların ayaklanmasının İstanbul'a ulaşmasını engellemek için öncelikle İstanbul Boğazı ve deniz kıyılarında önlemleri artırmıştır. Boğazın iki yakasını da muhtemel saldırılara karşı korumak için askerler tayin edilmiş, ihtiyaten Boğaz'a padişahın emriyle bir savaş gemisi ve korvet gönderilmiş, tüccar gemilerinin silah taşıyor olabilecekleri ihtimaliyle Boğaziçi'nde kenara yansımaları hususunda ilgili ülkelerin elçilerine uyarılarda bulunulmuştur.²⁰⁸

İstanbul ve çevresini eşkiya ve hırsızlardan korumak ve reayaların firar etmelerini önlemek için Rumeli Kavağı'ndan Beşiktaş'a ve Anadolu Kavağı'ndan Üsküdar'a kadar Boğaziçi'nin iki yakasının muhafazasından sorumlu paşaların yetkisi altında yeterli sayıda asker bu mahallerin korunması için ikame edilmiş ve uygulamanın devam etmesine padişahın onayıyla karar verilmiştir.²⁰⁹ Reayanın nişin firar edeceğine dair bir açıklama ilgili belgede yer almamakla beraber eşkiyalık ve hırsızlık gibi suçlar yanında bilhassa reayanın firar etme meselesine vurgu yapılması, Osmanlı yönetiminin ayaklanma ve benzeri suçlara karıştığını düşündüğü reayasının kaçmasını önlemeye çalıştığını düşündürmektedir.

Osmanlı Devleti aynı zamanda potansiyel tehdit oluşturdıkları düşüncesiyle reayayı daha fazla gözetim altına almaya çalışmıştır. Örneğin, Adalar'da reayanın çok fazla olmasından dolayı Adalar yakını ve Marmara Denizi çevresine öncekinden daha fazla asker gönderilerek sürekli olarak o civarda dolaşmaları ve reayanın hal ve hareketlerinden haberdar olarak

207 BOA, BEO AYN.d 573 (2 Şevval 1236/3 Temmuz 1821), 73.

208 BOA, HAT 889/39296 (1238/1822-23); BOA, HAT 1340/52418 (tarihsiz).

209 BOA, HAT 889/39296 (1238/1822-23).

gümrük emini aracılığıyla Bâbüâlî'yi bilgilendirmeleri istenmiştir. İstinye, Arnavutköy ve Kuzguncuk semtlerine de reyanın çok olması nedeniyle birer kapıcıbaşı tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁰

Yunan İsyanı sonrası daha önceki sayfalarda detaylı ele alındığı üzere bütün Rumlar, isyana katılsın veya katılmasın, devlet için bir tehdit olarak algılanmıştır. Ancak Rumlara karşı alınan bir takım asayiş ve güvenlik önlemleri beklenmedik veya tersi bir biçimde çeşitli asayiş ve şiddet sorunları doğurmuştur. İstanbul'da muhtemel bir isyanı önlemek için alınan güvenlik önlemleri Rumlara ve diğer gayrimüslim unsurlara karşı saldırılara dönüşebilmiştir. Rum tebaaya karşı devlet nezdinde geliştirilen söylem ve politikaların gerek güvenlik mensupları gerek halk nezdinde Rumlara karşı olan saldırıları artırdığı, Rumları bir nevi hedef tahtası haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Rum tehdidi algısı ve bu tehdidi kaldırmaya yönelik alınan önlemlerin sadece Rumları değil diğer gayrimüslimleri de etkilediği döneme dair kaynaklardan anlaşılmaktadır. Örneğin, Müslümanların silahlandırılması sonucu çoluk çocuk "cahil" takımından kimselerin İstanbul'da din adına Rumlar, Ermeniler ve diğer Hristiyanlara saldırdıkları, mahalle aralarında rastgele ateş açılması olaylarının yaşandığı kroniklerde anlatılmaktadır.²¹¹

İrlandalı Rahip Walsh, İstanbul'da Müslüman halk arasında, şehirde yaşayan bütün Hristiyanların Müslümanları ortadan kaldırmak isteyen düşmanlar olarak görülmeye başladığını öne sürmüştür.²¹² Walsh'a göre bu sebepten dolayı İstanbul'un birçok Hristiyan sakinleri ister Rum olsun ister Avrupalı, isyana müdahil olsun veya olmasın, silahlandırılan Müslüman Türklerin saldırılarına uğramıştır. Galata-Tophane bölgesindeki Avrupalı Hristiyanlar ve reyadan Rum tüccarlar, Yunan İsyanı sonrası ortaya çıkan olağanüstü güvenlik önlemlerinin yol açtığı bir kaos ortamı içinde kalmışlardı. Rumların kimileri gasp, yağma ve hakaret gibi saldırılara maruz kalırken, isyancılarla ilişkili olduklarından şüphelenilen kimilerinin infaz edildikleri Walsh'ın anlatıları arasındadır. Avrupalı milletlerin devletin koruması altında olduklarına dair bir ferman yayımlanmış; ayrıca Avrupalılara saldırıları önlemek amacıyla devriyeler gezmeye başlamıştır.²¹³ Ancak Walsh tüm

210 BOA, HAT 1340/52418 (tarihsiz).

211 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:171-172; Şânîzâde Mehmed, *Şânîzâde Târîhi*, 2:1142-1143.

212 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1:305.

213 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1:305-307.

bu önlemlere rağmen İstanbul'da oluşan galeyan ve kaos ortamının tüm Hristiyanları şiddete maruz bıraktığını ileri sürmüştür.²¹⁴

1827-28 yıllarındaki İstanbul seyahatini yazdığı eserinde İngiliz deniz yüzbaşısı Charles Colville Frankland ise bununla alakalı olarak İstanbul'daki Müslüman nüfus arasında Mora İsyanı'nda Avrupalı güçlerin etkisi olduğu izleniminin çok güçlü olduğunu ve bu nedenle Avrupalıların Müslümanların saldırılarına uğramaktan korktukları için kalabalık Müslümanların arasına girmekten çekindiklerini anlatmıştı. Öyle ki Avrupalı gezginlerin son birkaç yıldır güzel mimari yapılarıyla dikkat çeken camilerin içlerine bile girmekten korktuklarını ve sadece dışını görmekle yetindiklerini anlatarak II. Mahmud yönetiminin bile yabancı elçiler ve beraberindeki heyetlere bu yapıları ziyarete izin vermediğini çünkü halkın yoğun duyguları karşısında can güvenliklerini sağlamayı taahhüt edemeyeceğini ima ettiğini iddia etmişti.²¹⁵

Yabancı seyyahların anlatılarını destekler biçimde Galata Beyoğlu bölgesinde Avrupalı tüccarlara ve vatandaşlarına yönelik saldırılar gerçekleştiği *Şanizade Tarihî*'nde de anlatılmaktadır. Şanizade, Avrupalı tüccarlara yönelik saldırıların Galata Beyoğlu bölgesinde ticaret hayatını olumsuz etkilediğini, elçiliklerin kendi vatandaşlarının güvenliği için ticari işlerini kapattıklarını ve bu durumun pahalılık ve kıtlığa yol açtığını belirtir. Sultan II. Mahmud'un hoşnut ve razı olmayacağı bildirilen bu gelişmeler karşısında fesat içinde yer alan yeniçerilerin cezalandırılması için yeniçeri ağasına ve Galata ve çevresinde yeniden asayişin sağlanması için de kaptan paşaya tezkireler yazıldığını aktarır.²¹⁶

Gayrimüslimlere yönelik saldırılardan İstanbul'da yaşayan Rus elçilik görevlileri ve Rus kökenli bir tüccarın da etkilendiği belgelerde yer almaktadır. Rus elçisi; Kurşun Mahzeni isimli cami imamının Rusyalı bir tüccarın iş yerinde isyancıların kullanması için saklanan çok sayıda silah olduğu iddiasıyla Müslümanlardan silahlı bazı kişilerle beraber tüccarın iş yerini izinsiz bir şekilde aradığını Bâbiâli'ye yazmıştır. Rus elçisi, imamın nizamın korunmasını sağlamakla görevli, "hüsn-i nizamın vikayesine memur" biri olarak, vazifesine aykırı bir biçimde aslı olmayan bir suçlamayla halkı küfür ehline karşı şiddete başvurmaya teşvik ve tahrik ettiğini ve bu nedenle fitneye yol açtığını ifade etmiştir. Elçi, imam hakkında Bâbiâli'ye şikâyetle bulunarak Devlet-i Âliyye'nin imam efendiye başkalarına ibret olacak şekilde haddini bildirmesini ve fesada karışanları korkutmasını istemiştir. Rus

214 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1:305-307, 321.

215 Charles Colville Frankland, *Travels to and from Constantinople, in 1827 and 1828* (London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830), 1:213-214.

216 Şanizâde Mehmed, *Şanizâde Târihi*, 2:1108-1110.

milletinin Osmanlı Devleti aleyhine suç oluşturacak herhangi bir harekette bulunmadığından Bâbü'lî'nin emin olduğunun da umuma ilân edilmesini Rus elçisi Bâbü'lî'den istemiştir.²¹⁷ Rus elçisi tarafından Rusya Devleti'nin Rumların isyan hareketini destekleyen bir eylemde bulunmadığının gösterilmesi amaçlanmıştır.

Hristiyanlara yönelik gerçekleştirilen saldırıların arkasında başıboş bir halk kitlesi olduğu dönemi anlatan kaynaklarda vurgulanmaktadır. Bu halk kitlesinin kimler olduğu çok fazla bilinmemekle birlikte ortaya çıkan şiddet olaylarının sorumlusu olarak çoğu kaynakta yeniçeriler öne çıkarılmıştır. Walsh'a göre içinde bulundukları ortamdan memnuniyetsiz olarak uzun zamandır isyan olaylarının içinde yer alan yeniçeriler İstanbul'da yaşayan Hristiyanlara karşı yapılan saldırıların başını çekip yağma ve adam öldürme olaylarını başlatmışlardır.²¹⁸ Walsh'a göre merkezi yönetim gayrimüslimlere karşı bu tür saldırıları onaylamadığı halde geline nokta işlerin kontrolden çıkmasıyla bu olayların önünü alamamıştır.²¹⁹

Şânizâde Târîhi'nde de "eşkiya" diye tanımlanan silahlı kimselerin reaya evlerine silah zoruyla girerek hırsızlık yaptığı, çoğu yeniçeri unvanına sahip olup içlerinde hamallık gibi alt iş kollarında görev alan halk kesiminden insanların hem gayrimüslim tebaaya hem de Avrupalı tüccar ve elçilik görevlilerine sadece "gavur" olmaları nedeniyle saldırdığı²²⁰ asker yeniçerilerin Boğaziçi köylerinde kendi halindeki reayanın evlerini basıp öldürdükleri anlatılmaktadır.²²¹ Eflak-Boğdan bölgesinde çıkan isyanlar üzerine oraya gönderilmek üzere görevlendirilen İstanbul esnafından ve "serseri" takımından beş bin civarındaki yeniçeri orta rütbeli zabitlerinin Boğaz'da ticaret gemilerine binip gitmeden önce Beykoz, Arnavutköy civarındaki Rum köylerine giderek saldırıda bulundukları, bir papaz ve reayadan birkaçını öldürerek mallarını gasp ve ırzlarına tecaviüz suçlarında bulundukları belirtilmektedir. Bunun üzerine buralardaki Rum köylülerin Müslüman köylerine sığındıkları ve Müslüman halkın onları kabul ettiği de *Şânizâde Târîhi*'nden aktarılarak *Cevdet Târîhi*'nde de dile getirilmektedir.²²²

217 BOA, HAT 1009/42399 (19 Cemaziyelahir 1236/24 Mart 1821).

218 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1:324, 330-331.

219 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1:331.

220 "Gavur değil mi, hepsi birdir. Taşradakine gitmezden evvel bunları kırmalı." derler idi," Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târîhi*, 2:108.

221 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târîhi*, 2:1113-1114, 1120.

222 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:161; Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târîhi*, 2:1113-1114, 1120-1121.

Yunan İsyanı'nın İstanbul halkı üzerindeki etkilerine dair bu anlatılar üzerinden şu sonuçlara varmak mümkündür: Osmanlı yönetiminin Rumlara karşı Müslüman halkı da seferber edecek birtakım önlemler ve politikalarla harekete geçmesi kaos ve karışıklıklara yol açmış; Müslümanların başta Rumlar olmak üzere Hristiyanlara yönelik saldırılarda bulunması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu duruma Walsh'ın anlatısında tüm Hristiyanlara saldırdığı şeklinde abartılı ifadelerle yer verilse de *Şanizade Tarihi* ve arşiv belgeleri de bu saldırıların olduğunu desteklemektedir. Yunan İsyanı'ndan dolayı şehirde yaşayan gayrimüslimlerden Avrupalılar ve Rusların da yağma ve saldırı olaylarına maruz kalmış olmaları Rumlar dışında diğer Hristiyanların da İstanbul'da bu dönemde saldırılara maruz kalabildiğini göstermektedir.

Rumlar ve diğer gayrimüslimlere yönelik saldırı eylemlerini gerçekleştirenlerin çoğunlukla yeniçeriler olduğu kronikler ve yabancı kaynaklarda vurgulanmıştır. Diğer yandan Adolphus Slade ise başka bir eserinde Avrupalı tüccarların yeniçerilerin koruması altında her gün Pera'dan Galata'daki evlerine güvenli bir şekilde gidebildiklerini belirtmiştir. Slade, İstanbul'da Rumlara yönelik saldırıların gerçekleştiğini anlatmakla beraber Avrupalı tüccarların koruma altında olduğunu vurgulamıştır. Hatta bu minvalde Avrupalı tüccarların yeniçerilerin koruması altında her gün Pera'dan Galata'daki evlerine güvenli bir şekilde gidebildiklerini belirtmiştir.²²³ Dolayısıyla yeniçerilerin gayrimüslimlere yönelik saldırılarda yer alabildikleri gibi şehrin asayişinden sorumlu unsurlar olarak Avrupalı tüccarların olası saldırılar karşısında korunmasını da sağladıkları söylenebilir.

Yeniçerilerin İstanbul'da ortaya çıkan asayiş ve güvenliği sarsıcı isyan ve benzeri olaylarda bizzat olayların faili olarak yer almaları yeni bir durum değildir. Kabakçı Mustafa İsyanı (1807), Alemdar Mustafa Paşa Olayı (1808) yeniçerilerin isyanları sonucu çıkmış, İstanbul'da şiddetli tahribata ve kanlı saldırılara yol açan isyanlar olarak tarihe geçmiştir. Dolayısıyla Yunan İsyanı sonrası İstanbul'da çıkan olaylarda yeniçerilerin yer alması anlaşılabilir bir durumdur. Yeniçerilik askeri bir sınıf olmanın ötesinde aynı zamanda şehir yaşamında sosyal ve iktisadi faaliyetlerin içinde farklı konumlarda yer alan sosyal bir sınıfı oluşturmaktadır.²²⁴ Bu anlamda toplumun alt kesiminden ve serseri olarak ifade edilen ve bahsedilen saldırı olaylarına karışan kişiler arasında yeniçeri unvanına sahip kişiler olabileceği gibi şehrin güvenliğinden sorumlu olmakla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı asayiş bozacak eylemlerde

223 Adolphus Slade, *Turkey, Greece and Malta* (London: Saunders and Otley, 1837), 1:426-427.

224 Yeniçerilerin sosyal ve ticari hayatın içinde yer alması, sivil ve yeniçeri kavramlarının toplumsal hayatta iç içe geçmiş olması Yeniçeriliğe dair 3. bölümde detaylı anlatılacaktır.

bulunan asker yeniçerilerin de olabildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber arşiv belgelerinde ve resmi söylemi temsil eden kroniklerde reaya ve diğer gayrimüslimlere yönelik saldırılardan yeniçerilerin sorumlu tutulması, II. Mahmud yönetiminin Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasını meşrulaştırmak için kayda değer bir zemin hazırlamıştır.

Yeniçerilerin İstanbul'daki bu olaylardaki rollerine dair bir başka belgede, yeniçeri ustalarının Ağakapısı'na gelip İstanbul'da ortaya çıkan halka yönelik yağma, saldırı ve benzeri eşkıyalık olaylarından bahisle Bâbîâlî'nin bu işlere bulaşanların hepsini yeniçeri sanmasından dolayı duydukları rahatsızlığı Yeniçeri Ağası'na ifade ettikleri belirtilmektedir.²²⁵ Ustalar, bu tür eşkıyalık olaylarına karışanları kabul etmediklerini, bu kişilerin kim olduklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ocak içinden ustalar, karakullukçular ve zabitan olarak asayiş bozan bu kişilerin yakalanması ve Ağakapısı'na teslim edilerek gerekli şekilde cezalandırılmalarının sağlanması için ittifak ettiklerini yeniçeri ağasına bildirmişlerdir.²²⁶

Bunun üzerine yeniçeri ağası Bâbîâlî'den bu kişilerin bulunup gerekli cezalarının ocak tarafından verilmesi konusunda izin istemiş ve Bâbîâlî de padişahın onayıyla kabul etmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın ittifak halinde verdiği bu karara binaen ocak içinde türlü kötülöklere bulaşanların temizlenmesi için daha önce Sultan II. Mahmud'un emriyle yeniçeri ağasına hitaben yazılması istenen yazının şimdilik yazılmasından vazgeçildiği de belirtilmiştir.²²⁷ Bu belgede yer alan ifadeler Osmanlı yönetiminin yaşanan bu olaylardan bütün yeniçerilerin sorumlu tutulamayacağını farkında olduğunu, sorumlu kişilerin cezalandırılması konusunda inisiyatif ocağa bırakarak aynı zamanda ocağı karşısına almama konusunda da ihtiyatlı davrandığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan, II. Mahmud'un nihai olarak Yeniçeri Ocağı'nı başarılı bir şekilde kısa sürede ortadan kaldırabilmesinde ocağın içinden üst sınıf yöneticilerle yapmış olduğu bu tür iş birliklerinin etkisi olduğunu vurgulamak gerekir.

Yeniçerilerin yanı sıra İstanbul'daki asayiş sorunlarının arkasında Müslümanların silahlanmasına izin veren bazı üst düzey devlet ricalinin kararlarının da etkili olduğu Cevdet Paşa ve Şanizade gibi Osmanlı tarihçileri tarafından düşünülmektedir. Cevdet Paşa Müslümanların silahlandırılması ve buna bağlı olarak bazı gayrimüslimlerin öldürülmesiyle sonuçlanan olaylardan yeniçerilerle beraber Hâlet Efendi ve Sadrazam Salih Paşa'yı da sorumlu tutmuştur. Salih Paşa'nın sadrazamlığı döneminde İstanbul'da Rumlar, Ermeniler ve diğer gayrimüslimlere yönelik artan saldırıların

225 BOA, HAT 341/19499 (tarihsiz).

226 BOA, HAT 341/19499 (tarihsiz).

227 BOA, HAT 341/19499 (tarihsiz).

nedenini Sadrazam Salih Paşa'nın Hâlet Efendi'ye uyması ile açıklar. Müslüman halkın silahlandırılması sonucu başıboş “cahil” takımından kimselerin sokak aralarında rastgele ateş etmeleri sonucu asayiş ve güvenliğin kalmadığını, Hristiyan halkın korkudan dışarı çıkamaz olduklarını Cevdet Paşa aktarır.²²⁸

Patriğin ve Rum cemaatinin diğer ruhani liderlerinin idamı, silahlandırma sonucu yaşanan şiddet olayları gibi Osmanlı Devleti'ni uluslararası siyasette zor duruma sokan olaylar karşısında da Cevdet Paşa Tepedelenli Ali Paşa olayında olduğu gibi sorumluluğun büyük kısmını Hâlet Efendi'ye yüklemiştir. *Cevdet Tarihi*'nde bu olayların sorumluluğunun II. Mahmud döneminde daha sonra gözden düşüp idam edilen Hâlet Efendi'ye yüklenmesi *Cevdet Tarihi*'nin devletin resmi söylemini yansıtan bir tarih anlatısı olmasının sonucudur. Benzer şekilde bu dönemde yaşanan şiddet olaylarından aynı zamanda ilga edilen Yeniçeri Ocağı sorumlu tutulmuştur. Cevdet Paşa bu yolla hem bu olaylarda devletin sorumluluğunu ortadan kaldırmış hem de zaten *Cevdet Tarihi*'nde “hain” rolünü vermiş olduğu Hâlet Efendi ve yeniçerilerin suçlarına bir yenisini daha eklemiştir.

Cevdet Paşa'nın bu olaylar karşısında devletin başı olarak Sultan II. Mahmud'a dair çizmiş olduğu tablo ise bütün sorumluluklardan muaf, görevlendirdiği devlet adamlarının hatalarının kurbanı ancak aynı zamanda yönetiminde ortak istemeyen ve gerektiğinde sert müdahaleler gösterebilen bir sultan portresidir. Yabancı kaynaklardan Slade ise Müslümanların silahlanması, gavurların öldürülmesi ve hatta patriğin ve diğer din adamlarının idamlarını açık bir şekilde Sultan II. Mahmud'un emrettiğini vurgulamış; hatta bir Cuma günü namaza giderken bir fanatiğin attığı topun sultanın cübbesini sıyırdığını iddia etmiş ve bunun sonucunda sultanın verdiği emirlerin yol açtığı tehlikenin farkına vardığını belirtmiştir.²²⁹

Sonuç itibariyle Osmanlı yönetimi, Müslüman ahalinin silahlandırılması sonucu şehirde suçsuz insanlara yönelik şiddet olaylarının artmış olduğuna kanaat getirmiş ve 1821 yılının mayıs ayında İstanbul içinde halkın silahlanmasını tamamen yasaklamıştır.²³⁰

228 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:171-172.

229 Slade, *Turkey, Greece, and Malta*, 1:380-381.

230 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târihi*, 2:1143; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:173; Silahlanmanın yasaklandığı ferman metni için ayrıca bk. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:268.

Yunan İsyanı'nda Güvenlikleştirme ve Güvenlik Araçları

Kitabın giriş bölümünde teorik çerçevesi ve tanımları detaylı bir biçimde açıklandığı üzere güvenlikleştirme teorisinin güvenlik yaklaşımı, Yunan İsyanı'nı bir güvenlik sorunu olarak analiz etmede açıklayıcı bir kavram olarak kullanılabilir. Güvenlikleştirme teorisi, tehdit oluşturduğu düşünülen unsurlara karşı alınan önlemlere güvenlik perspektifinden bakabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu noktada tehdit ve güvenlik birbirini tamamlayan kavramlar olarak açıklanmakta olup; güvenlik pratiklerinin gerçekleşmesi için tehdidin var olması gerektiği vurgulanır.²³¹

Yukarıda detaylı bir biçimde ortaya konmaya çalışıldığı üzere Osmanlı Devleti, Yunan İsyanı'nda asi Rumları devletin ve Müslümanların varlığı için bir tehdit olarak görmüştür. Sultan II. Mahmud ve yöneticileri, Yunan İsyanı ve isyanı çıkaran Rumları bir güvenlik sorunu olarak inşa eden ve çeşitli önlemler alan “güvenlikleştirici aktörler”²³² olarak tanımlanabilir. Ole Waever, güvenliğe dair varoluşsal tehdit oluşturan durumların acil önlemler kullanılması gerektireceğini vurgular.²³³ Güvenliği tehdit edilen unsur bu sorunla mücadele etmek için özel haklara sahip olduğunu iddia ederek olağanüstü yöntemlere başvurur.²³⁴

Bu çerçevede Yunan İsyanı'nı bekası için bir tehdit olarak gören II. Mahmud yönetimi, isyanın oluşturduğu güvenlik sorunuyla mücadele etmek için özel haklara sahip olduğu varsayımı ile hareket ederek olağanüstü yöntemlere başvurmuştur. Bu kapsamda aşağıda ele alınacağı üzere Müslüman tebaanın Rumlara karşı silahlandırılması emredilmiş, Rumların silahları toplatılmış ve isyan eden Rumlar zimmî statüsünden harbî statüsüne geçirilerek köleleştirilmeleri caiz görülmüştür. Müslüman tebaa, devletin kurucu unsuru olarak kabul edildiği için güvenliği tehdit edilen temel unsur ve Rumların devletin bekası için varoluşsal bir tehdit oluşturduğuna dair ikna edilmesi gereken hedef kitle olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede yönetim tarafından Müslüman kitle Rum tehdidi karşısında ikna edildikten sonra alınacak olağanüstü önlemleri kabul etmesi beklenmiştir.

İstanbul'da Rumlara yönelik alınan güvenlik önlemlerinin başında isyanla ilgileri olduğu düşünülen Rumların İstanbul'dan gönderilmesi,

231 Ole Waever, “Securitization and Desecuritization,” 7; Aktaran Baysal ve Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi,” 65; Crailsheim, “Representations of External Threats,” 27.

232 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 36; Baysal ve Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi,” 77-79.

233 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 21.

234 Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi,” 350.

Rumlara ve diğer gayrimüslim tebaaya ait silahların toplatılması, Müslümanların silahlandırılması ve Rum nüfusa yönelik kefalet ve mürûr uygulamaları gelmektedir. İsyan katılan ya da yardım eden Rumlar tehdit olarak görülmelelerinin bir sonucu olarak köleleştirme ve/veya mallarına el konulması şeklinde cezalandırılmışlardır. Aşağıda bu güvenlik önlemleri ve ceza uygulamaları ayrı ayrı başlıklar altında ele alınıp tartışılacaktır.

Müslümanların Silahlandırılması ve Rum Nüfusun Silahsızlandırılması

Eflak-Boğdan'da başlayan Yunan İsyanı akabinde İstanbul'da bir meşveret meclisi toplanmış, mecliste "Rum fesadına" karşı alınacak önlemler ile İstanbul'un asayiş ve güvenliğine dair meseleler tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda İstanbul ve civarındaki kolluk güçlerinin çoğaltılmasına karar verilmiştir. Güvenlik güçleri arasındaki zaten mevcut görev dağılımı çerçevesinde yeniçeri ağası İstanbul'un içini; bostancıbaşı, idaresindeki Surdışı, Boğaziçi ve dolaylarını; topçubaşı Beyoğlu, tersane başçavuşu Galata'yı, kaptan paşa ise tersane ve dolaylarını kontrol ve korumakla görevlendirilmiştir.²³⁵

Şehrin güvenliğini sağlamaya yönelik ilave çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin başında öncelikle Rum nüfusa ait silahların toplanması ve Müslüman nüfusun Rumların çıkaracağı muhtemel bir isyana karşı hazırlıklı olmaları için silahlandırılmaları gelmiştir. Rumlara ait silah ve benzeri savaş aletlerinin toplanması amacıyla Rumlara ait ev, dükkân ve hatta kilise gibi yerlerde aramalar yapılmıştır.²³⁶ Rumlara ait silah ve benzeri aletlerin toplanılması hususunda ilgili patrikliklere yazılar gönderilmiş ve reayanın silahlarını yetkili memur ve zabıtlara teslim etmelerini bildirmeleri istenmiştir. Ayrıca reayanın silahlarının maddi değerlerinin devlet tarafından

235 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:129.

236 Gümrükçü Ahmed Ağanın Bâbü'lîye bildirdiğine göre İstanbul Arnavutköy'de yaşayan Rumların evlerinde yapılan aramalar sonucu otuz altı adet top bulunmuştur. Bk. BOA, HAT 1316/51291 (tarihsiz). Ayrıca Arnavutköy'de birçok evde bulunan bu topların kaydı tutulmuştur. BOA, HAT 1316/51291-A (tarihsiz). Büyük Çekmece'ye tabii Kalıkratya köyünde iki zimmînin şarap dükkânı diye inşa ettikleri mağazalarında silahlar bulunmuştur. Bunun üzerine yetkili görevlilere adı geçen mağazanın hemen kapatılması ve köyde hiç silah kalmayacak şekilde dikkatli bir şekilde araştırmaları uyarısı verilmiştir. BOA, Cevdet Zabtiye (C. ZB) 28/1375 (Evasıt-ı Receb 1236/14-23 Nisan 1821); Hasköy'de oturan Rum zimmîlerin evinde silah aranmasına dair başka bir belge: BOA, C. ZB 34/1694 (7 Receb 1236/10 Nisan 1821); Beyoğlu ve sair mahallerde top ve tüfek bulunmasına dair belge: BOA, C. DH 273/13650 (25 Şaban 1236/ 28 Mayıs 1821); Hüdavendigar ve Kocaali sancaklarındaki Rum taifesinden silahların toplanmasına dair başka bir belge: BOA, C. ZB 35/1739 (Evahir-i Şaban 1236/24 Mayıs-1 Haziran 1821). Hüdavendigar ve Midilli muhafızlarına yazılan başka yazılarda da kiliselerde silah ve topların bulunduğu belirtilmiş, Hüdavendigar sancağı mutasarrıfına kilisenin yıktırılıp, bu silahların hemen toplanıp İstanbul'a gönderilmesi emri verilmiştir. BOA, BEO AYN.d 573, 21; (11 Ramazan 1236/12 Haziran 1821), 27.

sahiplerine verileceği ve böylece silahlarını değerleri karşılığında devlete satmış olacakları ilgili resmî belgelerde vurgulanmıştır.²³⁷

Bu arşiv kaynaklarından sadece Rumların değil Ermeniler gibi diğer gayrimüslim grupların da silah taşımamaları konusuna dikkat edildiği, onlara da ilgili patriklikleri aracılığıyla silahlarını teslim etmelerine dair emirler gönderildiği anlaşılmaktadır.²³⁸ İstanbul karşısındaki adalarda gayrimüslimlerin yaşadığı yerler, manastırlar aranmış; Hırvat reayanın da silahları güvenlik amaçlı toplatılmıştır.²³⁹ Reayaya silah satışı yapılmamasının da yeniçeri ağası tarafından ilgili esnaf ve kethüdalara bildirilmesi istenmiştir.²⁴⁰ Bu açıdan Yunan İsyanı Osmanlı devleti nezdinde bütün Hristiyan reayanın silahsızlandırılması için bir fırsat olarak mı görülmüştür sorusu akla gelmektedir. Devlet bunu doğrudan bir fırsat görmese bile güvenlikleştirme politikası kapsamında olası tehditlere karşı somut önlemler almayı temel politika olarak benimsemiş gözükmektedir. Bu anlamda merkezi devletin silah kontrolü veya tüm nüfusun silahsızlandırılması gibi bir kaygısı olmadığı görülmektedir. Bu uygulama on yedinci yüzyılda Celali İsyanları sırasında Anadolu reayasının silahlarının toplanması uygulamasını hatırlatmaktadır.²⁴¹

237 Sadrazam'dan Sultan'a: "Dersâdet ve Bilâd-ı Selâse'de kain Rum ve Ermeni milletlerinde bulunan esliha ve alat-ı harbiye her ne ise cümlesi devşirilmeğe üzere her bir mahallin sınırı dâhilinde olan zabitan taraflarından tayin olunacak memurlar ve ...papasları ve patrikhanelerden adamlar marifetiyle her bir reayanın hanelerine girilip icab-ı kıymetleri canib-i Devlet-i Aliyye'den verilmek üzere cümlesinin silahları devşirilmesi hususu umur-ı dâhiliyeye dair tedabiri havi arz olunan mufassal takrir-i acizaneyle hak-i pay-ı hümayun-ı şehriyârilere istizan olunmuş." BOA, HAT 1294/50258 (tarihsiz).

"Devlet-i Aliyye zir-i cenah himayesinde olan reayasının ale'd-devam muhafazasına ibtidar etmekte ise de bir müddetten beri mugayir-i raiyyet ekser reaya hane ve odalarında esliha peyda ve ihfa eylediklerinden gayrı rum milleti beyninde tahaddüs eden fesad cihetiyle reâyâda bulunan esliha ve alat-ı harbiye her ne ise on gün zarfında patrikhaneye getirilip pahaları nakden hazine-i amireden verilmek üzere Devlet-i Aliyye memurlarına teslim olunması ve müddet-i mezkure hitamında memurlar marifetleriyle ale'l-infirad reayanın haneleri taharri olunarak her hangisinin hanesinde silah zuhur eder ise sahipleri tertib-i ceza olunacakları bundan akdem patriklerine ferman-ı ali ile beyan ve tenbih kılınmış ve müddet-i mezkure munkaziye olmuş olduktan sonra irade-i seniyye mucibince Rum milletinin mahallelerinin papazı ve patrikleri tarafından bir adem ve ol mahallin zabiti canibinden bir memur ahz ile reâyânın mahalle-be-mahalle hanelerine girip silahlarını taharri ve buldukları eslihayı defter ederek..." BOA, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun (Beylikçi) Kalemî Defterleri, 863 (A.DVN.d 863), (11 Receb 1236/14 Nisan 1821).

238 BOA, HAT 1294/50258 (tarihsiz).

239 BOA, HAT 863/38499 (tarihsiz).

240 BOA, HAT 1340/52418 (tarihsiz).

241 Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığında Celali isyanlarını bastırmak için Anadolu'ya gönderilen İsmail Paşa köylülerin elindeki 80 bin silahlı toplamış ve devlet adına el koymuştu. Bk. Finkel, *Osman's Dream*, 262.

Eflak-Boğdan'dan sonra Mora'da da Rumların ayaklanması sonucu ayaklanmaların diğer yerlere yayılmasını önlemek ve İstanbul'un asayiş ve güvenliğini sağlamak amacıyla bir yandan başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim sınıfların silahlarının toplanılması için ilgili makamlara resmi yollarla emirler gönderilirken diğer yandan yine resmi yollarla Müslüman nüfusun silahlandırılması için çağrıda bulunulmuştur. Bir yandan belli unsurların sahip olduğu silahlar toplanılırken diğer yandan da Müslümanları silahlandırmanın altında Yunan İsyanı'nın yayılması ve başkent tehlike altında olması endişesi yatmaktadır. Mora İsyanı sırasında Müslümanlara yönelik katliamlar da²⁴² devletin hâkim unsuru olarak Müslümanların tehlikede olduğu inancını artırmış ve olağanüstü bir durum olduğu düşüncesiyle Müslümanları silahlandırma meselesi gündeme gelmiştir. Yunan İsyanı'nın başkente sıçrayacağı endişesi Müslümanların olası bir isyana karşı kendilerini ve şehri korumak adına silahlandırılmalarının gerekçesi olmuştur.

Bu bağlamda merkezi yönetim tarafından verilen emirlerle Müslümanların sefere çıkar vaziyette silahlı bir şekilde ittifak halinde hazır bulunmaları konusunda her zümreden yetkili memurların gerekli özeni göstermeleri istenmiştir. Müslümanların silahlı bir şekilde hazır bulunması neticesinde Rumların isyanında rolü olduğu düşünülen Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmekten çekindiği de fermanlarda dile getirilmiştir.²⁴³ Bu açıdan aslında bir taraftan Osmanlı içinden çıkacak bir isyana bir yandan ise Rusya gibi dış unsurlara karşı İstanbul'daki Müslümanların silahlandırılması politikası izlendiği anlaşılmaktadır. Ortaya çıkabilecek bir savaş karşısında Müslümanlara savaşa hazırlıklı olmaları amacıyla silahlanmaları çağırısı yapılmıştır.

Ancak bir yandan Müslümanların silahlanmasına dair emirler yazılırken bir yandan da Müslümanlar silahlarını rastgele kullanmamaları ve gerekmedikçe ateş etmemeleri yönünde uyarılmıştır.²⁴⁴ Devlet bu silahlanmanın doğuracağı olası sorunları ön görmekle beraber o an için faydasının zararından daha çok olduğunu düşünmüş olabilir. Zira Müslümanların silahlanmasıyla birlikte rastgele ateş açılması sonucu başkentte can güvenliğini etkileyen birtakım olaylar gerçekleşmiştir. Silahlandırılma çağrıları sonucunda sokaklarda, mahalle aralarında kontrolsüz ateş atma olaylarının olduğu, reayadan hiçbir suça karışmamış bazı insanların bu olaylarda öldürüldüğü ve çocuk yaştaki insanların bu olaylara müdahil olduğu kaynaklarda anlatılmaktadır.²⁴⁵

242 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 146.

243 BOA, HAT 885/39139 (tarihsiz); BOA, HAT 1084/44138 (tarihsiz).

244 BOA, HAT 1084/44138 (tarihsiz); BOA, HAT 1317/51332 (tarihsiz).

245 Şânizâde Mehmed, *Şânizâde Târihi*, 2:1088- 1143.

Dolayısıyla merkezi yönetim bir yandan İstanbul'da büyük bir isyan çıkacağı korkusuyla asayiş önlemleri altında Müslüman halkı silahlandırmaya çalışırken diğer yandan şehirde kaos ve şiddet olaylarının artmasına sebep olmuştur denilebilir. Bu açıdan devletin güvenlikleştirme araçlarının beklenmedik veya öngörülse bile kaçınılmaz başka sorunlar çıkardığı ve aslında güvenlikleştirmenin çelişkilerle dolu olarak ilerlediği belirtilebilir.

İstanbul sokaklarında Müslüman halkın kontrolsüz silah kullanmasıyla asayiş ve güvenlik sorunlarının ortaya çıkması ve yabancı devlet temsilcilerinin şikayetleri sonucunda Osmanlı yönetimi İstanbul içinde silah atmanın yasak olduğu ve atan kişilerin yakalanarak cezalandırılıp hapsedileceğine yönelik emirler yayımlamak zorunda kalmıştır.²⁴⁶ Bu konuda önemli detaylar bir arşiv belgesinde aktarılmaktadır: İstanbul'un bazı yerlerinde, özellikle Tahtakale ve Unkapanı semtlerinde, hamallar, kabakçılar gibi iş kollarından kişilerin silahlı olarak dolaşıp rastgele ateş atma ve gözlerine kestirdikleri kimselere musallat olup para kapma gibi işlere karışmış olduklarından dolayı bu iş kollarının kethüdalarının toplanıp içlerinden bu tarz uygunsuz işlere bulaşanları cezalandırmaları ve akıllanmayanlarını ihraç etmelerine dair emrin kethüdalara ulaştırıldığı ve kolluklarda okunduğu yeniçeri ağası tarafından bildirilmiştir.²⁴⁷

Devlet bu anlamda bir taraftan aslında silahlandırmanın doğurduğu asayiş sorunlarını çözmeye, engellemeye çalışırken diğer taraftan da silahlanmayanları uyarmıştır. Müslüman tebaa zaman zaman silahlanma konusunda isteksizlik gösterdiği için henüz Rum fesadının bitmediği hatırlatılarak bu konuda dikkatli olunması için uyarılmıştır. Özellikle devlet ricalinden memur ve asker sınıfından kimselere uyarılarda bulunularak emirleri altındaki kişilere silahlarını terk etmemek konusunda tembihte bulunmaları belirtilmiştir.²⁴⁸

246 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11:173; Şânîzâde Mehmed, *Şânîzâde Târîhi*, 2:1143.

247 BOA, HAT 338/19356 (tarihsiz).

248 “evvela rical ve memurin kulları gerek kendileri ve gerek hademe ve etbâları kemâkân hiç silahlarını bırakmayarak her biri kendü tevâbi ve müteallikatlarını ve defterdar efendi bendeleri dahi bâb-ı defteri hademesinden birini silahsız gördüğünde kendülüklerinden iktizasına göre tenbih etmek ve çakerkemineleri dahi bu günlerde humbarahâne ve tophâne ve cebehane ve tersâne-i âmirelerine tebdilen azimet ve yeniçeri ağası kullarıyla dahi mülakatda çakerlerini selamlayacak neferat ve zabıtana dikkat ederek içlerinde silahsız olanlarını gördükte tenbihat-ı lâzime sırasında bu esliha istishabının sebeb-i mücerred Rum fesadı olup o ise hala mündefi olmadığından ehl-i İslamdan hiçbirisi silahını çıkarmamak ve a'daya karşı rahata varmış gibi görünmek caiz olmamağla hiç kimesne silahını çıkarmasunlar lakin zinhar ve zinhar bu vesile ile şu ortalıkda hasıl olan hüsn-ü sûret ve asayişe münâfi bir hareket vukûuna ve hiçbir kimesne velev kazaen olsun piştov ve tüfenk boşaltmasına rıza yokdur yollu hem istishab-ı esliha maddesini ve hem ehl-i ırzlık usûlüne cümlelerin takayyüdünü tekid suretiyle çakerleri iktizasına göre şifahen tenbih etmeğlim her veçhile münasip ve mahzurdan salim olacağı cümle kulları tarafından irad ve istisvab olunmuş olmağla...”, BOA, HAT 279/16449 (tarihsiz).

Müslüman halkın en azından bir kısmının silahlanma konusundaki çekincesi ve devletin onları ikaz ve uyarılarla da olsa ikna etmeye çalışması güvenlikleştirme teorisine uygun düşmektedir. Şöyle ki Waever'e göre başarılı bir güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için güvenlik sorunu olarak gösterilen sorunun varoluşsal bir tehdit oluşturduğu noktasında hedef kitlenin (güvenliği tehdit edilen kitlenin) ikna edilmesi; daha sonra bu sorun karşısında olağanüstü önlemlerin kullanılması noktasında rıza göstermesi gereklidir. Bir diğer ifadeyle bir sorunun hedef kitle için varoluşsal tehdit olarak sunulması güvenlikleştirme söylemi için yeterli değildir; bu sadece "güvenlikleştirici adım"dır.²⁴⁹ Hedef kitlenin güvenlikleştirici aktörün tehdit tanımlamasını kabul ederek alınacak olağanüstü önlemler konusunda ikna olması gerektiği görülmektedir. Osmanlı Devleti özelinde hedef kitlenin (Müslüman tebaa) iknası için güvenlikleştirici aktör olan devlet/merkezi yönetim söz konusu kitleyi silahlanmanın gerekliliği konusunda ikna etmeye çalışarak rıza göstermelerini sağlamaya çalışmıştır denilebilir. Yukarıda da açıklandığı üzere Yunan İsyânı örneğinde Müslüman halkın silahlanma konusunda ikna edilmeye çalışıldığı bazen bu ikna çalışmalarının yeterli olmadığı arşiv belgelerinde görülmektedir. Bu ikna çabasında silahlanma konusunda zaman zaman isteksiz ve gevşek davranan Müslüman tebaaya devlet otoriteleri "Rum fesadının" bitmediğini İstanbul'un tehdit altında olduğunu hatırlatarak onları ikna ve daha dikkatli davranmaya teşvik etmiştir. Örneğin Midilli Muhafızı'na yazılan bir yazıda Rumların fesadı ortaya çıktığı ve hapsedilmeleri kararı çıktığı halde Müslümanların ricasıyla nasıl serbest bırakıldıklarının anlaşılamadığına dair kızgınlık ifade edilmiş, Müslümanların Rum fesadındaki tehlikeyi anlamayarak "gayret ve hamiyete sığmaz" bir davranış içine girdikleri vurgulanmıştır.²⁵⁰

Ancak devletin tüm bu ikna sürecine rağmen devlet ile halkın tehdit ve korku algısının aynı olmadığı tarihsel olarak her zaman göz ardı edilemez bir olgu olmuştur. Yunan İsyânı özelinde de devlet her ne kadar halka işgal dahil olmak üzere Rumların ne tür bir tehdit oluşturabileceğini göstermeye çalışsa da bu halk nezdinde aynı derecede ve/veya aynı şekilde görülmemiş olabilir, en azından bazı Müslüman tebaa arasında. Nitekim isyanın büyümesi ve işgale dönüşmesi ihtimali Osmanlı Devleti için gerçek bir tehlike olmakla birlikte aynı zamanda bu tehlike "devlet tarafından büyütülen, hatta abartılan yanılsamaya bağlı siyasi bir korku"²⁵¹ olarak yorumlanabilir. Bu

249 Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi," 355-356; Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 25.

250 BOA, BEO AYN.d 573 (11 Ramazan 1236/12 Haziran 1821), 27.

251 Corey Robin, *Fear, The History of a Political Idea* (New York: Oxford University Press, 2004), 33.

anlamda devletin tebaası, devletin korkmaya değer gördüğü tehlikelerden doğal bir yolla korkmayabildiği için devletler tebaalarının/vatandaşlarının korku nesnelerini belirleyerek onları belirli nesnelerden diğerlerine göre öncelikli olarak korkması için ikna etmek zorunda kalmıştır.²⁵² Yunan İsyanı bağlamında Osmanlı Devleti de Müslüman tebaayı öncelikli olarak Rum fesadından korkmak ve Rumların ihanetlerine karşı dikkatli olmak için ikna etmeye çalışmıştır denilebilir.

Kefalet Uygulamaları

Rumların silahsızlandırılıp Müslümanların silahlandırılması yanı sıra Rumlara yönelik kefalet uygulamaları da bu dönemin öne çıkan güvenlik araçlarından olarak değerlendirilebilir. Kefalet kavramının İslam hukukunda çeşitli tanımları olmakla beraber daha çok mali alanda alacak ve borç meselelerinde kefil olma biçiminde kullanımı yaygındır. Kefaletin Osmanlı toplumunda Yunan isyanı öncesinde de aynı zamanda asayişin temini için de kullanıldığı arşiv kaynaklarında görülmektedir.²⁵³ Osmanlı arşiv kaynaklarındaki kullanımı itibarıyla kefalet, “bir veya birden fazla hususta, bir şahsın veya birden fazla şahsın, kendisine kefil oldukları şahısların, genellikle yapılmaması istenilen hususları yapmayacağına veya yerine getirmeye söz verdiği şeyleri yerine getireceğine ve yerine getirilmediği takdirde kendilerinin sorumlu olacağına dair taahhüdü” ifade etmektedir.²⁵⁴ Bu anlamda, Osmanlı tarihinde toplumsal düzen ve asayişini sağlamak için sorunların ortaya çıkmadan önlenmesine yönelik bir uygulama olarak kefalet başvurulmuştur. Kefalet uygulamalarının on altıncı yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir.²⁵⁵

Arşiv kaynaklarındaki kefalet defterleri; kefalet uygulamalarının özellikle başkent İstanbul’da asayiş ve düzeni sağlamak ve İstanbul’a göçü engellemeye yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle on sekizinci yüzyılda İstanbul’a göçü durdurmak ve asayişini sağlamak amacıyla kefalet uygulamalarına başvurulmuştur.²⁵⁶ Celali isyanları,²⁵⁷ ekonomik sıkıntılar, eşkıyalık hareketleri gibi çeşitli iç karışıklıklar on yedinci ve on

252 Robin, *Fear, The History*, 33.

253 H. Nejdert Ertuğ, “Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 1997), 1-2.

254 Ertuğ, “Osmanlı Kefalet Sistemi,” 5.

255 Ertuğ, “Osmanlı Kefalet Sistemi,” 4- 8; Başaran, *Selim III, Social Control*, 110.

256 Ertuğ, “Osmanlı Kefalet Sistemi,” 17.

257 Celali İsyanları hakkında kaynak olarak bk. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, 5. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019); Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1994).

sekizinci yüzyıllarda Anadolu'da asayişin bozulması ve yoksullaşmaya yol açarak İstanbul'a göçü artırmıştır. Bazı esnaf gruplarının kaynağını yeni göç edenlerin oluşturması nedeniyle on sekizinci yüzyıldan itibaren esnaf sayımları ve kefalet uygulamaları gerçekleşmiştir. Bu dönemde İstanbul'a giriş çıkışların da kontrol altına alındığı görülmektedir.²⁵⁸

On sekizinci yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkan isyan ve karışıklıklarda şehre yeni göç eden bekar ve işsiz grupların önemli rol oynadığı düşüncesi şehre göç edenlerin bir kısmının memleketlerine gönderilmesi uygulamasına yol açmıştır. 1730 Patrona Halil İsyanı'nda şehre yeni göç edenlerin de yer almış olması, Osmanlı yöneticileri arasında özellikle bu isyan sonrasında kentte ortaya çıkan karışıklıkların göçmenlerle ilişkili olabileceği düşüncesini doğurmuştur.²⁵⁹ Patrona Halil İsyanı'na katılanlar arasında çok sayıda Arnavut göçmenin yer alması²⁶⁰ bu dönemde özellikle Arnavutların merkez tarafından tehdit unsuru olarak görülmelerine yol açmıştır. Bu nedenle İstanbul ve çevresinde "serseri" gezen ve kefilleri olmayan Arnavut göçmenlerin memleketlerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.²⁶¹ 1734 tarihli bir düzenlemeyle İstanbul'a zorunlu giriş çıkışlar da kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.²⁶²

Göçmenlere yönelik düzenlemelerin arkasında göçmenlerin başkentte çıkabilecek olası ayaklanmalara karışabilecekleri korkusunun olduğu görülmektedir.²⁶³ Alınan tedbirler göçü tam anlamıyla önleyememiş ancak on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren nüfus sayımları artırılmıştır. II. Mahmud döneminde yeniçeriliğin ortadan kaldırılması sonrası hazırlanan esnaf nizamnamesiyle de esnaf sayımlarının her ay kontrol edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak şehirde hizmet sektörüne duyulan ihtiyaç nedeniyle göç eden işsiz insanlara talep artmış ve böylece göç hiçbir zaman tam olarak önlenememiştir.²⁶⁴

258 Ertuğ, "Osmanlı Kefâlet Sistemi," 17; 1792 yılından itibaren düzenli olarak tutulan esnaf kefalet defterlerini Betül Başaran kitabında incelemiştir. Ayrıca Cengiz Kırılı da ele almıştır. Bk. Başaran, *Selîm III, Social Control*, 106-167; Cengiz Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı," *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 183-212.

259 Ertuğ, "Osmanlı Kefâlet Sistemi," 18; Başaran, *Selîm III, Social Control*, 166.

260 Başaran, *Selîm III, Social Control*, 23.

261 Ahmet Refik Altınay, *Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1689-1785)* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988), 131-132.

262 Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın*, 169; Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bk. M. Münir Aktepe, "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 13 (1958), 9:6-7

263 Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın*, 169.

264 Ertuğ, "Osmanlı Kefâlet Sistemi," 19.

III. Selim döneminde öncesinde görülmemiş bir devamlılıkta tutulan teftiş kayıtlarıyla İstanbul'a iş aramak amacıyla göçen bekar, işsiz, yersiz yurtsuz ve dilenci olarak tanımlanan kimselerin tespit edilmeleri amaçlanmıştır. Bu kayıtlar kefil yoluyla ve iş bularak şehirde kalabilenleri göstermekle birlikte kefil bulamadıkları için kayıtlı bir iş koluna giremeyerek şehirden ihraç edilenlerin isimlerini de gösteren listeler içermektedir. İstanbul'a göç eden bu kişileri tespit etmek amacıyla kaldıkları bekar odaları, hanlar, tekkeler ve aş evleri gibi yerler aranmıştır.

Başaran, 1791 ve 1793 yılları arasında düzenli bir şekilde tutulan bu kayıtlar üzerinden bu dönemdeki kefalet uygulamalarını incelemiştir.²⁶⁵ Önceki dönemlerde de kefalet uygulamalarının görüldüğüne dikkat çeken Başaran, ancak III. Selim dönemi teftiş kayıtlarında yer alan kefalet uygulamasının yeni bir yönetim biçiminin uygulanmasına öncülük ettiğini ifade etmektedir. Başaran'a göre geleneksel bir yöntem olan kefaletin teftiş kayıtlarında kullanılması, toplumun belli kesimlerinin kontrol edilmesi ve gözetlenmesini mümkün kılmak için bu kesimler hakkındaki bilgilerin sistematik bir biçimde toplanması ve kaydedilmesini içermektedir.²⁶⁶

Cengiz Kırılı ise bu defterlerin tutulmasının İstanbul'da kefilsiz olarak kalan ve çalışan kişilerin tespit edilmesi ve kent dışına sürülmesi amacının ötesinde İstanbul'da çalışan nüfus hakkında istatistiki bir veri dökümünün sağlanması amacına hizmet ettiğini belirtir.²⁶⁷ Bu açıdan Kırılı, esnaf kefalet defterlerini sadece toplumsal denetimin bir ürünü olarak değerlendirmenin yetersiz kalacağını vurgular.²⁶⁸

Ancak gerek Başaran gerek Kırılı çalışmalarında, 1790'lardaki teftiş kayıtlarını on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında belirginleşen yeni yönetim anlayışına işaret eden nüfusu gözetleme ve bilinir kılma pratiklerinin ilk örnekleri olarak değerlendirir.²⁶⁹ On sekizinci yüzyıl ve erken on dokuzuncu yüzyılda tutulan kefalet kayıtları, devletin toplumsal hayat üzerindeki denetimini sağlamada önemli bir role sahip olmuştur.²⁷⁰

Bu kapsamda 1790'lardaki kefalet uygulamalarının, Yunan İsyanı karşısında alınan önlem çerçevesinde II. Mahmud döneminde de devam ettiği görülmektedir. 1821 Yunan İsyanı sırasında uygulanan kefalet uygulamaları

265 Başaran, *Selim III, Social Control*, 106-107.

266 Başaran, *Selim III, Social Control*, 112.

267 Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf," 183.

268 Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf," 186.

269 Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf," 187; Başaran, *Selim III, Social Control*, 112.

270 Kırılı, "The Struggle Over Space," 74-76; Başaran, *Selim III, Social Control*, 106-167.

önceki dönemlere benzer şekilde devletin toplum üzerindeki gözetimini genişletmesine hizmet etmiştir.²⁷¹ Bununla beraber bu çalışma kapsamında vurgulandığı üzere Yunan İsyânı sırasında kefalet uygulamalarına aynı zamanda güvenliği sağlamak amacıyla da başvurulmuştur.

Kefalet uygulamalarının yer aldığı kayıtlar Osmanlı arşivinde tevziat (esnaf) defterleri ve beylikçi kalemi defterleri kataloğu içinde yer almaktadır ve kayıtların tarihinin hicri 1236, Rum İsyânı'nın başladığı yıla denk geldiği görülmektedir.²⁷² İlgili arşiv kayıtlarında kimlerin birbirine kefil olduğu ve nerede oturduğu isim ve meslekleriyle belirtilmiştir.²⁷³ Kefili olmayan “serseri” takımının İstanbul'dan gönderilmelerinin emredildiği de anlaşılmaktadır.

Kefalet kayıtlarından anlaşıldığı üzere; silahsızlandırma bahsinde açıklandığı üzere, İstanbul'da Rumların yaşadığı ev, iş yeri ve hanlarda silah aramaları yapılmış, bulunan silahlar kayıt altına alındıktan sonra sahipleri tarafından patrikliğe teslim edilmeleri istenmiş; ayrıca silahların ederlerinin sahiplerine hazineden nakit olarak ödeneceği de belirtilmiştir. Ancak bu silahsızlandırma uygulamasını desteklemek için ayrıca silahı olmadığını beyan eden kişilerin birbirlerine kefil olması ve aynı zamanda o mahallenin papazının orada yaşayan kişilere toplu olarak kefil olmaları şartı da aranmıştır.²⁷⁴ Kefalete rağmen silah bulunursa (on gün süre geçtikten sonra) sahiplerine ceza uygulanması emredilmiştir.²⁷⁵

Rumların silahsızlandırılmasıyla ilgili kefalet uygulamasını da pekiştirmek için hanlarda reayadan meçhul ve kefilsiz kimselerin bulunup bulunmadığını tespit etmek için dışarıdan ve mutlaka ehl-i İslâm olan bir yetkilinin tayin

271 Nalan Tırna, “Pandemonium and order: Suretyship, surveillance, and taxation in early nineteenth-century İstanbul,” *New Perspectives on Turkey*, S.39 (2008), 172-179.

272 Kayıtların yer aldığı defterler bk. BOA, A.DVNS TZEİ.d 29; BOA, A.DVN.d 863; A.DVN.d 864; A.DVN.d 865; A.DVN.d 867; A.DVN.d 868.

273 “...her mahallede ve her hanede mevcut olan reaya semt ve şöhretiyle tahrir ve birbirlerine kefile rabt olunarak içlerinden kefilsiz serseri makulelerini temyiz ve tefrik ve darsaadetten tard olunması...”, BOA, A.DVN.d 863 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821), 2. Benzer ifadeler diğer defterlerde de yazılıdır. Bk. BOA, A.DVN.d 864; A.DVN.d 865; A.DVN.d 867; A.DVN.d 868.

274 BOA, A.DVN.d 863 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821), 2; BOA, A.DVN.d 864 (7 Receb 1236/10 Nisan 1821), 2; BOA, A.DVN.d 865 (9 Receb 1236/12 Nisan 1821), 2; BOA, A.DVN.d 867 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821), 2; BOA, A.DVN.d 868 (17 Receb 1236/20 Nisan 1821), 2.

275 BOA, A. DVNS TZEİ.d 29 (11 Şaban 1236/14 Mayıs 1821); BOA, A.DVN.d 863 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821); BOA, A.DVN.d 864 (7 Receb 1236/10 Nisan 1821); BOA, A.DVN.d 865 (9 Receb 1236/12 Nisan 1821); BOA, A.DVN.d 867 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821); BOA, A.DVN.d 868 (17 Receb 1236/20 Nisan 1821).

edilmesi gerektiği emri İstanbul kadısına fermanla bildirilmiştir.²⁷⁶ Bu açıdan aynı Müslümanların silahlandırılmasında olduğu gibi Müslümanlara kefalet kontrolünde de aslî bir rol verilmiştir. Hanlarda bizzat görevlendirilen Müslüman yetkililer tarafından silah aramaları yapılmış, mevcut olan gayrimüslim esnaftan kişilerin isimleri, sayıları ve meslekleri kaydedilerek, kefilsiz olanlar tespit edilmiştir. Hanlarda ismi bulunan çorbacılar²⁷⁷ kefil olabilseler dahi hepsinin üstünde Müslüman olarak atanan yetkili kişinin kefaletinin arandığı dikkat çekmektedir.²⁷⁸

Özetle; geleneksel bir yöntem olan kefalet uygulaması Yunan İsyanı sırasında ortaya çıkan asayiş ve güvenlik sorunları karşısında bir güvenliği sağlama aracı olarak kullanılmıştır.²⁷⁹ Uygulamalar kapsamında Rumların silahlarının toplanması ve silah olmadığına dair kefil gösterilmesi zorunluluğu, Yunan İsyanı'nın başkent İstanbul'da olağanüstü önlemler alınmasını gerektiren bir ortam oluşturduğunu göstermektedir. Şehirdeki meçhul ve kefilsiz reyanın gönderilmesi de bu kişilerin kefil bulamayarak şehirde kalmaları ve şehrin sakini olmamaları nedeniyle potansiyel güvenlik tehdidi olarak görülmelerine yol açmıştır. Bu uygulamayla aynı zamanda şehirde kalan Rumlar kayıt altına alınmış ve kefil bulamayan kişilerin meçhul ve bu anlamda güvensiz kimseler olmaları nedeniyle şehirden gönderilmeleri benimsenmiştir. Dışarıdan İstanbul'a gelen reaya için çorbacılar gibi şehrin kayıtlı gayrimüslim tüccarlarının kefaleti kabul edilmekle beraber Müslüman bir yetkilinin kefaleti şartının aranmış olması da aslında devletin isyan ortamında İstanbul'daki bütün gayrimüslimlere karşı şüpheyle yaklaştığını göstermektedir. Bu minvalde İstanbul'da tutulan kefalet kayıtlarının Yunan İsyanı'nın İstanbul'da yayılma ihtimaline karşı uygulanan güvenlik teknikleri olduğu söylenebilir. Foucault'nun tanımıyla güvenlik teknikleri, gelecekte olacakları tahmin edip önlemeyi mümkün kılar. Güvenlik yoluyla müdahale edilecek olan ise suçlu değil gelecekte suçlu olma potansiyeli olandır.²⁸⁰

276 “İstanbul'da kain mecmu hanlar derunlarında mütemekkin olan reâyânın esami ve şöhetleri tahrir ve kefile rabt olunarak kefilî olmayanların ihraçları ve eslihalarının diğer bahalarıyla düşülmesi ve bundan sonra hanlara kat`a esliha ve barut ve kurşun girmemek ve mechulü'l-ahval kefilsiz bir ferd ve reâyâ iskan ettirilmemek için haricden ve mutlaka ehl-i İslâm'dan her bir hana nazır tayin ve ikamesi hususuna irade-i aliyye taalluk edip ol babda bi'l-husus mezbure memuriyetini havi İstanbul kadısı faziletli efendi dailerine hitaben sadır olan ferman-ı alileri mucbeince...” BOA, A.DVNS TZEİ.d 29 (11 Şaban 1236/14 Mayıs 1821), 4.

277 Çorbacı kelimesi burada gayrimüslim tüccarları ifade etmek için kullanılmıştır. Çorbacı kelimesinin tanımları için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* (İstanbul: MEB Basımevi, 1971), 380.

278 BOA, A.DVNS TZEİ.d 29 (11 Şaban 1236/14 Mayıs 1821), 4.

279 Kayıtlarda “Rum fesadı” ifadesiyle bu endişe dile getirilmiştir. Bk. BOA, A.DVN.d 863 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821), 2.

280 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

Kefalet uygulamaları kapsamında silah araması ve kefile bağlanma şartlarıyla Osmanlı Devleti, İstanbul'da, gelecekte olabilecek isyan ve karışıklıkları tahmin edip önlemeye çalışmıştır. Böylece kefalet toplumsal düzen ve asayişin sağlanması için sorunların ortaya çıkmadan önlenmesine yönelik bir pratik olarak²⁸¹ Foucault'nun kavramsallaştırması anlamında bir güvenlik tekniği olarak uygulanmıştır.

Men-i Mürûr Uygulamaları

Yunan İsyanı sonrası güvenliği sağlamak amacıyla başvurulmuş bir diğer uygulama men-i mürûrdür. II. Mahmud dönemi men-i mürûr düzenlemeleri özellikle Yunan İsyanı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra uygulanmıştır.²⁸² On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı sınırları içinde seyahat edebilmek için alınan izin tezkerelerine genel itibarıyla mürûr tezkeresi denilmiştir. Mürûr tezkeresi özellikle büyük şehirlere göçü önlemek ve iç güvenliği sağlamak için başvurulmuş bir uygulama olmuştur. Kişilerin bulundukları yerden başka bir şehre seyahat etmek için aldıkları mürûr tezkereleri, yurt içi seyahat belgeleri olmalarıyla Osmanlı Devleti'nde ilk defa on dokuzuncu yüzyılda uygulanmıştır. On altıncı yüzyıl ve daha sonraki yüzyıllarda yurt içinde seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı kişilere seyahat izinleri verilmiştir.²⁸³ Ancak on dokuzuncu yüzyıl öncesi yol hükümleri veya yol emri şerifleri gibi isimlerle anılan seyahat izinleri genellikle ticari amaçla seyahat etmek isteyenlere, memurlara, yabancı elçilik mensupları gibi belli konumdaki kişilere yolculuklarını güvenli bir şekilde yapabilmeleri ve gittikleri yerlerde ticari açıdan kolaylık elde etmeleri ve vergi konusunda rahatsız edilmemeleri için verilen belgelerdir.²⁸⁴

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise seyahat izinleri mürûr tezkeresi adı altında çeşitli düzenlemelere tabii olmuş ve belli bir standardizasyon sağlanılmaya çalışılmıştır. 1826 yılında yayımlanan İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'nde bu konuya yer verilmekle birlikte 1841²⁸⁵, 1844 ve 1887'de yayımlanan üç nizamname genel olarak men-i mürûr uygulamaları için

281 Ertuğ, "Osmanlı Kefalet Sistemi," 4.

282 Çalışmamın bu bölümünde öncelikle Yunan İsyanı sonrası uygulanan men-i mürûr düzenlemeleri ele alınacaktır. Yeniçerilerle ilgili olan kısım 3. bölümde ele alınacaktır.

283 Mübahat S. Kütükoğlu, "Mürûr Tezkiresi," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32:60-61.

284 Kütükoğlu, "Mürûr Tezkiresi," 32:60-61; Hamiyet Sezer "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.yy)," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 33 (2003), 109-111; Nalan Turna, *19. YY'dan 20. YY'ya Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013), 43-44, 59.

285 Musa Çadırcı, "Tanzimat Dönemi'nde Çıkarılan Men`-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri," *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, der. Tülay Ercoşkun, 2. bs. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2017), 155.

hazırlanmıştır. Mürûr tezkereleri kişinin ismi, ikamet yeri, tabiiyeti, seyahat yeri ve eşkaline dair detaylı bilgilerin belirli ölçüdeki kağıtlara yazıldığı iç pasaport hükmü taşıyan bireye özgü belgelerdir. Ayrıca sıradan insanları da kapsayacak şekilde mürûr tezkerelerinin kapsamı genişletilmiştir.²⁸⁶

Mürûr tezkereleri on dokuzuncu yüzyılda önceki yüzyıllardaki seyahat hükümlerinden farklı bir işlev kazanmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılda yapılan düzenlemelerle mürûr tezkereleri, Osmanlı topraklarında seyahat eden herkesin taşınması gerekli bir belge olmuştur.²⁸⁷ Osmanlı tebaasının yanında Osmanlı topraklarında seyahat eden yabancıların da pasaportları yanında mürûr tezkereleri taşınması gerekli kılınmıştır.²⁸⁸ Bununla birlikte yirminci yüzyılın başlangıcında Kanûn-ı Esâsî'nin ilân edildiği dönemde mürûr tezkeresi uygulamalarının özgürlükleri kısıtlayıcı olduğu gerekçesiyle bu uygulamalara son verilmiş ve dolaşım serbestliği getirilmiştir.²⁸⁹ Ancak mürûr uygulamalarına son vereceği düşünülen yeni düzenlemeler bireyler hakkında daha fazla bilgi içerecek ve nüfusun kontrol edilmesini sağlayacak şekilde geliştirilmiştir. Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyıl sonunda düzenlenen Tezkire-i Osmaniyye isimli belge taşınması zorunlu bir kimlik belgesi olmuş ve daha sonra kimlik kartı işlevi gören hüviyet cüzdanına dönüşmüştür.²⁹⁰

Mürûr tezkereleri ve önceki yüzyıllardaki seyahat belgeleri, bu konu üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak devletin asayişini sağlamak ve iç göçü önlemek amacıyla uyguladığı yöntemler olarak ele alınmıştır.²⁹¹ Fatmanur Samastı, mürûr tezkerelerini on dokuzuncu yüzyılda iç güvenliği sağlamanın ötesinde modern devletin topluma kontrol ve gözetleme mekanizmalarıyla nüfuz edebilmesinin bir aracı olarak değerlendirmiştir. Samastı mürûr tezkerelerini Foucault'nun yönetimsellik kavramı çerçevesinde modern devletin yeni yönetim uygulamalarının bir örneği olarak ele almıştır.²⁹²

Mürûr tezkereleriyle nüfusu kontrol etme amacı doğrudan planlanmamış olsa da bu uygulamalar nihai olarak nüfusun kayıt altına alınarak kontrol

286 Kütükoğlu, "Mürûr Tezkiyesi," 61; Turna, *19. YY'dan 20. YY'a*, 59-60.

287 Fatmanur Samastı, "History of Identification in the Ottoman Lands: From the Security of the Person to the Security of the State: Implementation of Mürûr Tezkeresi in the Nineteenth Century" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010), 117.

288 Çadırcı, "Tanzimat Dönemi'nde Çıkarılan," 167.

289 Turna, *19. YY'dan 20. YY'a*, 99.

290 Samastı, *History of Identification*, 117.

291 Çadırcı, "Tanzimat Dönemi'nde Çıkarılan," 153-155; Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü önlemek için Alınan Tedbirler: Men'-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler," *Belleten*, S. 268 (2009), 73:739-742.

292 Samastı, "History of Identification," 6-8.

edilmesine hizmet etmiştir. Bu yolla askerlik hizmeti için aranan kişiler, suçlular ve devlet için tehdit oluşturabilecek işyan ve benzeri olaylarda yer aldığı düşünülen istenmeyen unsurlar tespit edilebilmiştir.²⁹³ Bu çerçevede mürûr tezkerelerinin toplumun daha fazla gözetim ve kontrol altına alınması yoluyla güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı belirtilebilir.

Bu çalışma kapsamında Yunan İşyanı sonrası men-i mürûr uygulamalarının iç güvenliği sağlamak amacıyla düzenlendiği vurgulanmaktadır. Kefalet uygulamalarıyla birlikte bu dönemde men-i mürûr adı altında seyahat kısıtlamalarına dair emirlerin yayımlanmış olması mürûr tezkerelerinin başlangıcının on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar uzandığını göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılda artan iç işyanların yol açtığı kargaşa ortamında, özellikle Yunan İşyanı ve yeniçeriliğin kaldırılmasının ardından güvenliği sağlamak amacıyla men-i mürûr uygulamalarına daha fazla başvurulduğu dikkat çekmektedir.²⁹⁴

1821 yılında Mora'da ortaya çıkan Yunan İşyanı'nın İstanbul'a ve Rumların yaşadığı diğer bölgelere yayılması endişesi karşısında Osmanlı yönetimi özellikle tezkeresiz gayrimüslimlerin başkente girmesine izin verilmemesine dair önlemler almaya çalışmıştır. Bu önlemlerin alınmasında işyan sonrası başkentte kılık değiştirerek dolaşan casusların olduğu yönündeki bilgiler de etkili olmuştur.²⁹⁵ 1821 yılı ve sonrasındaki birkaç yıla ait arşiv kayıtlarında gerek deniz gerek kara yoluyla olsun İstanbul'dan taşraya, taşradan da İstanbul'a tezkeresiz seyahat edilmeyeceğine dair fermanlar yayımlandığı görülmektedir. Müslüman veya gayrimüslim tebaadan hiç kimsenin tezkeresiz İstanbul'dan taşraya taşradan da İstanbul'a gitmesine izin verilmemesine dair emirler gönderilmiştir.

Ayrıca seyahat edenlerin isim, eşkal ve ne amaçla seyahat ettiklerini içeren izin tezkerelerinin İstanbul'dan gidecekler için İstanbul kadısı tarafından, İstanbul'a gelmek isteyenlerin bulundukları yerin naib ve hâkimleri tarafından yazılıp mühürlenmesi gerektiği yazılmıştır. Seyahat edecekleri ücretsiz avaid tezkereleri bulundukları yerin hâkim ve kadıları tarafından verileceği ifade edilmiştir.²⁹⁶ İstanbul'a bilhassa Akdeniz kıyılarından deniz yoluyla gelen yolcuların yandaşlıkları iskelelerde görevli memurlara mürûr tezkerelerini göstermedikçe karaya inmelerine izin verilmemesi, mürûr

293 Samastı, "History of Identification," 165-166.

294 Turna, 19. *YY'dan 20. YY'a*, 60.

295 Turna, 19. *YY'dan 20. YY'a*, 60; BOA, C. DH 103/5138 (15 Cemâziyelahir 1237/9 Mart 1822).

296 BOA, C. DH 59/2949 (25 Rebiülahir 1237/19 Ocak 1822); BOA, HAT 1314/51243 (tarihsiz); BOA, AE. SMHDII 78/6058 (13 Zilhicce 1237/31 Ağustos 1822); BOA, AE. SMHD II 78/6038 (29 Safer 1238/15 Kasım 1822).

tezkeresi olmayanların geldikleri yerlere geri gönderilmesi yazılı fermanlarla buyurulmuştur. “Fesad ehli gavurların” bilhassa deniz yoluyla gelecekleri bildirilerek Yunan İsyanı’nın yayılmasını önlemek amacıyla deniz yoluyla geleceklere de özellikle dikkat edilmesi vurgulanmıştır. İstanbul’un taşra kıyılarına gelecek olan kayıkların buralardaki iskelelere yanaşmadan önce Yenikapı iskelesine uğrayarak bu iskeledeki görevli memurlar tarafından tezkere yoklamaları yapıldıktan sonra gidecekleri iskelelere yanaşmaları vurgulanmıştır. Kayıklardan tezkere yoklaması yapılmadan karaya inmesine izin verilen yolcular olursa hangi kayıklardan indikleri araştırılacak ve izin veren görevlilerin Müslüman ise kalebentlik, Müslüman değil ise kürek cezasına mahkûm edileceği de yazılmıştır.²⁹⁷

Konuyla ilgili belgelerde Rum fesadı sonrası “mechulü’l-ahval” kişilerin başkente gelerek hanlarda kaldıkları bu nedenle tezkeresiz kimselerin şehre alınmamasına dikkat edilmesi, bilhassa Rum “gavurların” Anadolu tarafına ellerinde tezkereleri olmaksızın geçişlerine izin verilmemesi ve yolların kapatılması ayrı ayrı vurgulanmıştır.²⁹⁸ İstanbul’un belli başlı yerlerinde yetkili kılınan memurların tezkere yoklaması yaparak şehre giriş çıkışları kontrol etmeleri kontrolsüz yerlerden girişlere izin verilmemesi de belirtilmiştir.²⁹⁹

Tüm bu önlemlerle başkent İstanbul’un güvenliğinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. İsyanın Rumeli üzerinden bütün imparatorluğa yayılmasına dair endişe men-i mürûr kararlarına yansımıştır. Anadolu’ya tezkeresiz geçişlere izin verilmemesi ve ilgili yerlerin yetkililerine mürûr tezkerelerine dikkat etmeleri emirlerle sık sık buyrulmuştur. İstanbul’a deniz yoluyla Rum eşkıyalarının gelmemesine dikkat edilmesi görevlilere tembihte bulunulduğu gibi kara yoluyla da Rumeli ve Anadolu taraflarından başkente eşkıyaların firari olarak gelmemesi için dikkat edilmesi uyarısında bulunulmuştur. Anadolu ve Rumeli taraflarından kaçarak İstanbul’a gelip reayayı tahrik edeceği düşünülen Rum eşkıyaların geçişini önlemek için ellerinde tezkere olmayan hiç kimsenin kara yoluyla da başkente geçişine izin verilmemesi emredilmiştir.³⁰⁰

Söz konusu bu belgelerde bahsi geçen Rumların isyan eden eşkıyalardan oldukları veya kim oldukları belirsiz “gavurlar” olarak İstanbul’da isyan çıkarabilecek veya İstanbul’daki reayayı tahrik edebilecek potansiyel tehdit oluşturan kişiler olduğuna işaret edilmiştir. Bu nedenle mürûr

297 BOA, HAT 569/27897 (tarihsiz); BOA, C. ZB 44/2196 (Evail-i Ramazan 1237/22-31 Mayıs 1822).

298 BOA, HAT 1314/51243 (tarihsiz).

299 BOA, HAT 670/32710 (tarihsiz).

300 BOA, HAT 885/39139 (tarihsiz).

yoklamasıyla şehre gelen kişiler kayıt altına alınarak, şehirde güvenliği tehdit edecek herhangi bir olay yaşandığında olaylarda rolü olan kişilerin tespit edilebilmesi amaçlanmıştır. Mürûr tezkereleri olmayanların da şehre girmeleri engellenerek kim oldukları belirsiz olan bu kişilerin şehirde yol açabilecekleri isyan ve benzeri şehrin güvenliğini tehdit edecek olaylar engellenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Yunan İsyanı sırasında uygulanan men-i mürûr uygulamalarıyla suç işleme potansiyeli olabilecek kişilerin şehir mürûr tezkeresi olmaksızın girişleri engellenmiştir. Bu yolla bir güvenlik tekniği olarak gelecekte suçlu olma potansiyeli olan kişilere müdahale edilerek şehre girmelerinin engellenmesi ve muhtemel karışıklıkların önlenmesi amaçlanmıştır.

Rum reayaya karşı men-i mürûr uygulamalarının 1826 yılından sonra Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'ın bağımsızlığı meselesini gündeme getirdikleri dönemde de devam ettiği 1827 yılında İstanbul'da bulunan Amerikalı misyoner Josiah Brewer'ın anılarında yer almaktadır. Brewer, Anadolu'dan Yunan adalarına geçmek isteyen beş Rum reayanın Rus gemilerinde tezkeresiz ve kaçak olarak yakalandıklarını ve bu kişilerin başkentten Yunan adalarına geçişine izin verilmediğini anlatmıştır. Brewer bu kişilerin özgürlükleri için adalara geçerek kaçmak istediklerini iddia etmiş aynı zamanda birçok Rum'un kaçak olarak Yunanistan tarafına geçebilmiş olduklarını belirtmiştir. Brewer'ın anlatısından deniz yoluyla Anadolu'dan İstanbul'a gelen Rumların esas amacının özgürlük ve ticaret yapmak gibi nedenlerle Yunanistan tarafına geçmek olduğu anlaşılmaktadır.³⁰¹ Ancak Osmanlı yönetimi tezkeresiz ve kaçak olarak geçmek isteyen bu kişilerin geçişine engel olarak muhtemelen Yunanistan'ın bağımsızlığı meselesinin gündeme geldiği bu süreçte Rumların Yunanistan tarafında toplanmasına engel olmaya çalışmıştır. Bu anlamda Osmanlı yönetiminin Rumların İstanbul'da bir isyan ve fesada yol açacakları endişesiyle beraber Yunanistan tarafında toplanmaları endişesi taşıdığı ve bu nedenle tezkeresiz geçişleri engellemeye çalıştığı söylenebilir.

Yunan İsyanı sonrası Rumların tehdit olarak algılanmasına benzer bir şekilde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeniçeri unvanı taşıyanlar³⁰², Patrona Halil İsyanı'nda isyana katılan çok sayıda Arnavut göçmenler³⁰³ ve daha sonra II. Abdülhamid döneminde Selanik şehrinin bombalanmasında

301 Josiah Brewer, *A Residence at Constantinople In The Year 1827, With Notes To The Present Time* (New Haven: Durrie and Peck), 209-210.

302 Bu konu daha detaylı olarak 3. bölümde ele alınacaktır.

303 Altınay, *Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul*, 131-132.

yer alan Bulgarlar³⁰⁴ ve Ermeni olaylarından sonra Ermeniler tehlikeli unsurlar olarak görülmüşlerdir.³⁰⁵ Tehdit olarak görülen bu unsurlara yönelik ortak korku başlattıkları isyanların İstanbul'a yayılarak başkentte büyük bir ayaklanmaya yol açması ihtimali olmuştur. Bu bağlamda devletin ayaklanma korkusunun bir sonucu olarak siyasi eylemler sonrasında İstanbul'a giriş çıkışlara yönelik kısıtlamalar II. Abdülhamid döneminde mürûr tezkerelerinde önemli meselelerden biri olarak ele alınmaya devam etmiştir.³⁰⁶ Benzer şekilde Yunan İsyanı ve yeniçeri olaylarının ardından mürûr uygulamalarıyla İstanbul'a giriş çıkışlar kontrol altına alınarak olası ayaklanma ihtimalleri önlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle mürûr tezkerelerini kamu düzenini sağlama amacı dışında bir güvenlikleştirme önlemi olarak değerlendirmek mümkündür.³⁰⁷

Özellikle 1820-1830 yılları arasında yaşanan isyan ve benzeri olayların (Yunan İsyanı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Osmanlı-Rus Savaşı gibi) Osmanlı yöneticileri arasında hükümdarın şahsi güvenliği ile devlet ve toplumun varlığına karşı tehdit algısını kuvvetlendirdiği söylenebilir. Bu nedenle kefalet ve mürûr uygulamalarıyla devlet, imparatorluk sınırları içerisindeki hareketliliği kayıt altına almaya çalışarak isyan ortamında Rumlar, yeniçeriler gibi tehdit olarak görülen unsurlar üzerindeki kontrol ve gözetim alanını genişletmeye çalışmıştır. Aynı zamanda meçhul kişilerin seyahat ve göç yollarıyla özellikle başkente gelmesini engellemeye çalışarak güvenliğini korumak istemiştir. Arşiv belgelerinde sıkça rastlanılan “mechulü'l- ahval”, “aslı ve nesli bilinmeyenlere” karşı dikkatli olunması ve gerekli önlemlerin alınması şeklindeki ifadeler devletin bilinmeyen karşısında duyduğu şüphe ve korkuya işaret etmektedir. Seyahat izin belgeleriyle kişilerin kayıt altına alınması bu bağlamda devletin bilinmeyen karşısında duyduğu korkuyu gidermek için kullandığı bir güvenlikleştirme önlemidir. Kefalet uygulamalarıyla da devlet hem kefil gösteren kişiyi koruması altına almış hem de kefil olabilecek kişileri güvenilir özneler olarak oluşturmuştur.

Bu bağlamda devletin güvenliğe dair söylem ve uygulamalarının korku siyasetiyle beraber çalıştığı söylenebilir. Politik korkuya neden olabilecek tehdit ve bu tehditle mücadele yöntemleri yönetici elitler tarafından tanımlanmaktadır.³⁰⁸ Bu çerçevede politik korku kamu politikasını belirleyerek bir takım toplumsal grupları ön plana çıkarırken diğerlerini dışlayabilir ve yeni

304 Yılmaz, *Sersemi, Anarşist ve Fesadın*, 184-185

305 Yılmaz, *Sersemi, Anarşist ve Fesadın*, 214.

306 Yılmaz, *Sersemi, Anarşist ve Fesadın*, 184.

307 Yılmaz, *Sersemi, Anarşist ve Fesadın*, 184.

308 Robin, *Fear, The History*, 16.

kanun ve düzenlemeler oluşturabilir.³⁰⁹ Osmanlı yöneticileri de iç isyanlarla mücadelede mürûr ve kefalet düzenlemelerinden yararlanmış; güvenilir olduğu düşünülen kimseler kefil gösterilmiş, halleri meçhul, bekar ve serseri takımından oldukları düşünülen kişiler potansiyel şüpheli şahıslar olarak görülerek hali meçhul kişilerin ancak durum ve kimliklerini açıklayabilmeleri şartıyla tezkere alabilecekleri belirtilmiştir.³¹⁰ Böylece halleri meçhul, bekar ve serseri olarak tanımlanan kişiler politik korku nesnesi olarak tanımlanmış ve potansiyel suçlu kesimleri oluşturmuşlardır.

“Tehlikeli Unsurların” İstanbul Dışına Gönderilmesi

İstanbul’u Rumların çıkaracağı bir ayaklanmaya karşı korumak için alınan bir diğer güvenlik önlemi İstanbul’daki Rumların sayılması ve şehirde ayaklanma çıkaracağı düşünülen kişilerin gönderilmesi olmuştur. Rumların sayımındaki amaç modern anlamda bir nüfus sayımı değildir. Bu yolla kefalet ve men-i mürur uygulamalarıyla benzer bir şekilde Rum nüfusun tanınması, sayılarının belirlenmesi ve şehirde ayaklanma çıkaracağı düşünülen şüpheli kişilerin tespit edilip gönderilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Rumların gönderilmesini kefalet ve mürur uygulamalarıyla bir arada düşünmek mümkündür. Arşiv belgelerine göre başkentte çıkabilecek bir Rum ayaklanmasında etkili olacağı düşünülen kesimler arasında özellikle öncelikle “bekar”, “serseri” ve hovarda diye tanımlanan ve savaşmaya gücü yeten kişilerin tespit edilip gönderilmesinin istendiği anlaşılmaktadır.³¹¹ İstanbul’dan gönderilmesi düşünülen Rumlar arasında şehrin yerlisi

309 Robin, *Fear, The History*, 2.

310 “Anadolu ve Rumilî’den berren ve bahren derbâr-ı şevket-medâra iyâb u zehâb edenlerin keyfiyet-i vürûd ve sebeb-i azîmetleri ma’lûm olup içlerinden meçhûlî’-ahvâl olan eşhâsın bilinmeleri zımında Dersaadetden gidecek olanlara İstanbul kadısı bulunanlar tarafından ve taşradan geleceklere mahallerinin hâkim ve nâibleri câniblerinden esâmî ve eşkâl ve keyfiyet-i ahvâlini mübeyyin bilâ harc u avâid tezkireler virilüp tezkiresiz şahs-ı vâhidin bir mahalden âhar mahalle salıverilmemesi husûsuna dikkat olunmak ve vüzerâ-yı izâm ve mîrmîrân-ı kirâm tebe’asından ve ma’îyyetlerine me’mûr askerî tâifesinden hasbe’l-icâb bir tarafa azîmet edeceklerine dahi eyâlet mühriyle memhûr izn tezkiresinin itâ olunması ve bu husûsun ilâ mâşâallâhu te’âlâ düstûrî’l-amel tutulması irâde-i kâtî’a-i mülûkâne muktezâsından idüğü derciyle kâffe-i turukun gereği gibi sedd ü bendiyle o makûle âmed-şod edenlerin tezkirelerine bakılıp esâmî ve eşkâlî tatbîk olunarak tezkiresi olmayan hiç ferdin salıverilmemesi tenbihâtını şâmil sâdır olan emr-i celilî’ş-şân...”, BOA, C. ZB 62/031 (11 Receb 1237/3 Nisan 1822); “mahallede ve her hanede mevcut olan reâyâ semt ve şöhretiyle tahrir ve birbirlerine kefile rabt olunarak içlerinden kefilsiz serseri makulelerini temyiz ve tefrik ve dersaadetten tard olunması bu takrib ile dahi reâyânın zabitan tarafından ve ademlerinden himayet veyahud tecrim misillü hâlât vukua gelmemesi babında”, BOA, A.DVN.d 863 (11 Receb 1236/14 Nisan 1821), 2 benzer ifadeler için bk. BOA, HAT 846/38010 (1237/1822); BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz); BOA, HAT 887/39235 (tarihsiz).

311 “Âsitânede olan Rumların tahririne mübaşeret olunarak defterlerin ardı alınıp takdim olundukda ana göre içlerinden bekar ve hovarda ve harb-u darba yarar makulelerinin define teşebbüs olunacağı...” BOA, HAT 885/39139, tarihsiz.

sayılanlardan ziyade başkente dışarıdan Ege adaları ve Yunanistan tarafından çalışmak için gelen ve özellikle “bekar” ve “serseri” diye tanımlanan kişiler yer almıştır.³¹² Rumların öncelikle bekar olanlarının fakat daha sonra diğerlerinin de İstanbul’dan gönderileceği belirtilmiştir. İsyanın başlarında Akdeniz’de eşkıya gemilerinin görülmesi ve Karadeniz’de Rus donanmalarının da onlara destek vermesi ihtimaliyle İstanbul’daki Rumların ayaklanabileceği endişesiyle Rumların gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.³¹³

İstanbul’daki Rumların geldikleri yerlerden ziyade Anadolu tarafına gönderilmeleri ayrıca ifade edilmiştir.³¹⁴ İstanbul’daki Sakızlı Rumların Ankara, Konya, Kütahya, Çankırı gibi Rum nüfusunun az olduğu yerlere dağınık bir şekilde gönderilmeleri planlanarak ayaklanma için ortak hareket etmeleri önlenmeye çalışılmıştır.³¹⁵ Rum nüfusun Anadolu’nun özellikle iç kesimlerine gönderilmesinin arkasında aynı zamanda deniz yoluyla desteğini alabilecekleri Ruslar ve Avrupalı güçlerle bağlantılarının kesilmesi düşünülmesi olabilir.

İstanbul’dan gönderilen Rumların arasında Moralı, Sakızlı ve Agraflı Rumlar olduğu belgelerde aktarılmaktadır. İstanbul kadısı ve yeniçeri ağasına hitaben yazılan bir yazıda bilhassa Mora ve Agraflı bekar Rumların bir süredir İstanbul’a gelerek bağcılık ve bakkallık işleriyle meşgul olmakla birlikte kendi hallerinde olmayıp ehl-i İslam aleyhinde ihanet işleriyle uğraştıklarının anlaşıldığı belirtilerek bu kişilerin incelenip bir an önce İstanbul’dan gönderilmeleri emredilmiştir.³¹⁶

Mora’da başlayan Yunan İsyanı kısa sürede yakın Ege adalarına ve birkaç ay sonra Sakız Adası’na sıçramıştır.³¹⁷ 1821 yılında başlayan ilk isyan Osmanlı donanmasının gelişiyle bastırılmış ancak 1826 yılında isyan yeniden canlanmış ve Rumların Sakız Kalesi’ni kuşatmasıyla isyan büyümüştür.³¹⁸ Osmanlı merkezi yönetiminin Sakız Adası’ndaki ayaklanmalara dair bilgileri Sakız Muhafızı Vahid Paşa ve kaptanpaşanın gönderdiği yazılarla kesinlik kazanmış; merkezi yönetim Sakız reayasının isyana katıldığına ikna olmuştur.³¹⁹ İsyanın Sakız Adası Rumları arasında yayılmasıyla Osmanlı

312 BOA, HAT 1317/51332 (tarihsiz).

313 BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz).

314 BOA, HAT 885/39139 (tarihsiz); BOA, HAT 1317/51332 (tarihsiz); BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz).

315 BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz); BOA, HAT 887/39235 (tarihsiz).

316 BOA, BEO AYN.d 573, (1 Ramazan 1236/2 Haziran 1821), s. 2; BOA, HAT 1317/51332 (tarihsiz).

317 Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında Sakız Adası* (İstanbul: Phoenix, 2006), 50-54.

318 Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında Sakız*, 51-53.

319 BOA, HAT 887/39235 (tarihsiz); Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında Sakız*, 212.

Devleti Sakız Adası'ndaki ve İstanbul'daki Sakızlı Rumlara karşı önlemler almış isyanda yer alanlara birtakım cezalar uygulamıştır.³²⁰

Sakız Adası'na yayılan Yunan İsyanı'nın İstanbul'a da yansımaları olduğu arşiv belgelerinde görülür. İsyân sırasında merkezi yönetim İstanbul'daki Sakızlı Rumlara karşı önlemler almış; Sakız'dan İstanbul'a gelen bekar Rumların ve daha sonra evli olanlarının önce Bostancıbaşı hapsine gönderilip oradan Anadolu'nun çeşitli yerlerine çiftçilik, bahçevanlık gibi işlerde görevlendirilmek üzere gönderilmelerinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.³²¹ Anadolu'nun Ankara, Konya, Kütahya, Çankırı gibi iç kesimlerine dağınık bir şekilde gönderilenlerin İstanbul'daki Sakızlı Rumlar olduğu belgelerde belirtilmiştir.³²²

Belgelerde ayrıca Mora ve Sakız Adası'nda başlayan ayaklanmaların başka yerlere de sıçraması ihtimali karşısında Müslüman tebaanın tahrik olup ayaklanarak Rumların hepsini kılıçtan geçirebileceği tehlikesine dikkat çekilmiş ve bu nedenle Rumların farklı yerlere dağıtılmasının “yine Devlet-i Aliyye'nin reayasına olan rahm ve şefkati iktizasınca” olduğu vurgulanmıştır.³²³ Bu ifadelerle Osmanlı Devleti, Yunan İsyanı sonrasında bir yandan Rum reayasını tebaasından kabul ederek korumaya çalıştığını diğer yandan İstanbul'da fesat çıkaran ve isyana karışma ihtimali olduğu düşünülen Rumları tehdit olarak görüp bir takım önlem ve cezalar uygulayacağını belirtmektedir.

Sonuç olarak bu örneklerle görüldüğü gibi kefalet ve men-i mürûr uygulamalarının Foucault'nun açıkladığı biçimde geleceğe işaret eden ve gelecekte olacakları tahmin edip önlemeyi mümkün kılacak güvenlik teknikleri olduğunu söylemek mümkündür. Kefalet uygulaması ile kefil gösteremeyen Rumlar şüpheli kişiler oldukları kararıyla gönderilmiş; bekar, serseri ve kim oldukları bilinmeyen Rumlar da zaten kefalet almaya uygun görülmediği için başkente gelmiş olsalar dahi geri gönderilmiştir. Mürûr uygulamasıyla da tezkeresiz geçişler engellenerek potansiyel suçlu kişilerin çıkarabileceği isyan ve işgal benzeri güvenliği tehdit edecek olayların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Güvenlikleştirici aktörler olarak Osmanlı yöneticileri bu uygulamalarla suçlu olmayan ancak gelecekte suçlu olması potansiyel olan şüpheli Rumlara müdahale etmiş; başkenti potansiyel suçlu görülen özellikle bekar ve serseri kişilerden arındırmaya ve güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.³²⁴

320 Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında Sakız*, 212- 224.

321 BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz); BOA, HAT 846/38010 (1237/1822).

322 BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz); BOA, HAT 887/39235 (tarihsiz).

323 BOA, HAT 884/39087 (tarihsiz).

324 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

Bu açıdan II. Mahmud dönemi kefalet ve men-i mürûr düzenlemeleri bu kitapta devletin güvenlik politikalarının bir aracı olarak ele alınmaktadır.

Müslümanların silahlandırılması ve gayrimüslimlerin silahsızlandırılması da bu dönemde uygulanan güvenlik önlemlerinin bir parçasıdır. Sonuç olarak tüm bu uygulamalar Osmanlı Devleti'nin Yunan İsyanı'na karşı siyasi ve özel yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkmış olmaları itibarıyla güvenlikleştirme teorisine atfen güvenlikleştirme politikaları olarak tanımlanabilir. Devlet güvenlikleştirme ile toplumsal düzen için tehdit oluşturacağı düşünülen eylem veya davranışların tanımlanması, sınıflandırılması ve fiilen zararsız hale getirilmesini sağlamaya çalışmıştır.³²⁵

İsyancıların Cezalandırılması: Köleleştirilme ve Mallarına El Konma

Yunan İsyanı sırasında isyancı Rumların köleleştirilmesi ve mallarına el konulmasının isyancı unsurları cezalandırarak sindirme yolu olduğu öne sürülebilir. Osmanlı İmparatorluğu tarafından isyancılar köleleştirilerek ihanetlerinin cezası olarak küçük düşürülmeye çalışılmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda köleler çoğunlukla savaş esnasında esir olarak alınan savaş tutsaklarından oluşur. Zimmi statüsünde olan gayrimüslimler ve hür doğmuş Müslümanların köleleştirilmeleri yasak olduğu için savaşlar Osmanlı'nın yayılma döneminde en önemli köle kaynağını oluşturmuştur.³²⁶ Bununla birlikte Yunan İsyanı'nda zimmi statüsünde olan Rum tebaadan bir kısmı, eşleri ve çocukları esir alınarak köleleştirilmiştir.

Bu nedenle Osmanlı arşiv belgelerinde Rumların köleleştirilmeleri, isyan ederek zimmi statüsünden harbi statüsüne geçmiş olmalarıyla açıklanmış ve bu hükmün şeriata uygunluğu konusunda verilen fetvalara değinilmiştir.³²⁷ İlgili belgelerde Mora Yarımadası ve diğer Ege adalarındaki isyan eden Rum reayanın Müslüman halka karşı saldırılarda bulundukları için muharip oldukları vurgulanmıştır. İsyan eden reayanın Osmanlı'ya karşı ihanet etmiş olduğu için isyan edenlerin (ekseri erkekler) öldürülebileceği ve eşleri ve çocuklarının esir alınıp, mallarının ganimet olarak alınabileceği hükmü yazılmıştır.³²⁸ Cevdet Paşa da *Cevdet Tarihî*'nde Fetva Emmini Üryanizade

325 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

326 Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, çev. Bahar Tırnakçı, 2. bs. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 34.

327 BOA, C. DH 187/9305 (15 Ramazan 1236/16 Haziran 1821); BOA, C. DH 187/9305.02 (13 Ramazan 1236/14 Haziran 1821); BOA, C. DH 158/7857 (Evahir-i Şaban 1236/24 Mayıs-1 Haziran 1821); BOA, C. DH 81/4007 (Evahir-i Receb/23 Nisan-3 Mayıs 1821); BOA, HAT 1316/51309 (tarihsiz).

328 “şeriat-ı garradan verilen fetva-yı şerif mucibince bilad-ı İslamiyye’de mütemekkin olan

Efendi'den Mora ve diğer yerlerde Müslümanlar aleyhine isyan eden gayrimüslimlerin öldürülmesi, esir alınması ve mallarının ganimet olarak alınmasına dair fetva alındığını belirtmiştir. Cevdet Paşa Avrupalıların Rumların köleleştirilmesi kararından hoşlanmayacağını ancak Rumların Müslüman halka karşı yapmış olduğu zulüm karşısında bu uygulamanın hafif bile kaldığını vurgulamıştır.³²⁹

Tarihsel olarak İslam ülkelerinde yaşayan kitap ehli gayrimüslimlerin İslam devletinin üstünlüğünü kabul ederek ve bu yönetime riayet ederek zimmi statüsü kazanmış olduğu görülür. Osmanlı yönetiminde görüldüğü üzere bunun karşılığında kendilerine ibadet, can, mal özgürlüğü ve kölelikten muafiyet verilirdi.³³⁰ Ancak devlete isyan edip savaş açma, darü'l-harbe kaçma ve darü'l-İslamı işgal etme gibi eylemlerde bulunmak İslam hukukçuları tarafından zimmet anlaşmasının bozulması olarak yorumlanmıştır.³³¹ Bu nedenle bu eylemlerde bulunan zimmîlerin harbî statüsüne döndükleri kabul edilip harbîler ölüm veya kölelikle cezalandırılabilirdi.³³² Bu çerçevede Osmanlı kaynaklarında Yunan İsyanı sonrası Rum tebaanın köleleştirilmesi Rumların isyan ederek harbî statüsüne geçmiş olmalarıyla açıklanmıştır.

Osmanlı yöneticileri isyan eden Rum tebaanın köleleştirilmesini şeri hükümlere dayandırmıştır. Ancak isyana karışmayan veya karışsa bile pişman olduğu için bağışlanan Rumların, kadınlarının ve çocuklarının da köleleştirildiği görülmüştür. Köle pazarına getirilen esirlerin şeri hükümlere uygun şekilde köleleştirildiklerinin kanıtlanması için pençik belgeleri taşımaları şartı vardı; pençik belgesi olmayan kölelerin satışı yasal değildi.³³³ Buna göre isyana kalkışan ve *aman* dilemeyen Rumların askerler tarafından köleleştirilmesi uygun görülmeyle birlikte pençik belgeleri olması şartıyla esir pazarlarında satılmalarına veya başka yerlere götürülmelerine izin verilmiştir. Ayrıca pençik belgesi taşımayan esirlerin kanunlara aykırı biçimde esir alındıkları hükmü verilerek serbest bırakılmaları bildirilmiştir. Örneğin Sakız Adası'ndaki isyan sonrası devlet görevlileri, affedilmiş ve affedilmemiş reaya arasında ayırım yapmaksızın köle olarak satılmalarına izin verebilmişti.

zimmî taifesi ulû'l-emirden huruc ve muharebeye kasdı ve nice ehl-i İslamı katl ile muharib oldukları zahir olsa ol taife hakkında harbi ahkâmı cari olmağla taife-i mersume ile mukatele ve muharebe olunup envalleri ganimet ve nisvan ve sübyanları sebi ve istirkak olunması şer'an caiz olduğundan isyan eden reâyânın urulmasına ruhsat buyrulduğu...", BOA, C. DH 187/9305 (15 Ramazan 1236/16 Haziran 1821).

329 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 11: 168.

330 Mustafa Fayda, "Zimmî," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44:428-429.

331 Ahmet Yaman, "Zimmî," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44:435.

332 Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu*, 15.

333 Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu*, 35.

Bunun üzerine Osmanlı yönetimi bağışlanmış olan reayanın köle olarak satılmasını önlemek üzere emirler çıkarmış ve bu tür satışları geçersiz kılan fetvalar verilmesini sağlamıştır. Ayrıca pençik belgesi olmayan ve bağışlanmış olan reayayı esir olarak tutan askerlerin cezalandırılacağına dair emirler gönderilmiştir. Pençik belgesi olmaksızın esir alınmış reayadan kişiler İstanbul'daki esir pazarlarına kadar götürülmüştür. Bu durum karşısında pençiksiz esirlerin alınıp satılmaması konusunda kadınlara buyrulduklar yazılmıştır.³³⁴

Esad Efendi Tarihi'nde yer alan bir belgede ise af dileyen ve reayalığa kabul edilen bazı köylerdeki Rumlardan bahisle hür oldukları belirtilmiş ve hiçbir şekilde pençikli veya pençiksiz köle statüsüne getirilerek satılamayacakları belirtilmiştir. Bununla beraber bir takım "kendini bilmez" askerlerin bahsi geçen reayayı esir alarak satma niyetinde olduklarına dair ihbarlar üzerine İstanbul ve sair yerlerdeki kadınlara, Akdeniz ve Karadeniz muhafızlarına yazılar gönderilerek bulundukları yerlerde bu şekilde şeriata aykırı olarak reayanın köle pazarlarında satılmaması konusunda dikkatli olmaları ve böyle bir durumla karşılaştıkları askerler olursa yakalayıp hapsedmeleri buyrulmuştur.³³⁵ Bir arşiv belgesinde de Esad Efendi'nin anlattığı gibi affedildiği halde köleleştirilip satılmaya çalışılan Sakız Adası'nın bazı köylerindeki Rumların köleleştirilmesi ve satılmasının şeriata aykırı olduğu bildirilerek buna kalkışan kişilerin cezalandırılması emredilmiştir. Aynı belgede ayrıca köleleştirilen Rumların da pençiksiz satışının yapılmaması uyarısında tekrar bulunulmuştur.³³⁶ Ancak bütün bu önlemlere rağmen esir alışverişlerinin ne derecede şeri hükümler içinde uygulandığını tam tespit edebilmek mümkün değildir.

Osmanlı kaynakları yanı sıra dönemi anlatan yabancı kaynaklara bakıldığında ise bu kaynaklarda Yunan İsyanı sonrası çok sayıda Rum savaş esirinin İstanbul'daki esir pazarlarına satılmak üzere getirildiği aktarılmaktadır. Bu kaynakların doğruluk ve güvenilirliğine dair tereddütler aşağıda belirtilecektir. Bu yabancı kaynaklardaki aktarımların abartılı ve duygusal bir mizansen çizdikleri öne sürülebilir. Aşağıda bunun örneklerine de değinilecektir. Ancak her hâlükârda bu kaynakların Rumların esir edilip köleleştirildiğini Osmanlı kaynakları gibi ortaya koyduğu belirtilebilir.

Fransız seyyah Michaud ve arkadaşı Poujoulat, 1830 yılında Türkiye'ye yapmış oldukları seyahatlerinde gözlemlerini ve anılarını mektuplar halinde

334 Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu*, 36; Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşında*, 208-209

335 Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'aniyât Es'ad Efendi Tarihi*, 111.

336 BOA, HAT 846/37993 (tarihsiz).

anlatmışlardır.³³⁷ Anılarında İstanbul'a yapmış oldukları seyahat esnasında Michaud, Rumların köleleştirilmesine dair kendi gözlemlerini aktarmıştır. Michaud, savaşların Osmanlılar için önemli bir esir kaynağı oluşturduğunu vurgulayarak on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı için en fazla esir kaynağının Yunan Devrimi sonrası sağlandığını ve modernleşme süreciyle birlikte bu dönemin köle elde edilen belki de son devir olduğunu belirtmiştir. Michaud'un iddiasına göre Yunan İsyanı sonrası İstanbul'a Mora ve diğer Ege adalarından getirilmiş on binden fazla Rum Türk askerleri tarafından köle pazarlarında satılmıştır.³³⁸

Walsh da benzer şekilde Sakız Adası'ndaki isyan sonrası Rum tebaanın mallarının yağmalandığını ve Rumların esir alındıklarını³³⁹ ve esirlerin İstanbul'a getirilerek köle pazarlarında satıldıklarını anlatır.³⁴⁰ Walsh'a göre İstanbul'a getirilen Sakızlı Rum esirler sayıca o kadar fazladır ki sadece köle pazarlarında değil sokaklarda bile satışa sunulmuşlardır. Balık Pazarı'nda satılığa çıkarılan Rum esirlerini anlatan Walsh, buradaki esirlerin yaşları on iki ve on dört arasında değişen, doğru düzgün giyecekleri bile olmayan fakir kız çocukları olduğunu belirtip bu çocukların korku ve endişe dolu halleriyle insanın yaşayabileceği en acıklı hallere maruz kaldıklarını iddia etmektedir. Türklerin esir olan Rum kız çocuklarına herhangi başka bir kadına gösterebildikleri nezaket ve tevazudan uzak bir biçimde hoyrat ve sert davrandıklarını ve beş yüz civarında Rum kızın bu şekilde Türklerin evlerine köle olarak satıldıklarını da öne sürmektedir.³⁴¹

Gerek Walsh'ın bu tasvirlerinde gerekse Michaud'un şu ifadelerinde yukarıda değinilen Rumların maruz kaldığı acıyı abartılı, Türkleri ise onları köleleştiren, onlara kötü davranan kişiler olarak çizimin örnekleri dikkat çekmektedir. Michaud bu dönemin Rum aileler için "içler acısı hikayelerle" dolu olduğunu söyleyerek Türklerin fanatik duygularla Rum anne ve çocukları ayırarak köleleştirdiğini hatta Rum ailelere zorla İslam'ı kabul ettirmeye çalıştıklarını iddia etmiştir.³⁴² Yine benzer şekilde Walsh yukarıdaki ifadeleri yanı sıra Rum savaş esirlerinin Pera'da kurulan bir köle pazarında satılmasını aktarırken Avrupa'nın "medeni" hali karşısında Osmanlı'nın "gayr-i medeniliğini" ve "barbarlığını" ima eden oryantalist bir bakış açısı sergilemiştir: Walsh, Afrika kıyılarında pagan bir siyahi satın almayı idamla

337 M. Michaud ve M. Poujoulat, *Correspondance D'Orient 1830-1831* (Paris: Ducollet, 1833), 2.

338 Michaud ve Poujoulat, *Correspondance D'Orient*, 2: 404.

339 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 1: 406-409

340 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2: 1-6.

341 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2: 2-3.

342 Michaud ve Poujoulat, *Correspondance D'Orient*, 2: 404.

cezalandıran Avrupa ülkelerinin temsilcilerinin yanı başlarında, Pera’da onlarla aynı din ve renge mensup, benzer ahlaki ve entelektüel niteliklere sahip Rumların satıldığı bir köle pazarı kurulmasını Rumların tüm gelecek kuşaklarıyla birlikte barbarlığın en alçaltıcı ve en haysiyetsiz beden ve zihin esaretine mahkûm edilmeleri olarak ifade etmiştir.³⁴³ Walsh’ın bu ifadelerle Britanya’nın tarihinde sanki hiç kölelik yokmuş veya bu dönemde tamamen bitmiş gibi Osmanlı Devleti’ne karşı Batı’yı temsil eden ahlaki bir üstünlük tavrı içinde olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

Walsh’ın anlatısındaki detaylarda yukarıda aktarılan ifadeler yanı sıra Rumların özellikle Rum kadınların adeta Hristiyanlık adına şehit olmayı tercih etmeleri gibi kuvvetli bir misyoner üslubun olduğu da öne sürülebilir. Rumların dramatik hallerinin çizilmesinin ardında dini motifler de dikkat çekmektedir. Walsh örneğin Rum kadınların Türklerin kölesi olma karşısında hissettikleri “korku ve tiksintinin yenilemez olduğunu” vurgulayarak onların ölümü köleliğe tercih ettiklerini belirtmiştir.³⁴⁴ Sakız’a savaşmak için giden “maceracı” Türklerin esir aldıkları Sakızlı kızları İstanbul’daki arkadaşlarına hediye olarak gönderdiklerini anlatan Walsh bu kızların ise ölüm pahasına kaderlerini Türk adamların ellerine teslim etmeyip öldürülerek cesetlerinin sokağa atılmasını göze aldıklarını öne sürmüştür.³⁴⁵ Walsh, savaş mahkûmu Rum erkeklerin de ölümü tutsaklığa tercih ederek Türklere boyun eğmeyecek kadar onurlu ve cesur olduklarını belirtip, antik Yunan çağına işaret ederek Rumların bu onurlu duruşunu romantize edip onların davranışlarını kahramanlığın en yüksek noktası olarak yorumlamaktadır.³⁴⁶

Özetle Walsh, Sakız’dan İstanbul’a savaş esiri olarak getirilen Rumlara dair tanıklık etmiş veya duymuş olduğu hikayelere³⁴⁷ dayanarak Rumların Türkler tarafından “zulme” ve “küçük düşürücü bir muameleye” tabii tutulduğunu göstermeye çalışmıştır. Ayrıca esir Rumların din değiştirmeye zorlandığı ve erkeklerinin zorla sünnet ettirildiğini anlatarak Rumlar üzerinden bütün Hristiyanlara tahkir edici bir biçimde muamele edilip zulmedildiğini ileri sürmüştür.³⁴⁸

Walsh bu tip uygulamalara ilk olarak Hristiyanların değil Müslümanlar tarafından karşı çıkıldığını da ironik bir biçimde ifade etmiş ve bu bağlamda Esmâ Sultan’ın Sakız’daki olaylara müdahale edişini anlatmıştır.

343 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:3.

344 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:3.

345 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:4.

346 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:5-6.

347 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:7-10.

348 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:10.

Walsh, Esmâ Sultan'ın has arazileri arasında yer alan Sakız Adası'ndaki Sakızlı Rum kızlarına dostça ve sıcak davranarak onları sahiplendiğini ve ipek üretimindeki maharetlerini takdir ve teşvik ederek ödüllendirdiğini belirtmiştir. İsyân sonrası çok sevdiği adadaki yıkım ve tahribatı öğrenmek Walsh'a göre Esmâ Sultan'ı derinden üzmüştür.³⁴⁹ Kaptan paşanın adanın en güzel ve en saygın kızlarından elli tanesini Esmâ Sultan'a hediye olarak göndermek üzere seçtiğini fakat Esmâ Sultan'ın böyle bir hediyeyi çok çirkin bularak reddettiğini eklemiştir. Esmâ Sultan'ın bu teklife cüret edenleri şikâyet etmesi üzerine Sultan II. Mahmud kaledeki paşayı görevden almış ve sürgüne göndermiştir. Walsh, Esmâ Sultan'ın bu müdahaleleri sayesinde Sakızlıların köle olarak satılmasına dair izin belgesinin iptal edildiğini ve Hristiyan kölelerin sokaklarda ve pazarlarda sergilenmesinin son bulduğunu belirtmiştir.³⁵⁰

Rum İsyânı'ndan sonra Mora, Sisam, Ayvalık ve Sakız Adası gibi Rumların yoğun olarak yaşadığı yerlerde isyan eden reayanın köleleştirilmesine dair bilgiler yukarıda değinildiği üzere Osmanlı resmî belgelerinde de yer almaktadır.³⁵¹ Bununla birlikte köleleştirilen reayanın bu süreçte yaşadığı olayların bu çalışma kapsamında incelenen resmi belgelerde, sicil kayıtlarında ve kroniklerde Avrupalı yazarların eserlerinde yer aldığı gibi detaylı olarak anlatılmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan yine yukarıda belirtildiği üzere bu meseleye değinen Michaud ve Walsh gibi Avrupalı yazarların anlatılarına temkinli yaklaşmak ve onların barındırdığı taraftarlıkları görmezden gelmemek gerekir.

Her iki kaynaktan da Yunan İsyânı'nda ortaya çıkan kaos ortamında Rum tebaanın çeşitli saldırılara maruz kaldığı ve şeri hükümlere aykırı bir biçimde köleleştirilebildiği ve köle olarak tahkir edici muamelelere maruz kalabildikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı resmi devlet kaynaklarında isyana karışan ve karışmayan Rumların ayırt edilmesi ve suçsuz olan Rum tebaaya iyi muamelede bulunulmasına dair uyarıların yer alması³⁵² Rumlara karşı yerel yönetici ve halk düzeyinde çirkin muamelelerin sergilenebildiğini göstermektedir. Devlet bir yandan bu uygulamaları gidermeye çalışırken bir yandan da asi Rumların Osmanlı tebaası olarak esir pazarlarında satışa çıkarılmasına izin vererek veya bunu fetva ile meşrulaştırarak bir tehdit

349 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:10.

350 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2:11. İncelenen resmi arşiv belgelerinde böyle bir bilgiye ulaşamadım.

351 BOA, C. DH 81/4007 (Evahir-i Receb/23 Nisan-3 Mayıs 1821); BOA, C. DH 349/17452 (19 Şaban 1236/22 Mayıs 1821); BOA, HAT 1316/51309 (tarihsiz).

352 BOA, C. DH 187/9305.04 (tarihsiz).

unsuru olarak gördüğü kendi tebaasının bir bölümünü cezalandırmaya çalışmıştır denilebilir.

İsyan eden Rumların şeri hükümlere dayanılarak tebaa olmaktan çıkarılıp köleleştirilmeleri, içerideki düşman konumuna getirilmiş olmalarıyla da açıklanabilir. Benzer şekilde casusluk faaliyetlerinde bulunduklarına³⁵³ ve Rusya'ya dayanarak isyan etmiş olduklarına dair şüpheler asi Rumların bu süreçte “içerideki düşman” ve tehdit olarak algılanmalarına yol açmıştır.³⁵⁴ Bununla beraber Osmanlı Devleti yöneticileri isyana karışmamış ve suç işlememiş Rumları cezalandırmayacağını söyleyerek devletin yanında olan Rumları tebaası olarak görüp sahip çıktığını vurgulamıştır.

Son olarak şu hususun altı çizilmelidir: Arşiv belgelerinden isyan ettikleri için köleleştirilen ve malları ganimet olarak alınan Rumların Ege adalarında yaşayan Rumlar olduğu anlaşılmaktadır. Köleleştirilen Rumlar bulundukları yerlerde veya İstanbul'a getirilip köle pazarlarında satışa sunulmuştur. İstanbul'da yaşayan Rumlara dair bir köleleştirme sürecine bu çalışma dahilinde kullanılan kaynaklarda rastlanılmamıştır. Bunun nedeni isyana karışan bölgelerdeki Rumların harbî konumuna geçmiş olduklarına hükmedilerek köleleştirmenin bu bölgelerde gerçekleştirildiği olarak düşünülebilir.

İstanbul'daki Rumlara dair bir köleleştirme uygulamasına rastlanılmamakla birlikte fesada dahil oldukları düşünülen ve firar eden Rum tebaanın mülklerine el konularak hazineye aktarılması ve yakalananların hapsedilerek veya gerekli görülürse idam edilerek cezalandırılmalarının kararlaştırıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Çatalca, Silivri ve Burgaz taraflarında çiftlikleri ve İstanbul içinde haneleri olan bir Rum zimmi “madde-i fesadda” bulunduğu gerekçesiyle yakalanarak cezalandırılmış ve bütün mülklerine el konularak hazineye aktarılmıştır.³⁵⁵ Mülklerine el konulan İstanbul'daki Rumlar arasında Avrupa ile ticari bağlantıları olan varlıklı Rum tüccarların oldukları da anlaşılmaktadır.³⁵⁶

353 BOA, C. DH 103/5138 (15 Cemaziyelahir 1237/9 Mart 1822).

354 Orta Avrupa'daki varlığı on beşinci yüzyıla kadar giden Çingenerler, Avrupalılar için “içerideki düşman” olarak görülmeğe kurtulamamışlardır. On beşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar sınırları içinde yaşadıkları kutsal Roma ve Habsburg İmparatorlukları aleyhine casusluk faaliyetlerinde bulunmuş olmakla suçlanmışlar ve bu durum “içerideki düşman” olarak tanımlanmalarına yol açmıştır. Bu nedenle on sekizinci yüzyılda Habsburg İmparatorluğu içinde çingenerlerden kurtulma çabaları izlenmiştir. Bk. Stephan Steiner, “The Enemy Within: ‘Gypsies’ as EX/INternal Threat in the Habsburg Monarchy and in the Holy Roman Empire, 15th-18th Century,” *The Representation of External Threats*, 131- 154.

355 BOA, HAT 1316/51317 (tarihsiz).

356 BOA, HAT 1317/51347 (tarihsiz).

Sonuç

Bu bölümde Yunan İsyanı Osmanlı Devleti için bir asayiş ve güvenlik sorunu olması özelinde ele alınmıştır. Bununla beraber Yunan İsyanı Osmanlı Devleti'nin II. Mahmud döneminde merkezîyetçi ve modern bir devlet yapısı inşa sürecinin ilk adımı olmuştur. İsyân sırasındaki güvenlik politikalarının yeni bir düzen oluşumunun aynı zamanda aracı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Merkezîyetçi yeni bir devlet yapısının inşasındaki diğer önemli araç ise Müslümanların birliği söylemi olmuştur.

Osmanlı yöneticileri arasında Rumların Filiki Eterya Cemiyeti altında örgütlenerek ve Rusya'nın desteğini alarak Hristiyan birliği altında birleştikleri ve bu birlikten aldıkları güçle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettikleri düşüncesi etkili olmuştur. Bu minvalde Osmanlı yönetimi isyana karşı halkı seferber etmek için dini söylemlere başvurmuş, Müslümanların birlikteliği ve gaza ve cihat vurgusu yapılmıştır. Sultan II. Mahmud, Müslümanları birlikteliğe davet ederken Rumların isyanını da Hristiyan birlikteliğiyle açıklamıştır. Gaza ve cihat vurgularıyla Müslümanları silahlandırma yoluyla Rum tehdidinin yok edilmesi amaçlanmıştır. Müslümanların birliği vurgusu 1821 Yunan İsyanı'ndan 1828-29 Rus Savaşı'na o dönemin genel savaş ve isyan seferberliğinde ortaya çıkan bir söylemdir. Bu, bir bütün olarak Osmanlı Rus Savaşı'nın incelendiği dördüncü bölümde daha detaylı olarak analiz edilecektir.

Sonuç olarak Yunan İsyanı aynı zamanda Yeniçeri Ocağı'nın meşruiyetinin sınındığı bir süreci doğurmuştur. Yeniçeriler askeri bir sınıf olarak uzun zamandır savaşlarda etkili bir askeri güç olma vasfını kaybetmiştir. Ancak bu gerçek Yunan İsyanı sürecinde halk nezdinde ilk defa belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Osmanlı yönetimi özellikle başkent İstanbul'da bir isyan çıkacağı endişesiyle halkı bir yandan güvenlik önlemleriyle isyana karşı seferber etmeye çalışırken diğer yandan yeniçerilerin şehirde karışmış oldukları şiddet olayları yeniçerilerin halkın desteğini kaybetmelerine yol açmıştır. Yunan İsyanı böylece düzenli bir ordu kurulması yönündeki reformların gelişmesi için bir fırsat oluşturmuş ve bu yolla merkezîyetçi devlet yapısının inşasında etkili olmuştur.³⁵⁷

357 Erdem, "The Greek Revolt," 260-261; Ilıcak, "A Radical Rethinking," 284-288.

Din ve Devlet Düşmanları Olarak Yeniçeriler ve Bektaşiler: Bir Güvenlik Sorununun İnşası

Kitabın üçüncü bölümünde önce Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması geleneksel ve revizyonist tarih yazımlarındaki yaklaşımlar etrafında kısaca ele alınacak; ardından revizyonist bir yaklaşımla bu olgu merkezîyetçi güvenlik politikaları dahilinde incelenecektir. Vaka-i Hayriyye olarak Osmanlı tarihine geçen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayından sonra yeniçeriler ve onlarla bağlantılı olarak Bektaşiler istenmeyen unsurlar olarak ilân edilmiş ve toplumsal hayattan silinmeleri için devlet tarafından birtakım önlemler alınmıştır.

Bu bölümde ikincil literatürde çeşitli yönlerden ele alınmış olan yeniçeriler ve Bektaşilerin tasfiye edilmesi süreci ve sonrası, mevcut çalışmalardan farklı olarak güvenlikleştirme politikaları ve tehdit söylemi temelinde analiz edilecektir. Bu kapsamda yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeniçeriler ve onlarla ilişkili olarak Bektaşilere yönelik resmî belgelerde geçen ifadelerin söylemsel analizi yapılacak, bu dönemin siyasi ve dini atmosferi bağlamında değerlendirilecektir.

Siyasi, Askeri ve Toplumsal Aktör Olarak Yeniçeriler

Yeniçeri Ocağı'nın askeri bir kurum olarak devşirme sistemi ile birlikte ortaya çıkışı, kaynaklarda ihtilaflar olmakla birlikte, on dördüncü yüzyıla kadar götürülmektedir.³⁵⁸ On altıncı yüzyıl Avrupası'nda “askeri devrim” olarak adlandırılan süreç içinde savaşlarda ateşli silahların etkin biçimde kullanılmaya başlanması ve değişen savaş teknikleri Osmanlı

358 Kemal Beydilli, “Yeniçeri,” *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 43:452.

İmparatorluğu'nu da etkilemiş, ateşli silahlar kullanabilen asker sayısına olan ihtiyacı artırmıştır. Devşirme sisteminin yapısal olarak devletin artan asker ihtiyacını karşılayamayacağı anlaşılmış ve bu durum devşirme sisteminde değişiklik yapılmasına yol açmıştır.³⁵⁹ Bunun sonucunda Yeniçeri Ocağı'na başka yollarla asker alınmış ve asker sayısının artışıyla ocak kurumsal olarak büyümüştür. Bu süreçte Yeniçeri Ocağı'na kentli ve kırsal Müslüman nüfus içinden gönüllü olanlar kaydedilmiştir.³⁶⁰ Böylece on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren ocağa devşirme olmayan kişilerin yeniçeri olarak kaydedilmesi süreci başlamıştır.³⁶¹

Osmanlı Devleti'nin on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren asker sayısını hazineye ciddi oranda yük olacak şekilde artırması ve bu dönemde yaşanan bir dizi mali, iktisadi ve siyasi kriz sonucu devletin maliyesinin bir türlü dengeyi sağlayamaması yeniçerilerin de ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir.³⁶² Devalüasyon ve enflasyon sonucunda paranın değer kaybetmesi ve ekonomik dalgalanmalarla beraber yeniçerilerin devletten aldıkları maaşlarının değişmemesi onları ekonomik olarak kırılgan bir duruma sokmuş ve tepki göstermelerine yol açmıştır.³⁶³ Bu durumda yeniçerilerin geçim temini için askerlik dışında gelir getirecek başka işlere yönelmeleri zorunluluk haline gelmiştir. Devşirme sisteminin ortadan kalkmasıyla beraber on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren sayıları hızla artan evli yeniçeriler kışlalar dışında yaşamaya başlamış ve kendi evlerini kurmuşlardır. Bununla beraber bekar odaları da yeniçerilerin yaşadığı mekanlar olmuştur.³⁶⁴ Değişen bu koşullar da yeniçerilerin aldıkları maaşların yetmemesini etkilemiştir. Zira kışlada yaşadıkları sürede yeniçerilerin barınma ve beslenme ihtiyaçları için kayda değer bir para ödemeleri gerekmemektedir.

Yeniçeri Ocağı'nın kurum dışından kişilere açılması ve yeniçerilerin ticari faaliyetler içinde bulunması on yedinci yüzyıl nasihatnamelerinde eleştirilmiştir. *Kavanin-i Yeniçeriyân* ve *Koçi Bey Risalesi* isimli eserlerde ocakta

359 Sunar, "Cauldron of Dissent," 34-35; Gülay Yılmaz, "The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul" (Doktora Tezi, McGill University, 2011), 1, 77.

360 Sunar, "Cauldron of Dissent," 35-36.

361 Cemal Kafadar, "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?," *International Journal of Turkish Studies*, S.13 (2007): 116.

362 Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para, 1326-1914," *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1600-1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 2:1062-1071; Sunar, "Cauldron of Dissent," 36-37.

363 Sunar, "Cauldron of Dissent," 36-37; Yılmaz, "The Economic and Social," 163-165.

364 Cemal Kafadar, "Yeniçeriler," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), 7: 473.

yaşanan bu kurumsal değişim “bozulma” olarak yorumlanmış ve kurumun düzen ve disiplinini bozduğu vurgulanmıştır. *Kavanin-i Yeniçeriyân* isimli eserde ocağın kurumsal olarak bozulması devşirme sisteminin zayıflamasıyla ilişkili olarak açıklanmıştır. Kurumda yeniden eski disiplin ve düzenin sağlanması için devşirme sisteminin uygulanması ve kuruma dışardan kişilerin alınmasının önlenerek ocağın sadece askeri bir kurum olarak işlevini sürdürmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁶⁵

Yeniçerilerin ticari hayatın içinde aktif olarak yer alması on yedinci ve on sekizinci yüzyılda artarak devam etmiştir. Buna karşın on yedinci yüzyıl nasihatname yazarlarına benzer bir şekilde on dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek geleneksel Osmanlı tarih yazımı içinde hakim olan anlayış yeniçerileri sadece askeri bir sınıf olarak ele almış ve yeniçerilerin askerlik dışında başka işlerle meşgul olmalarını ocağın bozulması olarak yorumlamıştır.³⁶⁶

On dokuzuncu yüzyıl vakanüvislerinden modern zamanın Osmanlı tarihçilerine kadar süregelen bu yaklaşım bir süreden beri sorgulanmakta ve yapılan bazı çalışmalar yeniçerilerin askerlik dışında ticaret gibi işlerle meşgul olmalarının on beşinci yüzyılın son zamanlarına kadar gittiğini göstermektedir.³⁶⁷ Ancak bunun mevzu bahis dönemde genel bir norm teşkil edip etmediği konusunda elimizde detaylı verilere dayalı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu açıdan ele alınan durumların istisnai ve azınlıkta kalan vakalar mı yoksa yaygın bir eğilim mi olduğu konusu tartışmaya açıktır.

Yeniçerilerin değişen sosyal ve iktisadi koşullar altında geçim temini için askerlik dışında başka mesleklere girdiklerini gösteren çalışmalar aynı zamanda Yeniçeri Ocağı mensubu olmanın onlara kazandırdığı ayrıcalıkların da altını çizmektedir.³⁶⁸ On yedinci yüzyıldan itibaren devşirme sisteminin tedricen sona ermesiyle birlikte ocağın içindeki askeri unsurlar ve dışarıdan kuruma dahil olan sivil unsurların kaynaştığı bir durum ortaya çıkmıştır.³⁶⁹ Özellikle on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ekonomik zorluklar karşısında yeniçeriler geçim temini için başka mesleklerle uğraşarak sivilleşirken iş sahibi olmak isteyen birtakım sivil insanlar yeniçeri unvanı

365 Sunar, “Cauldron of Dissent,” 37-39.

366 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi, 2005); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, c. 2, 2. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984).

367 Cemal Kafadar, “On the Purity and Corruption of Janissaries,” *Turkish Studies Association Bulletin*, S. 15 (1991), 276; Kafadar, “Yeniçeriler,” 473.

368 17. ve 18. yüzyıllar için bk. Kafadar, “Yeniçeriler,” 472-476; Kafadar, “Janissaries and Other Riffraff,” 113-134; Yılmaz, *The Economic and Social*,” 18. ve 19. yüzyıllar için bk. Sunar, “Cauldron of Dissent,”.

369 Kafadar, “Janissaries and Other Riffraff,” 117; Kafadar, “Yeniçeriler,” 474.

almak yoluyla korunma ve vergiden muafiyet gibi ayrıcalıklara sahip olmak için askeri sınıfa dahil olmayı tercih etmiştir.³⁷⁰

Bu süreç özellikle iş bulmak için İstanbul'a göç edenler arasında geçerli olmuştur. İstanbul'a göç eden ve küçük çaplı üretim faaliyetleriyle, ticaretle uğraşan veya yevmiyeli işçiler olarak geçimlerini sağlamaya çalışan kişiler Yeniçeri Ocağı'na girerek onun çatısı altında hem para kazanmaya hem de sosyal bir çevre oluşturmaya çalışmışlardır. Cemal Kafadar "lumpen esnaf" olarak tanımladığı bu zümrenin lonca sisteminin içinde var olamayan küçük iş kolları mensupları olduğunu vurgular.³⁷¹ Seyyar satıcılık, hamallık, tellaklık, manavlık gibi meslek gruplarına dahil olan askeri sınıf mensubu yeniçeriler ve ocağa dışarıdan katılan kişiler bu zümreyi oluşturmuştur. Bununla beraber on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlaşan kahvehaneler de yeniçerilerin işlettikleri ve sosyokültürel ortamlarını oluşturdukları mekanlardır.³⁷² Askerlik dışında hizmet sektörü, ticaret ve zanaatkarlık gibi iş sektörlerinde yer alan yeniçeriler bu süreçte kent hayatında sosyal ve iktisadi açıdan önemli bir yer teşkil etmişlerdir. Bu çerçevede Kafadar yeniçerilerin söz konusu dönüşümünü yeniçerilerin "iktisadileşmesi" olarak tanımlar.³⁷³ Aynı zamanda askeri sınıf mensubu olmaları nedeniyle vergiden muaf olmaları yeniçerilere ticaret hayatında bir ayrıcalık sağlamıştır.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniçerilerin ticari faaliyetler içinde yer almalarını revizyonist bir bakış açısıyla ele alan çalışmalarda yeniçerilerin lonca teşkilatlarıyla ilişkileri sorusu da ele alınmıştır.³⁷⁴ Yeniçerilerin on yedinci yüzyıl İstanbul'daki sosyal ve ekonomik ilişkilerini incelediği ilk çalışma sayılan yüksek lisans tezinde Cemal Kafadar, loncaların, teşkilatın kural ve düzenlerini bozacakları düşüncesiyle yeniçerilerin alınmasına karşı olduklarını ve yeniçerilerin loncalara giremediklerini iddia etmiştir.³⁷⁵ On yedinci yüzyıl İstanbul loncalarını ele aldığı çalışmasında Eunjeong Yi de yeniçerilerin loncalarla olan ilişkilerini incelemiştir.³⁷⁶ Yi, Kafadar'ın iddialarına on altıncı yüzyıl bağlamında katılmakla beraber yeniçerilerin de vergi muafiyetlerini korumak ve görev ve sorumlulukları

370 Sunar, *Cauldron of Dissent*, 93.

371 Kafadar, "Yeniçeriler," 474; Kafadar, "Janissaries and Other Riffraff," 119.

372 Kafadar, "Yeniçeriler," 474.

373 Kafadar, "Yeniçeriler," ; İngilizce ifadesi 'commercialization' of janissaries için bk. Kafadar, "Janissaries and Other Riffraff," 125.

374 Cemal Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict" (Yüksek Lisans Tezi, McGill University, 1981) ; Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage* (Leiden& Boston: Brill, 2004); Yılmaz, "The Economic and Social,"

375 Cemal Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations," 80-85, 101-102.; Sunar, *Cauldron of Dissent*," 49-50.

376 Eunjeong Yi, *Guild Dynamics*, 132-148.

paylaşmamak için loncalara karşı mesafeli durduklarını ifade eder. Ancak, on yedinci yüzyıldan itibaren loncalarla yeniçerilerin büyük oranda birbiriyle iç içe geçtiklerinin görüldüğünü de belirtir.³⁷⁷ Bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz Osmanlı yönetiminin mevcut mali koşullar altında yeniçerilerin ticari etkinliklerde bulunmalarına izin vermesi, bunu yasaklamanın gerçekçi olmayacağını anlaması etkili olmuştur.³⁷⁸ Belgelere yansıdığı şekliyle yeniçeri lonca birlikteliği on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren artış göstermiştir.³⁷⁹ Böylece yeniçeriler birçok loncanın önemli bir parçası haline gelmiş ve bu durum sosyal ve iktisadi açıdan İstanbul'un bir gerçeği olmuştur.³⁸⁰

Yi'nin çalışması yeniçerilerin loncalar içinde, küçük çaplı iş alanlarından büyük ölçekli işletmelere, lonca yöneticiliğinden ihtisap memurluğuna kadar çeşitli kademelerde rolleri olduğunu göstermektedir. Bununla beraber lonca kurallarını ihlal eden, yasadışı işlere bulaşan, hırsızlık ve şiddet olayları gibi suçlara karışan yeniçerilerin de loncalar içinde yer alabildiğini Yi vurgular.³⁸¹ Ancak, on yedinci yüzyıldan itibaren lonca mensubu esnaf ve zanaatkarların loncaların kural ve düzenine uyum sağlayan ve sorumlulukları paylaşan yeniçerilerin varlıklarını kabul ettikleri; lonca üyeleri ve yeniçeriler arasında yaşanan gerginliklerin kural ve düzeni bozan ve bahsi geçen suçlara karışan yeniçerilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.³⁸² Yi, lonca yöneticilerinin iç atamalarla veya devlet yönetimi tarafından atandığını açıklamakla birlikte devletin atadığı idarecilerin çoğunlukla asker kökenli olduğuna dikkat çekip bu durumu yeniçerilerin yaşadığı mali zorlukları telafi etme çabası olarak yorumlar.³⁸³

On yedinci yüzyıl İstanbul'unda yeniçerilerin sosyal ve ekonomik rollerini incelediği doktora çalışmasında Gülay Yılmaz, yeniçerilerin çeşitli katmanlarda ekonomik faaliyetler içinde yer aldığını göstermekte ve bu bağlamda yeniçerilerin kentleşme sürecini tartışmaktadır.³⁸⁴ Yılmaz, Eunjeong Yi'ye benzer bir şekilde yeniçerilerin çeşitli lonca teşkilatlarında üyelikten yöneticiliğe çeşitli kademelerde rol aldıklarını vurgular ve "askerin sivilleştirilmesi" ve "sivilin askerileştirilmesi" olarak tanımladığı gündelik hayatta yeniçeri ve esnaf dayanışması ve birlikteliğinin ortaya çıktığı tezini

377 Yi, *Guild Dynamics*, 137.

378 Yi, *Guild Dynamics*, 134, 137.

379 Mahkeme kayıtlarına göre 1660'lardaki 37 loncanın 18'inde askeri unvan sahibi kişiler üye olarak kayıtlıdır. Yi, *Guild Dynamics*, 133, 139.

380 Yi, *Guild Dynamics*, 140.

381 Yi, *Guild Dynamics*, 140-142.

382 Yi, *Guild Dynamics*, 138, 146.

383 Yi, *Guild Dynamics*, 74-75.

384 Yılmaz, "The Economic and Social".

destekler.³⁸⁵ Yılmaz'ın çalışmasında ele aldığı en ayırt edici konu, mali politikalar ve ekstra vergiler karşısında ekonomik olarak zorlanan esnaf, yeniçeri ve ulemanın İstanbul'da on yedinci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan kent isyanlarında beraber yer alması³⁸⁶ ve ticari faaliyetlere dahil olan yeniçerilerin bir kısmının büyük oranda sermaye sahibi olarak kredi alıp verme gibi şehrin ekonomik ağlarında önemli pozisyonlar elde etmiş olmalarıdır.³⁸⁷

Yılmaz'ın çalışmasında yeniçerilerin lonca teşkilatlarına; lonca kurallarını kabul etmeleri ve vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklardan vazgeçmeleri şartlarıyla alındıkları belirtilmiştir.³⁸⁸ Ancak yeniçerilerin askeri konumlarından dolayı sahip oldukları ayrıcalıkları ne kadar bıraktıklarının cevabı net olarak verilememiştir. Sivil esnaf ve tüccarların birtakım ayrıcalıklar elde etmek için Yeniçeri Ocağı'na kaydolmaları askeri sınıfa mensup ayrıcalıkların ticarete avantaj sağladığının göstergesi sayılabilir. On sekizinci ve erken on dokuzuncu yüzyıllarda esnaf yeniçerilerin ticari işlerinde vergi muafiyetine sahip olduklarını iddia etmeleri ve piyasa kurallarını ihlal ettiklerinde yönetici pozisyonundaki yeniçerilerin yumuşak uyarılarına maruz kalmaları ocak mensubu esnaf olmanın avantajlarına örnek olarak verilebilir.³⁸⁹

Yeniçeriler askeri bir sınıf olmanın ötesinde, on yedinci yüzyıldan 1826 yılında kaldırılışlarına kadar kurmuş oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik ağlarla siyasi ve toplumsal hayatın merkezinde yer almışlardır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin değişen savaş koşullarına uyum sağlayabilmesi için II. Osman, III. Selim ve II. Mahmud dönemleri olarak farklı zamanlarda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması veya alternatif ordular kurulması girişimleriyle askeri alanda iyileşme çabaları gösterilmiştir. Ancak, bu çabalar yeniçeri isyanlarıyla son bulmuştur.

Yeniçeriler, on yedinci yüzyıldan 1826 yılında ocağın kaldırılışına kadar "İstanbul isyanları"³⁹⁰ olarak ifade edilen başkentte farklı kesimlerin katıldığı devlete karşı irili ufaklı çeşitli isyanların içinde yer alarak devletin varlığı ve güvenliğini tehdit edecek roller üstlenmişlerdir.³⁹¹ İstanbul isyanlarını

385 Yılmaz, "The Economic and Social," 1, 17, 171-172, 193.

386 Yılmaz, "The Economic and Social," 160-174.

387 Yılmaz, "The Economic and Social," 222, 242, 248.

388 Yılmaz, "The Economic and Social," 191.

389 Sunar, "Cauldron of Dissent," 94, 177.

390 Aysel Yıldız, "İstanbul'un Asi Kulları: Yeniçeriler, Sipahılar ve Cebeciler," *Payıtaht Yeniçerileri: Padişahın "Asi" Kulları, 1700-1826*, ed. Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos, M. Mert Sunar (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022), 202.

391 Yıldız'ın, 1603-1826 yılları arasında İstanbul'da meydana gelen isyanlara dair verdiği bilgiler ve isyanlara katılanların askeri/sivil mensubiyetlerini gösteren tablo için bk. Yıldız, "İstanbul'un Asi Kulları," 213-259.

imparatorluğun diğer yerlerinde ortaya çıkan askeri isyanlardan farklı kılan şey doğrudan padişahı ve üst düzey devlet yönetimini hedef almasıdır. Bu yönüyle İstanbul isyanları aynı zamanda sahip oldukları kurumsal imtiyazlarını korumak isteyen ve ekonomik sıkıntılar yaşayan toplumsal hayatın içinde sivilleşme eğilimindeki yeniçerilerin toplumsal ve siyasi hareketi olarak değerlendirilebilir.³⁹²

1603'te başlayan İstanbul ayaklanmalarına on yedinci yüzyılda, 1622'de II. Osman'ın (genç Osman) katledildiği ve 1687'de IV. Mehmed'in tahtından indirildiği ayaklanmalar; on sekizinci yüzyılda 1703 Edirne Vakası ve 1730 Patrona Halil İsyanı; on dokuzuncu yüzyılda 1807 Selimiye Vakası, 1808 Alemdar Vakası ve 1826 Vaka-i Hayriyye (Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı) damgalarını vurmuştur. Yeniçeriler ise 1808 ve 1826 isyanlarının tetikleyicisi olup aktif bir rol oynamışlardır.³⁹³ Yeniçeriler diğer askeri sınıflarla birlikte İstanbul isyanlarının tümüne katılmanın yanında bireysel veya yeniçeri ortaları olarak kendi aralarında ve diğer askeri ve sivil gruplar arasında rekabet, nüfuz çatışması ve ekonomik anlaşmazlıklardan kaynaklanan kavgalara ve şiddet olaylarına da karışmış ve bu noktada başkentin asayiş ve güvenliğini tehdit eden unsurlara dönüşebilmişlerdir.³⁹⁴

On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında İstanbul'da yeniçerilerin yer aldığı şiddet olayları ve çatışmaların çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin savaş zamanlarına denk geldiği dikkat çekmektedir. Bu durumun savaş zamanlarının İstanbul üzerindeki olumsuz ekonomik etkileri ile ilgili olduğu açıktır. Savaş dönemlerinde yaşanan iâşe zorlukları, kaynak sıkıntıları ve artan pahalılığın yeniçeri orta rütbeli zabitleri arasındaki ekonomik rekabeti artırdığı ve dolayısıyla çatışmaları da tetiklediği düşünülebilir. Ayrıca savaş ve isyan dönemlerinde yeniçerilerin şehirde silahlı olarak dolaşabilmelerinin de bu dönemde ortaya çıkan kavgalardaki şiddet potansiyelini artırdığı anlaşılmaktadır. 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı sırasında belgelere yansıdığı şekliyle İstanbul'da yaşanan şiddet olaylarının yoğunluğu bu durumu ortaya koymaktadır.³⁹⁵ Bu dönemde çıkan 1808 isyanı (Alemdar Vakası) ise yeniçerilerin İstanbul'da karıştığı en büyük ve kanlı sokak çatışmasıdır.³⁹⁶

392 Yıldız, "İstanbul'un Asi Kulları," 202, 216.

393 Yıldız, "İstanbul'un Asi Kulları," 213-215, 229.

394 Mehmet Mert Sunar, "İstanbul'da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı Sokak Çatışmaları (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başları)," *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın "Asi" Kulları, 1700-1826*, ed. Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos, M. Mert Sunar, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022), 261-285.

395 Sunar, "İstanbul'da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı," 280-282.

396 Aysel Yıldız, "A City under Fire Urban Violence in Istanbul during the Alemdar Incident (1808)," *Urban Governance under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict*, der. Ulrike Freitag ve Nora Lafi (Londra ve New York: Routledge, 2014), 99-102.

1821 Yunan İsyanı sırasında İstanbul'da yeniçerilerin karışmış oldukları şiddet olayları da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Özellikle savaş ve isyan dönemlerinde artış gösteren sokak çatışmaları ve neden oldukları şiddet olayları İstanbul'da yaşayan Osmanlı eliti için güvenliğe dair ciddi bir endişe ve kaygı oluşturmuştur. Sunar'ın vurguladığı üzere elit kesimine mensup vakanüvis ve yazarlar yeniçerilerin bu tür olaylara karışmış olmalarını Yeniçeri Ocağı'nın "bozulmasının" işareti olarak görmüş ve bu nedenle yeniçerilerin içinde bulundukları kavgaların arka planını çok fazla sorgulamadan zahiri sebepler üzerinden bütün yeniçerileri toptancı bir yaklaşımla suçlamışlardır.³⁹⁷

Yeniçerilerin karışmış oldukları şiddet olaylarında yaşanan can kayıpları çok fazla olmamakla birlikte şehirdeki günlük hayatı olumsuz etkilemiş; devlet otoritesi ve sultanın itibar ve güvenliğini sarsıcı bir etki oluşturmuştur. Alemdar Vakası sonrasında yeniden güçlenen yeniçeriler karşısında Sultan II. Mahmud'un saltanatı ve can güvenliği tehdit altına girmiş ve 1820'lere kadar yeniçerilerin hakimiyeti şehirde etkili olmuştur.³⁹⁸ Yeniçeri ortalarının Galata'da 1819'da ticari rekabete dayalı olarak karışmış oldukları sokak çatışmaları karşısında Sultan II. Mahmud'un "Düvel-i Nasara elçilerinden dahi hicab etmezler" diye serzenişte bulunması sokak çatışmalarının oluşturduğu otorite sarsıcı etkiyi ve yeniçerilerin devlet katında yeniçerilerin kontrolden çıktığı algısının oluştuğunu göstermektedir.³⁹⁹

Sonuç olarak başkent İstanbul'da yeniçerilerin yol açmış oldukları asayiş olayları, yeniçerilerin askeri reformlara karşı çıkması ve savaşlarda cepheye gitmemeleri gibi sebepler Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması için devlet nezdinde gerekçeler oluşturmuştur. Yeniçeri Ocağı nihai olarak 1826 yılında kaldırılmış ve yerine Asâkir-i Mansûre -i Muhammediyye ordusu kurulmuştur.

Merkezin Gücünden İç Tehdit Unsuruna: Yeniçerilerin Tasfiyesi

Yeniçerilerin on sekizinci yüzyıldan itibaren başlayan askeri reformlara karşı çıkması, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında etkili olmuştur. Hem geleneksel tarih yazımı hem revizyonist tarih yazımında yeniçerilerin askeri reformlara karşı çıkmış olmalarının ocağın kaldırılmasının nedenlerinden biri olduğu vurgulanır.⁴⁰⁰ Bununla beraber revizyonist tarih yazımında

397 Sunar, "İstanbul'da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı," 263, 278-279.

398 Sunar, "İstanbul'da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı," 274, 283.

399 Sunar, "İstanbul'da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı," 284.

400 Sunar, yeniçerilere dair Cumhuriyet dönemi Osmanlı tarih araştırmalarında 1940'lardan 1970'lere kadar hakim olan modernleşmeci ve devlet merkezli tarih anlayışının 19. Yüzyıl

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı aynı zamanda devletin merkezîyetçi reform politikalarıyla açıklanmış; devletin yönetim ve karar alma süreçlerine ortak olmak isteyen belirli toplumsal kitlelerin tasfiye edilmesi amacı taşıdığı vurgulanmıştır.⁴⁰¹ Örneğin 1809-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaşadıkları maddi zorluklar ve kayıplar sonucunda yeniçeriler, Osmanlı Devleti'ne Rusya ile barış antlaşması imzalaması için baskı kurmaya çalışmıştır.⁴⁰² Ortaya çıkan iç ve dış koşullar sonucunda Osmanlı Devleti Rusya ile barış antlaşması imzalamayı kabul etmek zorunda kalmakla beraber yeniçerilerin bu konuda fikir beyan etmeleri ve baskı oluşturmaları Osmanlı yönetimi tarafından yönetime müdahale edilmesi olarak algılanıp rahatsızlık oluşturmuştur.⁴⁰³

Buna ek olarak özellikle yeniçerilerin orta rütbeli zabitlerinin meşveret meclislerinde yer alarak karar alma süreçlerinde etkili olma ve iktidarı paylaşma talepleri merkezîyetçi politikalar nedeniyle II. Mahmud yönetimi tarafından sıcak karşılanmamıştır.⁴⁰⁴ Yeniçerilerin istek ve şikayetlerini isyan, tehdit ve protesto yoluyla göstermeleri, meşveret meclisinde yer almak istemeleri ve Rusya ile barış antlaşması örneğinde olduğu gibi merkezi yönetimin karar sürecinde etkili olmak istemelerini Sunar, Osmanlı yönetiminin yeniçerilerle yaşadığı esas sorunların askeri yetersizlik değil yeniçerilerin itaatsizlik ve merkezi otoriteyi sorgulamaları olarak değerlendirir.⁴⁰⁵ Bu çerçevede yeniçeriler de ayanlar gibi sahip oldukları ayrıcalık ve özerklikle merkezi otoritenin yönetim gücünü sınırlandırdıkları düşüncesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîyetçi yönetim anlayışı önünde bir engel olarak görülmeye başlamışlardır.⁴⁰⁶ Dolayısıyla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması merkezîyetçi bir yönetim yapısı inşa etmek isteyen Osmanlı yönetimi için kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Merkezi bir devletin inşasının temelinde düzenli bir ordu ve bürokratik bir yapının kurulması yatmaktadır. Osmanlı Devleti'nde askeri reformların gerçekleştirilmesiyle beraber merkezîyetçi, rasyonel ve bürokratik bir modern devlet yapısının kurulması amaçlanmıştır.⁴⁰⁷ Bu durum Charles Tilly'nin

Osmanlı vakayinameleriyle benzerliğine dikkat çekmekte ve geleneksel Osmanlı tarih yazımını temsil eden bu anlayışın ürünü eserler ve yeniçerileri daha güncel ve revizyonist bakış açısı içinde alan eserlere yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapmaktadır. Bk. Sunar, "Cauldron of Dissent," 4-22.

401 Sunar, "Cauldron of Dissent," 160, 210, 211.

402 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi: Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni*, haz. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 2: 807.

403 Sunar, "Cauldron of Dissent," 174-175

404 Sunar, "Cauldron of Dissent," 112, 185-186.

405 Sunar, "Cauldron of Dissent," 175.

406 Sunar, "Cauldron of Dissent," s. 175-176.

407 Kadir Ustun, "The New Order and Its Enemies: Opposition to Military Reform in the Ottoman Empire, 1789-1807" (Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi, 2013), 254.

erken modern Avrupası için belirttiği gibi devlet oluşumu ve militarizasyon süreçlerinin birbirleriyle ayrılmaz bir biçimde bağlantılı olduğunu tespitinin Osmanlı Devleti için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁸

On sekizinci yüzyılda başlayan askeri alanda iyileşme çabaları Osmanlı yönetimi nezdinde merkezi otoritenin yerel güçler karşısında güçlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmış ve II. Mahmud döneminin bürokratik mutlakiyetçi bir devlet yapısının önünü açmıştır.⁴⁰⁹ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması da bu doğrultuda merkezi bürokratik bir devlet oluşumu için atılan temel adımlardan biridir. On dokuzuncu yüzyıl reform politikaları çerçevesinde merkezi yönetimin güçlendirilmesi çabasını Osmanlı devlet nizamının korunması bağlamında yorumlamak da mümkündür. Klasik anlamda Osmanlı nizam anlayışı, Rıfaat Ali Abou El Haj'ın tanımladığı haliyle “gerçek dünya nizamı herkesin kendi yerini ve işlevini bilmesine, o sınırlar içinde kalmasına ve toplumsal hareketlilik yönünde bir arzu ve ihtirasa kapılmamasına bağlıdır.”⁴¹⁰ Bu çerçevede yeniçerilerin yönetime ortak olma çabaları ve yönetime itaat etmemelerinin devlet otoritesi tarafından Osmanlı düzenine karşı meydan okuma ve hadlerini aşma olarak yorumlandığı ve güçlenen merkezi yönetimin bu tehdidi ortadan kaldırmayı gerekli gördüğü vurgulanabilir.

1809-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1821 Yunan İsyanı devlet yönetimi nezdinde yeniçerilerin askeri alandaki yetersizliklerini ve askeri bir reform yapılması meselesini bir kez daha gündeme getirmiştir. 1821 Yunan İsyanı'nın -Osmanlı yönetiminin isyanı kısa süreli bastırmış olduğu bir dönem olsa da- devam ettiği bir dönemde Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması girişiminde bulunması çarpıcıdır. Bu minvalde Hakan Erdem, Mert Sunar ve Şükrü Ilıcak, Yunan İsyanı'nın yeniçeriliğin kaldırılması ve merkeziyetçi bir devlet modelinin inşasındaki rolünü vurgular. Ilıcak, bu konuya dair İngiliz büyük elçisi Strangford'un yazmış olduğu raporları Osmanlı arşiv belgeleri ve dönem kronikleriyle beraber kaynak olarak kullanarak bir değerlendirme yapmaktadır. Ilıcak ve Sunar'ın anlattığı gibi yeniçeri orta rütbeli zabitleri ilk olarak 1808 Alemdar Vakası'ndan sonra üst düzey yeniçeriler gibi meşveret meclisi toplantılarına katılmak istemiş fakat bu durum Sultan II. Mahmud tarafından sıcak karşılanmayıp reddedilmiştir. Ancak Sultan II. Mahmud,

408 Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States AD 990-1990* (Oxford: Basil Blackwell, 1990) aktaran Aksan, “Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768–1774 Russo-Ottoman War,” *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts* (İstanbul: The Isis Press, 2004), 223.

409 Aksan, “Whatever Happened to,” 237.

410 Rıfaat Ali Abou El Haj, *Modern Devletin Doğuşu, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel-Canay Şahin (İstanbul: İmge Kitabevi, 2000), 67.

1821 Yunan İsyanı'ndan sonra yeniçeri zabitlerinin meşveret meclisine katılmasını Rumlara karşı yeniçerilerin desteğini alabilmek için Hâlet Efendi'nin de ısrarıyla kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴¹¹

Yunan İsyanı sonrası yeniçerilerin orta rütbeli zabitlerinin meşveret meclisi toplantılarına katılmasıyla birlikte II. Mahmud yönetimi ilk defa Yunan İsyanı sırasında askeri reformların yapılması meselesini gündeme getirmiş ve yeniçerilerin bir kısmının Mora'ya isyanı bastırmak için gönderilmesini önermiştir. Yeniçeriler reformlar konusunda başta olumlu cevap vermekle birlikte daha sonra sözlerinde durmayıp Mora'ya yeniçerilerin gönderilmesini reddetmiştir.⁴¹²

Bu gelişmeler yeniçerilerin orta rütbeli zabitlerinin meşveret meclisine katılmaları ve devlet yönetimine müdahil olmalarından rahatsız olan II. Mahmud ve yönetimine yeniçerilerin öncelikle meclise katılımlarının kaldırılması ve daha sonra tasfiyeleri için bir fırsat sunmuştur. Yeniçeri zabitlerinin meşveret meclisindeki artan gücünden rahatsızlık duyan üst düzey yeniçeriler de Osmanlı yönetimiyle iş birliği yaparak orta rütbeli yeniçeri zabitlerinin meşveret meclisi toplantılarına katılımının kaldırılmasını desteklemiştir.⁴¹³ Bu açıdan her ne kadar yeniçeriler diye yekpare bir grupmuş gibi bahsediyorsak da kendi içlerindeki hiyerarşik ayrışmaların onların tavır ve tutumlarına etki ettiğini ve yeniçerilerin de kendi aralarında ayrıştığına dikkat çekmek yararlı olacaktır.

Sonuç olarak, Yunan İsyanı'nın ortaya çıkışı II. Mahmud ve yönetici elitine Yeniçeri Ocağı'nı kaldırabilme amaçları doğrultusunda ulemanın, halkın ve üst düzey yeniçerilerin desteğini almalarını sağlamış; Osmanlı yönetimi isyanın devam ettiği bir dönemde Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma cesaretini göstermiştir.⁴¹⁴ Osmanlı yönetiminin reform yanlısı ulemayı önemli konumlara ataması ulemanın desteğini almasında önemli bir rol oynamıştır.⁴¹⁵ Cevdet Paşa da medrese talebelerinin ve halkın genel itibarıyla devlet ve millet aleyhine yaptıklarından dolayı zaten yeniçerilerden rahatsız olduklarını ifade ederek onlara karşı rahatlıkla devleti destekleyecek “hazır askerler” olduklarını vurgulamıştır.⁴¹⁶ Yunan İsyanı akabindeki olaylar, yeniçerilerin Müslüman halka yönelik Rum tehdidi karşısında mücadele etmediği düşüncesinin Müslüman ahali arasında oluşmasına yol açmıştır.

411 Sunar, “Cauldron of Dissent,” 112, 185-186; Ilıcak, “A Radical Rethinking,” 219-220.

412 Ilıcak, “A Radical Rethinking,” 224.

413 Sunar, “Cauldron Of Dissent,” 190-191.

414 Erdem, “The Greek Revolt,” 260-261.

415 Levy, “The Ottoman Ulema,” 13-39.

416 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:153.

Yunan İsyanı ile Hâlet Efendi, Fenerli Rumlar ve yeniçeriler arasındaki ticari menfaatlara dayanan ilişkiler ağı bozulmuş; bu durum Alemdar Vakası'ndan (1808) sonra İstanbul'da güçlenen yeniçeriler aleyhine dengelerin değişmesine yol açmıştır. Sultan II. Mahmud'un yeniçerileri ortadan kaldıracabilmesindeki en önemli etken, İstanbul'da güçlü olan yeniçerilerin gücünü Yunan İsyanı'ndan sonra başkentte zayıflatabilmiş olmasıdır. II. Mahmud yönetiminin yeniçerilerin gücünü İstanbul'da zayıflatabilmiş olmasını sağlayan kişi yönetimle iş birliği yaparak yeniçeri ağası olarak atanan Hüseyin Ağa'dır.⁴¹⁷ Walsh, Hüseyin Ağa'nın Bender'de yoksul bir ailenin içine doğup küçük yaşta İstanbul'a geldiğini ve yeniçerilerin uğrak yeri olan bir kahvehanede çalışırken Yeniçeri Ocağı'na katıldığını anlatmış; ayrıca II. Mahmud'un ocağın kaldırılmasına yönelik planlarını Hüseyin Ağa'yla paylaştığını ve ondan yeniçeriler hakkında bilgiler alarak ocağın kaldırılmasında iş birliği yaptığını belirtmiştir.⁴¹⁸

Sonuç olarak orta rütbeli yeniçerilerin içinden gelen Hüseyin Ağa o yapıyı çok iyi bilen birisi olarak yeniçeriler içinde merkezi otorite için en büyük tehdidi oluşturan grubun yeniçerilerin orta rütbelileri olduğu konusunda Osmanlı yönetimini bilgilendirmiştir. Hüseyin Ağa, orta rütbeli yeniçerilerin İstanbul dışında bir etkileri olmadığını iddia ederek bir kısmının İstanbul'dan gönderilmesini merkezi yönetime önermiş ve böylece orta rütbeli yeniçerilerin İstanbul'daki gücünün kırılacağını öne sürmüştür. Bu öneriler doğrultusunda Osmanlı yönetimi yeniçeri zabitelerinin bir kısmını İstanbul dışındaki eyaletlere göndererek yeniçerilerin İstanbul'daki gücünü azaltmış, diğer orta ve üst rütbeli yeniçerilerle de iş birliği yaparak yeniçerilerin arasındaki dayanışmayı zayıflatmıştır.⁴¹⁹

Yabancı kaynaklardan David Porter'ın eserinde anlatılanlara göre II. Mahmud, Hüseyin Ağa'yla yapılan iş birliğine benzer bir şekilde fakir bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'a gelip ayakkabıcı çırağı olarak çalışan fakat daha sonra yetenekleri, dürüstlüğü ve çalışkanlığıyla ön plana çıkarak devlet içinde tersane çavuşluğu ve polis müfettişliği gibi görevlere getirilen Pabuçcu Mehmed Paşa ile de iş birliği yapmıştır.⁴²⁰ Porter, Sultan II. Mahmud'un

417 II. Mahmud reformları desteklediği için Hüseyin Ağa'yı 1823 yılında Yeniçeri Ağası olarak atamıştır. Hüseyin Ağa, aynı yılın sonlarında yeniçeri ağalığından alınarak vezirlik taltif edilmiş ve aynı zamanda İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakası muhafızlığına getirilmiştir; Ağa Asakir-i Mansure kurulduktan sonra seraskerliğe atanmıştır. Bk. Abdülkadir Özcan, "Hüseyin Paşa, Ağa" *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19:3-4.

418 Robert Walsh, *A Residence at Constantinople; During a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*, (London: Frederick Westley and A. H. Davis, 1838), 2: 502-503.

419 Sunar, "Cauldron Of Dissent," 191-192.

420 David Porter, *Constantinople and Its Environs in a Series of Letters* (New York: Harper and Brothers, 1835), 1:89-91.

yeniceriliği kaldırma planını gerçekleştirmek için güvenilir ve akıllı bir kişinin yenicerileri gizlice izlemesi ve onların yapıp ettikleri ve planlarına dair kendisini bilgilendirmesine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Sultan II. Mahmud bu görev için Pabuççu Mehmed Paşa'yı uygun görmüş ve Mehmed Paşa da II. Mahmud'un tarafında olmayı tercih ederek sultanla iş birliği yapmıştır. Bu doğrultuda Pabuççu Mehmed Paşa içlerinde yenicerilerin de olduğu kayıkçı ve hamallardan oluşturmuş olduğu bir birliği yeniceri isyanının başladığı 15 Haziran günü sultan ve yönetimi tarafında çatışmaya sokmayı başarmıştır. Pabuççu Mehmed Paşa isyan günü yapmış olduklarıyla sultan ve yönetiminin takdir ve teşekkürlerini kazanmış ve önce Galata nazırı ve daha sonra kaptan paşa olarak atanmıştır.⁴²¹

Amerikalı yazar ve din adamı Walter Colton da İstanbul üzerine yazmış olduğu seyahatnamesinde Sultan II. Mahmud'un yenicerileri küçük müfrezeler halinde Mora'ya göndererek saflarını zayıflattığını ve yenicerilerin seferlerde kasti olarak desteklenmediğini; böylece İstanbul'da güçlerinin azaltılmasının amaçlandığına dair gözlemlerde bulunmuştur. Ayrıca II. Mahmud'un İstanbul'da kalan yenicerilerden hırslı olanlarını birtakım görevlere getirmek, asi olanlarını öldürmek gibi uygulamalarla ocağın kaldırılma planları doğrultusunda yenicerilerin etkilerini azaltmayı amaçladığını belirtmiştir.⁴²² Skene ise II. Mahmud'un Mora İsyanı'nı yenicerileri afişe etmek için bir fırsat olarak kullandığını belirtmiş hatta sultanın isyan sonrası Mora'yı kaybetme korkusundan çok bu isyan vesilesiyle yenicerileri afişe etme arzusu taşıdığını bile ileri sürmüştür.⁴²³ Sonuç olarak yapılan araştırmalar ve bilgiler ışığında II. Mahmud yönetiminin, yeniceri isyanlarının merkezi olan İstanbul'da yenicerileri tamamen ortadan kaldırabilmek için uygun bir ortamı Yunan İsyanı akabinde elde ettiği söylenebilir.

Sultan II. Mahmud yönetiminin Eşkinici Layihası⁴²⁴ diye tanımlanan yeni bir askeri reform programı hazırlama girişimi sonrası yeniceriler, ocaklarının kaldırılmasından önce son kez isyan etmişlerdir. Eşkinici Layihası, şeyhülislamlık makamında toplanan şeyhülislam, sadrazam, İstanbul kadısı, yeniceri ağası ve bir takım üst düzey mülki, askeri ve din ricalinin ortak kararıyla 26 Mayıs 1826 yılında hazırlanmış bir askeri reform projesidir. Söz konusu proje, Yeniçeri Ocağı içinden seçilen bir grup askerin yeni savaş tekniklerine uygun olarak düzenli bir askeri talim ve disiplinle

421 Porter, *Constantinople and Its Environs*, 1: 91-95.

422 Walter Colton, *Visit to Constantinople and Athens* (New York: Leavitt, Lord & Co., 1836), 174.

423 James Henry Skene, *The Three Eras of*, 32.

424 Layiha metni için bk. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 21-27; Es'ad Efendi, *Es'ad Efendi Tarihi*, 579-586.

yetiştirilmesi amacını taşımaktadır. Üst düzey devlet ricali ve Yeniçeri Ocağı'nın katar ağalarının desteği ve şeyhülislamın fetvası ile hazırlanan Eşkinci programı padişahın onaylamasıyla⁴²⁵ Ağa Kapısı'nda Yeniçeri Ocağı mensuplarına okunarak yürürlüğe girmiştir.⁴²⁶ Layihanın dini otoritelere onaylanması, Hristiyan devletler ve onların desteklediği gayrimüslim reayanın isyanı karşısında zayıf düşen ehl-i İslam ordusunun zamanın savaş ilimlerini öğrenmesinin vacip olduğu şeklinde açıklanmıştır.⁴²⁷ Böylece Eşkinci programında açıklanan askeri talime karşı çıkacak olan yeniçerilerin şeyhülislamın fetvasına uymamalarından ötürü cezalandırılacakları hükmü verilmiştir.⁴²⁸

II. Mahmud hükümeti tarafından ocağın yönetim kademelerine getirilmiş olan zabitlerin onayı ile yürürlüğe sokulan yeni reform ocağın alt kademelerinde tepki ile karşılanmıştır. Bunun ilk emaresi Et Meydanı'nda talim için toplandığı zaman yeniçerilerin talime uymama tavırlarında görülmüştür.⁴²⁹ Cevdet Paşa yeniçerilerin bu hareketlerinden dolayı niyetlerinin kötü olduğunun anlaşıldığını ve sadrazamın telaş ederek bu durumu eski yeniçeri ağalarından Hüseyin Ağa Paşa'yla⁴³⁰ görüşüğünü yazmıştır. Yeniçerilerin isyan hazırlığı içinde olduklarının düşünülerek devlet ricali tarafından karşı hazırlıklar yapılmıştır. Topçu, humbaracı, lağımçı ve tersane ocakları asker ve komutanlarına haber verilmiş, Boğaz Muhafızları Ağası Hüseyin Paşa ve Mehmed İzzet Paşa'nın maiyetlerindeki üç bin kadar sekban askerinin İstanbul'a gönderilmesi emredilerek olası isyana karşı çeşitli önlemler alınmıştır.⁴³¹

Bütün bu gelişmeler devletin yeniçerilerin isyanına karşı önceki seferlere göre daha planlı hazırlandığını göstermektedir. Bununla beraber yeniçerilerin yapılan her askeri reforma karşı çıkmış olması, devletin yeniçerilerin Eşkinci projesine de karşı çıkmalarını bekliyor olduğu fikrini de akla getirmektedir. Bu bağlamda Osmanlı devlet ricalinin yeniçerileri kaldırmak için Eşkinci projesini ortaya atıp ardından yeniçerilerin isyanına karşı organize bir şekilde

425 Layihaya dair padişah fermanı için bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarih-i*, haz. Ahmet Hezarfen (İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999), 1:95-96.

426 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* 14; Es'ad Efendi, *Es'ad Efendi Tarih-i*, 577-579; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:148-151.

427 Es'ad Efendi, *Es'ad Efendi Tarih-i*, 578; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:149.

428 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:150.

429 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 58; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:153.

430 Hüseyin Ağa Paşa Eşkinci Projesi hazırlandığı zaman Rumeli yakası muhafızlığı ve vezirlik ile görevlendirilmişti ve vezirlik vazifesi nedeniyle Paşa ünvanı almıştı. Bk. Özcan, "Hüseyin Paşa, Ağa," 19:3.

431 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:153.

hareket ederek ocağı tamamen kaldırmayı başarması kanıtlanması zor bile olsa yüksek bir olasılıktır.

Eşkinici projesine karşı çıkan yeniçeriler 15 Haziran 1826 akşamından itibaren Et Meydanı'nda toplanmaya başlamışlardır. İlk olarak Ağa Kapısı'na saldırarak Eşkinici talimi için devlet ricali ile ortak hareket eden Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa'yı hedef almışlardır, ancak ağa orada olmadığı için yeniçerilerin saldırılarından kurtulabilmiştir. Yeniçeriler kışlalardan ve Cebehane'den kazanlarını alarak Et Meydanı'na çıkmış ve ayaklanmayı sembolik olarak başlatmışlardır. Daha sonra Tahtakale, Asmaaltı, Unkapanı gibi yerlere adamlarını göndererek hamal ve esnaf takımından kendilerine destek olacak kişileri isyana teşvik etmiş, sayılarını artırmış ve içlerinden bir grubu Bâbîâlî'yi basmak üzere oraya göndermişlerdir. İsyancılar Bâbîâlî civarında talime onay veren devlet ricaline karşı sözlü ve fiili saldırı, tehdit, sadrazamın hazinesinden para ve değerli eşyalar çalma ve onlara karışmayan halkı korkutma gibi eylemlerde bulunmuştur.⁴³² Söz konusu gece Beylerbeyi'nde olan sadrazam isyancıların saldırılarından kurtulmuş; ancak olaylar hakkında padişahı bilgilendirmiştir.

Sultan II. Mahmud, sadrazam, şeyhülislam, ulema, devlet ricalinden başka kimseler ve onlarla iş birliği halindeki yeniçeri ağaları, humbaracı, lağımçı, tersane ve topçu ocaklarının ağaları Topkapı Sarayı'nda toplanmıştır. Sultan II. Mahmud yeniçerilerin söz verdikleri halde Eşkinici talimine karşı çıkmaları ve isyan etmelerinin artık "hurûc-ı ale's-sultan" anlamına gelip gelmediğini ve öyle ise cezasının katledilmek olup olmadığını ulemaya sormuştur. Ulema isyancıların katledilmesinin meşru olduğu yönünde fetva vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin isyancılara karşı savaş açmasının bir işareti olarak Sultan II. Mahmud sancak-ı şerifi çıkarıp şeyhülislam ve sadrazama emanet etmiştir.⁴³³ Devlet münadiler aracılığıyla her semt ve sokakta insanları "Müslüman olanlar sancak-ı şerif altına gelsin" diyerek etrafında toplamaya çalışırken diğer tarafta isyancılar da kendilerine taraftar toplamaya çalışmıştır.⁴³⁴ Şeyhülislamlık makamından azledilmiş din adamlarına dahi davet gönderilerek, medrese talebeleri ve sivil halkla beraber isyancılara karşı Müslüman birlik ve beraberliği içinde hareket edilmesi amaçlanmıştır.⁴³⁵

Sultan II. Mahmud'un emri üzerine Boğaz muhafızları Ağası Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmed Paşa emrindeki sekbanlar, topçu, humbaracı, lağımçı ve kalyoncu askerleriyle beraber At Meydanı'ndan hareket ederek yeniçeri

432 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 8-59; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:154-155.

433 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 64-65; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:155-158.

434 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 66; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:159.

435 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:159.

isyancılarının toplandığı Et Meydanı'na gelmişlerdir. Medrese talebeleri ve sivil halktan kimseler de silahlanarak farklı yollardan Et Meydanı'na gelmiştir. Osmanlı askerlerinin kalabalıklar halinde Et Meydanı'na gelmesi karşısında isyancılar hem meydanın kapısını kapayarak hem de buradaki kışlalarına saklanarak kendilerini korumaya çalışmıştır. Ancak II. Mahmud hükûmetine sadık birliklerin top kullanarak kışlalara ateş açması ile çatışmalar başlamış; çok sayıda yeniçeri meydanda ve kışlalarında öldürülerek isyan bastırılmıştır. Yeniçerilere karşı gönderilen birlikler arasında isyanın bastırılmasında görev alan Şirvanlı Fatih Efendi de olayları görgü tanıklığı üzerinden anlatmıştır.⁴³⁶ Fatih Efendi bu minvalde yeniçerilere isyandan vazgeçmeleri için nasihat edildiğini fakat nasihatın fayda vermeyeceğinin anlaşılmasıyla saraya bağlı güçlerin Et Meydanı'nın kapılarını topa tutmaya başladığını ve kanlı çarpışmaların yaşandığını anlatmıştır.⁴³⁷

Osmanlı yönetiminin bu son yeniçeri isyanına karşı öngörebilmiş bir şekilde hazırlıklı olması, üst düzey yeniçeri ağaları ve diğer ocakların da desteğini almasıyla yeniçeri asileri etkisiz hale getirilmiş ve isyan dört-beş saat gibi kısa bir sürede bastırılabilmiştir.⁴³⁸ Cevdet Paşa yeniçerilerin bu isyanda yenilmelerinin arkasındaki en önemli etkenin halkın nefretini çeken çok sayıda eylemlerde bulunmuş olmalarıyla açıklar.⁴³⁹ Yeniçerilerin dahil olmuş olduğu yağma, gasp ve kadınlara yönelik taciz vakaları sıradan insanların nefretini üzerlerine çekip onların yeniçerilere karşı devletin yanında yer almalarında etkili olmuştur.⁴⁴⁰ Bununla beraber ticarete ve hizmet sektöründe yer alan yeniçerilerin belli alanlarda tekel oluşturmaları, yeniçeri unvanlarıyla vergi muafiyeti ve siyasi dokunulmazlık zırhlarına sahip olarak hizmet piyasasında etkin bir role sahip olmaları ve bu çerçevede zaman zaman sivil esnaf ve tüccarlarla çatışmalara girmeleri de yeniçerilerin sivil grupların düşmanlıklarını kazanmış olmalarında etkili olmuştur.⁴⁴¹

Et Meydanı'ndaki çatışmalar sonrası sağ kalan yeniçeriler yakalanarak sadrazam ve devlet ricalinin huzuruna çıkarılmış ve sorgulandıktan sonra idam kararları verilmiştir. İdam edilen yeniçerilerin cesetleri At Meydanı'ndaki

436 Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*, haz. Mehmet Ali Beyhan (İstanbul Kitabevi, 2001).

437 Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât*, 12.

438 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:162-164.

439 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:164.

440 Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, 3. bs. (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 143-144, Cabi Tarihi'nde yeniçeriler ve yeniçerilerle bağlantılı hamallar, kayıkçılar gibi hizmet sektöründekilerin karışmış oldukları taciz, yağma, gasp olaylarına dair çok fazla anlatı vardır. Bazıları için bk. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihî*, 1:469-470; 2:743, 749-750, 836, 902-903.

441 Yıldız, *Nefrin Adı Tok*, 34-35.

“kanlı çınarın” önüne bırakılarak⁴⁴² belki de “ibreti alem” olması amacıyla sergilenmiştir. Bu dönemi anlatan *Neticetü'l-Vekayi* adlı eserinde Tarihçi Mehmed Daniş Bey, boğularak öldürülen yeniçerilerin cesetlerinin At Meydanı'na getirildiğini ve buradan da Ahırkapı iskelesine sürüklenerek denize atıldıklarını belirtmiştir.⁴⁴³

Yeniçeri İsyanı'na on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı'sını anlatan Avrupalı seyyah ve elçilik görevlilerinin eserlerinde de yer verilmiştir. Charles MacFarlane isyan sırasında isyanda yer almayan yeniçerilerin de öldürüldüğünü veya daha sonra hapis ve sürgün cezası aldığını öne sürmüştür.⁴⁴⁴ Yeniçeri İsyanı'nı kaleme aldığı yazılarında J.F. Michaud ve J. F. Poujulat ise isyanı bir devrim olarak ele almıştır.⁴⁴⁵ 1830 yılında İstanbul'a yaptıkları seyahat sırasında isyan günlerine tanıklık eden kişilerin anlattıkları üzerinden isyan günlerini anlatan bu yazarların zaman zaman sanki kendileri bu döneme şahitlik etmiş gibi anlatmaları dikkat çekicidir. Yeniçeri İsyanı'nı bir devrim olarak ele alan Michaud ve Poujulat, isyanı Fransa'daki devrimler ile karşılaştırarak devrim olarak nitelendirdikleri bu isyanın ne kadar sessizce gerçekleştiğini ve sessizce bastırıldığını ileri sürmüştür. İsyanı Pera sakinlerinin dilinden anlatarak isyanın bu bölgeyi etkilemediğini ancak Peralıların sur içi bölgesinde yaşananları görünce ve sadece top seslerinin duyulmasıyla isyanın olduğunu anladıklarını vurgulamışlardır.⁴⁴⁶ Aynı zamanda isyanın sadece Müslümanlar arasında gerçekleştiğini belirtmişlerdir.⁴⁴⁷ İsyanı sahne olan ve yargılamaların yapıldığı yerleri gezerek At Meydanı ve Sultan Ahmet Camii avlusunda yaşanan olayları vakayinamelerdekine benzer şekilde ele almış ve isyancıların en büyük suçunun “Allah'a ve Allah'ın gölgesi olan sultana itaatsizlik etmek” olduğunu belirtip isyan sonrası yapılan yargılamaların suçluların boğularak idamıyla sonuçlandığını yazmışlardır.⁴⁴⁸

442 “Kanlı Çınar”, 1656 yılındaki Vaka-i Vakvakiye olarak tanımlanan askeri ayaklanmada isyancıların devlet erkanından kişileri dallarına astıkları ağaçtı. Es'ad Efendi şimdi bu ağacın önüne “zorba” olarak tanımladığı yeniçeri isyancılarının cesetlerinin atılmış olmasını Şecere-i Vakvakın meyvelerinin sanki şimdi olgunlaşıp dibine düşmesi olarak ibretlik olarak yorumlamış ve ağacın simgesel olarak devlete karşı isyancıların sonunu nasıl gösterdiğini vurgulamıştır. Es'ad Efendi, *Üs-i Zafer*, 81; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:165-166.

443 Mehmed Daniş Bey, “Neticetü'l-Vekayi” metni” *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, haz. Şamil Mutlu (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994), 54.

444 Charles Mac Farlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*, (London: Saunders and Otley, 1829), 2:128-129.

445 Michaud ve Poujulat, *Correspondance D'Orient*, 2:273.

446 Michaud ve Poujulat, *Correspondance D'Orient*, 2:278-279.

447 Michaud ve Poujulat, *Correspondance D'Orient*, 2:280.

448 Michaud ve Poujulat, *Correspondance D'Orient*, 2:273-275.

Çatışmaların sona ermesinden sonra Sultan Ahmet Camii'nin mahfil-i hümayununda devlet ricali toplanmış ve Yeniçeri Ocağı'nın ne olacağına dair müzakereler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda ocak mensuplarının defalarca karışmış olduğu kötülükler ve sözlerini tutmayarak çıkarmış oldukları bu son isyanda aldıkları ağır mağlubiyet karşısında düşmanlık ve intikam duygularının daha fazla artmış olacağı düşüncesiyle Yeniçeri Ocağı'nın tamamen ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir.⁴⁴⁹ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması kararının ardından bu karara dair ferman yayımlanmış ve memleketin her tarafında ilân edilerek imamlar aracılığıyla tüm camilerde okutulmuş ve ahaliye duyurulması sağlanmıştır. Aynı fermanla Yeniçeri Ocağı'nın yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kurulduğu da belirtilmiştir.⁴⁵⁰

Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasınının Meşrulaştırılması: Yeniçeriler ve Bektaşilere Yönelik Resmi Söylemler

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair yazılan ferman bu karara giden sürecin –ocanın kuruluş amacı, fetihler yoluyla din ve devlet hizmeti, değişim süreci ve yeniçerilerin askeri reformlara karşı oluşu– bir özetini sunmaktadır. Fermanla, Yeniçeri Ocağı mensuplarının uzun zamandan beri savaşlarda fayda sağlamayarak ve devlete karşı itaat etmeyip bağımsız bir şekilde hareket ederek kuruluş gayeleri olan gaza ve cihat yolundan saptıkları ve bu yolla fethedilen birçok yerin düşman eline geçmesine sebep oldukları belirtilmiştir.⁴⁵¹ Bununla beraber yeniçerilerin askeri bir sınıf olarak savaşlarda yarar göstermemeleri, reformlara karşı ayaklanmaları ve türlü kötülüklerle karışmış olmalarına rağmen “kadim ocak nazarıyla bakılarak” ocağın kaldırılmasına yönelik bir karar alınmadığı ve yeniçerilerin bu durumuna “tahammül edildiği” vurgulanmıştır. Ancak, yeni savaş teknikleriyle donanmış düşman askerlerinin bu durumdan yararlanarak Osmanlı topraklarını kuşatmaları tehlikesi karşısında “din-i mübin-i İslam uğrunda” düşmanları yenebilmenin yolunun düşman askerlerin usullerine göre talim görmüş askerler yetiştirmek olduğuna karar verildiği ifade edilir. Önceki başarısız askeri reformlardan sonra Eşkinici reform projesi bu çerçevede yeniçerileri de ikna ederek ele alınmıştır.⁴⁵² Yeniçerilerin Eşkinici reform girişimine karşı ayaklanmaları karşısında artık iflah olmayacaklarına karar

449 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 84-85; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12: 167.

450 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair ferman ferman için bk. BOA, HAT 1236/48106 (tarihsiz); *Üss-i Zafer'de* de yer alan benzer ifadelerin yer aldığı ferman metni için bk. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 92-97.

451 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 92.

452 BOA, HAT 1236/48106 (tarihsiz); Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 93-94.

verilerek ocağın kaldırılması, yeniçerilerin bu hareketleriyle tamamen “din ve devlete karşı” olmalarıyla açıklanmış ve meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁵³ Öyle ki yakalanıp cezalandırılan yeniçerilerin içlerinde, kollarında hem yeniçeri nişanı hem de haç işareti olduğunun görüldüğü vurgulanarak küfür ehli çeşitli grupların ocağa karıştığı ve bunların ayıklanmasının mümkün olmayacağı hükmüne varılarak ocağın resmen ortadan kaldırılması kararının verildiği vurgulanmıştır.⁴⁵⁴

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışının ocağın kuruluş gayesi olan gaza ve cihattan ayrılmış olmasıyla açıklanması ocağın “kadim geleneginden” saparak hakiki anlamını da kaybetmiş olarak yorumlandığı anlamına gelmektedir. Hakan Karateke “kadim gelenek” deyiminin Osmanlı siyaset söyleminde kullanımına dikkat çekerek bu ifadenin siyasi eylemleri meşrulaştırmak için kullanıldığını belirtir.⁴⁵⁵ Ocağın kaldırılış sürecinde, Yeniçeri Ocağı bozulmakla birlikte “kadim ocak” nazarıyla bakılarak uzun zaman müdahale edilmediğinin resmi olarak ifadesi de benzer şekilde Osmanlı siyasi söyleminde “kadim” olana yüklenen anlam ve vurguyu göstermektedir. Karateke’nin ifade ettiği gibi “Osmanlı “kadim gelenekleri” zaman içinde önemli ölçüde değişmiş, ancak üzerlerine yapıştırılan etiket değişmemiştir.”⁴⁵⁶ Bu anlamda Osmanlı siyasetinde kadim olana atfedilen önem ve vurgu siyasi amaçlar için kadim olanın değişmezliği ve “retorik gücünün” kullanılması anlamı taşımaktadır.⁴⁵⁷ Yeniçeri Ocağı yaklaşık iki yüzyıldır askeri bir kurum olmanın ötesinde siyasi,

453 “... dürlü dürlü şenâat u fezâhat birle güya “talim ü taallümü istemeyiz” diyerek izhar-ı bağı u tuğyan ve bu babda şeriat-ı mutahharaya ve fetava-yı şerifeye ve devlet-i aliyyeye ve ulema-i alma itaat u inkiyadları olmadığını ilan ve ...huruc-ale’s-sultan fazihâsına ictisar u isyan etmiş olduklarına mebnî, bunların bu hareketleri din ü mezhebden hariç bir keyfiyet olduğundan... ve din ü devlete karşı turup ehl-i ırz güruhu olan bunca ehl-i imanı ayaklar altında pay-mal edecek böyle bir şenâat-ı azimeye cüret ü ictisar etmiş olduklarından...” Es’ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, 94.

454 “Şöyle ki, bu fesad-ı azim zahirde bir takım erazil ü eşkıyanın işi görünmüş ise de yine ocaklıdan bir takım müfsid ü muharrik ve bed-hâh-ı din ü devlet makuleleri iç yüzünde bunlara pâ-dâş olarak bu ihtilal ve cemiyet onların başı altından olduğu bi’t-tahkik, her biri ism ü resmiyle ahz ve mukteza-yı şer-i şerif üzere cezaları tertib olunmuş... yeniçerilik namı ve yoldaşlık unvanı bayağı eşkıyalığa melca demek suretine varıp ve yaramazı ehl-i ırzına galebe edip hatta bu defa tutulup siyaset olanların içlerinde, kefereden kolunda yetmiş beş nişanı ve hem gavur haçı bulunarak, işte içlerine ecnas-ı muhtelife karışmış ve bundan sonra dahi bunların beka-yı namuları ile beraber her ne güne tedbir olunsu müfid ü müsmir olmayacağı tebeyyün etmiş olmandan naşi... fi-mâ bad yeniçerilik namı külliyyen ortadan kalkıp, onun yerine muallim Asâkir-i Mansûre -i Muhammediyye unvanıyla din ü devlete yarayacak ve gaza vü cihadda düşmana cevap verecek kifayet mikdarı asakir tahrir ü tertib olunmuş.” Es’ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, 94-95; BOA, HAT 1236/48106 (tarihsiz).

455 Hakan T. Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis”, *Legitimizing the Order, The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski (Leiden: Brill, 2005), 41.

456 Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 42.

457 Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 42.

toplumsal ve ekonomik hayatın içinde yer alan yeniçeriler için kurumsal ve imtiyazlı bir çatı olmasına rağmen ocağın kuruluş gayesini kaybetmiş olduğunun “keşfi” siyasi ricalin Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmak için başvurduğu meşrulaştırıcı bir söylemdir. Bektaşî tarikatının eski halinden sapmış olduğu açıklamasıyla tasfiye edilmesi kararı da benzer şekilde kadim söyleminin tarikatın tasfiyesini meşrulaştırdığını göstermektedir.

Diğer yandan ise Osmanlı yönetiminin din ve devlet yararına olduğu inancıyla askeri alanda reformları savunmasını, on dokuzuncu yüzyıl reformlarını “zamanın ihtiyaçlarına” göre hareket etmek (*ber mukteza-yı vakt u hal*) olarak açıklayan Osmanlı reformist söylemi çerçevesinde yorumlamak mümkündür.⁴⁵⁸ On sekizinci yüzyıldan itibaren fetihlerin durması ve savaşlarda yaşanan mağlubiyetler karşısında Osmanlı İmparatorluğu, ilk olarak askeri kuvvetlerini modernize etmeye karar vermiştir.⁴⁵⁹ Askeri alanda Avrupa savaş talim ve tekniklerinin öğretilmesi, meşruiyetini dinden alan bir devlet olarak Osmanlı Devleti’nin İslam’ın koruyuculuğu ve yayılması rolüne hizmet etmenin bir aracı olarak görülmüştür. Bu anlamda örneğin on sekizinci yüzyıl vakanüvislerinden Mustafa Naima Osmanlı Devleti’ni diğer İslam devletleriyle karşılaştırarak, Osmanlı Devleti’nin diğer İslam devletlerinden çok daha fazla olarak düşmanlarının kötülük ve hainlikleriyle mücadele etmek zorunda kaldıklarını yazmıştır. Bununla birlikte Avrupalı düşmanlarının kullandıkları şimşeğe benzer toplar, ateş yağdıran bombalar ve yaralayıcı silahlarla savaş sanatı ve tekniklerinde ne derece ileri düzeyde olduklarını ve bu yolla “tekrar tekrar saldıracak kadar kötü” olduklarını vurgulamıştır.⁴⁶⁰ Yeniçeriler reformlara karşı oldukları için ocağın kaldırılması da onların din ve devletin yararına olana karşı çıkmış olmalarıyla ve bundan ötürü “bozulmuş oldukları” iddiasıyla meşrulaştırılmıştır.

Asâkir-i Mansûre -i Muhammediyye Ordusu’nun kurulması kararından sonra yeni kurulan ordu için bir kanunname hazırlanmıştır.⁴⁶¹ Hazırlanan kanunnamenin başlangıcında, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılış fermanında yazılan ifadelerle benzer şekilde ocağın kaldırılış nedenleri açıklanmıştır⁴⁶² ve

458 Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 42.

459 Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 43.

460 Na’ima, *Ta’rih*, (İstanbul, 1280 [1863]), 1: 8-10, aktaran Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 43-44.

461 BOA, HAT 1418/57990 (1 Zilhicce 1241/7 Temmuz 1826).

462 “mukaddemâ Devlet-i Aliyye’de Yeniçeri Ocağı tanzim olunmuş ise de mürûr-ı zamân ile içlerine azîm fesâd karışıp ve vâkı’ olan seferlerde bir işe yaramadıklarından mâ’adâ refte refte uygunsuzlukları derecesini aşip evvelki yararlıkları yaramazlığa ve eski itâatleri itâatsizliğe mübeddel olarak hiçbir sûretle islâhın çaresi dahi bulunamadığından nihâyetü’l-emr ittifâk-ı âmm ile sahîfe-i âlemden nâm ve nişanları külliyyen ref’ ve imhâ olunarak ânın yerine...”, BOA, HAT 1418/57990 (1 Zilhicce 1241/7 Temmuz 1826).

yeni kurulan ordunun kuruluş misyonu ve amacı ifade edilmiştir. Daha sonra yeni kurulan ordunun teşkilat yapısı, eğitimi, talim yerleri, askerlerin maaş ve tayinleri, istihdam süreleri ve orduya alınacak askerlerin özellikleri detaylı olarak anlatılmıştır.⁴⁶³ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kuruluş gerekçesi kuruluş misyonu olan din düşmanlarına karşı gaza ve cihat vazifesini ifa edemediği için kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine bu misyonu gerçekleştirecek bir ordunun oluşturulması olarak açıklanmıştır.⁴⁶⁴

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kanunnamesi'nde Osmanlı Devleti "devlet-i Muhammediyye" olarak tanımlanmış; devletin kuruluşu ve doğudan batıya genişlemesinin şeriata (dine) riayet ve cihat sayesinde olduğu vurgulanmıştır. Bu minvalde devletin ebed müddet devamının, Yeniçeri Ocağı'nın eski zamanlarında olduğu gibi ancak din düşmanlarına karşı cihat edebilecek askerlerle sağlanabileceği vurgulanmıştır. Böylece yeni kurulan ordunun dini bir kimlik ve inançla kuşatılmış askerlerden oluşturulacağı mesajı verilmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın resmen kaldırılmasıyla beraber yeniçeriliğin siyasi ve toplumsal olarak tamamen izlerinin silinmesi siyaseti sürdürülmüştür. Bunun için yeniçerilik adının tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmış ve yeniçeriliğe dair unvan, simge ne varsa yasaklanmıştır.⁴⁶⁵ Bu bağlamda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeniçerilerin güçlü bağlar kurduğu Bektaşî

463 BOA, HAT 1418/57990 (1 Zilhicce 1241/7 Temmuz 1826); 1826-27 yılları arasındaki Asâkir-i Mansûre kanunnamesini içeren defterin içerik ve transkripsiyonu için bk. Ahmet Yaramış ve Mehmet Güneş, *Askeri Kânûnnâmeler (1826-1827): Tahlil, Transkripsiyon ve Metin* (Ankara: Asil Yayın, 2007).

464 "...müceddid-i dîn ü devlet olduklarına bürhân-ı vâzihü'l-âsâr olmak üzere mutlaka i'lâ-yı Kelimetullahi'l-ulyâ ve ifâ-yı farîza-i cihâd ve gazâ niyet-i hâlisasına ibtinâen bu defa iktizâ-yı kitâb ve şer'at ve icmâ'-i ulemâ-yı ümmet ve ittîfâk kâffe-i hayrhâhân-ı dîn ü devlet ile müste'inen bi-tevfillâhi te'âlâ devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâma Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ünvânıyla müceddeden lüzûmu mertebe mu'allim ve mütefennin asâkir tertîb ve tahririne karâr verilerek bir taraftan tahrîr ve ta'lîme bed' olunmuş ise de mikdâr-ı tertîb ve sûret-i idâre ve ve istihdâmları bilinüp âna göre hareket olunmak lâzım geldiğine binâen bed'-i bismillâhi'l-azîm ve hamden alâ fazlihi'l-amîm ve tevessülen yedd-i ruhâniyet-i Rasûlihi'l-kerîm şu vechile vaz'-ı kânûn müstedîm kılınır ki inşâallâhu te'âlâ bundan böyle gittikçe tekessür etmek ve tekessür ettikçe iktizâsına bakılmak üzere evvel emirde Asitâne-i Şevket-âşîyânde Serasker Paşa ma'iyetinde dâimâ mevcûd bulunmak üzere on iki bin neferden ibâret bir ordu i'tibâr olunup...", BOA, HAT 1418/57990 (1 Zilhicce 1241/7 Temmuz 1826).

465 "fîmâbad yeniçerilik nâmı ortadan kaldırılıp yerine muallim-i asâkir-i mansûre-i Muhammediyye ünvânıyla dîn ü devlete yarayacak ve bi-inâyettillâhi te'âlâ düşmana cevâb verecek asker tertîbine karâr verilerek muktezâları icrâ kılınmış ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneye evâmîr-i aliyye neşriyle umûmen i'lân ve tenbîh buyrulmuş olmağla bundan böyle yeniçerilik nâmı ve zağarcılık ve turnacılık ve seksonculuk ve hasekilik ve yeniçerilik zâbitliği ve serdârlık ve yoldaşlık tabîri lisâna alınmamak ve nişân davâsı ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf ve ittîfâk-ı umûm ve icmâ'-ı ümmet ile külliyyen ortadan kaldırıldığı herkese ifâde ve tenbîh olunup...", BOA, HAT 295/17517 (tarihsiz). Benzer ifadelerin olduğu diğer belgeler için bk. BOA, HAT 292/17425 A; BOA, HAT 293/17437 D (25 Zilkade 1241/1 Temmuz 1826); BOA, HAT 425/21834 (3 Cemaziyelevvel 1242/ 3 Aralık 1826); Es'ad Efendi, *Üss-i Zafêr*, 94-95.

tarikâtı da kapatılmış, Bektaşî tekkeleri feshedilmiş veya başka tarikatlara devredilmiştir. Bektaşî tarikâtı, on dokuzuncu yüzyılda tasfiye sürecine kadar Osmanlı Devleti içinde kabul gören ve dönemsel şartlar dahilinde desteklenen tasavvufî bir hareket olmuştur. Bu noktada yeniçeriliğin ilgasından sonra tarikâtın kapatılma nedenlerinin nasıl açıklandığı ve meşrulaştırıldığı incelenmeye değer bir husustur.

Bektaşî tarikâtının kapatılmasının ardında kuşkusuz yeniçerilerle olan güçlü bağları çok etkili olmuştur. Yeniçerilerle Bektaşî tarikâtı arasındaki bağın nasıl geliştiğine dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte bu bağın on beşinci yüzyıl sonu ve on altıncı yüzyıla kadar uzandığı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁶ On altıncı yüzyılın sonlarına doğru bir Bektaşî babasının sekiz dervişîyle Yeniçeri Ocağı'nın 99. Ortasına alınması, bu dervişlerin yeniçerilerin zafer kazanmaları için gece gündüz dua etmeleri ve savaşlarda Bektaşî şeyhi ve dervişlerinden oluşan bir kafilenin yeniçerileri cesaretlendirip manevî destekte bulunmaları iki kurum arasındaki bağlantıları gösteren kanıtlar olarak değerlendirilir.⁴⁶⁷ Keza yeniçeri Bektaşî ilişkisi on yedinci yüzyıldan itibaren yeniçerilere yönelik kullanılan "Ocağ-ı Bektaşîyye", "dudman-ı Bektaşî" gibi tabirlerden de anlaşılabileceği üzere resmi kayıt ve yazışmalara da yansımıştır.⁴⁶⁸

Bektaşîliğe yönelik araştırmalardan tarikata ismini veren ve on üçüncü yüzyılda yaşamış olduğu belirtilen Hacı Bektaş Veli ve tarikâtın erken dönemine ilişkin bilgilerin yetersiz ve ihtilaflı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁹ Bununla beraber araştırmalarda Bektaşîliğin Anadolu'daki diğer heterodoks akımları da içinde eriterek on altıncı yüzyılda heterodoks bir tarikat olarak son şeklini aldığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁷⁰ Heterodoks kavramı Türk tarihçilik literatüründe Sünnî olmayan İslami inanç ve pratikleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁴⁷¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda dinin Sünnî ve heterodoks yorumları arasındaki sınırların keskinleşmesi, Sünnilik ve Şii'lik doğrultusunda on beşinci

466 Cemal Kafadar, "Yeniçeriler," 474; Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 18.

467 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 18-19.

468 Kullanılan tabirlerden bazıları: "Ocağ-ı Bektaşîyye", "dudman-ı Bektaşî", "güruh-ı Bektaşîyye", "zü'mre-i Bektaşîyan", bk. Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 19-20.

469 Bu konuya dair detaylı tartışma ve bilgiler için bk. Irène Melikoff, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Halk Tasavvufunun Doğuşu ve Evrimi*, çev. Onur Bülbül (İstanbul: Monografi Yayınları, 2022); Suraiya Faruqi, *Anadolu'da Bektaşîlik, XV. Yüzyıl Sonlarından 1826 Yılına Kadar*, çev. Işıl Karaelmas Erdem (İstanbul: Alfa, 2013), 193-199.

470 Melikoff, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, 93.

471 Heterodoks kavramının Türk tarihçiliğinde kullanımına dair açıklama ve bilgi için bk. Melikoff, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, xxi.

yüzyılın sonu ve on altıncı yüzyıl başlarında Safevilerle olan mücadelenin etkisi altında meydana gelmiştir. Bu doğrultuda imparatorluk yönetiminin kurumsallaşmasıyla İslam'ın Sünni yorumu Osmanlılar tarafından daha net bir şekilde benimsenmiş ve Sünni İslam dinin resmi bir öğretisi haline gelmiştir. Heterodoksluk ise, Osmanlı merkezileşme sürecinin kenarına düşen aşiretlerin, dervişlerin ve ahilerin bazıları tarafından benimsenmiştir.⁴⁷²

On altıncı yüzyılda Bektaşilere, Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmen aşiretlerine yönelik siyasi propagandası karşısında Anadolu'daki bu tür Rafizi inançlara yakın duran insanları Osmanlı Devleti'nin yanına çekmek için Osmanlı yönetimi tarafından bir nevi aracılık vazifesi verilmiştir. Bu süreç Rafizi inançların yaygın olduğu Bektaşî tarikatının halk arasında yaygın olan Rafizilik/Şiilik ve diğer heterodoks eğilimleri kendi içinde eritmesi sürecini doğurmuştur.⁴⁷³ Bektaşî tekkelerine bu dönemde Osmanlı sultanlarının desteğiyle hazineinden maddi yardımda bulunulmakla beraber Bektaşî tarikatının örgütlenmesine de yardımcı olunmuştur.⁴⁷⁴ Bektaşîlerin yeniçerilerle yakın ilişkiler içinde olması da bu döneme rast gelmiştir.⁴⁷⁵

Cemal Kafadar, devşirme sisteminin çözülmesinden sonraki süreçte Yeniçeri Ocağı'na katılan çok sayıda Anadolu Türkleri, Kürtleri ve Arnavutların ocaktaki Bektaşî unsurların varlığını ve etkilerini artırmış olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁶ Bununla beraber yeniçerilerin dini ve kültürel olarak sadece Bektaşî tarikatına yakın olduklarına dair inanışın yanlış olduğu yapılan araştırmalarda belirtilmiştir. Yeniçeriler Bektaşîlikle yakın oldukları gibi on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Nakşibendi, Halveti tarikatı ve katı Sünni inanışı temsil eden Kadızadelerle de ilişkiler içinde olmuşlardır.⁴⁷⁷ Yeniçerilerin 1730 Patrona Halil İsyanı'nı, muhafazakâr Kadızade hareketiyle bağlantıları bulunan ulemayla ittifak halinde destekledikleri dönemi anlatan çalışmalarda belirtilmiştir. Yeniçeriler ve Bektaşîler arasında Rafizi/aykırı görüşlerin mevcut olduğu kesin olmakla birlikte bu durum ulemayla ittifak halinde olmalarını engellememiştir.⁴⁷⁸

Esad Efendi, Bektaşîlerin yeniçerilerle ilişkilerini III. Selim döneminden itibaren anlatarak bazı Bektaşî dervişlerinin “şehadet ve gazanın fazileti

472 Kafadar, “Janissaries and Other Riffraff,” 127.

473 Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, 196-197.

474 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 8-9.

475 Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, 198.

476 Kafadar, “Janissaries and Other Riffraff,” 128.

477 Kafadar, “Janissaries and Other Riffraff,” 126; Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, 166; Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 24.

478 Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, 166-167.

söylemlerinin aslı yoktur” anlamına gelecek ifadelerle yeniçerileri seferlerde savaşmamaları için tahrik ettiklerini ifade etmiştir. Bektaşilerden Yeniçeri Ocağı’nın 99. Ortada bulunan Haydar Baba’nın Sultan III. Selim’in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa vakalarında yeniçerileri cesaretlendirdiğini anlatmıştır. Esad Efendi’ye göre Bektaşiler ve yeniçeriler birleşerek din ve devlete açık ve gizli olarak ihanet eder bir hale gelmişlerdir.⁴⁷⁹ Özellikle Vaka-i Hayriyye sırasında Bektaşî dervişlerinden isyana katılarak yeniçerileri destekleyenler olmuş ve Bektaşî babaları tarafından işletilen kahvehaneler yeniçerilerin toplandıkları ve isyan planları yaptıkları yerler olmuştur.⁴⁸⁰ Bu kapsamda Vaka-i Hayriyye sonrası, yeniçerileri destekleyen Bektaşilere yönelik takibat yapılmış ve yeniçerileri destekledikleri tespit edilen aralarında Üsküdar Şeyhi Kıncı Baba ve kadılardan İstanbul Ağasızade Ahmet Efendi’nin bulunduğu toplam altı Bektaşî yakalanarak hapsedilmiştir.⁴⁸¹

Yeniçerilerin Bektaşilerle olan ilişkileri başkentte taşraya oranla daha yoğun olmuştur. Bu nedenle Sultan II. Mahmud için yeniçerilik tehdidinin tamamen ortadan kalkabilmesi yeniçerilerle beraber bütün siyasi desteklerinin de yok edilmesiyle mümkündü.⁴⁸² Bunun için Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra 8 Temmuz 1826 yılında Topkapı Sarayı’ndaki Babüssade Camii’nde şeyhülislam, eski şeyhülislam, sadrazam, ulema ve Mevlevî, Nakşibendî, Halvetî, Celvetî, Sa’dî ve Şazeli tarikatlerinin şeyhlerinin katıldığı ve sultanın kafes arkasından izlediği meşveret meclisi toplanmıştır. Toplantının amacı Bektaşî tarikatının tasfiye edilmesi ve Bektaşiler hakkında verilecek hükmün ne olacağının görüşülmesidir. Bektaşilik dışındaki tarikat şeyhleri toplantıya davet edilerek siyasi ve dini açıdan bir süredir rahatsızlık duyulan Bektaşî tarikatı ve mensuplarına yönelik alınacak kararlar hakkında fikirlerinin alınması amaçlanmıştır.⁴⁸³

Bektaşilerin görüşülmesi için toplanan meşveret meclisi Şeyhülislam Kadızade Mehmet Tahir Efendi’nin yaptığı konuşma ile başlamıştı. Şeyhülislam konuşmasında Hacı Bektaş Veli ve diğer tarikat şeyhlerinin “ehlullah” kişiler olduklarını ifade ederek onlara diyebilecek hiçbir sözlerinin olmadığını fakat tarikata girenlerin tarikatın kadim geleneğinde olan dini kurallara, farz, vacip ve sünnete uymaları, ahlaklarını güzelleştirmeleri ve nefislerini terbiye etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁴ Bu minvalde Bektaşî

479 Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 170.

480 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 62-63.

481 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 62-63.

482 Faroqhi, *Anadolu’da Bektaşilik*, 201.

483 Es’ad Efendi, *Es’ad Efendi Tarihî*, 648-649; Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 1:110-111; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:181-182.

484 “hazreti Ali’ye mensub olan tarik-i nazeninden münseab olmakla turuk-ı aliyyenin cümlesi hak

tarikâtı içinde İslâm'ın emir ve yasaklarına uymayarak Bektaşilik adına hareket ettiğini sanan ve nefesine uyup farzları yerine getirmek bir yana ibadetleri bile küçümseyerek küfre giren cahil kimseler olduğunun işitildiğini belirtmiştir.⁴⁸⁵ Şeyhülislam Tahir Efendi daha sonra toplantıdaki tarikat şeyhlerine ve ulemaya Bektaşilere dair bu hususlarda ne düşündükleri ve duyduklarını sormuştur. Şeyhlerden bazıları “o makuleler ile ülfeti olmadığından hâllerini hakikati üzere pek bilmediklerini” ifade etmiş; bazıları ise Üsküdar taraflarında dini inkâr eden davranışlar içinde olanların işitildiğini söylemişlerdir.⁴⁸⁶ Tarikat şeyhlerinin verdikleri cevaplarla Bektaşî tarikatının bahsedilen gerekçelerle tamamen tasfiyesi konusunda tarafsız kalmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Diğer yandan toplantıdaki ilmiye mensubu kişilerden bazılarının Bektaşilere yönelik düşüncelerinde daha kararlı ve açık fikirli oldukları dikkat çekmiştir. İlmiye mensubu kişilerden bazıları Bektaşilerin dine aykırı hareketlerinin yaygın olduğunu ifade etmişlerdi. Ayrıca öteden beri gelen rivayetlere dayanarak Bektaşilerin amel ve itikadî açıdan müridi olduklarını iddia ettikleri Hacı Bektaş Veli ile alakaları olmadıkları düşüncesine sahiplerdi.⁴⁸⁷ İlmiye mensupları Bektaşilerin ameli ve itikadî konularda İslâm'ın Sünni yorumlarından ayrı düştükleri düşüncesiyle Bektaşilere kuşkuyla yaklaşmaktalardı. Ancak, meşveret meclisinde Bektaşilerin geneli hakkında mühlid oldukları hükmüne varmak noktasında tereddüt edenler olduğu görülmüştür. Bu nedenle tereddüt eden ulema Bektaşilerin her birinin Sünni İslâm'a aykırı söz ve hareketleri görülmediği takdirde cezalandırılmalarına dair hükme varmak konusunda çekimser kalmışlardı.⁴⁸⁸ Bu minvalde ilmiye mensuplarının bazılarının, hukuken suçun şahsiliği ilkesine dayanarak sadece dine aykırı olarak sapkınlık ve dalalet içinde oldukları tespit edilen Bektaşilerin cezalandırılması gerektiği düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşın eski şeyhülislamlardan Yasincizade Abdülvehhap Efendi, Bektaşilerin söz ve hareketlerinin şahısları bağlayacağına bakılmaksızın siyaseten Bektaşilerin hepsinin cezalandırılmalarının caiz olduğunu söylemişti.⁴⁸⁹ Bununla beraber

ve Hacı Bektaş Veli ve gerek sair turukdan güzëran eden pîrân ve a'za-yı kiram kaddesallahu ervahahum cümlesi ehlullah ve ekâmil-i ümmetten olup onlara kat'a diyeceğimiz yoktur. Lakin turuk-ı aliyyeye sülûk ve intisap edenler usul ve erkân-ı kadimesi üzere gidip ibtida şer'-i şerîfe kemaliye itba' ederek feraizi ve vacibat-sünnet-i seniyyeyi kâmilten edadan başka fezail-i a'mal ve mücâhede ile terbiye-i nefis ve tezhîb-i ahlaka sa'y eylemek lazımeden...”, BOA, HAT 290/17351 (tarihsiz); Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 67.

485 “bazı cühela Bektaşilik namıylı heva-i nefesine tab'an feraizi eda etmek değil belki mazallahu tealâ tahlil-i mahremat istihfâf-ı ibadat ederek küfrü müeddi türlü türlü fisk u fücür ve fezahata tasaddi etmekte oldukları şâyi ve mütevatir olmakla...”, BOA, HAT 290/17351 (tarihsiz).

486 BOA, HAT 290/17351 (tarihsiz).

487 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 67-68.

488 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 68.

489 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 174; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12: 182; Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Târîhi*, 1:111.

Bektaşilere yönelik cezalandırmada suçların derecesine göre ceza hükümleri verildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Bektaşilerin istisnai olanları idamla cezalandırılmış, diğer Bektaşilerin ise batıl itikada sahip oldukları tespitiyle sürgün yoluyla cezalandırılmalarına karar verilmiştir.⁴⁹⁰

Bektaşî tarikatının tasfiye sürecinde Bektaşî tekkelerine de el konulmuş ve malları müsadere edilmiştir. Tekke binalarının altmış yıldan eski olanlarının başta Nakşibendilik olmak üzere diğer tarikatlara tahsis edilmesi, altmış yıldan daha az geçmişi olan tekke binalarının ise “hadis” kabul edilip yıkılması veya başka bir amaçla kullanılmaya başlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁹¹ Tarikatın kurumsal varlığına yönelik bu uygulama Yeniçeri Ocağı gibi Bektaşî tarikatının da asli halinin değişmiş olduğu iddiasıyla siyaseten tasfiye edilmesinin bir göstergesi olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen toplantıdaki tarikat şeyhleri ve ulemanın Bektaşilere yönelik ithamlar ve cezalandırmalar konusunda ortak bir görüş ve karara sahip olmadıkları ve bir kısmının tarafsız kalmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak, Osmanlı devlet ricali yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bektaşî tarikatının da tasfiye edilmesi konusunda kararlı olmuş ve bunu dini nedenlerle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Örneğin resmi belgelerde Bektaşî tarikatının kapatılması İslam’ın emir ve yasaklarına uymayarak “şer-i şerife” aykırı davranmaları ve İslam dininin kutsallarına karşı saygısız davranmalarıyla açıklanmıştır.⁴⁹² Bu kapsamda bazı tarikat mensuplarının namazı ve orucu terk ettikleri, içki içtikleri ve ayinlerinde bazı sahabeler, peygamberler ve halifelere dil uzattıkları vurgulanmıştır.⁴⁹³ Tarikat içinde bu şekilde İslam’a aykırı davrananlar “erbab-ı rafz ve ilhad” olarak tanımlanmış ve “dalalet” içinde oldukları ifade edilmiştir.⁴⁹⁴ Bektaşîler içinde “mülhid” olarak doğru yoldan ayrılanların sayılarının çoğaldığı ve bu kişilerin Müslüman halk içindeki birtakım “saf” ve “cahil” insanların inançlarının sarsılmasına ve doğru yoldan çıkmalarına neden oldukları yazılmıştır.⁴⁹⁵

490 Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, 70-72.

491 Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 174-175.

492 Bektaşî tarikatının tasfiyesi için yapılan toplantıda alınan kararlar ve gerekçeleri için bk. BOA, C.ADL 29/1734.05 (Evail-i Safer 1242/4-13 Eylül 1826); aynı belgenin Esad Efendi’nin eserinde yayımlanan sureti bk. Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 178-184; Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Târîhi*, 1:110-111.

493 BOA, C.ADL 29/1734.05 (Evail-i Safer 1242/4-13 Eylül 1826); BOA, HAT 290/17351 (tarihsiz); Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 178.

494 BOA, HAT 290/17351 (tarihsiz); BOA, C.ADL 29/1734.05 (Evail-i Safer 1242/4-13 Eylül 1826).

495 “...bunlar gitdikçe memâlik-i İslâmiye’de tekessür iderek sâde-dil olan bir takım ehl-i imân dahi cehâletleri sebebiyle o makûle zındık ve mülhidlerin türrehât ve hezeyânlarına firifte olarak câdde-i şerî’at-ı mutahharadan udûl ile râh-ı dalâlete sapmakda olduklarına binâen...”, BOA, C.ADL 29/1734 (Evail-i Safer 1242/4-13 Eylül 1826); Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 178.

Osmanlı yönetiminin Bektaşiliği tasfiyesi dini gerekçelerle açıklanmış olmakla birlikte tarikatın tasfiyesinin gerçek nedeninin II. Mahmud ve ricalinin siyasi projesi olduğunu söylemek mümkündür. Burada kısaca açıklandığı üzere Bektaşilik on beşinci yüzyıldan beri Osmanlı topraklarında var olmuş ve devlet tarafından dini anlamda bir tehdit olarak görülmemiş ve hatta diğer rafizi ve heterodoks sufi akımları da içinde eritmesi anlamında desteklenen bir tarikat olmuştur. Dolayısıyla Bektaşiliğin Vaka-i Hayriyye'nin hemen akabinde tasfiyesi her ne kadar dini nedenlerle meşrulaştırılmaya çalışılsa da bu tasfiyenin siyasi bir nedeni olduğu görülmektedir. Bektaşilere ne yapılacağını görüşmek üzere toplanan meşveret meclisinde tarikat şeyhleri ve ulemanın bir kısmının Bektaşilere yönelik ithamlar konusunda tarafsız kalmayı tercih etmesi de tarikatın tasfiyesinin siyasi bir amacı olduğunu göstermesi açısından anlaşılabilir.

II. Mahmud, yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nun şeri kurallara riayet eden, gaza ve cihat anlayışına sahip Müslüman bir kimlikle kuşatılmış askerlerden oluşmasını istemiştir. Bunun için Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nun kuruluş kanunnamesinde açıklandığı üzere askerlere modern bir askeri eğitimle beraber temel İslami bilgiler, inanç ve ibadet esaslarını öğrenecekleri bir eğitim verilmesi tasarlanmıştır. Askerlerin dini eğitim almaları için kışlaların içinde okullar açılması, camiler yapılması ve namazların cemaatle kılınmasına dikkat edilmesi de bilhassa vurgulanmıştır.⁴⁹⁶ Yeni kurulan ordunun bu özelliklere sahip neferlerden oluşmasının ise devlete Sünni bir İslami söylemin hakim olmasıyla gerçekleşeceği sonucuna varılmıştır. Anadolu ve Rumeli'den askere alınacak binlerce Müslüman gencin ideolojik açıdan şeriati, yani dinin rasyonel ve objektif kurallar silsilesini öne çıkaran Sünni bir İslami çizgi etrafında birleştirilebileceği ve bu yolla siyasi ricalin belirlemiş olduğu amaçlar için seferber edilebileceği ön görülmüştür.⁴⁹⁷ Dini hayatı manevi ve batını bireysel bir tecrübe olarak alan tasavvufi bir hareket olarak Bektaşiliğin yeni ordunun askerlerini ortak bir değer etrafında seferber edebilecek manevi bir güç sağlayamayacağı düşüncesi Bektaşiliğin heterodoks eğilimlerinin ön plana çıkarılarak “din düşmanı” olarak ilân edilip tasfiye edilmesini sağlamıştır.⁴⁹⁸

II. Mahmud döneminde merkezi devlet yapısını güçlendirme sürecinde Osmanlı Devleti'nin otoritesine karşı isyan ederek alternatif güç ve yönetim arayışı içinde olan yeniçeriler ve ayanları bastırabilmenin bir yolunun aynı zamanda bu grupların yakın olduğu Bektaşiliğin zayıflatılması olduğu

496 Yaramış ve Güneş, *Askeri Kânûnnâmeler*, 6-7.

497 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 124.

498 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 123-124.

görülmüştür. Bu çerçevede II. Mahmud'un mücadele ettiği Tepedelenli Ali Paşa'nın merkezi yönetime karşı Güney Arnavutluk bölgesinde Bektaşilik propagandası yürüterek bu bölgede kendi egemenliğini kurmaya çalışmasının da Bektaşiliğin tasfiyesinde bir etken olabileceği anlaşılmaktadır.⁴⁹⁹

Bektaşî tarikatının tasfiye edilmesinde yönetimde söz sahibi olan üst düzey devlet ricali ve ulemanın çoğunun Nakşibendi tarikatına mensubiyetlerinin de etkili olduğu görülebilmektedir.⁵⁰⁰ Nakşibendi tarikatının devlet yönetiminde etkili olmasında ise merkeziyetçi bir devlet yapısının inşası ve askeri reformlar siyaseti bağlamında Nakşibendi tarikatının desteklenmiş olması yatmaktadır. İslam'ın şeri hükümlerinin devlet ve toplum hayatına hakim kılınmasını savunan Nakşibendi tarikatı, Bektaşî tarikatına karşı desteklenmiştir. Dolayısıyla devlet üst yönetiminde yapılan değişikliklerle Bektaşî tarikatının tasfiye edilmesine zemin hazırlandığı söylenebilir.

Sünni bir tarikat olan Nakşibendilik, III. Selim döneminden itibaren üst düzey bürokratlar arasında etkili olmuş, 1821 Yunan İsyanı ise Sünni akımı daha güçlü ve etkili kılmıştır.⁵⁰¹ Nakşibendi tarikatı şeriatın devlet ve toplum hayatına hakim kılınması anlayışına sahip bir tarikattır.⁵⁰² Bu anlayış doğrultusunda siyaseten aktif olarak yönetici çevrelerini etkileme ve bu yolla şeriatın uygulanmasını sağlama misyonuna sahiptir.⁵⁰³ Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Mevlâna Halid Bağdadi'nin öğretisi on dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinde Osmanlı topraklarına ulaşmış ve derin bir etki bırakmıştır. Mevlâna Halid'in Sufi öğretilerden daha çok şeriata vurgu yapması ve Hanefî ve Şafî fıkıhına yönelimi üst düzey ulemayı Nakşibendi tarikatına çekmesinde çok etkili olmuştur.⁵⁰⁴ Mevlâna Halid, şeriatın Müslüman topluma hakim kılınmasıyla İslam dünyasının on dokuzuncu yüzyılda Batı egemenliğinden kurtulacağını savunan sosyopolitik bir anlayışa sahiptir.⁵⁰⁵ Aynı zamanda Müslümanların birlik ve kuvvetini Osmanlı Devleti'nin sağlayacağını düşünmüş ve Avrupalı güçlerin Osmanlı'ya müdahale ettiği on dokuzuncu

499 Yıldız, *Neferin Adı Yök*, 127-130.

500 Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi, Pertev Paşa, Hüseyin Paşa ve Hâlet Efendi II. Mahmud döneminin Nakşibendi tarikatıyla ilişkiler içinde olan devlet adamlarındandı. Butrus Abu-Manneh, *Studies On Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century (1826-1876)* (İstanbul: The Isis Press, 2001), 44; Hamid Algar, "Political Aspects of Naqshbandi History," *Naqshbandis: Historical Developments and Present Situation of a Muslim Mystical Order*, ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, Thierry Zarcone (İstanbul: Isis Press, 1990), 140.

501 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 43-46.

502 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 8, 43.

503 Algar, "Political Aspects," 126.

504 Algar, "Political Aspects," 137-138.

505 Algar, "Political Aspects," 137.

yüzyılın kriz ortamında Osmanlı Devleti'nin devamını desteklemiştir.⁵⁰⁶ Sömürgeci Avrupalı güçlerin başta Hindistan olmak üzere Asya kıtasında İslam topraklarını işgali karşısında Nakşibendi şeyhlerinin Osmanlı Devleti'ni desteklemesi ve Müslümanların birliği vurgusu Osmanlıların Nakşibendi öğretisinin etkisi altında Sünni İslam dünyasına yönelmesini sağlamıştır.⁵⁰⁷

Nakşibendi tarikatının devlet ricali ve bürokrasi içindeki etkisinin bir yansıması olarak 1821 Yunan İsyanı sonrası Müslümanların birliği, erken İslami döneme dönüş, şeriata uyma ve sünnetin ihyasına dair Nakşibendi öğretileriyle uyumlu çağrılar yapılmıştır. Nakşibendi tarikatı geleneği itibarıyla sünnet ve şeriatın toplum ve devlet hayatında kesin bir şekilde uygulanmasını vurgulamakla beraber Şiilere yönelik düşmanca bir yaklaşım içinde olmuştur.⁵⁰⁸ Şiilere yönelik düşmanca yaklaşım Nakşibendiliğin Sünni ve ortodoks geleneğin temsilcisi olarak heterodoks akımların karşısında olmasının doğal bir sonucudur. Bu minvalde yeniçerilik ve Bektaşiliğin kaldırılmasında Sünni İslami öğretinin ve Nakşibendi tarikatının toplumun üst katmanları, bürokrasi ve ulema üzerindeki etkisinin rolü olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹

II. Mahmud döneminde ulema, reform hareketlerini kaynağını erken İslam dönemine dayandırarak desteklemiştir. Ulemanın reformlara verdiği desteğin arkasında Sünni yaklaşım ve Nakşibendi ve Mevlevi tarikatları etkili olmuştur. Yeniçerilerin şeriata aykırı davranarak din ve devlete ihanet etmeleri nedeniyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine düzenli bir ordu kurulmasının kararlaştırılması din ve devlet ricalinin sultanın reformlarını desteklemelerinin bir sonucudur.⁵¹⁰ Uriel Heyd, Osmanlı ulemasının III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Batılılaşma reformlarına verdiği desteği incelediği makalesinde, genellikle üst düzey ulemanın askeri alanda başlayan Batılılaşma reformlarına destek vermekle birlikte alt düzey ulema ve medrese öğrencilerinin reformlara karşı çıktıklarını belirtmiştir.⁵¹¹ Batılılaşma reformlarını destekleyen üst düzey ulemanın aynı zamanda Mevlevi ve Nakşibendi tarikatlarına bağlı oldukları ve yönetici sınıfın içinde yer aldıkları görülmüştür.⁵¹² Üst düzey ulemanın yönetici sınıfına dahil olması ve aktif olarak yönetimde yer alması, yeniçeriler ve Bektaşilerle olan düşmanlıkları

506 Hamid Algar, "Halid el- Bağdadi," *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15:284.

507 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 71.

508 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 64.

509 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 45-46, 49-51.

510 Abu-Manneh, *Studies On Islam*, 49-50.

511 Heyd, "The Ottoman Ulema," 68-73.

512 Heyd, "The Ottoman Ulema," 68.

ve Sultan II. Mahmud'un mutlakiyetçi bir yönetim inşa etme kararlılığı sonucunda tasfiye edilmek korkusu ulema sınıfının Batılılaşma reformlarını desteklemesinde başlıca etkenler olmuşlardır. Ulema aynı zamanda reformları dini referanslarla açıklayarak halkın desteğinin alınmasında rol oynamıştır.⁵¹³

Sonuç olarak II. Mahmud döneminde din ve devletin bütünleştiği kurumsal, merkezi ve güçlü bir devlet yapısı oluşturulmak istenmiş; böyle bir devlet yapısının inşasında rol oynayabilecek kişilerin devlet üst yönetimine atanması sağlanmıştır. Nakşibendi ve kısmen Mevlevi tarikatları da bu çerçevede Bektaşiliğin yerini almış ve devlet nezdinde desteklenmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve onunla ilişkili olarak Bektaşiliğin tasfiyesi sürecinde dönemin resmî belgelerinde kullanılan ifadeler ise devlet nezdinde yeniçeriler ve Bektaşilere dair gelişen yaklaşımı göstermesi açısından kayda değerdir.

Vaka-i Hayriyye sonrası yeniçerilik devlete karşı bir tehdit olarak tanımlanmış ve tehdidin boyutu çerçevesinde önlemler alınmıştır.⁵¹⁴ Belgelerde kullanılan "yeniçeri gayretkeşliği", "ocağ-ı mülga gayretkeşliği" ifadeleriyle yeniçeriliğin yeniden canlandırılmasına yönelik bir tehdidin varlığına dikkat çekilmiştir.⁵¹⁵ "Yeniçeri gayretkeşliği" ifadesi, ortadan kaldırılan Yeniçeri Ocağı kurumunun yeniden canlandırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunan veya bulunduğu şüphelenilen kişiler için kullanılmıştır. Bu kişiler bir nevi yeniçerilik propagandası yaparak asayiş ve kamu düzenini bozacakları düşüncesiyle çeşitli ceza uygulamalarıyla fiilen zararsız hale getirilmişlerdi. Böylece asayiş ve düzeni bozan isyan hareketlerini yeniden canlandırmaları önlenmişti.

Düzene karşı yapılan her türlü itaatsizliklerin bastırılması ve suçluların cezalandırılması Osmanlı belgelerinde suçluların "te'dib" ve "terbiye edilmesi" kavramlarıyla ifade edilmekle birlikte⁵¹⁶ sürgün, kalebentlik ve idam türü cezalar yoluyla cezalandırılarak ders verilmesi amaçlanmıştı. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra "yeniçeri gayretkeşliği" yaptığı

513 Heyd, "The Ottoman Ulema".

514 Bu önlemler güvenlik önlemleri olarak tartışılacaktır.

515 "Midilli Cezresi nâibine hüküm; Dersââdetim'de Karabalmumcu esnafından Seyyid Mehmed nâm şahıs kendi kârı kisbiyle meşgûl olmayıp ocağ-ı mülga gayretkeşliğiyle bu def'a hakkında itâle-i lisân ederek erâcî neşrine cesâret eylediği tahkik olunup bu makûle sâ'î bi'l-fesâd olan havanenin te'dibleriyle emsâlinin terhibi lâzım gelmekden nâşi merkûmun li ecli't-te'dib kavas mübâşeretile Midilli cezâresine nefy ve iclâ olunması fermânım olmağın...", BOA, C. ZB 17/804 (Evail-i Rebiülevvel 1245/31 Ağustos-9 Eylül 1829).

516 Maurus Reinkowski, "The State's Security and the Subjects' Prosperity: Notions of Order in Ottoman Bureaucratic Correspondence (19th Century)," *Legitimizing the Order, The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke and Maurus Reinkowski (Leiden: Brill, 2005), 203.

düşünülen kişilerin yanında yeniçerilerden olup “uygunsuz” olarak ifade edilen davranışlarda bulunarak fesada yol açtıkları düşünülen esnaftan kişiler de başkent İstanbul’dan başka yerlere sürgün ve kalebentlik cezaları alarak gönderilmişlerdi.⁵¹⁷

Bu kişilerin gönderilmesine dair kullanılan ifadeler Reinkowski’nin Tanzimat dönemi özelinde analiz ettiği bürokratik yazışmalarda kullanılan siyasi dili yansıtmaktadır. Tanzimat dönemi devlet ideolojisini oluşturan nizam (düzen) ve refahın sağlanması söyleminin merkezinde asayiş vardır.⁵¹⁸ Tanzimat dönemi bürokratik yazışmalarında kullanılan siyasi dilin daha önceki geleneksel retorik söylemlerden ayrılmadığı⁵¹⁹ en azından bu çalışma kapsamındaki resmi yazışmalarda kullanılan ifadelerden anlaşılmaktadır. Kamu düzeni anlamındaki asayişin bozulması resmi yazışmalarda düzeni tehdit etme boyutuna göre “uygunsuzluk” ve “harekât-ı nâ-marziyye” kavramlarından “fesat” ve “isyan” kavramlarına kadar farklı biçimlerde ifade edilir. Fesat ve isyanın arkasında asayişin bozulmasına neden olan failler yer almaktadır.⁵²⁰ Lağvedilen Yeniçeri Ocağı mensuplarına dair kullanılan “uygunsuz”, “fesad müsebbibi” mealindeki ifadeler de bu kişilerin asayiş tehdit edecek boyutta isyanın arkasındaki failler olabileceklerine dikkat çekmektedir. “Uygunsuzluk”, “harekât-ı nâ-marziyye” ve benzeri ifadeler bu bağlamda lağvedilen yeniçeri mensupları için kullanılmakla birlikte toplum düzeni, ahlak ve asayiş tehdit ettiği düşünülen başka zümreler ve faaliyetleri için de kullanılmaktadır. Örneğin esnaftan bazı kişiler nedeni açıklanmayan kimi uygunsuz işlerde bulundukları için İstanbul’dan başka yerlere sürülebilmişlerdir.⁵²¹

Vaka-i Hayriyye sonrası yeniçeriliğin kendisi bir suç olmakla birlikte onu suç haline dönüştüren en büyük unsur din ve devlete ihanet olarak tanımlanmıştır. Yeniçeriler din ve devlete ihanet ve şeriata muhalif hareket etmekle açıktan isyan etmiş sayılmışlardır. Bu isyanın cezası ise şeriatın gereği

517 “Konya nâ’ibine, ber-muktezâ-yı şer’at-ı mutahhara nâm ve nişânları rûyü’l-arzdan ref’-i ebedî ile ref’ ve ilgâ olunan Yeniçeri Ocağı’na sâbıkâ muhızır kâtibi olup kendisine hassam silâhşörlüğü ihsân kılınarak mukaddemce sadrazam canibinden bâ-mektûb hâlâ Karaman vâlisi ve ilhâken Akşehir ve Aksaray sancakları mutasarrıfı sadr-ı esbak düstûr vezirim Seyyid Ali Paşa iclâlehû tarafına gönderilmiş olan Arif’in ba’zı uygunsuzluğuna mebnî bundan böyle Dersââdetim’e gelmesi câiz olmadığına binâen nefy-i ebedî ile Konya’da meks ve ikâmet ettirilmesi fermân olunmağın...”, BOA, C. ZB 29/1414 (Evail-i Cemaziyelevvel 1242/1-10 Aralık 1826; BOA, C. ZB 17/804 (Evail-i Rebiülevvel 1245/31 Ağustos-9 Eylül 1829).

518 Reinkowski “The State’s Security,” 200.

519 Reinkowski, “The State’s Security,” 203.

520 Reinkowski, “The State’s Security,” 203.

521 BOA, C. ZB 35/1716 (Evail-i Cemaziyelevvel 1242/1-10 Aralık 1826); BOA, C. ZB 90/45 (Evahir-i Receb 1243/7-16 Şubat 1828).

ve umurun kararıyla yeniçeriliğin külliye ortadan kaldırılması olmuştur.⁵²² Böylece şeriatı yani yasalara dayanılarak yeniçeriliğin kaldırılmasının meşru olduğu vurgusu yapılmak istenmiştir. Devlete karşı isyan ettikleri için cezalandırılan yeniçeriler kuruluş amaçlarından saptıkları için ilga edilmişlerdir.⁵²³

Bektaşî tarikatının kapatılması da resmi belgelerde daha çok İslâm'ın emir ve yasaklarına uymayarak "şer-i şerife" aykırı davranmaları ve İslâm dininin kutsallarına karşı saygısız davranmalarıyla açıklanmıştır.⁵²⁴ Bektaşî tarikatı mensuplarının "şer'-i şerife münâfî" olarak dalalet içinde oldukları söylemlerinin aynı zamanda belgelerde bu kişilere dair "zamane Bektaşîliği" söylemiyle beraber kullanıldığı görülmektedir.⁵²⁵ "Zamane Bektaşîliği" ifadesiyle Bektaşî mensubu veya Bektaşîliğe yakın bazı kişilerin inanç ve ibadet noktasında sapkınlığa düştükleri ve dini emir ve yasaklara aykırı davrandıklarının altı çizilmiştir.⁵²⁶ Ancak, Bektaşî tarikatı mensuplarının "şer'-i şerife münâfî" ve "rafzu ilhad" olduklarına dair ithamların heterodoks bir tarikat olarak Bektaşî tarikatına dair yeni bir durum olamayacağı görülmektedir.

Bektaşî tarikatının İslâm'ın Sünnî yorumunun hakim olduğu Osmanlı Devleti'nde on beşinci yüzyıldan beri var olduğu düşünüldüğünde, bu tarz ithamların "zamane Bektaşîliği" söylemiyle ilişkilendirilmesi veya dini olarak dalalet içinde olan Bektaşîlerin sayılarının arttığı iddia edilmesi Bektaşî tarikatının tasfiyesini meşrulaştırma amacına hizmet etmiştir. Sultan II. Mahmud bizzat "bu defaki fesadın menşei Bektaşîler" ifadesini kullanarak⁵²⁷, Bektaşî tarikatına "karşı yürütülecek sözde şeri tahkikatı daha baştan neticesi

522 BOA, C. ZB 1/12 (3 Zilhicce 1241/9 Temmuz 1826); BOA. HAT 425/21834 D (3 Cemaziyevvel 1242/ 3 Aralık 1826).

523 BOA, 292/17425 A (tarihsiz).

524 BOA, C.ADL 29/1734-05 (Evail-i Safer 1242/4-13 Eylül 1826); Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 178-184.

525 "Zamane Bektaşîliği" ifadesinin kullanıldığı belgeler: BOA, C. ZB 46/2282 (Evail-i Zilhicce 1241/7-16 Temmuz 1826); BOA, C. ZB 11/536 (5 Rebiülevvel 1242/7 Ekim 1826); BOA, C. ZB 17/843 (Rebiülahir 1242/ Kasım 1826)

526 "Üsküdar'da İhsâniye'de Kahveci İsmail ve Dersââdetimde Atpazarı'nda Canbaz Nazîf nâm şahıslar zaman-ı Bektaşîliği yoluna saparak şer'-i şerife münâfî ve maazallahû teâlâ küfri müeddî bayağı istihlâl-ı muharremât sûretinde şenâât ile me'lûf olduklarından mâadâ savm ve salâtı terk ve tarik-i rafz ve ilhâda sâlik oldukları bi'l-fi'l şeyhülislâm ve müftî'l-enâm olan Kâdîzâde Mevlânâ Mehmed Tâhir edâmallâhû teâlâ fezâiluhu tarafından tahkik olunarak li-eclî't-te'dîb Güzelhisâr'a nefy ve iclâları husûsunu ifâde ve iş'âr etmeleriyle merkûm tashih-i i'tikâd edip kendilerine salâh-ı hâli gelmedikçe avf ve ıtlâk olunmamak şartıyla çavuş mübâşeretiyle Güzelhisâr'a nefy ve iclâ olunmaları bâbında...", BOA, C. ZB 17/843 (Evail-i Rebiülahir 1242/ 2-11 Kasım 1826); BOA, C. ZB 46/2282 (Evail-i Zilhicce 1241/7-16 Temmuz 1826); BOA, C. ZB 11/536 (5 Rebiülevvel 1242/7 Ekim 1826).

527 BOA, HAT 290/17383 (tarihsiz).

belli bir siyasi tasfiye olarak gördüğünü”⁵²⁸ açıkça belli etmiştir. Bu bağlamda yazılan hatt-ı hümayunlarda Bektaşiliğin, ehl-i sünnet inancı ve ümmete zarar verdiği gerekçesiyle “fesad” olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. “Bektaşî fesadı maddesinin ehl-i sünnet arasından külliyyen tathiri”, Sultan tarafından emredilerek İstanbul, Üsküdar ve İstanbul’un diğer yerlerindeki tarikat şeyhleri, din hocaları ve mahalle imamlarının Bektaşilik eğiliminde olan kişileri soruşturup ortaya çıkarmaları istenmiştir.⁵²⁹ Böylece Bektaşiliğin toplumsal hayattan tamamen kaldırılması amaçlanmıştır.

Yeniçeriler ve Bektaşilerin “din-ü devlete ihanet”, “toplumda fesada yol açmak”, “hilaf-ı rıza hareket etmek”, “yeniçeri gayretkeşliği yapmak”, “şeri-i şerife münafi hareketlerde bulunmak”, “zamane Bektaşiliği yoluna sapmak” olarak ifade edilen hal ve davranışlar içinde bulunarak toplumsal asayiş ve dini tehdit eden unsurlar haline geldikleri vurgulanmıştır. Böylece yeniçerilik ve Bektaşiliğin kaldırılması bu ve benzeri gerekçelerle var oluş amaçlarının dışına çıkmış olmalarıyla açıklanarak meşrulaştırılmıştır.

Vaka-i Hayriyye Sonrası Yeniçerilere ve Bektaşilere Karşı Güvenlikleştirme

1826 yılında yeniçeriler karşısında büyük bir zafer elde eden devlet yeniçerilere karşı birkaç yıl daha sert bir takibat sürdürmüş; ayaklanmaya katılanların haricinde devletin güvenliğini tehdit edecek boyutta bir harekette bulunmadıkları tespit edilen Yeniçeri Ocağı mensuplarının büyük bir kısmı sürgün yoluyla cezalandırılmıştır. Vaka-i Hayriyye sonrası isyana katılan ve firar edenler de yakalanarak büyük bir kısmı idam edilmiştir.⁵³⁰

İsyandan bir hafta sonra İstanbul kadısına yazılan fermanla sur içi İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp taraflarındaki mahalle araları, hanlar, hamamlar ve bekar odalarında tebdil-i kıyafetle bir şekilde saklandıkları tespit edilen yeniçeri firarilerinin olduğu belirtilmiştir. Şüphelenilen ve aranan yeniçeri firarilerinden kişilere karşı herkesin dikkatli olması ve firarilerin bulunması halinde ümmetin asayişi ve şehrin emniyetinin sağlanması için yetkililere teslim edilmeleri doğrultusunda gerekli önlemlerin alınmasının İstanbul kadılığınca mahalle imamlarına bildirilmesi aksi takdirde görevini ihmal edenlerin ve firarileri saklayanların da cezalandırılacağı yazılmıştır.⁵³¹

528 Yıldız, *Neferin Adı Yök*, 118.

529 BOA, HAT 290/17383 (tarihsiz); BOA, HAT 289/17322 (tarihsiz).

530 Yıldız, *Neferin Adı Yök*, 38.

531 <https://www.kadiscilleri.org/ist154.pdf>, 88[35 b-2] (18 Zilkade 1241 / 24 Haziran 1826), 219-220.

İşyan sonrası şehrin güvenliğinin devamının sağlanması için halkın bir müddet geceleri sokaklarda nöbet tuttuğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Daha sonraları ise nöbet tutan halkın yatsı namazlarını camilerde cemaatle kıldıktan sonra evlerine girmeleri, sokaklar ve mahalle aralarında saklanan yeniçeri firarilerinin kolluk görevlilerince ayırt edilebilmesi için gece yarısı saat ikiden sonra halkın sokaklarda dolaşmamalarına dair ferman yayımlanmıştır.⁵³² Bunlar, işyan sonrası asayiş ve güvenliği sağlamaya dair kısa vadeli alınmış birtakım önlemlerdir.

Ancak, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın resmen kaldırılmasından sonra yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ocağın izlerinin tamamen silinmesi siyaseti sürdürülmüştür. Bir zamanlar devletin önemli kurumlarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kurum olarak ortadan kaldırılmasıyla birlikte yeniçerilik "illegal" bir hale dönüşmüş ve suç unsuru teşkil eder hale gelmiştir. Devlete ihanetle özdeşleşen Yeniçeri Ocağı'nın ve izlerinin tamamen silinmesi amacıyla birtakım önlemler alınmış; yeniçeri kelimesi ve yeniçerilikle ilgili çeşitli terimlerin, singelerin, giysilerin kullanılması tamamen yasaklanmış; kullanan kişilerin cezalandırılacağı bildirilmiştir.⁵³³ Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin yaklaşık son iki-üç yüzyılı içinde askeri bir kurum olmanın yanında sosyo-politik bir güce dönüşen yeniçerilik Vaka-i Hayriyye sonrası devletin gözünde gayri meşru bir statüye dönüşmüştür.

Yeniçeri Ocağı kurum olarak kaldırılmakla birlikte sosyal bir yapı olarak varlığını kurumla organik bağı olan ve kuruma sempatisi olan toplum içindeki asker, esnaf, zanaatkar, kayıkçı, hamal ve benzeri kişiler aracılığıyla sürdürmüştür. Bu bağlamda devlet yeniçeriliği varlığına karşı bir tehdit olarak görmüş ve yeniçeriliğin yeniden canlanmasını önlemeye karşı önlemler almıştır.

Devletin yeniçeriliğin yeniden dirilmesi ve yeniçerilerin devlete karşı işyan etme ihtimali karşısında aldığı önlem ve uygulamaları güvenlikleştirme pratikleri dahilinde ele almak mümkündür. Buna göre devlet ve toplum yeniçerilik karşısında güvenliği tehdit edilen unsurlardır. Yeniçeriler devlete karşı işyan ettiği için ortadan kaldırılmışlardır. Devlet yeniçeriliğin yeniden ihya edilmesini bekası için bir tehdit olarak gördüğü için yeniçeriliğin canlandırılmasına yol açacak her türlü söz ve eylem tehlike olarak algılanmış ve güvenlik sorunu oluşturmuştur.

532 <https://www.kadisicilleri.org/ist154.pdf>, 92[36 b-1] (27 Zilkade 1241/3 Temmuz 1826), s. 223-224.

533 BOA, HAT 425/21834 D (3 Cemaziyelevvel 1242/3 Aralık); BOA, HAT 295/17517 (tarihsiz); BOA, HAT 292/17388 (tarihsiz).

Devlet, güvenlik sorunu oluşturduğu düşünülen gelişmeler karşısında bu sorunları ortadan kaldırmak için çeşitli yöntemlere başvurmuştur.⁵³⁴ Vaka-i Hayriye sonrası tehdit ve suç kapsamına aldığı yeniçeriliğin birtakım ceza uygulamalarıyla toplumsal tabandan tamamen silinmesini amaçlamıştır. Örneğin, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının hemen akabinde yeniçerilikle ilgili bütün unvanların, nişanların, yeniçeriliği hatırlatacak her şeyin kullanılmasını tamamen yasaklamış ve kullananlara yaptırım uygulamıştır. Bu bağlamda yeniçeri unvanından vazgeçmeyen ve dükkanlarında yeniçeri nişanları bulundurmaya devam eden bir takım esnaf cezalandırılmıştır. Devlet bu yasağı çiğneyen insanları yeniçerilik propagandası yapmakla suçlamış; en hafifinden sürgün cezası vermiştir.

Yeniçerilerin itaatsizlikleri, ayaklanma ve şiddet yoluyla isteklerini elde etme çabaları karşısında otoritesi sarsılan devlet yeniçeriliğin kaldırılması öncesinde de yeniçerilerle mücadele etmiştir. Başta İstanbul olmak üzere bulundukları şehirlerde hırsızlık, adam öldürme, kavga, yağma, gasp ve kadınlara taciz gibi suçlara karışmanın yanında “hilaf-ı rıza hareket”, “mugayir-i kaide-i Ocak” ve “ifsadatta bulunma” olarak tanımlanan işlere bulaşan yeniçeriler bu suçlardan dolayı hapisten, sürgün ve idama kadar çeşitli cezalar almıştır.⁵³⁵ Bu dönemde işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılan ocak mensuplarının suçlarının, ocağın şiddet potansiyelinin devlet ricali aleyhine dönmemesi için ocakla irtibatlandırılmamaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle hırsızlık, adam yaralama, yağma ve tecavüz gibi çeşitli suçlara karışan yeniçeri mensubu ya da taraftarı kişiler “mechulü'l-ahval”, “erazil ve esafil”, “eşkiya/şekavetkar/şaki” kimseler olarak tanımlanmıştır. Yeniçerilerin karışmış oldukları bu olaylar karşısında devlet ricali kendilerine muhatap olarak yeniçeri ağası veya üst rütbedeki ocak zabitlerini muhatap almış ve bu olaylara karışan kişilerin ocaktan kovulmasını talep ederek meselelerin ocak içinde çözülmesini istemiştir.⁵³⁶ Örneğin Tahtakale, Bahçekapısı ve Unkapanı semtlerinde dolaşarak geceleri piştov ve tüfek atan ve kimilerinin yollarını keserek paralarını alan hamal, kayıkçı ve kileci esnafından kişilere dikkat çeken sultan; bunların “esnaf usûlünce terbiye olunması ve terbiye-

534 İlgili tartışma için bk. Miş, “Güvenikleştirme Teorisi,” 350.

535 *Câbi Târihi*'nde yeniçerilerin İstanbul'da karıştıkları suç teşkil eden çeşitli olaylara dair birçok örnek vardır. İşledikleri suçlar ve aldıkları cezaların beraber yer aldığı örnekler için bk. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi* 1:334, 460-461; *Câbi Târihi*, 2:730, 732, 787-788, 851, 903, 1006. Kalebent defterlerinde de hırsızlık, yağma, vb suçlar yanında yeniçeriler ve yeniçeri ortalarına “fesada karışmak”, “ocak kaidelerine uymamak” ve “hilaf-ı rıza hareket” etmek gibi suçlardan dolayı ağırlıklı olarak sürgün cezası verildiğini gösteren örnekler vardır. Bk. BOA, A. DVNS. KLB.d. 37 (Evail-i Recceb 1238/14-23 Mart 1823), 13; Evahir-i Şaban 1238/2-11 Mayıs 1823, 21; Evasit-ı Muharrem 1241/26 Ağustos-4 Eylül 1825, 238.

536 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 35.

pezîr olmayanların içlerinden tard” edilmesi için sadrazamdan yeniçeri ağasına buyruldu göndermesini talep etmiştir.⁵³⁷

Yenikapı hamallarının karıştığı başka bir olayda, sekbanbaşı ağa fakir bir kadının odunlarını alıp kendi odalarına götürerek kadına zulmettiklerinden haberi olduğunu söylediği hamallara “sözde yeniçeriyiz dersiz. Eylediğiniz hırsızlık ve Yeniçeri Ocağı, sizin işlerinizi kabul etmez.” diyerek hamalların suçunun yeniçerilikle bağdaşmayacağını vurgulamış ve hamalların cezalandırılmalarını sağlamıştır.⁵³⁸ Yeniçeriliğin kaldırılması kurumun meşruiyetinin sona ermesinin bir göstergesi olmuştur.

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasını izleyen süreçte ocağı yeniden ihya etme gayretinde olduğu iddia edilen ve “ocağ-ı mülga gayretkeşliği” gibi ifadelerle yeniçerilik propagandası yaptığı düşünülen kişiler cezalandırılmıştır.⁵³⁹ Diğer bir ifadeyle kişisel veya toplumsal bir zarara sebebiyet verecek herhangi bir suça karışmasına bakılmaksızın yeniçerilik iddiası bir suç teşkil etmiştir.

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra ocağın desteğiyle ve ocağa katılarak İstanbul’da iş bulabilen hamal, manav, kahveci, kayıkçı gibi mesleklerden kişiler de ocağın kaldırılmasından nasiplerini almıştır. Ocağın kaldırılması “başıboş” ve “meçhul şahıslar” olarak tanımlanan bu insanların İstanbul’dan gönderilmesi ve İstanbul’a girişlerde birtakım önlemler alınmasının bahanesi olmuştur. Örneğin İstanbul’daki hamal, manav, tellak gibi taifelerin herhangi bir suça karışmış olmayanlarının dahi mürûr tezkeresi yoluyla memleketlerine dönmeleri ve orada ziraat, tarım işleriyle meşgul olmaları istenmiştir. Bu kesimlerin İstanbul’da kolay yoldan para kazanmağa alışmış oldukları vurgusuyla herhangi bir gerçek işi olmayanların ve kâr ve menfaat peşinde koşmak gayesiyle İstanbul’a gelenlerin gönderilmesi ve İstanbul’un bu “meçhul” kişilerden temizlenmesinin altı çizilmiştir.⁵⁴⁰ İş bulmak için İstanbul’a gelerek yeniçeri unvanı alan ve hamallık, kayıkçılık, tellallık gibi küçük çaplı iş kollarında çalışan kişilerin yeniçeri isyanında yer almadıkları halde İstanbul’dan memleketlerine veya başka yerlere gönderildiklerini İngiliz Rahip Walsh da eserinde anlatmıştır. Hatta bu

537 BOA, HAT 341/19464 (tarihsiz); BOA, HAT 341/19506 (tarihsiz); Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 35-36.

538 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 2:1006.

539 “Kastamonu sancağında kain Küre karyesinin tabî’ olduğu kazanın Naibine, Dersaadet’te Bağçekapısı’nda kayıkthane reisi Memiş nam şahıs ocağ-i mülga gayretkeşi olup bazı eracif neşrine ibtidar eylediğinden idamı icap etmiş ise de ihtiyarlığına merhameten fima bad Asitane-i Saadet’e gelmemek şartıyla kavas mübaşeretiyle vilayeti olan marûzzıkr Küre karyesine nefy ü iclası babında divandan” BOA, A.DVN.KLB 929 (1 Rebiülevvel 1245/31 Ağustos 1829), 101.

540 BOA, C. ZB 1/12 (3 Zilhicce 1241/9 Temmuz 1826).

uygulamalar sonucunda altı hafta içinde başkentin nüfusunun yirmi bin civarında azaldığını iddia etmiştir.⁵⁴¹

Sonuç olarak bu meslek gruplarından herhangi bir suça karışmamış olan kişiler dahi “meçhul” şahıslar tanımlamasıyla şüpheli olarak görülmüş ve İstanbul’un bu kişilerden arındırılarak şehrin güvenliğinin artırılması ve tehdit oluşturan unsurlardan temizlenmesi amaçlanmıştır. Yeniçerilikle bağlantılı olan ve suça karışmamış kesimlerin İstanbul’dan gönderilmesi aynı zamanda yeniçeriliğe dair, yeniçeriliği hatırlatan her şeyin tamamen şehirden silinmek istenmesinin bir sonucu olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan kayıkçı, hamal gibi meslek gruplarından kişilerin silah kullanmak, insanlardan zorla para çalmak, kadınları taciz etmek gibi eylemlerle başkentte huzursuzluğa yol açtıkları da resmi belgeler ve dönemi anlatan kaynaklarda sıkça vurgulanmıştır.⁵⁴² Bu nedenle yeniçerilere verdikleri destek ve gündelik hayatta yol açtıkları huzursuzluklarla devlet ve ahalinin tepkisini çeken başta kayıkçı ve hamallar olmak üzere manavcı, sebzeçi, kahveci gibi iş kolları mensupları “seyf-i şeriat” ve sürgünle cezalandırılmışlardır.⁵⁴³

Yeniçeriliğin yeniden canlanmasına karşı alınan önlemlerden biri de kahvehanelerin kapatılması olmuştur. Kahvehane sahipleri arasında çok sayıda yeniçerilerin olması kahvehanelerin yeniçerilerin toplandığı ve isyanlarını planladıkları mekânlar olmasına neden olmuştur. Bununla beraber kahvehaneler devlet nezdinde her türlü yalan, dedikodu ve fitnenin yayıldığı mekânlar olarak tanımlanmıştır. Belgelerde kahvehanelerin kapatılmasına dair gerekçeler işsiz güçsüz insanların buralarda toplanması, ibadet ve ticaretle meşgul olmayıp yalan ve dedikodu üretmeleri ve aynı zamanda kahvehanelerin birçoğunun sahiplerinin ilga edilen ocak mensubu olmalarıyla açıklanmıştır.⁵⁴⁴ Bu nedenle yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra fitne kaynağı olarak görülen bu mekânların kapatılması kararlaştırılmıştır. Hatta kahvehane sahipleri dükkanlarının bir daha açılabilme ihtimalini düşünmeleri karşısında uyarılmış ve kahvehanelerini toplum için mahzurlu olmayan başka dükkanlara çevirmeleri buyrulmuş, buna uymayanların hem cezalandırılacakları hem de dükkanlarının tamamen yıkılacağı yazılmıştır.⁵⁴⁵

541 Walsh, *A Residence at Constantinople*, 2: 516-517.

542 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 35-36; BOA, C. ZB 87/4312 (1225/1810).

543 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 41; Mehmed Dâniş Bey, “Neticetü'l-Vekayi,” 67.

544 <https://www.kadiscilleri.org/ist154.pdf>, 98 [37 b-1] (15 Zilhicce 1241/21 Temmuz 1826), 227; 148 [53 b-3] (10 Muharrem 1243/ 3 Ağustos 1827), 305.

545 <https://www.kadiscilleri.org/ist154.pdf>, 148 [53 b-3] (10 Muharrem 1243/ 3 Ağustos 1827), 305.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra esnaf ve hizmet sektöründeki çeşitli iş kolu mensuplarının dışında tasfiye edilen gruplar arasında yeniçerilerin içinden Boğaz kalelerine yerleştirilen yamaklar da yer almıştır. Boğaz yamakları yeniçeri isyanı sırasında devletin yanında yer almış olmakla birlikte III. Selimin hal'inde aktif bir rol oynadıkları için şüpheli olarak görülmüştür. Bu nedenle yamaklar dağıtılmış, kendi rızalarıyla Asâkir-i Mansûre birliklerine yazılanlar hariç diğerleri Karadeniz kıyılarındaki memleketlerine gönderilmişlerdir.⁵⁴⁶ Ancak Asâkir-i Mansûre'ye yazılan yamakların ocak ile irtibatlarından çekinilmesinden dolayı bir süre sonra Asâkir-i Mansûre ordusundan ihraç edilmiş ve uzaklara gönderilmişlerdir.⁵⁴⁷

Bektaşî tarikatının kapatılmasından sonra “zamane Bektaşiliğini” sürdüren ve dini konularda sapkınlık ve küfür içinde olup sayıları gittikçe çoğaldığı düşünülen kişilere karşı da güvenlikleştirme önlemleri alınmıştır. İstanbul ve bilhassa Üsküdar'da Bektaşiliğe dayanıp “fısk-ı fücur” ederek Allah'a isyan eden ve doğru yoldan ayrılan kişilerin yakalanıp sorgulanmaları ve gerekirse hapsedilmelerine dair kararlar alınmıştır. İtikadî olarak küfür içinde oldukları iddiasıyla sorgulanan bu kişilerin Bektaşî olmakla beraber mümin ve ehl-i sünnet itikadında olduklarını beyan etmeleri üzerine, şer'i ve dini otorite olan şeyhülislama başvurularak itikadî durumlarının İstanbul ve Üsküdar'daki güvenilir tarikat şeyhleri, medrese hocaları ve mahalle imamları aracılığıyla tahkik edilmesi istenmiştir.⁵⁴⁸ Bu bağlamda Bektaşî taifesinin her birinin itikadî durumları ve davranışlarına göre hapis, sürgün veya idam ile cezalandırılmalarına dair şer'i hükümlerin Bâbıalî'ye haber verilerek icra edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴⁹

Yeniçeriler devletin varlığı için bir tehdit oluştururken Bektaşiler de bu süreçte dine karşı tehdit oluşturdukları için cezalandırılmışlardır. Yeniçerilik ve Bektaşilik ortaya çıkan yeni siyasi oluşum çerçevesinde bir güvenlik sorunu

546 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 156-157; Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 42; Mehmed Daniş Bey'in anlattığına göre memleketlerine gönderilen yamakların bindiği gemi fırtınada batmış ve boğularak ölmüşlerdi. Bk. Mehmed Dâniş Bey, “Neticetü'l-Vekayi,” 69-70.

547 Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 42.

548 BOA, HAT 340/19426 (tarihsiz)

549 “meselâ Bektaşiliği mücerred bazı lâubâliyâne lakırdı söylemekden ibâret olduğu haber verilenlerin hakkında ne vechile ve ma'azâllâhi te'âlâ lisânından elfâz-ı küfrî sudûruna şehâdet olunup kendüsü dahi inkâr veyahud tâib ve müstağfir olduğunu beyân edenlerin ve iyâzen billâhi te'âlâ hiç tövbesi makbûl olmayacak küfrîyatı irtikâb eylediği üzerlerine sâbit olanların haklarında ne güne mu'amele olunmak lâzım geleceğini temyiz ve tefrik ile her birlerinin hâline göre habs veyahud nefy ile te'dib veyahud katl ve i'dâm ile cezâsı tertib olunmak misillü icâb edecek ahkâm-ı şer'iyyeyi Bâb-ı âlîlerine bi'l-ihbâr Bâb-ı âlîlerinden dahi âna göre derhâl icrâsına ibtidâr olunsâ kimsenin bir diyeceği kalmayıp muktezâ-yı şer'-i şerif hakk ve adl üzre icrâ olunmuş olacağından muvâfık irâde-i seniyye-i mülûkâneleri buyrulur ise efendi-i müşârun ileyh dâ'ileriyle bi'l-muhâbere icrâsına ibtidâr olunacağı...”, BOA, HAT 340/19426 (tarihsiz).

ve tehdit oluşturmıştır. Dolayısıyla yeniçeriler ve Bektaşilerin güvenliği tehdit eden bir unsur olarak ele alınması aslında siyaseten inşa edilmiş bir sürecin sonucudur. Giriş bölümünde ele alındığı gibi, güvenlikleştirme teorisyenleri güvenlik meselesine nesnel yaklaşımın güvenliğin hangi şartlar ve meseleler üzerinden oluşturulduğunu görmeyi engelleyeceğini savunur. Güvenliği aktörlerin belirlediği öznel ve siyasetten ayrı düşünülemeyen bir kavram olarak açıklar.⁵⁵⁰

Yeniçerilere ve Bektaşilere Karşı Güvenlik Teknikleri/Araçları

Tazir Cezaları

Vaka-i Hayriyye sonrası oluşan yeni siyasi ortamda mevcut kimlikleri ile toplum içindeki görünürlüklerini devam ettiren yeniçeri ve Bektaşi mensuplarına “yeniçerilik gayretkeşliği”, “zamane Bektaşiliği”, “din-ü devlete ihanet”, “toplumda fesada yol açmak”, “hilaf-ı rıza hareket etmek”, “şeri-i şerife münafi olmak” gibi ithamlarla ağırlıklı olarak sürgün, kalebentlik ve kısmen idam cezaları verilmiştir. Osmanlı hukukuna göre bu ceza uygulamaları, tazir cezaları kapsamına girmektedir.

İslam hukukunda tazir, sınırları Kur'an ve Sünnetle belirlenmiş olan hadd ve kısas cezaları dışında kalan, tayini ve uygulaması devlet başkanının veya hâkimin yetkisine bırakılmış suç ve cezalardır. Tazir cezası gerektiren suçların sayısı sınırlı olmamakla birlikte dönemin koşulları ve otoriteleri tarafından belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde sürgün, idam ve kalebentlik cezaları tazir cezaları arasında sayılmakla birlikte bu tür cezaların toplum ve devlet düzenini bozan, birey ve kamu güvenliğini tehdit eden çeşitli suçlar karşısında önleyici ve ıslah edici cezalar olarak uygulandığı görülmüştür.

⁵⁵¹ Bu minvalde tazir cezaları kapsamına giren sürgün, idam ve kalebentlik cezalarını güvenlik teknikleri tanımı çerçevesinde yorumlamak mümkündür.

Önceki bölümlerde de ele alındığı gibi güvenlik teknikleri geleceğe işaret etmekte, gelecekte olacakları tahmin edip önlemeyi mümkün kılmaktadır. Güvenlik yoluyla müdahale edilecek olan suçlu değil gelecekte suçlu olması potansiyel olandır. Böylece güvenlikleştirme toplumsal düzen için tehdit oluşturabileceği düşünülen eylem veya davranışların tanımlanması, sınıflandırılması ve fiilen zararsız hale getirilmesine dayanmaktadır.⁵⁵²

550 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 30-31.

551 Detaylı bilgi için bk. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri I*, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 122-123; Tuncay Başoğlu, “Ta‘zir,” *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 40:198-202.

552 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

“Yeniçeri gayretkeşliği” ifadesiyle ortadan kaldırılan Yeniçeri Ocağı kurumunun yeniden canlandırılmasına yönelik eylemlerde bulunan veya bulunduğu şüphelenilen kişilere işaret edilir. Bu kişiler bir nevi yeniçerilik propagandası yaptıkları için suçlu olmakla birlikte devlete karşı ayaklanmadıkları için devletin varlığına karşı henüz tehdit oluşturmamışlardır. Bu nedenle güçlenip isyan eylemine geçmeden önce ceza uygulamalarıyla fiilen zararsız hale getirilmişlerdir. “Zamane Bektaşılığı” yapan kişilerin ise dalalet içinde olarak dinen toplumu bozacak söylem ve hareketler içinde bulundukları iddia edilerek etkisiz hale getirilmeleri amaçlanmıştır. Aşağıda örnekler üzerinden bahsi geçen ifadelerle suçlanan kişilere verilen cezalar anlatılarak bu cezaların nasıl güvenlik teknikleri olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra “yeniçeri gayretkeşliği” diye ifade edilen yeniçeriliği devam ettirmek isteyenlere sürgün (*nefy*) cezası verilmiş, “nefy ü tedib” ile terbiye olmayacağı hükmüne varılanların ise idamı istenmişti. Arşiv belgelerinde çok sayıda “yeniçeri gayretkeşliği” yürüten kişilere dair idam kararları bulunmaktadır. Örneğin Edirne’de kaldırılan Yeniçeri Ocağı mensubu Postalcı Bayrakdar lakabı ile meşhur bir yeniçeri işiyle meşgul olmayıp “yeniçeri gayretkeşliği” yaptığı iddiasıyla İnoz’a sürgün edilmiş fakat daha sonra “nefy ü tedib” ile tavrını değiştirmeyeceğine hükmedilerek idam edilmesine karar verilmiştir.⁵⁵³ Ancak “nefy ü tedib” ile terbiye olunmayacağına karar verilenler için neye dayanarak bu kararın alındığı ilgili kaynaklarda belirtilmemiştir. Başka bir arşiv belgesinde de mülga ocak mensubu olup İstanbul’da yakalanan on altı kişinin sekizinin idam cezasına “müstahak” olduğu vurgulanarak diğerlerinin de sürgüne gönderildiği belirtilmiştir. Niçin idam cezasını hak etmiş oldukları ise açıklanmamış; bu kişilerden içlerinde sadece kahvesinde nişan tahtası bulunan Sofioğlu isimli kişinin bu nedenle ibret olması için idam edilebileceği belirtilmiştir.⁵⁵⁴ Dolayısıyla idam kararları yanında “yeniçeri gayretkeşliğinde” bulunan kişilere sadece sürgün veya kalebent cezaları da uygulandığı görülmüştür. Örneğin mülga Yeniçeri Ocağı mensubu berber Emin “kendi halinde olmayıp ocak gayretkeşliği” ve Yeniköylü sandıkçı yirmi beş bölükten Salih de “Ocağ-ı mülga gayretkeşliği” ve uygunsuz hareketlere cüret etmesi nedenleriyle İstanbul’dan kovularak Köstence’ye sürgün edilmişlerdir.⁵⁵⁵ “Ocağ-ı mülga

553 BOA, A.DVN.KLB 929-A (10 Receb 1242/7 Şubat 1827),1; benzer idam hükümleri için bk. BOA, A.DVN.KLB 929-A, 1-4.

554 BOA, HAT 294/17496 A (tarihsiz).

555 BOA, A.DVN.KLB 929-A (4 Ramazan 1242/1 Nisan 1827), 16; (14 Zilkade 1242/9 Haziran 1827), 23.

gayretkeşliğinde” bulunduğu için esnaftan kişilerden kalebent cezası alanlar da olmuştur.⁵⁵⁶

“Yeniçeri takımından” olduğu ifade edilerek İstanbul’dan Taşköprü’ye sürgüne gönderilen Üsküdar sakinlerinden Karabayrakdar olarak bilinen şahsın ise yeniçerilerin karışmış olduğu isyanlarda rolü olduğu anlaşıldığından cezasının idama çevrilmesi kararı verilmiş ve bulunduğu yerin kadısına bildirilmiştir.⁵⁵⁷ Ocak “gayretkeşliği” nedeniyle idam cezası alıp cezası idamdan kalebentliğe veya sürgüne çevrilen ve sürgün cezası alıp çeşitli nedenlerle affedilen örnekler de vardır. Çörekçiler Kethüdası Abdullah’ın, “ocak gayretkeşliği” ve esnaf ve hariçten kişileri “tahrik ve ifsad” ettiği anlaşıldığından ve kendisinin de “fitne ve fesadı” başlattığını itiraf etmesiyle idam cezası alması gerektiği kararı çıkmıştır. Ancak fesada karıştırdığı kişileri bildirmesi ve bu kişilerin suçlarını itiraf etmeleri şartıyla cezası ebedi hapse çevrilmiş ve Dimetoka kalesine kalebent olarak gönderilmesi kararı alınmıştır.⁵⁵⁸ İstanbul Bağçe Kapısı’nda kayıkhaneye reisi olan Memiş isimli şahıs “ocağ-ı mülga gayretkeşi” olup uydurma sözler söylediği iddiasıyla idam cezası alması gerektiğine karar verilmekle birlikte ihtiyarlığına merhameten affedilip İstanbul’a bir daha gelmemek şartıyla memleketi Küre’ye sürgün edilmesine karar verilmiştir.⁵⁵⁹

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi esnaftan kişiler yeniçerilik propagandası yapmak, yeniçeri mensubu olarak uygunsuz işlere karışmak gibi suçlamalarla sürgün edilmiştir. Esnaf yeniçerilerin varlığı göz önüne alındığında, Yeniçeri Ocağı kurum olarak kaldırılmakla birlikte ocağın sivil alandaki etkisini ortadan kaldırmak adına esnaftan kişilerin başka yerlere sürgün edilmesi anlaşılırdır. Hem başkent İstanbul’daki esnaftan kişiler hem de diğer yerlerdeki kişiler bulundukları yerlerden başka yerlere sürgün edilerek veya kalebentlik cezası verilerek hem etkilerinin azalması amaçlanmış hem de yeniçeriliği canlandırma gayreti içinde olanlara gözdağı verilmiştir. Bir zamanlar ocağa mensubiyet ticari hayatlarında esnaftan kişiler için rakipleri karşısında ayrıcalıklı bir konum sağlamışken ocağın tasfiyesi sonrasında bu kişiler için dezavantajlı bir durumu dönüşmüş ve sürgüne gitmelerine yol açabilmiştir.⁵⁶⁰ Bununla birlikte bu kişilerin mesleki rekabete

556 BOA, C. ZB 17/804 (Evail-i Rebiülevvel 1245/31 Ağustos-9 Eylül 1829).

557 BOA, C. ZB 17/806 (Evahir-i Zilkade 1241/27 Haziran-6 Temmuz 1826).

558 BOA, A.DVN.KLB 929-A (10 Şaban 1242/9 Mart 1827), 12.

559 BOA, A.DVN.KLB 929-A (1 Rebiülevvel 1245/31 Ağustos 1829), 101.

560 Örneğin İstanbul’da esnafılık yapan eski Ocak mensubu Kemahlı Ahmed meslektaşlarıyla girdiği kavgada kötü laf etmiş olmasından dolayı dükkânı esnaf tarafından kapatılmış ve Köstence’ye sürgün edilmiştir. BOA, A.DVN.KLB 929-A (13 Şevval 1242/10 Mayıs 1827); Yıldız, *Nefrin Adı Yok*, 51.

dayalı çekememezliklerden dolayı şikâyet edilmeleri sonucunda sürgün edilmiş olabilecekleri de muhtemeldir.⁵⁶¹

Eski ocak mensuplarına yönelik takip ve soruşturmaların en fazla yapıldığı yer olarak İstanbul'dan sonra yeniçerilerin en etkili olduğu şehirlerden biri olan Edirne gözükmektedir. Edirne'de de çok sayıda kişi zorunlu sürgün cezası⁵⁶² ve idam cezasına çarptırılmıştır.⁵⁶³ Sürgün edilen kişilerin pek çoğunun isminin önünde çeşitli meslek gruplarına ait lakap ve unvanlar yer alması,⁵⁶⁴ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının hem başkent İstanbul'da hem de Edirne'de küçük ve orta ölçekli esnafılık ile ticaret hayatında önemli bir tasfiyeye yol açabildiğini göstermektedir.⁵⁶⁵

Bektaşî tarikatının kaldırılmasından sonra Bektaşî şeyhleri, dervişleri ve müritleri de hapsedilmiş, çeşitli yerlere sürgün edilmiş veya idam edilmişlerdir.⁵⁶⁶ Sürgün yerleri arasında Anadolu şehirlerinden Kayseri, Birgi, Tire ve Amasya yer almış; Bektaşîlerin sürgün yerlerinin özellikle Sünni ulemanın etkili olduğu yerler olduğu da vurgulanmıştır.⁵⁶⁷ Böylece Bektaşîlere Sünni öğretinin telkin edilmesi amaçlanmıştır.

Bektaşîlik ithamıyla üst düzey alim, din ve devlet ricalinden de İstanbul'dan uzaklaştırılarak sürgüne gönderilenler olmuştur. Bektaşî tarikatıyla organik bir bağları bulunmaları oldukça şüpheli olan üst düzey rical ve ulemadan kişilerin de sürgünle cezalandırılmaları bu uygulamaların siyasi olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Osmanlı siyasi erki bu yolla Yeniçeri Ocağı'nı temsil eden şehirli alt orta sınıfın yanında Bektaşî tarikatını temsil ettiği iddiasıyla şehirli aydın kesime de bir gözdağı vermiş oluyordu.⁵⁶⁸ Böylece, Sultan II. Mahmud'un kurmak istediği otoriter bir siyasi düzen karşısında eleştirel ve muhalif bir tutum göstermesi muhtemel kesimleri kontrol altına almak istediği söylenebilir. Sürgün edilenler arasında

561 Yıldız, *Nefrin Adı Tök*, 51.

562 Yıldız, *Nefrin Adı Tök*, 50.

563 BOA, HAT 294/17493 (5 Şevval 1242/2 Mayıs 1827).

564 Saraçhane'de berber Emin, Galatalı camcı Hacı Mehmed, Yenikapı'da kahveci Resul, Aksaray'daki çörekçi ustası, Balat kapısı haricinde kahveci İsmail, Edirne'den ve İstanbul'dan sürülen debbağ Latif, Hacı Ahmed ve Yusuf, Edirne'den idam edilen Kantarcı Mahmud, Berber Selim, yorgancı Ali Bayrakdar, kahveci Başeski Emin, debbağ Veli, külahçı Bekir ve kadayıfçı Mehmed Alemdar gibi isimler zikredilenler arasından örnektir. BOA, DVN.KLB, 929-A (27 Receb 1242/24 Şubat 1827), 9; (4 Ramazan 1242/1 Nisan 1827), s.16; (16 Zilhicce 1242/11 Temmuz 1827), 27; (18 Muharrem 1243/11 Ağustos 1827), 33; (15 Safer 1243/7 Eylül 1827), 36; BOA, HAT 294/17493 (5 Şevval 1242/2 Mayıs 1827).

565 Yıldız, *Nefrin Adı Tök*, 50.

566 Yıldız, *Nefrin Adı Tök*, 118-119.

567 Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, 175-177.

568 Yıldız, *Nefrin Adı Tök*, 120-121.

vakanüvis ve hekim Şanizade Ataullah Efendi, tefsir müellifi ve eski sefir İsmail Ferruh Efendi, ilmiye mensubu Melek Paşazade Abdülkadir Bey ve Kethüdazade Arif Efendi gibi Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi olarak bilinen ilim ve fikir çevresinden saygın isimler yer almıştı.⁵⁶⁹ Bahsi geçen isimlerin Bektaşilikle alakaları olmadığını Lütü Efendi ve Cevdet Paşa da tarihlerinde belirtmişlerdir.⁵⁷⁰ Bununla beraber Lütü Efendi yeniçeriliğin kaldırıldığı ve Bektaşilerin yeniçerilerle bağlantılarından dolayı tehdit olarak görüldüğü bu kargaşa ortamında çıkan dedikodular ve söylentilerin zaten saygısız tavırlar içinde oldukları bilinen birtakım kişilerin Bektaşilik suçlamasıyla cezalandırılmasına ortam hazırladığını ifade etmiştir.⁵⁷¹ Cevdet Paşa da hususi olarak Abdülkadir Bey'in Bektaşilik fikrinden uzak olmakla birlikte mezhebi geniş, laubali ve hatta materyalist bir kişi olabileceğini vurgulamıştır.⁵⁷² Dolayısıyla Cevdet Paşa ve Lütü Efendi'nin bahsi geçen aydın ve ilim sahibi kişilere dair Bektaşilik suçlamasını kabul etmemiş olmakla beraber bu kişilerin hal ve tavırlarıyla dini meseleler konusunda Bektaşilik suçlamasına zemin hazırlayacak bir fikri serbestlik içinde olduklarını ima ettikleri söylenebilir. Diğer yandan Cevdet Paşa, Şanizade'nin sürgün edilmesinin Hekimbaşı Behçet Efendi'nin çekememezliğinden kaynaklandığını ifade ederek Bektaşilik suçlamalarında kişiler arası rekabetlerin de iftiralara sebep olarak etkili olabildiğini göstermiştir.⁵⁷³

Bektaşiler itikadî açıdan bozuk ve sapkın olmak suçlamalarıyla sürgün edilerek dini konularda toplumu bozacak söylem ve hareketlerde bulunmalarının engellenmesi ve etkisiz hale getirilmeleri amaçlanmıştır. Bununla ilgili bir arşiv belgesinde İstanbul'da "sû-i hâl ve itikâd-ı fâsid" oldukları beyan edilen Bektaşilere yönelik yapılan sorgulamalar sonucu kötülük ve suçlarının derecesine göre cezalar verilmesi "revafız" ve "melahide" olarak tanımlanan sapkınlık hallerinde olanların ümmet-i Muhammed arasından alınarak başka yerlere sürgüne gönderilmesi Sultan II. Mahmud'un onaylamasıyla karar verilmiştir. Aynı belgede Bektaşiler arasında "ehl-i sünnet ve sahîhü'l-itikâd" kişilerin de olduğu vurgulanarak bu kişilerin de sultanın onayıyla serbest bırakıldıkları belirtilmiştir.⁵⁷⁴

569 Yıldız, *Nef'erin Adı Yok*, 120-121; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:184-185; Şanizade Araullah Efendi, Çağalzâde Tahir Bey, Melek Paşazâde Abdülkadir Bey gibi isimlerin Sultanın onayıyla sürgün edilmesine dair belge için bk. BOA, HAT 500/24493 (tarihsiz).

570 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:184-185; Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 1:124.

571 Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 1:123.

572 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:184.

573 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 12:185.

574 BOA, HAT 341/19475 (tarihsiz).

Arşiv belgelerinden “zamane Bektaşılığı” yoluna sapan kişilerin “şeriatı aykırı” davranmış olmak ve bu yolla “doğru yoldan sapmış” olmak suçlamalarıyla sürgünle cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber itikatlarını düzeltip doğru yolu bulmuş olmaları şartıyla affedilebilecekleri de vurgulanmıştır.⁵⁷⁵ Örneğin bu suçlamalarla İstanbul’dan Güzelhisâr’a gönderilen Kahveci İsmail ve Canbaz Nazif isimli kişilerin ulemanın merkezi konumunda olan bu beldenin müftüsü ve hocalarının ehl-i sünnet ve cemaat mezhebini telkin etmeleri ve doğru yolu göstermeleri neticesinde itikatlarını düzelttikleri ve namazlarını kılmaya başladıkları belirtilmiştir. İtikatlarının düzelmiş olmasına binaen geçim sıkıntısı yaşamaları ve ailelerinin de perişan olması nedeniyle affedilerek padişahın onayıyla yerlerine geri gönderilebilecekleri belirtilmiştir.⁵⁷⁶ İstanbul Sütlüce’de bir Bektaşî tekkesi dervişi ve Rumeli Hisarı Şehidlik Tekkesi şeyhinin de “zamane Bektaşılığı” ile “türlü edepsizliklere” cüret etmek, “şeriatı aykırı” hareket etmek suçlamalarıyla sürgüne gönderildikleri de kaydedilmiştir.⁵⁷⁷

Bektaşilikle bağlantılı kişilerin Sünnî inanç ve kaidelere aykırı olmanın yanında topluma zarar veren ve aynı zamanda dinen yasak olan büyücülük ve hilekarlık gibi davranışlar içinde bulundukları sebebiyle de sürgüne gönderilerek cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır.⁵⁷⁸

Nüfus Sayımı

Osmanlı yönetimi Yunan İsyanı’nda olduğu gibi Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra güvenlik amacıyla toplumu düzenlemenin bir aracı olarak mürûr, kefalet ve nüfus sayımı uygulamalarına da başvurmuştur. Diğer bir ifadeyle mürûr, kefalet ve nüfus sayımı uygulamalarını da özellikle

575 Örneğin Üsküdar ahalisinden Mustafa isimli kişi “zamane bektaşılığı yoluna saparak şer-i şerife münafi ve mügayir” olduğu suçlamasıyla Ankara’ya “nefy ve icla” olunması ve “tashih-i itikad” etmedikçe affedilmemesi emredilmiştir. BOA, C. ZB 46/2282 (Evail-i Zilhicce 1241/7-16 Temmuz 1826).

Başka bir örnek olarak Üsküdar İhsaniye’de kahvecilik yapan İsmail ve Dersaadet’te Atpazarı’nda canbazlık yapan Nazif isimli kişiler de “zamane bektaşılığı yoluna saparak şer’i şerife münafi” oldukları, haram aylar olarak bilinen aylarda kötü işlerle uğraştıkları ve Rafizilik yolunda gittikleri gibi suçlamalarla Güzelhisâr’a sürgüne gönderilmeleri ve “tashih-i itikad” etmedikçe affedilmemeleri padişah tarafından emredilmiştir. Ancak bu şahıslar gittikleri yerde doğru yol buluyor. BOA, C. ZB 17/0843 (15 Cemaziyevvel 1242/15 Aralık 1826).

576 BOA, C. ZB 17/0843 (12 Şevval 1243/27 Nisan 1828).

577 BOA, DVN.KLB 929-A (22 Ramazan 1243/7 Nisan 1828), 57; (7 Şaban 1245/1 Şubat 1830), 115.

578 Üsküdar Doğancları sakinlerinden Hoca Fatma isimli Şumnulu bir kadının “Bektaşilik ve sehharelik yoluna saparak” birtakım “saf ve temiz kalpli” kadınlara hile ve büyü yaparak zarar verdiği anlaşıldığından bir daha İstanbul’a ayak basmamak şartıyla Şumnulu’ya sürgün edildiği belirtilmiştir. BOA, C. ZB 11/536 (5 Rebiülevvel 1242/7 Ekim 1826).

başkent İstanbul'un olası bir yeniçeri tehdidinden korunması amacıyla uygulanan güvenlik araçları/teknikleri olarak ele almak mümkündür.

Osmanlı'da modern anlamda ilk nüfus sayımı 1828-1829 yılının başında İstanbul'da yapılmış ancak Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması sayımın imparatorluğun geneline yayılmasına engel olmuştur.⁵⁷⁹ Umumi anlamda nüfus sayımının tarihi ise nüfus sayımı ile ilgili yapılan ilk araştırmalara istinaden 1830-31 olarak verilmektedir.⁵⁸⁰ Bu bilgiler ışığında yeniçeriliğin kaldırılmasının hemen akabinde başta İstanbul olmak üzere bir nüfus sayımı yapılamadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber başkentten yeniçerilerden tamamen temizlenmesi ve güvenliğin sağlanması amacıyla İstanbul ve çevresinde de nüfus sayımları (tahrir) yapılmaya çalışıldığı belgelerde görülmektedir.⁵⁸¹ Bu sayımların Kemal Karpas'ın Osmanlı'da nüfus sayımını incelerken ifade ettiği gibi sayım sözcüğünün günümüzdeki anlamından farklı olarak kişi sayımı demek olmadığını belirtmek gerekir.⁵⁸² Başkentte yapılan bu nüfus sayımlarının yeniçerilikle alakalı olarak devlete tehdit oluşturabilecek kişiler ve askerliğe elverişli erkeklerin tespit edilmesi amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁸³

Sultan II. Mahmud tarafından sadrazama yazılan bir fermanla dikkatli ve itinalı bir şekilde İstanbul'un nüfus sayımının yapılması ve bu yolla başkentte kalan yeniçerilerin ne kadar olduğunun tespit edilip İstanbul'un onlardan temizlenmesinin emredildiği anlaşılmaktadır. Bu emre karşılık olarak vezir-i azam öncelikle Üsküdar'ın nüfus sayımının yapıldığını ve benzer şekilde İstanbul'un kalan bölgesinin kısım kısım nüfus sayımının da yapılarak ötede beride kalan şahısların (yeniçerilerin) tespit edilerek başkentten bu kişilerden temizlenmesi gerekeceğiyle ilgili kararın padişaha sunulacağını ifade etmiştir.⁵⁸⁴ Bu yolla başkentten yeniçerilerin çıkaracağı olası bir isyan tehdidinden tamamen kurtulmasının amaçlandığı görülmektedir. Başka bir belgede Hüsrev Paşa'nın Anadolu valisiyken Galata ve Kasımpaşa'daki

579 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 3:640; Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri," *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990), 81; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 56.

580 Aydın, "Sultan II. Mahmud", 92; Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, 56.

581 Yüksel Çelik de Hüsrev Paşa'nın Anadolu valiliği ve daha sonra seraskerliğe atandığı dönemde 1827 yılında bu amaçla İstanbul'da nüfus sayımları yapıldığını belirtmiştir. Yüksel Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa: II. Mahmud Devrinin Perde Arkası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 281-284.

582 Karpat Osmanlıların ancak 19. yüzyıl sonunda vatandaşlarını gerçek anlamda bir birey olarak saydıklarını belirtmektedir. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, 56.

583 Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüsrev*, 284.

584 BOA, HAT 290/17392 (tarihsiz).

mahalle halkı ve han ve dükkanlardaki evli, bekar ve çocuklarının sayımını sağladığı gibi Üsküdar ve İstanbul'un da sayımına başlanacağı ve bu konunun istikrarlı bir şekilde sürdürüleceği padişaha arz edilmiştir.⁵⁸⁵ Sultan II. Mahmud, İstanbul'un nüfus sayımının çok dikkatli ve özenli bir şekilde yapılması konusuna büyük önem vermektedir. Bu nedenle sayımdan görevli memurların bu işi kusursuz bir şekilde yapmalarının sağlanmasını ısrarla vurgulamıştır.⁵⁸⁶

Hüsrev Paşa, seraskerliğe atanmasından sonra da İstanbul'un nüfus sayımında görev almıştır. 1827 yılında İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde İstanbul nüfusunda meçhul kimselerin, din değiştirenlerin, mühtedilerin sayılarının arttığı ve dini inanışları ve nesebi belli olmayan “uygunsuz” kimselerin Müslümanlar arasına karışarak Müslüman nüfusun soyunun bozulmasına neden olacak biçimde “muhteli’n-neseb” tehditi oluşturdukları dile getirilmiştir. Müslüman ahaliyi bu “uygunsuz” durumlardan kurtarmak için Galata, Üsküdar ve Kasımpaşa’daki nüfusun sayıldığı gibi sur içi İstanbul ve sur dışında Eyüp’te de han, hane ve dükkanlardaki Müslüman ve gayrimüslim nüfusun sayılması ve halleri meçhul olanların kefalete bağlanması hususunda Hüsrev Paşa’nın denetiminde memurlar görevlendirilmiştir. Ayrıca mahalle imamlarının mahallelerindeki doğum, ölüm olayları ve mahallelere giriş çıkışları haftalık olarak kayıt altına alıp bu kayıtları İstanbul kadılığına bildirmeleri hususunda gerekli özenin gösterilmesi özellikle vurgulanmıştır.⁵⁸⁷ 1827 yılındaki bu nüfus sayımıyla İstanbul’un “aslı ve nesli bilinmeyen” kişilerden arındırılarak asayiş ve güvenliğinin sağlanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

1829 yılında yine askerlik ve güvenlik endişesi gibi nedenlerle İstanbul merkez ve Bilad-ı Selase’deki (Eyüp, Galata ve Üsküdar) nüfus kayıtlarının çıkarılması ve aylık jurnallerinin padişaha sunulması görevi Serasker Hüsrev Paşa’daydı. Hüsrev Paşa Sultan II. Mahmud’a sunduğu bir tezkeresinde Bilad-ı Selase’deki hamal ve kayıkçıların yoklamalar dışında tutulacağını ifade etmişti. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud bu grupların İstanbul’da bir kargaşa çıkarması ve yeni düzene karşı çıkanların bundan yararlanarak isyana kalkışmasından endişe etmişti. Bu durum, endişe ve isyan ihtimalinin

585 BOA, HAT 335/19215 (tarihsiz). Tarih verilmeyen bu belgede Anadolu Valisi Hüsrev Paşa’nın, “kable’t-tebeddül” yani Anadolu valiliğinden ayrılmadan önce Galata ve Kasımpaşa’daki nüfus sayımını yaptırdığı belirtilmekte ve bu noktada sayımın 1827’de yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Anadolu valiliğinden sonra seraskerlik makamına atanan Hüsrev Paşa bu görevdeyken de İstanbul’daki nüfus sayımlarını yaptırmakla sorumluydu. Bk. Çelik, *Şeyhü’l-Vüzerâ Koca Hüsrev*, 282.

586 BOA, HAT 335/19215 (tarihsiz).

587 <https://www.kadisiçilleri.org/ist154.pdf>, 141 [51 b-1] (11 Zilkade 1242/6 Haziran 1827), 295.

yeniceriliğin kaldırılması ve yeni düzenin inşa edilmesinden üç yıl sonra Ruslarla savaşın sürdüğü 1829 yılında hala devam ettiğini göstermektedir.⁵⁸⁸ Bu nedenle İstanbul'un nüfusunun sürekli kontrolü ve güvenliği tehdit edebilecek kişilerin şehirde kalmasını önlemek amacıyla aylık nüfus jurnallerinin tanzimi Sultan II. Mahmud tarafından sıkı bir biçimde takip edilmiştir. Bu nüfus sayımlarıyla yeni düzene karşı olanlar tespit edilip İstanbul'dan ihraç edilmekle birlikte birtakım muhalifler kalabalık meydanlarda asılarak muhaliflere gözdağı verilmiştir.⁵⁸⁹

Men-i Mürûr ve Kefalet Uygulamaları

Yeniceriliğin kaldırılmasıyla 1826 yılında kurulan İhtisab Nezareti asayişin sağlanması alanında yenicerilerin yerini almakla birlikte vergilendirme ve fiyatların denetlenmesi gibi esnafa dair düzenlemelerin sağlanması amacını da içeriyordu.⁵⁹⁰ İhtisab Nezaretine ait 1826 tarihli nizamnamede de asayiş konusuyla bağlantılı olarak mürûr tezkeresine dair düzenlemeler yer almıştı.⁵⁹¹ Örneğin İstanbul'da başıboş ve serserilerin yığılmamasına dikkat edilmesi ve İstanbul mahalleleri sakinlerinin kayıtlarının yapılması istenmekteydi. Anadolu ve Rumeli'den İstanbul'a bir işini görmek veya işe girmek amacıyla gelecek kişilerin sayılarının gereğinden fazla olmasının önüne geçmek amacıyla öncelikle İstanbul, Üsküdar, Galata ve Boğaziçi iskelelerindeki hamal ve kayıkçıların, hamamlardaki tellak ve diğer hizmetçilerin, meslek sahibi esnafın dükkanlarında çalışan esnaf ve çırak sayısının tespit edilmesi gerektiği ifade edilmişti.⁵⁹² Bu süreçte esnaf kethüdaları ve yiğitbaşlarının esnaf kefillerinin kimler olduğunu tespit etmek ve kefillerin isim, eşkal ve vilayetlerinin kaydını tutarak bir kopyasını ihtisab ağasına vermekle sorumlu oldukları vurgulanmıştı. Ayrıca mürûr uygulamasına itina ile dikkat edilerek İstanbul'a gelmesi gereken kişilerin bulundukları yerlerden alacakları mürûr tezkerelerinde ne amaçla geldiklerinin (iş, ticaret veya askerlik) yazılması gerektiği belirtilmişti. Rumeli'den gelenlerin tezkereleri Küçük Çekmece'de, Anadolu'dan gelenlerin tezkereleri Bostancıbaşı Köprüsü'nde ihtisab ağasının

588 Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüseyin*, 283.

589 Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüseyin*, 283-284.

590 Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti," *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 13 (1987): 481-486.

591 Nizamname'nin transkribe edilmiş metni için bk. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye I*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 328-341.

592 Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye I*, 330. Aynı ifadelerin geçtiği belge: BOA, HAT 491/24051 (tarihsiz).

görevlendirdiği memurlarca kontrol edilerek “ihtisaba” diye yazılacak ve tezkere sahipleri İhtisab Nezaretine gönderileceklerdi.⁵⁹³

1826 tarihli İhtisab Ağalığı Nizamnamesi’nde asayiş önlemleri kapsamında bekarlara uygulanacak düzenlemelere de yer verilmiştir. Buna göre İstanbul’a gelecek bekarlar için İstanbul’da üç dört, Üsküdar, Galata ve Eyüp’te birer ikişer han tahsis edilecek; gelenler bir işe girinceye kadar ihtisab ağası tarafından bu hanlara gönderileceklerdi. Bir işe girmeden önce kefil alınmış olan hemşerilerinden kendilerine kefil bulup kefilleriyle ihtisab ağasının huzuruna gidecek ve silah ve buna benzer aletler taşıyorlarsa bunları bırakıp çalışacakları dükkân, hamam ve iskelelerde ne kadar kişi çalışabileceği tespit edildikten sonra ihtiyaç dahilinde kayıtları tutulup buralara yerleştirileceklerdi. Böylece hem İstanbul’a çalışmak için gereğinden fazla kişinin gelmesinin önüne geçilmesine hem de gelen kişiler kayıt altına alınarak halleri bilinmeyenlerin yani “eşhas-ı mechuletü’l-ahvalin” İstanbul’da gereğinden fazla olmamasına dikkat edilmesi konusunda ihtisab ağasına tembihte bulunulmuştu.⁵⁹⁴ Ayrıca İstanbul’a gelen bekar, hamal, kayıkçı ve buna benzer şahısların kendilerine orada burada bekar odaları ayarlamayıp onlar için tahsis edilmiş olan hanlarda kalmaları gerektiği vurgulanmıştır. Kalacakları hanlarda kesinlikle silah, cephan ve benzeri şeyler saklamadıkları hususunda han odabaşısının özellikle dikkatli olması ve saklayanlar tespit edilirse derhal ihtisab ağasına haber verilip gerekli cezaların verilmesi ifade edilmiştir.⁵⁹⁵ İstanbul’a gelenlerin İstanbul kadısından alacakları mürûr tezkerelerini İstanbul’dan ayrılacak olurlarsa ihtisab ağasına götürerek adlarını kayıt defterinden sildirmeleri gerektiği de ifade edilmiştir. Bu kişilerin tezkereleri kaydı bozulmuştur diye işaretlenip ihtisab ağası tarafından İhtisab-ı İstanbul mühürüyle mühürlenmedikçe İstanbul’dan çıkışlarına izin verilmeyeceği yazılmıştır.⁵⁹⁶ Böylece İstanbul’a giriş çıkışların da kayıtlı bir şekilde kontrol edilmesi amaçlanmıştır.

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra yeniçerilikle ilişkili olduğu düşünülen ve kim olduğu bilinmeyen kişilerin özellikle başkent İstanbul’un güvenliğini tehdit edecekleri endişesiyle mürûr tezkereleri verilerek geldikleri yerlere gönderilmeleri de dönemin resmi belgelerinde görülmektedir. Devlete ihanetle özdeşleşen yeniçerilerden İstanbul’un temizlenmesi özellikle vurgulanarak bu dönemde men-i mürûr maddesine öncesinden daha çok dikkat edilmesi ve kefil olmaksızın kimsenin İstanbul’a girmesine izin

593 Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye I*, 330; BOA, HAT 491/24051(tarihsiz).

594 Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye I*, 331; BOA, HAT 491/24051(tarihsiz).

595 Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye I*, 332; BOA, HAT 491/24051(tarihsiz).

596 Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye I*, 332; BOA, HAT 491/24051(tarihsiz).

verilmemesi belirtilmiştir.⁵⁹⁷ Örneğin yeniçerilerle ilişkili olduğu düşünülen hamal, manav, tellak gibi meslek gruplarına karşı dikkatli olunması üzerinde durulmuş ve bu kişilerden suç ve fesada karışmış olanlara gerekli cezaların verildiği ancak herhangi bir suça karıştığına dair bir delil bulunamayanların memleketlerine gitmeleri için mürûr tezkeresi verilmesi belirtilmiştir. Bununla birlikte bu kişilerin İstanbul'da kolay para kazanmaya alışmış oldukları vurgulanarak bir şekilde memleketlerinden İstanbul'a dönecekleri aşıkâr olduğu için men-i mürûr uygulamasında önceki zamanlara göre daha dikkatli olunması gerektiği ve geçerli bir iş gerekçesi sunmayanlara izin verilmemesi vurgulanmıştır. Dolayısıyla yeniçerilikle bağlantılı olarak şüpheli sıfatı taşıyan kişilerin hiçbir şekilde İstanbul'da uzun süreli kalmalarının istenmediği ve işlerini hallettikten sonra dönmelerinin istendiği anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸

Men-i mürûr uygulamasıyla “uygunsuz, aslı nesli belirsiz şahısların” bir yerden başka bir yere kolaylıkla gitmelerinin önlenmesi hususuna son derece dikkat edildiği belirtilmekle beraber tezkere veren hakimlerden bazı kişilerin para karşılığında kendi menfaatleri için kolaylıkla tezkere dağıtarak men-i mürûr uygulamasına hâle getirdikleri ve vazifeleri harici işlere karıştıklarına dair bilgiler de belgelerde yer almaktadır. Buna karşın men-i mürûr uygulamasının titizlikle uygulanmasına dair uyarılarda bulunulmuş ve tezkere vermekle yükümlü kişilerden kendi çıkarları dahilinde suiistimal edenlerin başkente gönderilip gerekli ceza ve uyarıların verilmesi padişah tarafından yazılmıştır.⁵⁹⁹

İstanbul'dan taşraya sürgün edilen bir kişinin gizlice İstanbul'a geri gelmesi ve kendisine hakkaklar kethüdası tarafından kefil olunması üzerine İstanbul kadılığına yazılan bir hükümde İstanbul'un asayiş ve düzeninin korunmasını sağlamak için sürgün edilen kişilerin tekrar şehre dönmesine kesinlikle izin verilmemesi uyarısında bulunulmuştur. İstanbul'a geri gelen Ak Mehmed isimli şahsın sürgün edildiği yere geri gönderildiği ve kendisine kefil olan kethüdanın da başka yere sürgüne gönderilerek cezalandırıldığı belirtilmiştir. Aynı yazıda sürgün edilip bir şekilde tekrar başkente dönen kişilere esnaf ve mahalle ahalisi sahip çıkarak kefil olup ihtisabda tezkere kayıtlarının yapılmasını sağlarsa sert bir şekilde cezalandırılacakları ve bu hususun Bilâd-ı Selase kadıları tarafından ahaliye bildirilmesi vurgulanmıştır.⁶⁰⁰

597 BOA, C. ZB 1/12 (3 Zilhicce 1241/9 Temmuz 1826); BOA. C. ZB 9/429 (Zilhicce 1241/ Temmuz-Ağustos 1826).

598 BOA, C. ZB 1/12 (3 Zilhicce 1241/9 Temmuz 1826).

599 BOA, AE. SMHD II 45/2974 (25 Şevval 1242/22 Mayıs 1827); BOA, AE. SMHD II 47/3088 (10 Zilkade 1242/5 Haziran 1827); BOA, C. DH 53/2635 (Şevval 1242/Nisan-Mayıs 1827).

600 <https://www.kadiscicileri.org/ist154.pdf>, 140 [51 a-2] (15 Zilkade 1242/10 Haziran 1827), 294-295.

Buna karşın Vaka-i Hayriyye'yi takip eden daha sonraki yıllarda da İstanbul'a men-i mürûr uygulamasına devam edilmekle birlikte biraz daha esnek davranıldığı anlaşılmaktadır. Uygulamada daha esnek davranılmasının nedeni yeniçerilikle bağlantılı olarak potansiyel tehdit olarak görülen kişiler arasında şehrin iş yükünü kaldıran hamal, kayıkçı vb. hizmet sektöründen kişilerin olduğu düşünülmektedir. Şehre çalışmak için gelen hamal, kayıkçı taifesinden kişilerin men-i mürûr uygulamasıyla gelişlerinin engellenmesi sonucu halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluk yaşandığı görülmüştür.⁶⁰¹ Örneğin 1829 yılında İstanbul kadısı ve ihtisab ağasına gönderilen bir yazıda taşradan İstanbul'a bulunduğu yerden mürûr tezkeresi alarak gelenlere izin verilebileceği belirtilmekle birlikte bu kişilerden "halleri meçhul" ve "lüzumsuz" kimselerin aldıkları mürûr tezkerelerini ihtisaba kaydettirmeden ve ne için geldikleri belli belirsiz esnaf yanında, orada burada gizlice takıldıkları ifade edilmiştir. Ancak her kim ne maksatla gelmiş olursa olsun yirmi dört saat sonunda ihtisaba gelip tezkeresini kaydettirmesi ve kaydetmeyenler ve İstanbul'a yerleşmek amacıyla gelenleri ilgili esnaf ve mahalle imamlarının ihtisaba haber vermeleri gerektiği, buna uymayanların cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁶⁰² Bu örnek bağlamında meçhul kişilerin İstanbul'a gelmesinin önlenmesine dair daha yumuşak davranılmakla beraber gelenlerin tezkere kayıtlarının kesinlikle İhtisab Nezaretine bildirilmesi hususunun devam ettiği görülmektedir.

Sonuç

Bu bölümde öncelikle II. Mahmud döneminin başlangıcından beri yaşanan bir dizi siyasi olayların içinde yer alan yeniçerilerin, Yeniçeri Ocağı'yla beraber tamamen tasfiye edilmelerini sağlayan 1821-1826 yılları arasındaki süreç incelenmiştir. Bu noktada ocağın tasfiye edilebilmesine 1821 Yunan İsyanı'nın zemin hazırladığı vurgulanmıştır. Yeniçeri Ocağı ile beraber yeniçerilerle bağlantılı olan Bektaşî tarikatının tasfiyesi de anlatılmıştır. Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tarikatının tasfiyesinin II. Mahmud ve yönetiminin mutlakiyetçi ve merkeziyetçi bir devlet yapısı oluşturma ideallerinin bir sonucu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Yeniçeriliğin kaldırılmasında, Osmanlı Devleti'nin resmi söylemine de yansıdığı üzere, yeniçerilerin askeri reformlara karşı olmaları ve askeri alandaki yetersizlikleri ve devletin buna karşı Avrupa standartlarında düzenli bir ordu kurmak isteğinin etkili olduğu vurgulanmıştır. Ancak bir yandan da yeniçerilerin askeri alandaki yetersizliklerinin yeni bir durum olmadığı ifade edilerek

601 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 1:116.

602 <https://www.kadiscilleri.org/ist154.pdf>, 195 [68 b-1] (27 Cemaziyelahir 1244/4 Ocak 1829), 373-374.

resmi söylem ve resmi söylemi yansıtan Osmanlı kroniklerinde vurgulanan bu etkenlerin aslında aynı zamanda ocağın kaldırılışını meşrulaştırmak için kullanılan araçlar olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeniçeriliğin devlet ve toplum nezdinde tamamen bir suç ve tehdit unsuru olarak görüldüğü ve yeniçerilerin bir “iç düşman” gibi algılandığı vurgulanmıştır. Bu minvalde Osmanlı belgelerindeki “yeniçeri gayretkeşliği” kelimesinin yeniçeriliği canlandırmaya yönelik sözlü ve fiili eylemleri tanımlamak için kullanılan bir ifade olduğu ve söz konusu gayretkeşliğin sürgün, hapis ve idam gibi tazir cezaları kapsamına giren bir suç olarak tanımlandığı açıklanmıştır. “Yeniçeri gayretkeşliği” gibi “zamane bekaşılığı” ve birçok ifadenin şeriatı aykırı, din ve topluma karşı zarar verici eylemlere işaret eden ve cezalandırma gerektiren suçları tanımlayıcı ifadeler oldukları ortaya konmuştur.

Yeniçeri Ocağı'nın yerine modern ve düzenli bir ordu olarak kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun din ve devletine bağlı, şeri hükümlere riayet eden Müslüman neferlerden oluşması gerekliliği Osmanlı Devleti tarafından ordunun kuruluş nizamnamesinde belirtilmiştir. Modern talim ve teknikleri içeren askeri eğitimle beraber dini içerikli bir eğitim uygulanmasının istenmesi bu amaca hizmet etmek içindir. Bu kapsamda özetle Osmanlı Devleti'nin modern teknik ve talimlerle donatılmış ve mutlakiyetçi ve merkezi bir devlet yapısına uygun bir ordu inşa etmek için Yeniçeri Ocağı'nı tasfiye ettiği ve yeni kurulan ordunun ortak değerler etrafında birleşen ve bu yolla merkezi devlete uyumlu, savaşıma istekli ve itaatkâr bireylerden oluşturulmasının amaçlandığı belirtilebilir. Bunun için güçlü ve merkezi bir devletle uyumlu olduğu düşünülen İslami değer ve inanç esaslarının öğretilmesi yoluyla din kurumuna ordu ve toplumu birleştirici bir rol verilmiştir. Yeniçerilik ve Bektaşiliğin geçmiş zamanlardaki “bozulmamış” ve “kadim” hallerine atfedilen önem ve Bektaşî tekkelerinin kapatılma kararında “kadim” ve “hadis” tekkeler ayrımına başvurulması Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tarikatının kaldırılmasını meşrulaştırmak için kadim olanın güzelleştirildiğini göstermektedir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı: İstanbul'un Güvenliği ve Savaş Seferberliği

Osmanlı Devleti, yeniçerilerin tasfiyesinin hemen akabinde 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi ile yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun yeni kurulduğu bir zamanda ortaya çıkan Osmanlı-Rus Savaşı, hem toplumun bir kesiminin seferber edilerek cepheye asker temini hem de güvenlik açısından Osmanlı Devleti için yeni bir buhrana sebep olmuştur. Bu bölümün temel konusu Osmanlı Rus Savaşı'nda İstanbul'un güvenliği meselesi ve savaş seferberliği uygulamaları olacaktır. Güvenlik meselesi Vaka-i Hayriyye sonrası asayiş ve güvenlik uygulamalarının devamı niteliğinde ele alınmıştır.

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı: Yeni Bir Siyasi Kriz

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ortaya çıkmasında, Rusya'nın Balkanlar, Akdeniz ve Kafkasya'daki daimî emelleri etkili olmuştur. 1828 Osmanlı-Rus Savaşı, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ve Rusya arasında aralıklı olarak ortaya çıkan savaşların bir devamı niteliğinde değerlendirilebilir.

Sultan III. Selim'in katli, Alemdar Vakası, yeniçeri ayaklanmaları, ayanlarla mücadele, Osmanlı-Rus savaşları, Balkanlardaki Sırp ayaklanmaları ve Rum meselesi gibi on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan bir dizi siyasi, askeri ve toplumsal gelişme, Osmanlı Devleti için kırılğan bir zemin oluşturmuştur. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yeni bir askeri düzenin kurulmasıyla Sultan II. Mahmud ve yönetimi nezdinde devletin daha güçlü ve merkezi bir yapıya kavuşturulabileceği düşünülmüştür. Sultan II. Mahmud bu dönemde yeniçerilerden kurtulmuş olmanın sevinci

ve yeni kurulan Asâkir-i Mansûre ordusuna asker alımının heyecanı ve meşguliyetindedir. Bu aşamada 1827 yılında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Rum meselesini yeniden gündeme getirmesi ve Rusya'nın daha ileri giderek Osmanlı topraklarına saldırması Osmanlı Devleti'ni askeri ve mali açıdan zor koşullar içinde olduğu bir zamanda Rusya ile savaşa girmek zorunda bırakmıştır.

Osmanlı Devleti nezdinde savaşın ilân edilmesini sağlayan en önemli etken Navarin Faciası olmuştur. İngiliz, Fransız ve Rus gemilerinin 20 Ekim 1827'de Mora Yarımadası'nın Navarin Körfezi'nde Osmanlı donanmasını altı-sekiz bin kişilik mürettebatıyla batırması olarak tarihe geçen Navarin Faciası'nın akabinde Sultan II. Mahmud Akkerman Antlaşması'nı⁶⁰³ tanımadığını beyan ederek Çanakkale Boğazı'nı yabancı gemilere kapatmış ve 20 Aralık 1827 yılında tüm Müslümanları Rusya'ya karşı savaşa davet etmiştir.⁶⁰⁴

II. Mahmud'un savaş ilânının arkasında 1821 Yunan İsyanı'yla başlayan Rum meselesinin devam etmesi ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Rumların bağımsızlığını desteklemeleri etkili olmuştur. Rusya, İngiltere ve Fransa Rum meselesinde 1825 yılına kadar tarafsız bir politika yürütmüş olmakla birlikte daha sonra Rumların Eflak ve Boğdan gibi iç işlerinde bağımsız olacakları bir devlet kurmaları fikrini önermişlerdir. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Kafkaslar ve Karadeniz'deki emperyal amaçları karşısında duydukları endişe ve Rum korsanların ticarete zarar verdikleri gibi gerekçelerle Rum meselesine müdahale etmeye karar vermiştir.⁶⁰⁵ 1827 yılının Ağustos ayında İstanbul'daki Fransa, İngiltere ve Rusya elçileri Osmanlı Devleti makamına yazmış oldukları resmi yazıda Osmanlı Devleti ve Rumlar arasındaki çatışmanın hem gayr-i insani olarak yaratmış olduğu şiddet boyutuna değinmiş hem de devletlerinin ticaretinin zarar gördüğü vurgusuyla çatışmanın sona ermesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Bunun için Rum meselesi konusunda devletlerinin “dostane” bir şekilde vermiş oldukları tavsiyeleri Osmanlı yönetiminin hiçbir şekilde kabul etmediğini iddia etmiş ve Osmanlı Devleti'ne

603 Rusya ile imzalanan Akkerman Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Eflak Boğdan Prensliklerinden Osmanlı askerlerinin çekilmesi çağrısında bulunulması ve Sırlara verilecek imtiyazlar meselesi gibi Bükreş Antlaşması'ndan kalan çözülmemiş ihtilafları geçici olarak çözdüğünü beyan etmişti. Rusya'nın baskısıyla antlaşmayı imzalamak durumunda kalan Osmanlı yönetiminin Rusya'nın saldırıları sonucunda antlaşmayı tanımadığını beyan etmesi Rusya için Osmanlı topraklarına saldırmanın bir bahanesi olmuştu. Bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, 1:214; Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 283, 297.

604 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5:280-281; Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 299, 343.

605 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 297-298; İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile birleşerek Rumları tahrik ederek Eflak-Boğdan benzeri bağımsızlıklarını desteklemeleri ve Osmanlı Devleti'nin buna karşı olduğunu etraflıca anlatan belge için bk. BOA, HAT 1318/51356 A (tarihsiz).

Rum meselesinin sona ermesi ve karşılıklı barış yapılması hususunda aracılık yapabilecekleri önerisinde bulunmuş ve meselenin çözüme kavuşması için Osmanlı Devleti'nin Rumlara karşı "düşmanca" tutumunu terk etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Osmanlı yönetiminin tekliflerini kabul etmemesi halinde asayişleri ve ticaretlerinin güvenli bir şekilde devamı için müdahale edeceklerini de ayrıca beyan etmişlerdir.⁶⁰⁶ Sonuç olarak Rusya, İngiltere ve Fransa'nın müttefik olarak Rumları desteklemesi 1827 yılında Yunan İsyanı'nı alevlendirmiş ve bu durum karşısında Sultan II. Mahmud yayımladığı bir fermanla Rum meselesinin kendi içişleri ve güvenlik meselesi olduğunu vurgulayarak uluslararası güçlerin müdahalesi ve arabuluculuğunu reddettiğini beyan etmiştir.⁶⁰⁷

Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Mısır'dan gelen malzeme ve askerlerin Mora'ya ulaşmasını engellemek için Osmanlı Devleti'ne karşı Doğu Akdeniz'de müttefik bir deniz ablukası uygulamış ve 20 Ekim 1827 yılında Navarin'deki Osmanlı-Mısır filosunu batırmıştır. Böylece 1826 yılında yeniçeriliğin kaldırılması ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kurulmasının ardından 1827 yılında Rum meselesinin yeniden alevlenmesiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu tekrar Rusya ile savaşa girmek zorunda kalmıştır. Bu savaş aynı zamanda yeni kurulan düzenli ordunun ilk defa cephede yer alacağı bir savaş olmuştur.

Osmanlı Devleti Vaka-i Hayriyye sonrası yeni bir siyasi ve askeri düzen kurma çabası içine girmiştir. Bununla beraber 1827 yılı ve akabinde Osmanlı Devleti askeri ve mali açılarından zor koşullar altında kalmıştır. Rusya Osmanlı Devleti'nin içinden geçmiş olduğu bu hassas dönemi, Osmanlı Devleti'ne dair planlarını gerçekleştirmek noktasında bir fırsat olarak görmüştür.⁶⁰⁸ Bunun için Osmanlı Devleti ile arasındaki mevcut sorunları öne sürerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni imtiyazlar elde etmeyi planlamıştır. Sultan II. Mahmud ve yönetimi, Rusya'nın bu planlarının farkında olarak Rusya'nın taleplerini kabul etmemiştir.⁶⁰⁹

Navarin Faciası'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş ilânı, Rusların Osmanlı topraklarına ilerlemesi ve Rus ordusunun Tuna'yı geçmesiyle 1828 yılının ortalarından itibaren karşılık bulmuştur.⁶¹⁰ Bu

606 BOA, HAT 891/39346 A (tarihsiz).

607 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 298; BOA, HAT 1318/51356 A (tarihsiz).

608 Mehmet Mert Sunar, "Chasing Janissary Ghosts: Sultan Mahmud II's Paranoia about a Janissary Uprising after the Abolition of the Janissary Corps", *Cibannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* S. VIII/1(2022), 161.

609 Sunar, "Chasing Janissary Ghosts," 161-162.

610 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 346.

gelişmeler üzerine 20 Mayıs 1828'de Şeyhülislam Konağı'nda meşveret meclisi toplanmış; toplantıya sadrazam, şeyhülislam, İstanbul kadısı, eski şeyhülislamlar, sadrazamlar, ulema ve devlet adamlarından birçok kişi katılmış ve Rusya ile savaşa girme meselesi tartışılmıştır.⁶¹¹ Sonuç olarak Rusya'nın Osmanlı topraklarına ilerleyerek savaşı başlatma girişiminde bulunduğu kanaat getirilerek devlet ve millet olarak savaşa hazırlanılması ve karşılık verilmesinin "şer'an lazım geldiği" kararına varılmıştır.⁶¹²

Bu karar sonucunda Osmanlı Devleti 20 Mayıs 1828 tarihinde Rusya'ya karşı resmen savaş ilân etmiş ve Rusya'ya karşı asker sevki için birtakım hazırlık ve atamalar gerçekleştirmiştir.⁶¹³ Boğaz Muhafızı Hüseyin Paşa ordu seraskeri olarak atanarak başkentteki süvarileriyle beraber Davudpaşa sahrasına çadırlar kurarak yerleşmelerine ve daha sonra Şumnu tarafına doğru hareket etmelerine karar verilmiştir. Rumeli taraflarındaki mevcut asker taburları da Hüseyin Paşa'nın maiyetine gönderilmiştir.⁶¹⁴

Arşivdeki bir belgede Rusya'nın Balkanlarda Pazarcık, Varna, Hezargrad şehirlerine saldırmış olduğu haberlerinin Rusya'nın Osmanlı ecdadının fethetmiş olduğu bu beldeleri ele geçirmek ve buradan Müslüman nüfusu kaldırmak niyetinde olduğunu açık bir şekilde gösterdiği Sultan II. Mahmud tarafından ifade edilmiştir. II. Mahmud, Ruslara karşı Müslümanların birlik içinde gaza ve cihat ederek düşmanın ilerleyişini önleyebileceği ve Osmanlı ordusunun düşmana karşılık verecek bir güce sahip olduğunu ifade ederek halkı ve askeri cepheye seferber etmeye çalışmıştır. Aynı belgede düşmanın Balkanlardaki ilerleyişine karşı alınacak önlemlerin görüşülmesi için ulema ve devlet ricalinin Fatih Camii'nde toplanmaya çağrıldığı anlaşılmaktadır.⁶¹⁵

Bu bağlamda Osmanlı yönetimi devletin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen Rusya'nın isteklerini kabul etmektense savaşa girmeyi tercih etmiştir. Savaş yanlısı Osmanlı yönetici eliti Rusya ile yapılacak savaşı Osmanlı Devleti ve ehl-i İslam'ın beka mücadelesi olarak görmüştür. Bu minvalde şartlar ne olursa olsun düşmana karşı mücadelenin her Müslüman'a farz olan bir gaza ve cihat görevi olduğu vurgulanmış, Müslümanların birlik olarak Allah'a güven ve teslimiyet halinde din ve devletleri uğrunda savaşmaları gerektiği hatırlatılmıştır.⁶¹⁶

611 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 1:214-215; BOA HAT 1071/43833 (tarihsiz).

612 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 1: 214.

613 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 1: 214-216.

614 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 1:215.

615 BOA, HAT 1575/21 (tarihsiz).

616 "akd-i müsâlaha olunmak sûreti şer'-i şerîfe mugâyir olduğuna ve emr-i cihâd ferdin ve ferdin cümlemize farz olarak cihâd ile me'mûr olduklarımıza mebnî düvelin bu tekliflerinin kabulü

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlaması ve Rumeli'de Asker Toplama Çabaları

Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki 1828-29 Harbi Balkanlar ve Kafkas cephesinde gerçekleşmiştir. Rus ordusunun Tuna Nehri'ni geçerek Balkanlarda ilerlemesi başkent İstanbul'a yönelik de bir tehdit içerdiği için ayrıca önemli görülmüştür. Bir buçuk yıla yakın bir süre devam eden savaşın ilk yılında Rusya'nın Tuna Nehri'ni geçip Boğdan'a girmiş olduğu haberinin başkente ulaşmasıyla Meclis toplanmış ve Rusya'ya karşı sefere çıkılması kararı alınmıştır. Akabinde Balkanların düşman ordusuna karşı tahkimi için bölgeye asker gönderilmesine yönelik hazırlıklara başlanmıştır. Bunun için hem Balkanlar hem de başka yerlerden seraskerler, maiyetlerindeki askerler ve cepheye yakın bölgelerden askerleri maiyetlerine alarak Tuna tarafına gitmek için görevlendirilmiştir.⁶¹⁷

Osmanlı Devleti, bu savaşla Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun güç ve kapasitesini ilk defa düşman karşısında denemiş olacaktır. Bu savaşın aynı zamanda Asâkir-i Mansûre ordusuna yeni askeri birlikler toplamak ve asker sayısını artırmak için bir fırsat olabileceği düşünülmüş olabilir. Yeni askeri birlikler toplama hedeflerine başlangıçta bir miktar ulaşılmış olmakla birlikte reformları gerçekleştirmek için artırılan vergiler ve otorite ve toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gibi planlar orduya katılımı daha sonra yavaşlatmıştır.⁶¹⁸

Osmanlı yönetimi bu savaşta özellikle Rumeli cephesinde asker toplamakta zorlanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına en çok direniş gösteren ve devletin isyanları bastırmakta en çok zorlandığı Bosna'da yerel halk yeni orduya katılmamıştır.⁶¹⁹ Arnavutlar da savaşmak konusunda isteksizlik göstermiştir. Yunan İsyanı'nda daha önce Osmanlı Devleti'ne

şer'an câiz değildir....düvelin tekâlif-i ma'lûmelerine sûret-i muvâfakat e'azanallahu te'âlâ kitâb-ı cihâdî ortadan kaldırmak demek olarak bu bâbda cümlemiz kalben ve kâliben müttehid ve müttefik olup ve dîn ü devletimizin uğrunda her bir şeyi gözüümüze alıp mütevekkilen alallâhî'l-müste'ân millet-i İslâmiye dahi elimizden geldiği kadar muhârebe ve mukâbele eylemekliğimiz icâb eder ve düvelin tekliflerine muvâfakata mesâğ-i şer'î yoktur.” BOA, HAT 1071/43833 (tarihsiz); benzer ifadeler için ayrıca bk. BOA, HAT 1318/51356 (tarihsiz).

617 İlgili belgede, Kocaeli ve Bursa mutasarrıfı Serasker Hüseyin Paşa'nın maiyetindeki askerlerle Tuna tarafına gönderilmesi ve Yunanistan sınırlarındaki Demirhisar kazasından yüz askerin de Menteşe ve Karahisar sancakları mutasarrıfı Yusuf Paşa'nın emri altında cepheye gönderilmelerinin beyan edildiği yazılmıştır. Bk. BOA, C. HR 108/5383 (Evail-i Zilkade 1243/15-24 Mayıs 1828). Balkanlarda diğer birçok kaza ve sancaklardan da askerlerin cepheye gönderilmesine dair ilgili emirler için bk. BOA, C. AS 52/2411 (Evail-i Cemaziyelahir 1244/9-18Aralık 1828).

618 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 344.

619 Bosna'yı yeniçeriliğin kaldırılmasına karşı isyanlar ve modernleşme üzerinden ele alan çalışma için bk. Sel Turhan, *The Ottoman Empire and*.

askerleriyle destek olan Mehmet Ali Paşa da bu sefer birliklerini göndermeyi reddetmiştir.⁶²⁰

Balkanlar, İstanbul ve Boğazlardaki Osmanlı askeri gücü Asâkir-i Mansûre taburları kadar düzensiz birliklerden de oluşmuştur.⁶²¹ Bunun sebebinin Asâkir-i Mansûre ordusunun özellikle taşrada istenilen sayı ve seviyelere ulaşamaması olduğu belirtilmelidir. Özellikle savaşın gidişatı sırasında Rus ordusunun Balkanları aşarak, sahil şeritlerine kadar gelmek niyetinde olduğu resmi yazışmalara önemli bir kaygı unsuru olarak yansımıştır.⁶²² Bu durum düşmanın Balkanlardan İstanbul önlerine kadar ilerleyebileceği olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle düşmanın Balkanlarda ilerleyişini engellemek için bölgeye Asâkir-i Mansûre taburları gönderilmekle beraber mevcut düzenli asker sayısının yeterli olmadığı belirtilerek yerel askeri güçlere de başvurulmuş ve aynı zamanda ahali gönüllü olarak seferber edilmeye çalışılmıştır.⁶²³

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı başladığında, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu kurulmuş olmakla birlikte ordu tam teşekkül etmemiş ve savaşmak için gerekli talimleri tamamlamamıştır. Bu nedenle Osmanlı yönetimi Asâkir-i Mansûre ordusunun yeni kurulduğu bu savaş koşullarında savaşacak yeterli sayıda insan kaynağını seferber etmek için farklı yollara başvurmuştur. Öncelikle Asâkir-i Mansûre ordusu için yeni birlikler toplanılmasına çalışılırken bir yandan da bu birlikleri tamamlayacak eski düzende savaşmış ve bağlılıklarıyla bilinen sipahi ve süvarilerden oluşan askeri güçlerden destek alınmıştır.⁶²⁴ Bunların yanı sıra askeri birlikleri

620 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 345; Ferik Ahmed Muhtar Paşa da 1828 Osmanlı Rus Savaşına dair Rus ve diğer yabancı ve Türk kaynakları beraber kullanarak yazdığı eserinde Asâkir-i Mansûre askerlerinin sayıca ve nitelikçe henüz yeterli olmadığı için savaş sırasında düzensiz askeri güçlere de başvurulduğunu ve bu birliklerin daha ziyade Anadolu'dan toplanabildiğini vurgulamıştır. Bk. Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim ve Meşhur Esfûrından Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muâbedesi*, "Vakitsiz Seferin İbret ve İntibâh Dersleri," haz. Ahmet Çaparlar, Eda Çaparlar ve Yahya Avcı (İstanbul: Kitabevi, 2019), 1:35-36.

621 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 345.

622 BOA, BEO AYN.d 614 (9 Muharrem 1245/11 Temmuz 1829), 1-3.

623 Balkanlar tarafına Balkanlar Seraskeri Abdürrahim Paşa'nın maiyetindeki Asâkir-i Mansûre ordusundan altı tabur gönderilmesi buyrulmuş fakat bu sayının yeterli olmayacağı vurgulanarak bölgedeki yerel halktan iki bin beş yüz Kırcalı asker takımının da gönderilmesi hususunda Çirmen Kaymakamı Vecihi Paşa'ya yazılmıştı. Ayrıca nefir-i amm askerinin de seferber edilmesi belirtilmekle beraber bunun da yetersiz kalabileceği ifade edilmişti. Sadrazama yazılan belge için bk. BOA, BEO AYN.d 614 (9 Muharrem 1245/11 Temmuz 1829), 1-3; Çirmen, İğneada çevresinden gönderilen Asâkir-i Mansûre askerleri için bk. BOA, BEO AYN.d 614 (26 Muharrem 1245/28 Temmuz 1829), 27-29.

624 BOA, HAT 1021/42632 (tarihsiz); Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 1:33.

takviye edebilmek için nefir-i âmm ve ücretli askerlik uygulamalarına başvurulmuştur.⁶²⁵

Nefir-i âmm terimi İslam fıkında cihat bağlamında kullanılmış; bazı Hanefi alimlerce savunma amacıyla yapılan cihat için seferber olmak olarak açıklanmıştır. Nefir-i âmm, İslam topraklarına kafirler tarafından saldırı olursa, eli silah tutabilecek yaşta olan bütün Müslüman erkeklerin savaşa katılmak zorunda olması olarak tanımlanabilir. Bu durumda normalde farz-ı kifaye olan savaşa katılım Müslümanlar için bireysel yükümlülük anlamında farz-ı ayn haline gelmiş sayılmaktadır.⁶²⁶

Nefir-i âmm Osmanlı klasik dönemindeki savaşlarda da başvuru bir uygulamadır.⁶²⁷ Ancak on sekizinci yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin modern ordular kurmuş devletlerle girmiş olduğu savaşlarda artan asker ihtiyacını karşılamak için nefir-i âmm uygulamasına daha fazla başvurduğu söylenebilir.⁶²⁸ 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi de bu anlamda nefir-i âmm uygulamasına bir örnek teşkil eder. 1806-1812 Savaşı sırasında askeri durumun kötüleşmesi ve Rusların Rumeli'nin içlerine doğru ilerlemeye başlamasıyla eli silah tutan bütün Müslüman erkeklere savaşa katılma çağrısı yapılmıştır.⁶²⁹ 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi'nde de Rusların Balkan ve Kafkas cephelerinde ilerleyerek Edirne'ye kadar gelmeleriyle başkent İstanbul'un işgal edileceği korkusu ortaya çıkmış ve mevcut askeri birlikleri yeterli olmayan Osmanlı Devleti nefir-i âmm uygulamasına başvurmuştur.

1828-29 Osmanlı-Rus savaşında Müslüman ahaliye yönelik yapılan nefir-i âmm çağrısında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesinin önceki savaşlardan farklı olarak salt topraklarını genişletmenin ötesinde İslam düşmanlığıyla Müslümanları ortadan kaldırmak amacı içerdiği belirtilmiş ve bu nedenle İslam dinini ve topraklarını korumak için cihat ve gazanın “farz-ı

625 BOA, HAT 1021/42632 (tarihsiz); Niyazi Kayahan Boyacı, “1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı Doğu Cephesi'nde İnsan Kaynakları Seferberliği” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 40-41; Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 200, 212, 219-220.

626 Abdurrahman Muhammed Hacıismailoğlu, “Osmanlı Devleti'nde Savaş (Cihad) Fetvaları (1768-1914)” (Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi, 2022), 13-17; Tobias Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına, Osmanlı İmparatorluğunda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 28.

627 Murat Tuğluca, “Osmanlı'da Nefir-i âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması,” *Belleten*, s.289 (2016), LXXX: 775; Murat Tuğluca, Kutsal İttifaka Karşı Kutsal Çağrı: Osmanlı'da Cihat ve Nefir-i âmm İlanı (1686), *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1.(2016):299-318, Aktaran Boyacı, “1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı,” 7; Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına*, 29.

628 Boyacı, “1828-1829 Osmanlı Rus,” 7.

629 Mehmet Mert Sunar, “1806-1812 Osmanlı Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması,” *History Studies, International Journal of History*, S.3 (2018), 10:250.

ayn” olarak yetişkin her bir Müslüman’a farz olduğu vurgulanmıştır.⁶³⁰ Bu anlamda nefir-i âmm, yerel yöneticiler, ayanlar ve diğer mahalli nüfuz sahibi kişiler aracılığıyla Müslüman ahaliye sefere katılım için bir “zorunlu gönüllülük”⁶³¹ çağrısı işlevi üstlenmiştir. Diğer bir ifadeyle nefir-i âmm, bir cihat çağrısı olarak yetişkin bütün Müslümanlara savaşa gitmeyi zorunlu kılma aracı olmuştur. Bu yolla 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı’nda mevcut askeri birlikler nefir-i âmm ile takviye edilmeye çalışılarak düşmana karşı mümkün olabilecek çok sayıda insanın savaşta yer alması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda 1828-29 Savaşı’nda cepheye Asâkir-i Mansûre ve düzensiz, başıbozuk⁶³² askerler gönderilmekle beraber nefir-i âmm kapsamında savaş cephelerine yakın kazaların ayan ve nâiblerine ahalileri arasından asker toplamaları ve cepheye göndermelerine dair yazı gönderilmiştir.⁶³³ İlgili yazılarda mevcut askerlerin düşmana karşı savaşmak için yeterli olmadığı ifade edilerek yetkililere Müslüman ahali arasından bilhassa savaşmaya kâdir, eli silah tutan güçlü ve cesur kişilerin seçilerek savaş meydanına gönderilmesine dikkat edilmesi vurgulanmış,⁶³⁴ zengin, fakir, ulema sınıfı fark etmeksizin

630 “...bu sefer mukaddemki seferler gibi yalnız devletçe mülk ü hudud kavgası olmayıp balada beyan olunduğu vechle gavurların meram ve maksudları Hüda saklaya millet-i İslamiyye’yi yer yüzünden kaldırmak ve ümmet-i Muhammed’i ayaklar altına almak daiye-i batılasından ibaret olmaktan naşi bu muharebe mücerred din ü millet kavgası olarak bay ü geda ve küçük ve büyük kaffe-i müminin ve muvahhidinin ferden ferda üzerlerimize gaza ve cihad farz-ı ayn olmuş olduğunu bilip...” BOA, HAT 1318/51356 (tarihsiz); benzer ifadeler için ayrıca bk. BOA, HAT 1069/43767 (Evahir-i Receb 1243/7-16 Şubat 1828); BOA, C. HR 108/5383 (Evail-i Zilkade 1243/15-24 Mayıs 1828).

631 Bu ifadenin kullanımı için bk. Yıldız, *Neferin Adı Yok*, 219.

632 Başbozuk tabiri düzenli ordunun dışında kalan yerel güçler, aşiretler ve kabilelerden toplanan ücretli askerleri ifade etmektedir.

633 BOA, C. HR 108/5383 (Evail-i Zilkade 1243/15-24 Mayıs 1828); BOA, AE. SMHDII 17/1044 (Evasıt-ı Zilkade 1243/25 Mayıs-3 Haziran 1828); BOA, C. AS 52/2411 (Evail-i Cemaziyelahir 1244/9-18Aralık 1828); BOA, C. HR 88/4378 (Evasıt-ı Muharrem 1245/13-22 Temmuz 1829); BOA, HAT 1023/42713 A (20 Muharrem 1245/22 Temmuz 1829).

634 “Savaş meydanına daha önce derme-çatma, çiftçi, çoban misali silah kullanmayı bilmeyen zayıf kişilerin asker olarak gönderildiği ve cepheden çok fazla firarların olduğu haberlerinin alındığı bildirilerek ve düşmanın gücüne dikkat çekilerek asker seçiminde daha dikkatli olunmasına dair ifadeler için bkz. “bu defa müretteb olan asker sene-i sâbika askeri misillü çiftçi ve çoban ve silahsız ve pîr ve nâ-tuvân makûlesinden olmayup ceng ü harbde bulunmuş ve silah kullanmaya alışmış güzîde ve tuvânâ ve tammû’s-silah ve mu’tenâ olmak şartıyla sâir mahallere kıyâsen tertib-i sâbıkın üzerine bir üç yüz nefer dahi zamm ile kazâ-i mezbûrdan müceddeden bin nefer asker tertibi husûsuna irâde-i aliyem ta’alluk etmiş olmağla siz ki nâib ve â’yan vesâir mûmâ ileyhimsiz vüsûl-i emr-i şerîfimde asâkir-i mezkûreyi evsâf-ı mezkûre ile mevsûf genç ve bahâdîr yiğitlerden olmak üzere derhal tertib ve cümlesi sayfen ve şitâen me’mûr oldukları mahalde sebât ve metânîet idüp bir neferi münfekk olmamak üzere taht-ı zâbitaya tevsik ve yanlarına yüzbaşı ve onbaşı makâmında içlerinden zâbitler terfîk ile cümlesinin üzerlerine vücûhdan mer’iyyü’l-hâtır ve i’âl ve idâre-i asâkire kâdir birini başbuğ nasb ve ta’yîn ederek icâleten ve müsâra’aten müşârun ileyh ma’iyyetine sevk ve irsâle bi’l-ittifâk mezîd-i ikdâm ve gayret...” BOA, C. AS 52/2411 (Evail-i Cemaziyelahir 1244/9-18Aralık 1828); diğer belgeler: BOA, C. HR 108/5383 (Evail-i Zilkade 1243/15-24 Mayıs 1828); BOA, AE.

hiçbir ayırım gözetilmeden “harb u darba kâdir olan ve eli silah tutan bi’l-cümle ehl-i îmânın” Balkan cephesine düşmana karşı savaşmak için acilen gönderilmesi belirtilmiştir.⁶³⁵

Bu resmi taleplere rağmen istenilen sayıda kişinin cepheye savaşmak için henüz gitmediği haberlerinin ulaşmasıyla kazalardaki yetkili vezir, ayan ve naîblere istenilen askerlerin vakit kaybetmeksizin gönderilmesi için tekrar uyarıda bulunulmuş; bu savaşın Müslümanlar için gaza ve cihat emri olduğu hatırlatılarak sefere gitmekten kaçınanlar olursa bu dünyada padişahın azabından kurtulamayacakları gibi hesap gününde de elim bir azaba mazhar olacaklarının Müslüman ahaliye tekrar bildirilmesi beyan edilmiştir.⁶³⁶

Rumeli cephelerine asker gönderilmesi için taşra şehir ve kazalarının yanında İstanbul ahalisine de çağrıda bulunulmuştur. Bilhassa Edirne ve çevresindeki asker sayısının az olması ve Rumeli’deki askeri birliklerin bir kısmının da Balkanlar tarafına gönderilmiş olmaları gibi nedenlerle⁶³⁷ İstanbul ahalisinden Edirne, Kırklareli (Kırkkilise) ve Karaburun taraflarına asker gönderilmesi emredilmiştir.⁶³⁸

Lütfi Efendi Tarihi’nde Osmanlı Devleti’nin diğer beldelerindeki ahalinin az çok askerlik hizmetinde bulunduğu gibi Müslüman İstanbul halkının da bu hizmetten istisna tutulmasının uygun olmayacağı gerekçesiyle sur içi (İstanbul), Üsküdar, Eyüp ve Galata bölgelerindeki Müslüman nüfusun on iki yaştan kırka kadar olanlarının memurlar tarafından sayıldığı ve içlerinden işe yarayacaklarının Bâb-ı Seraskeri’ye askerlik için bildirildiği belirtilmektedir. Lütfi Efendi’nin verdiği sayılara göre savaşabilecek güçte, eli ayağı tutan kırk bin civarında kişi Boğaz’ın girişindeki Karaburun tarafına gönderilmiş; dört-beş bin civarında kişinin ise İstanbul ve çevresinin korunmasında nöbetleşe yer almaları buyrulmuştur.⁶³⁹

Bununla alakalı ayniyat defterlerinde ise İstanbul ahalisinden aralarında medrese talebeleri, ulema, devlet ricali, Asâkir-i Mansûre ve Asâkir-i Hassa neferleri, topçu, lağımçı ve humbaracı ocaklarından neferlerin olduğu farklı

SMHD II 17/1044 (Evasıt-ı Zilkade 1243/25 Mayıs-3 Haziran 1828); BOA, C. HR 88/4378 (Evasıt-ı Muharrem 1245/13-22 Temmuz 1829).

635 BOA, C. HR 88/4378 (Evasıt-ı Muharrem 1245/13-22 Temmuz 1829).

636 BOA, C. HR 108/5383 (Evasıt-ı Zilkade 1243/15-24 Mayıs 1828); BOA, C. HR 88/4378 (Evasıt-ı Muharrem 1245/13-22 Temmuz 1829).

637 BOA, BEO AYN.d 614 (29 Muharrem 1245/31 Temmuz 1829), 35-37; Ahmed Lûtfi Efendi, *Lûtfi Efendi Tarihi*, 2:382.

638 Ahmed Lûtfi Efendi, *Lûtfi Efendi Tarihi*, 2:384; BOA, BEO AYN.d 614 (5 Safer 1245/6 Ağustos 1829), 41-42.

639 Ahmed Lûtfi Efendi, *Lûtfi Efendi Tarihi*, 2:384.

sınıflardan kişilerin oluşturduğu bir ordunun Davudpaşa'ya çıkarılıp oradan Edirne ve Kırklareli çevresine gönderildiği aktarılmaktadır.⁶⁴⁰

Yeniçeri Ocağı'nın ilgası ile belli muafiyet ve avantajlarını yitirmiş esnaf kesiminin seferberlik çağrılarına kayıtsız kalması hatta merkezi yönetimin 1826 öncesinden kalma ve yeniçerilik ile bağlantılı eski bir uygulama olan asker esnaf uygulamasını devam ettirip esnaf kesiminin askere yazılmasını talep ederken diğer yandan esnafın vergi muafiyetini kaldırmasını eleştirmesi II. Mahmud rejimini çileden çıkarmıştı. Mac Farlane İstanbul esnafının kendilerini 1828 Savaşı'nda askere yazılmaları için toplayan sadrazama; sefere giderlerse geride kalan ailelerinin geçinemeyeceği, zaten yeni düzende kurulan orduyu finanse etmek için vergi ödedikleri ve dolayısıyla askerlik hizmetinden muaf olmaları gerektiği mealinde cevap verdiklerini belirtmiştir.⁶⁴¹

Ayanların, diğer bölgesel nüfuz sahipleri ve mahalli idarecilerinin askeri güçleri bu savaşta Osmanlı ordularının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bunların yanında, savaşçı kimlikleriyle ön plana çıkan kabile toplulukları da ücretli askerlik yoluyla 1828-29 Savaşı'nda istihdam edilmiştir.⁶⁴² Balkan cephelerinde savaşçılığıyla bilinen Boşnaklar, Arnavutlar ve “asker yatağı” olarak nam salmış Çirmen sancağı, Gümölcine, Dimetoka ve Hasköy kazalarından 1828-29 Rus Harbi için ücretli olarak asker toplanılmaya çalışılmıştır.⁶⁴³ İşkodra Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın da maiyetindeki Arnavut ve Boşnak askerleriyle bu minvalde Edirne ve daha sonra İstanbul tarafına gitmesi merkezi yönetim yetkilileri tarafından talep edilmiştir.⁶⁴⁴

Nefir-i âmm ve ücretli askerlik uygulamalarıyla asker sayısını artırma çabalarına rağmen merkezi idare yeterli sayıda asker toplayamamıştır. Yeterli

640 BOA, BEO AYN.d 614 (5 Safer 1245/6 Ağustos 1829), 41-42.

641 Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, 2:217-218.

642 Savaşçı özellikleriyle ön plana çıkan ve genellikle dağlık bölgelerde kabile ve aşiret halinde yaşayan topluluklar, ayanların, güçlü oldukları on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş zamanlarında devlete karşı kiralayabilecekleri ücretli askerlerini teşkil etmişti. Ayanların, on dokuzuncu yüzyılın başındaki güçlerini kaybetmesiyle de merkezi yönetim özellikle 1828-29 Savaşı ve daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Mısır savaşlarında en güçlü yerel güç odakları olan bu savaşçı kabile ve aşiretlerin savaşçı güçlerinden yararlanmak için düzenli orduya takviye olarak istihdam etmişti. Yıldız, *Nefirin Adı Yok*, 139-148.

643 Balkanlar tarafına Balkanlar Seraskeri Abdürrahim Paşa'nın maiyetindeki Asâkir-i Mansûre ordusundan altı tabur gönderilmesi buyrulmuş fakat bu sayının yeterli olmayacağı vurgulanarak bölgedeki yerel halktan iki bin beş yüz Kırçalı asker takımının da gönderilmesi hususunda Çirmen Kaymakamı Vecihi Paşa'ya yazılmıştı. Ayrıca nefir-i âmm askerinin de seferber edilmesi belirtilmekle beraber bunun da yetersiz kalabileceği ifade edilmişti. Sadrazama yazılan belge için bk. BOA, BEOAYN.d 614 (9 Muharrem 1245/11 Temmuz 1829), 1-3; Yıldız, *Nefirin Adı Yok*, 212, 221-222; Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 2:400.

644 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 2:396-397. 1828-29 Savaşı'nda İşkodralı Mustafa Paşa'nın askerleriyle istihdamı meselesi ileriki sayfalarda ele alınacaktır.

sayıda asker toplanamaması, askere alınanlar arasında çok sayıda firari olması ve bu konulara dair yapılan uyarılar seferberlik çağrılarında halk arasında tam olarak riayet edilmediğini ortaya koymaktadır. Nefir-i âmm kapsamında bireysel bir dini yükümlülükle savaş için seferber edilen Müslüman ahaliye bu çağrıya riayet etmediği zaman bir ceza uygulanıp uygulanmadığı kesin değildir.⁶⁴⁵

Bununla beraber merkezi idare, askerlerin aylıklarının tam ödenememesi ve zahire, mühimmat eksikliği gibi durumlarla karşılaşılmasının askerden firarları artırdığı ve askerlerin savaşmak için şevk ve gayretini azalttığından farkında olarak bu konularda önlemler almaya çalışmıştır.⁶⁴⁶ Ayrıca askerden firar etme mevzuunda kanunen düzenlenmiş birtakım şiddetli cezaların özellikle ücretli askerler ve onlardan sorumlu ayanlar ve zabıtlara uygulandığı görülmektedir.⁶⁴⁷ Firar eden askerlere cezalar uygulanmakla birlikte diğer taraftan Sultan II. Mahmud, bu cezaların askerler arasında nefret ve soğukluk doğuracağına dikkat çekmiş ve yetkili ayan, zabıt ve kaza nâiblerinin gerektiği şekilde cezalandırılması beyanında bulunmuştur.⁶⁴⁸

Tarihçi Lûtfî Efendi de askere alınan kişilerin birçoğunun zorla alınan ve savaş deneyimi olmayan zayıf kişilerden olduğunu ve bu nedenle firar etmelerinin tabii olduğunu ifade ederek asker toplamakla sorumlu kişileri suçlamıştır. Ayrıca bu askerlere verilen harçlıkların yetersiz olduğunu, düzenli askerler kadar aylık almadıklarını belirterek firar nedenlerini açıklamıştır.⁶⁴⁹ Bu nedenlerle yukarıda bahsedildiği üzere askere alımlarda savaşmaya kâdir, eli silah tutan kişilerin tercih edilmesine dair yazıların yetkili vezir ve ayanlara gönderildiği görülmektedir. Aynı zamanda merkezi otorite tarafından, içinde

645 Padişahın azabına maruz kalacakları ifade edilmiş olsa da: “pençe-i gazab-ı pâdişâhânemden tahlîs-i girîbân edemeyecekleri...”, BOA, C. HR 88/4378 (Evasit-ı Muharrem 1245/13-22 Temmuz 1829).

646 “mukaddemâ Anadolu ve Rumili câniblerinden ordu-yı hümayûnuma ve mahall-i sâireye müretteb olan kazâ askerlerinin sebât ve metânet etmeyerek aralık ve fırsat oldukça âr-ı firârı irtikâb eylemelerinin bir sebebi dahi mücerred kendülerine memleketleri tarafından mahsûs olan harçlıkları mâh be mâh verilmeyerek topdan itâ ile ânlar dahi şuraya buraya sarf ederek harçlık husûsunda mübtelâ-yı zarûret olduklarından neş’et etmiş olmağla bu defa tertîb ve ihrâc olunacak asâkire memleket tarafından otuzar gurus mâhiye tahsîs ve memleketden tahsîl ile ikişer aylıkları hîn-i ihrâclarında yedlerine itâ olunup... asâkir-i mezkûrenin ol vechile sebât ve metânetleri esbâbının istihsâline ihtimâm ve dikkat eylemeniz...”, BOA. C. AS 52/2411 (Evail-i Cemaziyelahir 1244/9-18 Aralık 1828); Şumnu cephesinde firar eden askerler için bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:333; Ferîk Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti’nin En Mühim*, 1:139-140.

647 Firar eden askerler idam edildiği gibi, kulak ve burunlarının kesilmesi gibi şiddetli cezalar almışlardır. Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:338; Ferîk Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti’nin En Mühim*, 1:121-122; BOA, HAT 1017/42553 B (27 Safer 1244/8 Eylül 1828).

648 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:333.

649 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:338.

bulunulan savaş koşullarının zorluğunun farkında olunarak, seferberlik çağrısına uymayan halka ve cebren veya gönüllü olarak sefere gidip daha sonra firar edenlere karşı çok büyük yaptırımlar uygulanmadığı sonucuna varılabilir.

İstanbul'a Yönelik Rus İşgali Tehdidi ve İstanbul'un Güvenliği

Rusya Avrupa usulü düzenli ve donanımlı ordusuyla Osmanlı Devleti karşısında askeri üstünlüğe sahip olmasına rağmen savaşın başlangıcında gerçek çatışmaların yaşandığı yerlerde Osmanlı kuvvetleri Rusya ordusu karşısında direnç gösterebilmiştir.⁶⁵⁰ Savaş boyunca veba başta olmak üzere tifüs ve dizanteri gibi hastalıkların yayılması, arazinin zorluğu, hava sıcaklığının artması ve iase sıkıntısı gibi etkenler Rus ordusunu zor duruma sokmuş ve Rus ordusunun çatışmadan daha çok hastalıklara kurban vermesine sebep olmuştur.⁶⁵¹

Rumeli cephesinde 1828 yılının sonundaki çatışmaların çoğu Tuna Nehri ağzında, Varna'da ve Şumnu'da yoğunlaşmıştır.⁶⁵² 1828 kışında duraklayan savaş sırasında II. Mahmud yönetimi savaşın gelecek baharda Osmanlılar lehine gelişeceği inancını korumuş ve bütün gücü ile bahardaki sefer dönemi için hazırlık yapmaya çalışmıştır. Ancak 1829 yılının baharında yeniden hızlanan çarpışmalar sonucunda Osmanlı orduları ardı ardına yenilgiler almış ve Rus ordusu Edirne'ye kadar ulaşmıştır. Balkanlar tarafında Osmanlı askerlerinin firarlarının artması Rus kuvvetlerinin Tuna'yı geçtikten sonra ilerleyişini kolaylaştırmış, zahire ve mühimmatın kalmayıp ve Edirne tarafına gönderilen askeri birliklerin dağınık ve zayıf bir durum sergilemeleri düşman ordusunun 22 Ağustos 1829'da Edirne'yi kuşatmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁵³

Edirne'nin Ruslar tarafından kuşatılacağı ihtimalinin kuvvetlenmesiyle şehre asker takviyesi yapılmış, ayrıca şehir ahalisinin silahlandırılması ve şehrin etrafının istihkâmının sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Serasker kaymakamı Halil Rifat Paşa Şumnu'dan ve İzmir Muhassılı Hasan Paşa İzmir'den Edirne'ye Edirne'nin muhafazası için gönderilmiştir.⁶⁵⁴

650 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 1:31; Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 346.

651 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 346-347, 352; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 1:137.

652 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 347.

653 BOA, HAT 1067/43730 (20 Safer 1245/21 Ağustos 1829); Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, 352-355.

654 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 2:388; BOA, HAT 1067/43730 (20 Safer 1245/21 Ağustos 1829); Rusya'nın Akdeniz'deki gemilerini Boğaza çevirmiş olması haberinin ulaşmasıyla Hasan Paşa daha sonra (Çanakkale) Boğazın korunması için görevlendirilmişti. Bk. BOA, HAT 1066/43720 Â (29 Safer 1245 /30 Ağustos 1829).

Edirne'yi kuşatan Rusya şehirdeki Osmanlı askerlerinin silahlarını bırakarak şehri teslim etmelerini istemiştir. Bunun üzerine Edirne'deki mevcut asker sayısının şehrin savunması için yeterli olmadığına kanaat getiren Halil Paşa, Rusya ile savaş yapılmayacağını Rus kumandanına iletileceğini Bâbîâlî'ye bildirmiştir.⁶⁵⁵ Edirne ahalisinin yaklaşan Rus ordusu karşısındaki telaşı, şehri terk etmeye hazırlanmış olmalarına dair haberler, şehrin istihkâmının sağlanmasında geç kalınması, askerlerin sebat etmeyişi ve aralarında çok sayıda firarların olması şehrin savaşmaksızın teslim edilmesi gibi bir durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁶⁵⁶ Diğer yandan Rusya'nın Edirne'ye ulaşmasıyla Edirne'deki reayanın Ruslara yakınlık göstermek amacıyla Müslümanların evinde Rum cariye ve köleler bulunduğunu, Müslümanların silah sakladıkları söylentileri yayarak Rus askerlere Müslümanların evlerini arattıkları ve ayrıca reayanın silahlandığı ve Müslümanlara saldırıp mallarını yağma ettiğine dair bilgiler arşiv kayıtlarında yer almış; reayanın bu davranışlarına binaen Rus askeri Edirne'yi terk ettikten sonra Müslümanların zarar gördükleri için gayrimüslimlere karşı saldırı hareketlerinde bulunmalarının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı mücadele ettiği bu olağanüstü zamanlarda reayanın incitilmemesi ve devletin karşısına alınmaması konusunda daha bir dikkatli olunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁵⁸

Edirne'deki mevcut askerin düşmana karşılık verecek güce sahip olmadığı düşüncesiyle takviye olarak başka kazalardan nefir-i âmm askeri celb olunmuş; topçu, süvari ve piyade askerleri gönderilmiştir. Ancak, hem nefir-i âmm askerlerinin hem Asâkir-i Mansûre birliklerinin firar etmesinin önü alınamamıştır.⁶⁵⁹ Lütî Efendi askeri firarlar olduğunu ve bilhassa nefir-i âmm askerlerinin dağınık ve perişan bir vaziyette olduklarını, mühimmat ve zahire kalmadığını belirtmiştir. Bu koşullarda Ruslarla mücadele etmenin zor olduğunu ve Rus ordusunun Edirne'ye saldırmasının mümkün olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶⁰ Bu ifadelerle Lütî Efendi, içinde bulundukları koşullar

655 Ahmed Lütî Efendi, *Lütî Efendi Tarihi*, 2:388-389; BOA, HAT 1067/43730 20 Safer 1245/21 Ağustos 1829).

656 Ahmed Lütî Efendi, *Lütî Efendi Tarihi*, 2:387-389; Edirne halkı arasında şehri Rusların istilasına karşı savunmak konusunda gevşeklik görüldüğü ve halkın savaşmayacağını anlaşılmaması neticesinde Gelibolu ayanının dahi ailesini korumak için Gelibolu'dan Çardak tarafına gönderdiği ve bu durumu şehrin savunmasızlığı karşısında hicret etmek olarak açıkladığı belge için bk. BOA, HAT 1066/43720 A (tarihsiz).

657 BOA, HAT 1079/43962 (25 Rebiülevvel 1245/24 Eylül 1829).

658 BOA, HAT 1079/43962 (25 Rebiülevvel 1245/24 Eylül 1829).

659 BOA, HAT 1067/43730 (20 Safer 1245/21 Ağustos 1829).

660 Ahmed Lütî Efendi, *Lütî Efendi Tarihi*, 2:387.

nedeniyle Rusya ile olan savaşın Osmanlı ordusu ve halkı için zorlayıcı olduğunu aktarmaya çalışmıştır.

Edirne'nin coğrafi ve iklim koşulları, erzak sıkıntısı yaşanması gibi nedenler Rus askerlerinin arasında hastalıkların artmasına ve sayılarının azalmasına yol açmıştır.⁶⁶¹ Bu nedenle Edirne'yi kuşatan Rusya, Osmanlı Devleti'yle bir an evvel barış imzalayarak savaşı bitirmek istemiştir. Avrupalı güçler için de bölgenin güvenliği ve ticaretin devamı için savaşın bir an evvel sonlandırılması önemli olmuştur.⁶⁶²

Aslında ne Osmanlı yöneticileri ne Avrupalı güçler Rus Generali Diebitsch kumandası altında Edirne'ye gelen Rus askerlerinin sayısını tam olarak bilmiyorlardı.⁶⁶³ Askeri kuvvetleri dağınık, düzensiz ve sayıca yetersiz olan ve Navarin'de donanması yakılan Osmanlı Devleti, düzenli bir ordu ve güçlü bir donanmaya sahip Rusya'nın başkent İstanbul'a ilerlemesi ve Akdeniz ve Karadeniz'deki üstünlüğüyle Boğazları tehdit eder bir duruma gelmesi karşısında endişeliydi.⁶⁶⁴ Rus kaynaklarına göre Edirne'ye kadar gelen Rus askerlerinin sayısı yirmi bini geçmiyordu. Ancak Türkler ve Avrupalı devletler arasında Edirne'deki Rus askerinin elli-altmış bin civarında olduğu tahmin ediliyordu. Halil Paşa kumandasındaki Türk askeri ve Edirne'deki mevcut asker sayısı toplamı ise yaklaşık otuz bindi.⁶⁶⁵ Osmanlı ricali arasında Edirne'yi kuşatan ve İstanbul'a ilerlemek isteyen Rus kuvvetlerinin sayıca çok olabileceği düşüncesi hakimdi. Bu nedenle farklı yerlerden bölgeye asker gönderilmesine karar verilmişti.⁶⁶⁶

Osmanlı ve Rus yetkililerinin Edirne'de barış görüşmeleri yaptığı sırada, Osmanlı askerinin sayıca çok görünmesi ve Rusya'yı zorlamak amacıyla, Rumeli seraskeri tayin kılınan İşkodralı Mustafa Paşa'nın emrindeki askerlerle Edirne'ye gelmesi buyrulmuştu. Bu durumdan hoşlanmayan Rusya, İşkodralı Mustafa Paşa ve askerlerinin geri çekilmesini, aksi takdirde

661 Helmuth von Moltke, *1828 Seferi: Bulgaristan ve Rumeli'de Ruslar (1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı)*, çev. Amil Dadaloğlu (Ankara: Dorlion Yayınları, 2023), 281; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:45.

662 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2: 46-47.

663 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:47.

664 Rus kaynaklarına göre 1828-29 Savaşında Türk ordusuna karşı tahsis kılınan Rus ordusunun sayısı ve diğer detaylı değerlendirmesi için bk. Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 1:48-64.

665 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:43-44; *Lütfi Efendi Tarihi'nde* de Rusya'nın Edirne üzerine gönderdiği askerin sayısının bir türlü net bilinemediği ve farklı tahminlerin yapıldığı yazılmıştır. Bk. Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:400.

666 Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, 2:400.

barış müzakerelerine son verilip İstanbul üzerine yürüneceğini Osmanlı yetkililerine beyan etmişti.⁶⁶⁷

Lütfi Efendi Tarihi'nde, Rusya'nın İstanbul'a ilerleme ihtimali ve İşkodralının askerleriyle Osmanlı kuvvetlerine destek olmak için Edirne'ye ulaşmasının gecikeceğinin anlaşılmasıyla, Osmanlı yönetiminin Rusya'nın şartlarına teslim olmak zorunda kaldığı anlatılmaktadır.⁶⁶⁸ Moltke de İşkodralı Mustafa Paşa'nın Edirne işgaline karşı savunmada geç kaldığını ifade etmiştir. Moltke'nin ifadelerine göre İstanbul'da Mustafa Paşa hakkında reformlara karşı olduğu ve bazen Sultan II. Mahmud'un emirlerine itaat etmekte isteksizlik gösterdiği yolunda bir görüş hakimdi. Ancak başkent İstanbul'un düşman işgali tehdidine açık hale gelmesiyle ordusuyla beraber hemen İstanbul'u savunmak için hareket etmişti. Moltke bu durumu İşkodralının Osmanlı askeri güçlerini zayıflatmak istemekle beraber Osmanlı Devleti'nin hiçbir zaman tamamen düşmesini istemeyeceği şeklinde açıklamıştır.⁶⁶⁹

Balkan cephesinde Eflak ve Vidin tarafında düşman ordusunun ilerleyişini engellemekle görevlendirilen İşkodra Mutasarrıfı Mustafa Paşa, sadaret makamına yazmış olduğu arizada, Rusların Edirne'yi işgal edip İstanbul üzerine yürümekte oldukları haberini aldığını, maiyetindeki çok sayıda asker ile İstanbul tarafına gideceğini bildirmiştir. Askerlerinin bir kısmını Vidin'de bırakmakla birlikte büyük çoğunluğuyla bir an evvel İstanbul'a hareket edeceklerini vurgulamıştır.⁶⁷⁰ İşkodralı Mustafa Paşa, İstanbul'u savunmak için Arnavut ve Boşnaklardan toplamış olduğu kırk bin civarındaki askeriyle İstanbul'a doğru hareket etmiştir.⁶⁷¹ İşkodralı Mustafa Paşa'nın ordusunun, Edirne'de hastalık ve savaşın yol açtığı zayıatlarla sayısı yaklaşık on bine kadar düşen Rus ordusunun İstanbul'a ilerleyişini engelleyebilecek bir güce sahip olduğu dönemi anlatan kaynaklarda belirtilmiştir.⁶⁷²

Ayrıca, İstanbul'un denizden ve karadan doğal konumu ve şehri düşman akımlarından korumak için yapılmış olan tarihi surlar şehrin kuşatılmasını zorlaştırmaktadır. Şehrin gerçek anlamda kuşatılması hem Avrupa hem

667 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mübim*, 2:48-49; Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:396-397.

668 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:400-401.

669 Moltke, *1828 Seferi*, 282.

670 BOA, HAT 1079/43969 (27 Safer 1245/28 Ağustos 1829); BOA, HAT 1053/43387 (27 Safer 1245/28 Ağustos 1829); BOA, HAT 1068/43753 (29 Safer 1245/30 Ağustos 1829).

671 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:397; BOA, HAT 1053/43387 27 Safer 1245/28 Ağustos 1829).

672 Moltke, *1828 Seferi*, 283; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mübim*, 2:135-136; Slade de bazı Rus subayların Türklerin fazla çaba harcamadan Rus ordusunu yok edebileceklerini ve bu koşullarda İstanbul'a ulaşmalarının zor olduğunu söylediklerini duyduğunu belirtmiştir. Slade, *Records of Travels*, 433.

Anadolu taraflarında çok sayıda askerin ve Marmara Denizi'nde düşman donanmasının hakim olmasıyla mümkündür. Bu minvalde Rus ordusunun, İstanbul önlerine kadar ilerlemekle birlikte İstanbul'u kuşatabilmesi kolay değildir.⁶⁷³ Ancak Rus yetkililer Osmanlı ricali arasında İstanbul'a ulaşacak Rus asker sayısının yüksek olduğu şeklinde bir algı oluşturarak, Osmanlı yönetimini Rusların başkente ulaşması ihtimali karşısında bir telaş içine sokmuştur.⁶⁷⁴ Her ne kadar Osmanlı yetkilileri Edirne'deki barış görüşmeleri sırasında Rus askerin sayısının göstermeye çalıştıklarının çok altında olduğunu anlamış olsalar da Rusların İstanbul'a ilerleme tehdidi karşısında barış imzalamanın daha doğru olacağına hükmetmişlerdir.⁶⁷⁵

Adolphus Slade, Rus ordusunun gerçek durumunun İstanbul'da bilinmediği ve Sultan II. Mahmud'un bu şartlar altında Rusların sunduğu barışa razı olmak zorunda kaldığını öne sürmüştür. Rus ordusunun durumu hakkında sultan ve Rus çarı arasında arabuluculuk yapan Avrupalı müttefiklerden sadece Prusyalı elçinin bilgi sahibi olduğu ve bu durumu diğer ortakları olan İngiliz ve Fransız elçilerden sakladığını belirtmiştir.⁶⁷⁶ Barış kararı alınmasında aşağıda açıklanacağı üzere Osmanlı yönetiminin desteğine başvurmuş oldukları İşkodralı Mustafa Paşa ve askerleri ile İstanbul halkına olan güvensizliği etkili olmuştur.⁶⁷⁷

İşkodralının maiyetindeki askerlerle başkenti savunmaya yönelmesi Sultan II. Mahmud'u bir taraftan memnun etmiş diğer taraftan ise devlete isyan ve itaatsizlikleriyle ön plana çıkan Arnavut ve Boşnakların savunmada yer almış olması, sultanın Mustafa Paşa'nın ordusuna karşı endişe ve şüphe duymasına yol açmıştır.⁶⁷⁸ Sultan II. Mahmud İşkodralının ordusundaki Arnavut ve Boşnakların İstanbul'u yağma edebilecekleri ve bilhassa Mora meselesinde rol oynayan İstanbul Rumlarına saldırarak Avrupalı devletlerin Rumlar nezdinde olaylara müdahalesini artıracakları ve böylece Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokacaklarını düşünüyordu. Aynı zamanda reformlara karşı olması ve bağımsız hareket etmesiyle bilinen İşkodralı Mustafa Paşa'nın emrindeki

673 Moltke, Rus ordusunun İstanbul'u kuşatmasının kolay olmayacağını, İstanbul'un doğal, tarihi ve beşeri yapısı üzerinden detaylı olarak anlatmaya çalışmıştır. Moltke, *1828 Seferi*, 282-295.

674 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:50, 136; Moltke, *1828 Seferi*, 295.

675 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:388; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:47.

676 Slade, *Records of Travels*, 433-434.

677 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:400-401, 406; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:128.

678 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:397; BOA, HAT 1053/43387 (27 Safer 1245/28 Ağustos 1829).

askerleriyle İstanbul'da bir kaos ortamı oluşturarak oradaki yeniçeri bakiyelerinin çıkaracağı bir isyanı tetikleyecekleri korkusu da hakimdi.⁶⁷⁹

Sultan II. Mahmud'un İstanbul halkına olan güvensizliğinin arkasında ise İstanbul halkından kişilerin içinde çok sayıda eski yeniçeri ve onlarla bağlantılı kişilerin olmasının etkisi büyüktür. Sultan II. Mahmud savaş sürecinde halkını ve askerini düşmana karşı savaşmak için yeterince istekli olmadıkları için suçlarken bu minvalde özellikle İstanbul halkına karşı güvensizlik içeren "İstanbul halkı denilen heriflerin ne sûretde fesadeta mütecasir olacaklarını bildim ve anladım" gibi ifadeler kullanmış; İstanbul'da çıkabilecek isyan ve benzeri olaylardan onları sorumlu tutmuştur.⁶⁸⁰

Ancak, II. Mahmud'un görmezden geldiği bir durum söz konusudur ki o da İstanbul şehrindeki halkın da cephedeki askerler gibi maddi sıkıntılar yaşamasıdır. Lütü Efendi, Rus gemilerinin Boğazlara yaklaşması ve bazı sahilleri istila etmiş olması sebebiyle başkente zahire ve erzak gemilerinin gelemediğini, bu nedenle İstanbul ahalisi ve Rumeli'ye geçmek için Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş olan askerlerin yiyecek sıkıntısı yaşadığı ve açlıkla karşı karşıya kaldıklarını anlatmaktadır.⁶⁸¹ Asâkir-i Mansûre ordusu ve savaşı finanse etmek için esnaf ve tüccarın vermiş olduğu ihtisab vergisinin oranı artırılmış, bu durum esnaf için ağır bir yük oluşturmuş,⁶⁸² yeniçeriliğin kaldırılması sürecinde yaşanan olaylarda halk yorgun düşmüştür.

Talihsiz bir zamanda başlayan savaş karşısında İstanbul ve sair Osmanlı halkının isteksizliği dönemi anlatan yabancı kaynaklarda da belirtilmiştir. O dönemde İstanbul'da bulunan Slade ve Mac Farlane İstanbul ahalisi arasında ekonomik zorluklar ve erzak yokluğu başta olmak üzere birtakım sıkıntıların yol açtığı bir sefalet ve çaresizliğin görüldüğünü halkın bu nedenlerle savaşın bitmesini ve barış yapılmasını istediğini aktarır.⁶⁸³ Mac Farlane savaşın ilânıyla beraber İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin başkentten ayrılmış olmasından halkın memnun olmadığını ve tekrar geri çağrılmış olmalarından

679 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:136-137.

680 Sultan II. Mahmud'un yazmış olduğu Hatt-ı Hümayundan: "... Moskovlu Dersaadetimiz'e takarrüb ettiği gibi cümlenizin ne hale girip şaşırıldığımızı gördüm. İstanbul halkı denilen heriflerin ne sûretde fesadeta mütecasir olacaklarını bildim ve anladım. Bu fenalıklar meydana durur iken kiminle sebat etmeli ve redd ile cevap verildiği sûretde ne vechile muharebeye duruşmalı deyû muztar kalarak ileride zuhûra gelecek fenalıkları ilme'l-yakîn bilerek musalahayı kabul etmeliğimiz lazım geldi.", "... ahali-i Asitane'nin işe yaramayacakları evvelden beri malum ise de bu defa bir kat dahi meydana çıkmış..." bk. Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 2:401, 406.

681 Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 2:361.

682 Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986), 251-52.

683 Slade, *Records of Travels*, 362, 369, 456-457; Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, 2:36-50.

memnuniyet duyduğunu iddia etmiş; sultanın dini söylemlerle gavurlara karşı savaş çağrısına karşı İstanbul halkının tepkisiz kaldığını vurgulamıştır.⁶⁸⁴ Mac Farlane, Anadolu'dan Rumeli cephesine geçmek için Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına gelmiş olan askerlerin sert kış koşullarında yetersiz kıyafetler içinde bulunup korunmasız bırakmış oldukları ailelerini düşünürken bir an önce görevlerini yapıp dönmek istediklerini ve gavurlara karşı savaşmalarını sağlayacak manevi duygularının bile bu çaresizlik karşısında artık solduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁵

Sultan II. Mahmud, düzenli ordusunun henüz yeni kurulduğu bu savaşta merkeziyetçi reform politikaları kapsamında mücadele ettiği ve kurtulmak istediği ayanlar ve reform karşıtı yerel yöneticilerinin askeri desteğine başvurmak zorunda kalmıştır. Bu her ne kadar sultanın merkeziyetçilik reformlarıyla çelişkili olsa da savaş koşulları altında sultanın kaçınılmaz olarak başvurduğu bir yöntem olmuştur. Ancak Sultan II. Mahmud düşmanı Ruslar kadar askeri desteğine ihtiyaç duyduğu emrindeki adamlarına karşı da bir güvensizlik ve korku içinde olmuştur.

Serasker unvanıyla öncelikle Edirne'ye atanan Mustafa Paşa'nın Edirne'ye geç ulaştığı bilgisi, sahip olduğu güçle Edirne'deki Rus ordusunu mağlup edebilecek olmasına rağmen yeterince mücadele etmediğine dair iddialar ve Rusların İngiliz büyükelçiliği aracılığıyla İşkodralının isyan edeceğine dair bilgiler sızdırması Sultan II. Mahmud'un İşkodralı Mustafa Paşa ve askerlerine karşı duyduğu güvensizliği pekiştirmiştir.⁶⁸⁶ Bu şartlar altında Sultan II. Mahmud, Rusya'ya taviz vermek istememekle beraber kendi askeri, halkı ve devlet adamlarına karşı duyduğu güvensizlik hissiyle savaş sonlandırmak istemiştir. Aksi takdirde düşmanın İstanbul'a ulaşmasıyla daha büyük felaketlerin olacağı korkusuna kapılmıştır. Ayrıca İstanbul'un Rus ordusu tarafından işgal edilmesi tehlikesiyle beraber ortaya çıkan kaos ortamında eski yeniçeriler ve Rumların yeniden ayaklanabileceği endişesi hakimdir.

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, yeniçeriliğin ilgasından sonra yeniçerilerin hala bir güvenlik tehdidi olarak görüldüğü, yeniçerilere yönelik takibatın henüz bitmediği bir zamanda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle savaşın İstanbul'a sıçrama ihtimaliyle yeniçeri bakiyesi ve onlarla bağlantılı oldukları düşünülen İstanbul halkından kişilere yönelik devlet yönetiminin sert müdahaleleri artmıştır. Serasker Hüsrev Paşa, İstanbul ahalisine bir isyan çıkarma ihtimali

684 Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, 2:39, 50.

685 Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, 2:312-313.

686 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:399-400; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:47-49, 140; Moltke, *1828 Seferi*, 299-300.

karşısında gözdağı vermek için suçlu suçsuz ayırt etmeden halka açık yerlerde bazı idamların gerçekleştirilmesini sağlamıştır.⁶⁸⁷ Abdülhak Molla eserinde Edirne kuşatmasının olduğu zamanlarda Sultan II. Mahmud'un İstanbul'a uğradığı bir gün şehirde kaos yaratmak için dedikodu ve söylentiler çıkaran ve bu nedenle katledilen hainlerin cesetlerinin ibret-i alem için sergilendiği mahallelerden geçtiğini anlatmıştır.⁶⁸⁸ Lütfi Efendi, Serasker Hüsrev Paşa'nın çok sayıda askerle İstanbul'u dolaşıp özellikle esnaftan kişileri ve farklı meslek gruplarının kethüdalarını katlettirdiği, kimi esnaf kethüdalarını da "uygunsuz" kişileri haber vermeme suçuyla başka yerlere sürgüne gönderdiğini belirtmiştir.⁶⁸⁹ İstanbul halkına yönelik bu uygulamalar, İstanbul'daki esnaf yeniçeri ilişkisiyle bağlantılı olarak esnaf kesiminin tehdit unsuru olarak görülmesiyle açıklanabilir.

Bu bağlamda Rus işgaline karşı İstanbul'da güvenlik önlemleri kapsamında Müslüman halkın silahlandırılması kararı alınmakla beraber daha sonra esnaf kesiminin silahlandırılmadan men edildiği belirtilmiştir.⁶⁹⁰ Lütfi Efendi ihtisap vergisi ve benzeri uygulamaların fikir sahibinin Serasker Hüsrev Paşa olduğunu ileri sürerek esnafın ekonomik açıdan yük oluşturan bu uygulamalar nedeniyle Serasker Hüsrev Paşa'dan hoşlanmadığını ifade etmiştir. Buna binaen Rus ordusunun İstanbul'u işgal edeceği havadisleri ile birlikte Rusların beraberlerinde yirmi bin yeniçeri getirdiği ve yeniçeriliği yeniden ihya edecekleri söylentilerinin İstanbul ahalisi arasında yayıldığını vurgulamıştır.⁶⁹¹ Dolayısıyla, Lütfi Efendi hem esnafın ekonomik açıdan memnuniyetsizliğinin sorumluluğunu Hüsrev Paşa'ya yüklemiş hem de esnafın bu durumdan ötürü muhtemel bir yeniçeri isyanına karışabileceği imasıyla devletin İstanbul ahalisine yönelik sert uygulamalarını meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Bunlara ek olarak bir hatt-ı hümayun belgesinde Vaka-i Hayriyye sonrası Rus seferi dolayısıyla yeniçeri bakiyelerinin İstanbul'da tekrar asayiş ve güvenlik sorunu oluşturduklarının anlaşıldığı ve bu durumun ortaya çıkmasında ihtisap memurlarının şehre gelenlere verilen mürûr tezkerelerini kontrol etmek hususunda dikkatli davranmamalarının yol açtığı

687 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:381; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:145; Moltke, 1828 *Seferi*, 294.

688 Abdülhak Molla, *Târih-i Livâ, Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*, haz. Mehmet Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 97.

689 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:381.

690 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:380-381; Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Devleti'nin En Mühim*, 2:144.

691 Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, 2:381.

anlatılmıştır.⁶⁹² İhtisab memurlarının dikkat ve ihtimam göstermemesinden dolayı yeniçeri bakiyeleri ve diğer fesat çıkaranların başkentte kötülüğe yol açacak olayların çıkmasına cesaret göstermelerinden dolayı ihtisab ağasının sorumlu tutulduğu ve İhtisab Ağası Mustafa ve yetkisi altındaki adamların görevlerinden alınıp hapse gönderilmesi ve mallarına el konulmasının Sultan II. Mahmud tarafından emredildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹³

Vaka-i Hayriyye sonrası seraskerlik karargahının yakılması ve komutanlara yönelik suikast girişimleri gibi olaylar başkentte yeniçeri tehdidinin bir süre daha devam ettiğini göstermiştir. Bu olaylara ek olarak Rus Savaşı nedeniyle merkezdeki Mansure birliklerinin cepheye taşınmasıyla merkezdeki asker sayısı azalmış ve bu nedenle başkentte güvenlik tehdidi artmıştır.⁶⁹⁴

Sultan II. Mahmud, Osmanlı-Rus Savaşı başladıktan birkaç ay sonra 15 Eylül 1828 tarihinde maiyeti ve Enderun süvarileriyle beraber Rami Kışlası'na taşınmış ve iki yıla yakın bir zaman bu kışlada kalmıştır. Padişahın Rami Kışlası'nda kaldığı bu zamanda kışla askeri ve idari bir üs haline gelmiş; sultan devlet işlerini buradan yürütmüştür.⁶⁹⁵ Sultan II. Mahmud, halkın ve ordunun moralini yüksek tutmak ve halkı savaş için seferber etmek amacıyla yüz yirmi beş yıl sonra bizzat sefere çıkmak için Topkapı Sarayı'ndan Rami Kışlası'na taşınmıştır.⁶⁹⁶ Resmi kaynaklarda, bu savaşın herhangi bir savaş olmanın ötesinde bir din kavgası olması nedeniyle Sultan II. Mahmud'un bizzat gaza ve cihat için sefere katılmak üzere Rami'ye yerleştiği vurgulanarak Müslüman halk ve askerin gaza ve cihat duygularıyla seferber edilmesi amaçlanmış gibi durmaktadır.⁶⁹⁷ Bununla beraber, padişahın iki yıl boyunca sefere çıkmadan Rami Kışlası'nda yaşaması ve burayı idari ve askeri bir üs olarak kullanması, padişahın buraya taşınmasının sadece halk ve orduya

692 BOA, HAT 500/24495 (tarihsiz).

693 BOA, HAT 500/24495 (tarihsiz).

694 Yüksel Çelik, "II. Mahmud Devrinde İdari ve Askeri Bir Üs: Rami Kışlası", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, S. 52 (2018), 247-248.

695 Çelik, "II. Mahmud Devrinde İdari," 245.

696 Çelik, II. Mahmud Devrinde İdari," 247; II. Mahmud'un tahta çıktığı sırada devam eden Osmanlı Rus Savaşı (1810) esnasında da gaza niyetiyle bizzat sefere çıkacağını ve Edirneye gideceğini Hatt-ı Hümayunlarda bildirdiği ancak üst üste yaşanan yenilgiler karşısında bu isteğinden vazgeçtiği belirtilmiştir. Bk. Mehmed Dâniş Bey, "Neticetü'l-Vekayi" metni" *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, haz. Şamil Mutlu (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994), 28-29; Arşiv belgeleri ve Lütüf Tarihinde de Sultanın sefer maksadıyla maiyetindeki ricalle Rami Kışlası'na taşındığı yazılmaktadır. Ahmed Lütüf Efendi, *Lütüf Efendi Tarihî*, 2:342; BOA, BEO AYN.d 613 (14 Rebiülahir 1244/24 Ekim 1828), 43; BOA, HAT 1065/43695 (2 Safer 1244/14 Ağustos 1828).

697 BOA, BEO AYN.d 612 (23 Ra 1244/3 Ekim 1828), 26.

motivasyon sağlamak ve seferberlik duygusu aşlamak olmadığı izlenimi vermektedir.⁶⁹⁸

Osmanlı Rus Savaşı, 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla resmen sona ermesine rağmen Sultan II. Mahmud Rami Kışlası'ndan hemen ayrılmamış sekiz buçuk ay kadar bir süre daha kalmaya devam etmiştir. Savaş ihtimalinin zayıflamasıyla birlikte muhtemelen başkentin işgal tehlikesinden kurtulduğuna ve iç güvenlik risklerinin ortadan kalktığına ikna olduktan sonra 25 Mayıs 1830'da Topkapı Sarayı'na dönmüştür.⁶⁹⁹ Bununla beraber, Rus gemilerinin Karadeniz Boğazı çevresinde görünmesiyle 12 Mayıs 1829 tarihinde Sultan II. Mahmud, maiyetindeki askerler ve sair devlet ricaliyle Rami Kışlası'ndan Tarabya'ya geçmiş; sancak-ı şerif kışladan alınarak Tarabya'daki Kalender Köşkü'ne dikilmiştir.⁷⁰⁰ Rus gemilerinin Karadeniz Boğazı'nda görünmesiyle sultan, Boğaz çevresinin düşman ordusuna karşı muhafazasını yakından izlemek ve Boğazları korumakla görevli kişilere teftiş ve uyarılarda bulunmak için kışladan ayrılarak Tarabya'ya geçmiş;⁷⁰¹ üç ay kaldıktan sonra maiyetiyle birlikte 10 Ağustos 1829 tarihinde tekrar Rami Kışlası'na dönmüştür.⁷⁰² Sultan II. Mahmud'un İstanbul ahalisini teskin etmek ve moral vermek için de Rami'den Tarabya'ya taşındığına dair ifadeler resmi belgelerde yer almıştır.⁷⁰³

İstanbul'da yaşanan gelişmeler, tahta çıktığından beri gördüğü isyanlarla birçok kez can güvenliği tehlikesi yaşayan Sultan II. Mahmud'un kendisini payitahtta güvenli hissetmeyişi pekiştirmişe benzemektedir. Bu çerçevede Yüksel Çelik Rus Savaşı boyunca II. Mahmud'un Rami Kışlası'nda kalmayı tercih etmesini, başkentte her an ihtilal çıkabileceği korkusuyla sultanın Enderun ağalarından oluşturduğu talimli süvari birlikleriyle beraber Rami Kışlası'nda kalarak kendisini koruma altına almak istemesiyle açıklamıştır. Çelik, bu tespitini İstanbul'daki gelişmeleri rapor etme misyonuyla başkente gönderilen Avusturyalı Albay Comte Malaguzzeny'nin yazmış olduğu rapordaki yorumlarla desteklemiştir.⁷⁰⁴

698 Çelik, "II. Mahmud Devrinde İdari," 247

699 Çelik, "II. Mahmud Devrinde İdari," 255, 257.

700 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:367; Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ*, 73-74; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat: Letâîf-i Vekâyi-i Enderûniyye*, hazırlayan Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Kitabevi, 2016), 506.

701 Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ*, 73-75; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*, 506.

702 Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ*, 92-93; Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihi*, 2:386; BOA, HAT 1028/42799 (24 Safer 1245/ 25 Ağustos 1829).

703 BOA, HAT 1042/43125 (tarihsiz).

704 Çelik, bu yorumunu İstanbul'daki gelişmeleri rapor etme misyonuyla başkente gönderilen Avusturyalı Albay Comte Malaguzzeny'nin yazmış olduğu rapordaki tespitleriyle desteklemiştir. Bk. Çelik "II. Mahmud Devrinde İdari," 248, 249.

Bu çalışmada da Çelik'in sultanın Rami Kışlasına taşınma nedenlerine dair değerlendirmeleri makul bulunmakla beraber bunların ayrıca isyanlar ve reformların etkin olduğu bu dönemde asayiş ve güvenlik sorunları çerçevesinde de ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra süregelen yeniçeri kovuşturmaları, İstanbul'da isyan çıkacağı endişe ve söylentileri bir güvenlik endişesi olduğunu ortaya koyduğu gibi Sultan II. Mahmud da kendi can güvenliği hususunda giderek daha endişelenmeye başlamıştır. Bu çerçevede bu çalışmada sultanın düşmana karşı savaşmak istemeyen halka karşı hem kızgınlık içeren ifadeler kullandığı hem de İstanbul'daki esnaf özelinde yeniçeri geçmişleriyle alakalı olarak zaten onlara güvenilmeyeceğini ima ettiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede sultanın muhtemel bir isyana ve saltanatının ilk yıllarında yaşadığı saray darbesi benzeri bir duruma karşı başkentin dışına çıkmak istediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, yukarıda da belirtildiği üzere döneme dair arşiv belgeleri ve resmi söyleme yakın, birincil tarihi eserlerin Sultan II. Mahmud'un Rami Kışlası'na taşınması hususunu sadece seferberlik çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Ancak bu resmi kaynaklarda sultanın endişe ve korkusunun açıkça belirtilmesini beklemek zaten çok makul değildir. Dolayısıyla kaynaklarda bunun olmayışı söz konusu yorum ve değerlendirmeyi geçersiz kılmamaktadır.

Osmanlı yönetimi Rus düşmanın İstanbul'a ulaşmasını engellemek ve bu ihtimal karşısında ortaya çıkabilecek tüm tehlikeleri bertaraf etmek için İstanbul ve çevresinde güvenlik önlemleri almıştır. Rusların Edirne'yi işgal etmeleri İgneada (İyneada), Burgaz (Burgos), Çorlu, Silivri gibi Trakya çevresi yerleşim yerlerindeki ahalinin işgal korkusu ile İstanbul civarına göç etmelerine yol açmıştır. Rus askerlerinin Silivri'ye kadar gelmiş olduğu şeklinde haberlerin İstanbul'a ulaşmasıyla İstanbul halkının silahlanarak hazır bulunmaları ve geceleri mahallelerde nöbet tutmalarına dair tembihlerde bulunulmaya başlanmıştır.⁷⁰⁵ İstanbul'u Rus işgaline karşı korumak için Çanakkale ve İstanbul Boğazları ve İstanbul'un korunmasına dair önlemler alınması, bunun için de Boğazlar ve İstanbul'a asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Akdeniz Boğazı Muhafızı Mehmed Tahir Paşa tarafından kapı kethüdasına yazılan bir arızada Rusların Edirne'den İstanbul'a geçmek niyetinde olduklarının anlaşıldığı ve Osmanlı'yı deniz tarafından zor duruma sokmak için Akdeniz'deki gemilerini Çanakkale Boğazı'na çevireceklerinin uzak bir ihtimal olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Edirne'ye gönderilen Hasan Paşa'nın daha sonra Çanakkale Boğazı'nı korumak için görevlendirildiği ve

705 Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 2:389.

Biga sancağında ne kadar Müslüman varsa Boğaz tarafına gönderileceği yazılmıştır.⁷⁰⁶ Başka bir belgede de Rusların aynı zamanda Silivri önlerine bir ordu tertibiyle askerlerini İstanbul'a göndermek niyetinde olduğu ve ayrıca Karaburun tarafına gemilerinden altmış bin civarında asker ihraç etme hazırlıklarında olduklarına dair haberlerin ulaştığı yazılmıştır.⁷⁰⁷

Merkeze gönderilen bir takrirden Rus ordusunun başkente ulaşmasını engellemek için Boğaziçi'nin ve İstanbul'a yakın Karadeniz sahillerinin muhafazası için alınması gerekli olan tedbirler anlatılmıştır. İstanbul ve Üsküdar ahalisinden kimselerin İstanbul Boğazı'ndaki kalelerin korunması için nöbetler halinde görevlendirildiği; Üsküdar, Beşiktaş, Rumeli ve Anadolu Kavaklarına kadar olan Boğaz kıyılarının ve sakinlerinin korunması için Bostancıbaşı ağası ve başka memurlar görevlendirilmekle beraber İğneada ve Karaburun kıyılarında konuşlandırılan askerlerden de bazılarının buralara sevk edileceği belirtilmiştir.⁷⁰⁸ Bu takrire cevaben Sultan II. Mahmud, Rus ordusunun daha önce İğneada çevresine saldırdığı ve Rumeli sahillerinde görüldüğü haberlerine binaen düşmanın başkente ulaşmasını önlemek amacıyla İğneada, Karaburun beldeleriyle beraber Boğaziçi ve çevresinin korunması için gerekli önlemlerin dikkatli bir şekilde alınması ve basiretli olunmasını vurgulayarak alınan tedbirleri onayladığını belirtmiştir.⁷⁰⁹

Osmanlı Devleti, Silivri önlerine kadar gelmiş olan Rus ordusunun İstanbul'u işgal etme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktan çekinmiştir.⁷¹⁰ Edirne ahalisi arasında eli silah tutan ve savaşmaya gücü yetebilecek kişiler olduğu halde bir faydaları olmadığı ve savaşmak için çevre bölgelerden Edirne'ye gönderilen çok sayıda askerin de firar etmiş olması bilgileri doğrultusunda

706 BOA, HAT 1066/43720 Ä (29 Safer 1245/30 Ağustos 1829); Biga sancağındaki Müslüman ahalinin Boğaza gönderilmesi istenen diğer belge bk. BOA, HAT 1054/43410 (tarihsiz).

707 BOA, HAT 1052/43356 A (8 Rebiülevvel 1245/7 Eylül 1829).

708 BOA, HAT 1042/43124 (tarihsiz).

709 “bi'l-ittihâd gerek İyneada (*İğneada*) ve Karaburun ve gerek Boğaziçi ve mahall-i säirenin merkez-i layıkında muhâfazalarına gereği gibi dikkat ve ihtimâm eyleyesiz eşedd-i düşman tekneleri Rumili sevahilinde gezinmekde oldukları mesmû'unuz olmaktadır âna göre mütebassırâne davranmanız lâzımdır ma'âzallâhi te'âlâ geçendeki İyneada (*İğneada*) hâdisesi misillü bir şey vukû' bulmak lâzım gelir ise hakkınızda iğbirâr-ı şâhânemi müceb olacağımı iyice mütâlâ'a idüp ana göre hakîmâne harekete dikkat ve i'tinâ eyleyesiz.”, BOA, HAT 1042/43124 (tarihsiz).

710 Rusya'nın öne sürmüş olduğu, talep ettiği miktardaki ticaret tazminatını almaması durumunda Edirne ve çevre sahillerini tahliye etmeyeceği, Osmanlı Devleti'nin 20 sene müddetçe ödemesi istenen savaş tazminatı tamamlanana kadar Silistre ve Eflak- Boğdan memleketlerinin Rusya'da rehin olarak kalacağı, beş nahiyenin Sırlara verilmesi gibi şartlarının Osmanlı tarafından kabul edilmemesi durumunda Silivri'ye kadar gelmiş olan Rus askerinin daha ileriye İstanbul'a kadar gidebileceği korkusu Osmanlı tarafında hasıl olmuştu. Ahmed Lûtfî Efendi, *Lûtfî Efendi Tarihî*, 2:400.

halkın düşmana karşı mücadele etmediği sonucuna varıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹¹ Her ne kadar Sultan II. Mahmud Rusya'nın Edirne ve çevresini terk etmek ve barış imzalamak için teklif etmiş olduğu şartlardan memnun olmadığını ifade etse de mevcut gelişmelerin ümit verici olmadığını farkındaydı.⁷¹² Sultan II. Mahmud'a göre düşmana karşı mücadelede yaşanan zorluklar; halk, asker ve devlet ricalinin savaşmak konusunda gayretsizlik ve şüursuzluğundan kaynaklanmaktadır. Sultan, düşmana karşı halkını ve askerini din ve devlet uğruna mücadele için seferber edemediğini anlamış ve bu nedenle Rusya'nın teklif etmiş olduğu barış şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁷¹³ Sonuç olarak 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nı sona erdiren Edirne Antlaşması iki taraf arasında 14 Eylül 1829 yılında imzalanmıştır.⁷¹⁴

Tarihçi Lütü Efendi yanı sıra Prusyalı subay Helmuth von Moltke de kendi gözlemlerine dayanarak Sultan II. Mahmud'un Edirne Antlaşması'nı zorla imzaladığını ve bu durumdan kendi yöneticilerini sorumlu tuttuğunu 1828 savaşıyla ilgili eserinde aktarmaktadır. Moltke'e göre Sultan, yöneticilerini yabancı güçlerin baskısı karşısında direnmemekle ve kendisine savaş boyunca hiçbir zaman yardımcı olmamakla suçlamıştır. Sultan, içinde bulunulan ağır şartlardan dolayı Ruslarla antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁷¹⁵ İngiliz Büyükelçisi James Porter ise eserinde II. Mahmud'un Rusya ile antlaşmaya varmasını, sultanın Rusya'ya itiraz etmek konusunda atalarının cesaretini gösteremediği için antlaşmayı imzalamaya razı olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁷¹⁶ 14 Eylül 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Sultan II. Mahmud'un yaşadığı duyguları Moltke biraz da dramatize ederek şu cümlelerle ifade etmiştir: "Sultan, 14 Eylül'de içine düştüğü ağır

711 BOA, HAT 1027/42789 (21 Safer 1245/ 22 Ağustos 1829).

712 Osmanlı, Rus devlet ricali ve elçileri ve Fransa, İngiltere, Prusya elçileri arasında cereyan eden barış müzakereleri ve Rusya'nın öne sürmüş olduğu şartlar bu çalışmanın konusu dışında olduğu için detaylı olarak yer verilmemiştir. Ancak kısaca şunu belirtmekte fayda vardır. Rusya barış görüşmelerinde Mora (Yunan) meselesini de gündeme getirmiştir ve bu konuda İngiltere ve Fransa Rusya ile ittifak etmiştir. Antlaşma maddeleri arasında Sultan II. Mahmud'u en çok kaygılandıran Anapa kalesinin tazminat bedeli olarak Ruslarda kalması şartıdır. Osmanlı Devleti halkının Çerkeslerin bulunduğu Anapa tarafıyla hususi bir münasebeti olması dolayısıyla bu kabul edilemez bir şart olarak görülmüştür. Barış görüşmelerine dair detaylı anlatım ve nihai barış antlaşması şartlarının sureti için bk. Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 2:390-407, 498-504.

713 Lütü Efendi Tarihi'nde yer alan ve Sultan'ın tebaası ve yöneticilerinin gayretsizliği, askerinin yetersizliği ve Rusya'nın zorlayıcı bir şekilde öne sürdüğü barış şartları konusundaki memnuniyetsizliğini gösteren ifadelerin yer aldığı Hatt-ı Hümayunlar için bk. Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 2:392, 398, 401, 406.

714 Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Tarihi*, 2: 498-504; Rusya'nın Edirne Antlaşması'nda teklif ettiği şartların tercüme edildiği belge için bk. BOA, HAT 1047/43214 (tarihsiz).

715 Moltke, *1828 Seferi*, 306-307.

716 Sir James Porter, *Turkey; Its History and Progress: From the Journals and Correspondence of Sir James Porter*, (London: Hurst and Blackett Publishers, 1854), 1:215-216.

zorunluluktan dolayı iradesinin bükülmesiyle haftalarca Tarabya Sarayı'na kapanarak hıçkırık hıçkırık ağladı. Çünkü, böyle bir antlaşmayı imzalamak, ölümden daha ağırdı.”⁷¹⁷

Seferberlik Çağrısında Müslüman Birliği, Cihat ve Gaza Söylemi

Yunan İsyanı sırasında başta Mora olmak üzere isyanın etkili olduğu yerlerde Müslümanlara karşı yapılan saldırı ve katliamlarla devlet otoritesine karşı girilen bu doğrudan başkaldırı, devlet nezdinde olağanüstü bir durum yaratmıştır. Bu olağanüstü durum sonucu her grup ve sınıftan Müslümanlara birlik ve beraberlik çağrısında bulunulmuştur. Rumların ehl-i İslam aleyhine ittifak etmiş olmalarına karşılık her Müslüman'ın büyük küçük demeden İslam kardeşliği altında birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerinin Müslümanları düşmanlar karşısında güçlendireceği, İstanbul'da devlet ricali arasında hasıl olan bu maksadın diğer yerlere de yayılmasına yönelik Bâbüâlî tarafından sorumlu kişilere tezkereler yazılmıştır.⁷¹⁸ Müslümanların Rumlara karşı ittifak halinde hareket etmelerinin sağlanmasına dair İstanbul'daki kadırlara, kaptan paşaya, yeniçeri, humbaracı, lağımçı ocaklarına yazılar gönderilmiş; aynı zamanda dini vecibeler noktasında hassas davranılmasının altı çizilerek namazların camilerde cemaatle kılınması istenmiştir.⁷¹⁹

Müslümanlar birlik ve beraberliğe davet edilirken şeriata uygun davranışlar göstermeleri ve ibadetlere riayet etmeleri tavsiye edilmiştir. Yunan İsyanı karşısında Müslümanları seferber etmek için meşveret meclisinde alınan kararlardan bahseden bir belgede şeriata uygun olarak yaşamının bir yolu olarak bütün Müslümanların farz olan gaza ve cihada sarılarak din ve devletin selameti için rahat ve huzuru terk ederek silahlanıp düşmana karşı seferber olmaları vurgulanmıştır.⁷²⁰ Silahlanma çağrısının ibadetlerin topluca (cemaatle) yapılması ve gaza ve cihat çağrılarıyla bir arada vurgulanması dikkate değerdir. Bu yolla Müslümanların olağanüstü durumlar karşısında maddi ve manevi bir şekilde hazır oldukları mesajı düşmana verilmiş olacaktır. Müslümanlar silahlanma yoluyla maddi; dini bir şuur içinde birlik

717 Moltke, *1828 Seferi*, 307.

718 Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Târîhi*, 2: 1117-1118.

719 BOA, BEO AYN. d 573 (28 Ramazan 1236/29 Haziran 1821), 66; BOA, HAT 923/40116 (tarihsiz).

720 “a`danın davranışına mukabil davranılmak lazımeden ve ale'l-husus bu din-i Muhammedi ve devlet-i sermedinin üs ve esası olan şeriat-ı mutahharadan hiçbir an ayrılmayarak her bir hal ve hareketimizi iktiza-yı şer-i şerife tatbik ve cümlemize farz olan gaza ve cihad hususunda ve din ü devletimiz yolunda asayiş ve rahat daiyelerini bırakıp ve küçük ve büyük silaha yapışp hasılı her bir umurumuzu Allah ve Resülünün emir ve hükmüne tevfiğ etmek...”, BOA, HAT 923/40116 (tarihsiz).

ve beraberlik halinde hareket ederek manevi olarak her türlü saldırılara karşı teyakkuz halinde olacaklardır.

Batı'yla etkileşim halinde olan isyancı Rumların liderleri bu dönemde Fransız İhtilali'yle oluşan milliyetçilik ve aydınlanma fikirlerinden etkilenmişlerdir. Bu anlamda Hakan Erdem 1821 Yunan İsyanı'nın milliyetçilik fikrinin Osmanlı topraklarına girmesinde önemli rol oynadığını belirtmektedir. Böylece Osmanlı yöneticileri milliyetçilik fikirlerinin kendi topraklarında kendilerine muhalif olanlar tarafından kullanılabileceği gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır.⁷²¹ Bu tehdit karşısında Osmanlı yönetimin geliştirdiği dil doğal olarak dini bir söylemden beslenmiştir. Sultan II. Mahmud, Müslümanları birlikteliğe davet ederken Rumların birlikteliğini de din birliği olarak görmektedir. Rumların Filiki Eterya Cemiyeti altında örgütlenerek ve Rusya'nın desteğini alarak Hristiyan birliği altında birleştikleri ve bu birlikten aldıkları güçle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettikleri düşüncesi Osmanlı yöneticileri arasında etkili olmuştur.

Rumların din birlikteliği üzerinden isyanı karşısında devlet ricali, ulema ve toplumun her kesiminden Müslümanların birlik ve beraberlik içinde mücadele etmesinin İslam dinini muhafaza etmenin bir tezahürü olarak müminler üzerinde dini bir yükümlülük olduğu belirtilmiştir.⁷²²

Rumların isyanına karşı Sultan II. Mahmud, Müslümanları gaza ve cihat söylemi altında seferber etmeye çalışmıştır.⁷²³ Ayrıca Yunan İsyanı'nın din ve millet kavgası halini alması karşısında Müslümanları Rumlara karşı mücadelede gayretsiz olmakla suçlamıştır.⁷²⁴ Devlet katında Rumların "batıl bir din"

721 Hakan Erdem, "Do not think of the Greeks as agricultural labourers", Ottoman responses to the Greek War of Independence" Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey içinde, ed. Faruk Birtok ve Thalia Dragonas (New York: Routledge, 2005), 81.

722 "cizye-güzar reayası olan millet-i Rum Devlet-i Aliyye aleyhine birbirleriyle ittifak ederek izhar-ı suret-i isyan ve hıyanete cesaretleri lede't-tebeyyün bilcümle müminin ve muvahhidine teyakkuz ve intibah gelerek (...)saltanat-ı seniyyenin erkan-ı erbaası olan mecmu vüzera-yı izam ve ulema-yı fiham ve rical-i devlet-i aliyye-i ebediyyü'l-kıyam ve bil cümle ocaklar ağavat ve zabıtanı ve sair sınıf ehl-i islam dar-ı fetvada ale'l-umum ictima ile sünnet-i seniyye-i cenab-ı peygamberi veçhiyle din-i devletleri uğrunda ve bil husus muhafazaa-yı din-i mübin ve ilâ-yı kelîmetullah farızasını icra zımında ledel iktiza alel umum a'da üzerine sell-i şüfuf kahr u dimar etmek için kelime-i vahide üzere biat ve ez can u dil akd ü revabıt-ı ittifak ve ittihad edip iş bu ittihad üzerine (...)esvab-ı hazırin-i külliyyen terk ve vazı ve şerif ve sagır ve kebir bil cümle ehl-i islam silahlamp herkes heyet-i seferiyyet ve bedeviyyet tahsiliyle cihad ve gazaya hazır ve amade olmuş olduklarından iş bu ittifak-ı haseneden cenab-ı hakk razı ve halife-i resulullah ve padişah-ı islampenahın cümle hakkında hayr-ı dua ve hüsn-i teveccühleri", BOA, HAT 787/36730.

723 1828 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde de Osmanlı Hükümeti Müslümanlara cihat çağrısında bulunan bir bildirge yayımlamış ve Müslümanların cihat ve gaza söylemi altında savaş için seferber edilmesine çalışılmıştır. Bk. Erdem, "Do not think of," 76-77.

724 BOA, HAT 525/25702 (tarihsiz).

uğrunda gösterdikleri gayret ve birlikteliği ibret verici olarak yorumlamış ve devletin kendi askerlerinin parayla dahi olsa düşmana karşı savaşmak konusunda gösterdiği isteksizlik ve Müslümanların Rumlar karşısındaki gayretsizliğini hayretle karşılamıştır.⁷²⁵ Böylece Yunan İsyanı'nda geniş bir bölgede isyan tehdidiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, güvenliğini sağlamak adına İslam birlikteliği vurgusuna başvurmuştur. Müslümanlar arasında ulus bilincinin henüz oluşmadığı bu dönemde Müslümanlar İslam kimliği altında gayrimüslimlere karşı birleştirilmeye çalışılmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünde Yunan İsyanı ve bu bölümde Rus Savaşı örnekleri üzerinden detaylı olarak anlatıldığı üzere, Yunan İsyanı'nda silahlandırma ve 1828-29 Rus Savaşında nefir-i âmm uygulamasıyla Müslüman halk düşmana karşı mücadele etmek için seferber edilmeye çalışılmıştır. Her iki uygulama için Müslüman ahali benzer ifadelerle din düşmanlarına karşı birlik ve beraberlik içinde dinlerini korumak için mücadele etmek noktasında ikna edilmeye çalışılmıştır. Gaza ve cihat söylemi ise Müslümanların düşmana karşı mücadele etmelerinin üzerlerinde dini bir yükümlülük olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Yunan İsyanı günlerinde Müslümanların silahlandırılması, Rumların isyanının özellikle başkent İstanbul'da yayılmasını engellemek için alınmış bir güvenlik önlemidir. Rumlar bu süreçte potansiyel bir tehdit haline gelmiş, Osmanlı yönetimi içlerinde yeniçerilerin de olduğu Müslüman tebaasının desteğiyle Rumların başkentte çıkarabileceği bir isyanı bastırmak istemiştir. Osmanlı yönetimi Rumların isyanının arkasında Rusların desteğinin olduğunu düşünmüştür fakat öncelikle Rumların isyanını bir iç güvenlik meselesi olarak görüp isyancılara karşı mücadele etmiştir.

1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nda durum biraz daha farklı bir hal almıştır. Savaşa girmiş olmanın bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin karşısındaki dış düşman Ruslardır. Bununla beraber bu dönemde kaldırılan Yeniçeri Ocağı mensupları arasında "ocak gayretkeşliğinde bulunanlar" devletin yeni iç düşmanları olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası Osmanlı Devleti 1828-29 Savaşı'nda bir yandan cephede Ruslarla savaşarak Rusların ilerleyişini durdurmaya çalışırken bir yandan da İstanbul'da ocağın ilgası sırasında devlete doğrudan karşı çıkmadığı için dokunulmayan ancak yeniçerilik davasına hala sempati duyan unsurların savaş ortamını fırsat bilerek yeniden ayaklanmaları endişesi taşımıştır.

Asâkir-i Mansûre ordusunun henüz yeni kurulduğu ve yeterli olmadığı bu savaş ortamında savaşacak asker bulmak konusunda zorlanan Osmanlı

725 Ilıcak, "A Radical Rethinking," 117-118.

Devleti din birliği ve gaza ve cihat çağrılarıyla Müslüman halkı savaşmak için seferber etmeye çalışmıştır. Ancak, halkın cepheye gitmek konusunda merkezi yönetimin beklentisi seviyesinde istek göstermemesi ve yaşanan firarlar devletin gaza ve cihat söyleminin ne kadar başarılı olduğu konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Tıpkı Müslümanların Yunan İsyanı günlerinde silahlanma konusunda gevşek davrandıkları veya silahlarıyla şiddet olaylarına yol açmış olmaları gibi Rumların veya Rusların karşısında Müslüman birliği söyleminin özellikle Rumeli ve İstanbul'da halk nezdinde ne kadar karşılık bulduğu şüphe konusudur.

On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başındaki Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarını anlatan kaynaklarda da cihadın Müslümanlara farz olduğu, cihadın faziletleri ve buna rağmen askeri ocakların düşmana karşı cihat çağrılarına kayıtsız ve isteksiz oldukları yolunda ifadeler görülmektedir.⁷²⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır mağlubiyetler yaşadığı bu zor savaş dönemlerinin üstesinden gelebilmek için Osmanlı arşiv belgelerinde padişahın geçmişte kazanılan zaferleri hatırlatarak bu zaferlerin devlet ricali ve askeri ocaklarının ittifak ve itaat ederek Allah yolunda cihat şuuruyla savaşmalarının bir sonucu olarak kazanıldığını vurguladığı görülmektedir.⁷²⁷

On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartlar, Müslümanların imparatorluğun parlak dönemlerine benzer bir şekilde gaza ve cihat peşinden koşmak bir yana, kendilerini savunma konusunda dahi zafiyet içinde olduklarını ortaya çıkarmıştır.⁷²⁸ Rum isyanı sırasında Rumlar arasında milliyetçilik ve din faktörlerinin etkisinin hissedildiği bir dönemde Müslümanların benzer bir gayret ve bağlılıklarının olup olmadığı önemli bir soru olarak merkezi yönetimin gündemine gelmiştir.⁷²⁹ Merkezi yönetimin bu konudaki izleniminin olumsuz olduğu ve bunun da bazı yazışmalarda Müslüman tebaa ve askerlerinin savaşta padişahlarına itaat ile gaza ve cihat etmeye dair dini yükümlülükler karşısında “cahil” olmalarına bağlandığı görülmektedir.⁷³⁰ Bu

726 Vakânüvis Sadullah Enveri'nin 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı ve Osmanlı Rus ve Osmanlı Avusturya Savaşlarını anlattığı tarihinde kaydettiği bu anlamda çok sayıda belge yer almaktadır. Bk. Muharrem Saffet Çalışkan, “Enverî Sadullah Efendi Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlili, (1182-1188- 1768-1774),” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 123, 379, 388-389.

727 Çalışkan, “Enverî Sadullah Efendi Tarihi'nin,” 207; Ümmü Gülüm Filiz Bayram, “Enverî Tarihi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 295.

728 Ilıcak, “A Radical Rethinking,” 281.

729 Ilıcak, “A Radical Rethinking,” 278, 281

730 “chad-ı nas ve askeri taifesini dahi cehalet istiab ederek ulü'l-emre itaat ve gaza ve cihadın farziyyet ve ehemmiyetinden bi-haber olduklarından sefere tayin olunsalar gitmeyip ve gidenler dahi gittikleri mahalde durmayıp...”, BOA, HAT 923/40116.

sebeple II. Mahmud yönetimi dini eğitim yoluyla cihadı anlatmayı ve kendi standartlarına uygun “doğru” bir Müslümanlık öğretmeyi amaçlamıştır.⁷³¹

Bu bağlamda Yunan İsyanı ve onu takip eden yıllarda Müslümanların dini şuur ve ibadetlerde hassasiyet kazanmalarını sağlayacak birtakım uygulamalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin namazların cemaatle camilerde kılınması, Müslümanların ilmihal ve diğer temel dini kuralları öğrenmelerinin sağlanması, farz ve sünnetlere riayet edilmesi konularında kadılarına bu yıllarda emirler gönderildiği kaynaklarda yer almaktadır.⁷³² Ayrıca Müslüman erkek çocukların zorunlu olarak ilkokula gönderilmesi ve dinleri konusunda eğitim almalarına dair bir emir İstanbul’daki kadılarına gönderilmiştir. Ailelerin ısraklığı vermek üzere bülüğ çağına ermeden önce çocuklarını okuldan almalarının yasaklanması, çocukların okullarda İslam akaidi ve ilmihaline dair temel dini eğitimlerini almalarının sağlanması konusunda emirler kadılarına bildirilmiştir.

Temel dini eğitimlerini alan çocukların bülüğ erdikten sonra hocalarının verdikleri izin tezkeresiyle, ilgili esnafın yanında çalışabilecekleri de yazılmıştır. Çocuklarını bülüğ çağından önce okuldan alan velilerin ve onlara izin veren hocalarının ilgili kadınlara bildirilmesi ve kadınların da Bâbâli’yi bu durumdan haberdar ederek gerekli cezaların verilmesi emredilmiştir.⁷³³

Yunan İsyanı sonrası Müslüman ahalinin dini konularda eğitilmesine dair uygulamaların aslında Asâkir-i Mansûre ordusu kurulurken askerlerin benzer bir bilince kavuşması amacı ile askerlerinin eğitimine dahil edildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Devlet eliyle İslami bir din eğitimiyle Asâkir-i Mansûre ordusunu oluşturacak askerlerin ortak bir din anlayışı ve değerleri etrafında birleştirilmesi düşünülmüştür. Bu düşüncenin arkasında din ve devletine bağlı, cihat şuuruna sahip Müslüman bir kimlik oluşturma çabasının yattığı söylenebilir.

Düzenli ve merkezi bir ordu inşasıyla uygulamaya geçirilmek istenen zorunlu askerlik sistemi askeri reformların temel taşlarından biri olmuştur. Bununla beraber devletin merkezi otoriteyi güçlendirmesi doğrultusundaki değişen siyasi ve ideolojik tercihleriyle de ilişkili olarak Tanzimat döneminden itibaren milliyetçilik çağına bir “Osmanlı vatandaşlığı” yaratmanın aracı

731 Ilıcak, “A Radical Rethinking,” 279-280.

732 <https://www.kadisicilleri.org/ist154.pdf> 75 [30b-3] (19 Rebiülahir 1241/1 Aralık 1825), 201-202; 85 [33b-1] (1 Zilkade 1241/7 Haziran 1826), 212-215; 100 [37b-3] (8 Muharrem 1242/12 Ağustos 1826), 228-229.

733 Es’ad Efendi, *Es’ad Efendi Tarihi*, 362-364; <https://www.kadisicilleri.org/ist154.pdf> 56 [26a-2] (17 Rebiülevvel 1240/9 Kasım 1824), 174-176.

haline de gelmiştir.⁷³⁴ Her ne kadar zorunlu askerlik kararı 1830'ların başında alınmış olsa da⁷³⁵ modern ve düzenli bir ordu olarak kurulmuş Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu için toplanan askerlerin dini bir eğitim yoluyla birleştirilmesinin dönemin siyasi ve ideolojik tercihlerinin ilk örneği olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak II. Mahmud dönemi geliştirilen bu dini söylem ve politikaların II. Abdülhamid dönemi politikalarıyla özdeşleşen İslâm'ın siyasi bir araç olarak kullanılması çabalarının öncülünü oluşturup oluşturmadığı daha ayrıntılı incelenmesi gereken bir husustur. Kemal Karpat, klasik Osmanlı çağında inanç ve devlet kaynaşması (din ü devlet) olduğu varsayımına rağmen inanç ve devletin ayrı alanlar teşkil ettiğini ancak modernleşmeyle birlikte inancın özerk alanının ortadan kalktığını belirtmektedir: “Bunun yerine modernleşme, nihayetinde devlete, inancın görece özerk alanını ortadan kaldırma ve tüm güç sektörlerini tekelleştirme, hatta gerektiğinde inancı “laiklik” adına kendi çıkarı için kullanma konusunda yeni bir argüman sağladı.”⁷³⁶ Karpat, fiili inanç ve devlet ayrımının III. Selim döneminde de devam ettiğini ancak II. Mahmud döneminde popüler tarikatlar, yenîçeriler ve ayanların kaldırılmasıyla bu ayrıma balta vurulduğu ve bu yapıların devlet otoritesini sınırlandırmadaki rollerinin ortadan kalktığını vurgulamıştır.⁷³⁷

Bu düşünceler bağlamında II. Mahmud ve II. Abdülhamid dönemlerinde Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik söyleminin geliştirilmesi, cihat çağırısı, ibadetlere yapılan vurgu, Kur'an basımı denetimi⁷³⁸ ve din öğretiminin eğitim yoluyla yaygınlaştırılması⁷³⁹ benzeri uygulamalar devletin inanç alanına müdahale etmesi olarak yorumlanabilir. İslâm'ın bir ideolojiye dönüştüğü görülmekte⁷⁴⁰ ve yukarıda bahsedilen söylem ve politikaların bu ideolojiye hizmet ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁴¹ Sultan II.

734 Mehmet Beşikçi, “Topyekûn Savaş Çağında Askeri İşgücünü Seferber Etmek: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Hizmeti,” *Askerlik “İşi”: Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi, 1500-2000*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 525-526.

735 Beşikçi, “Topyekûn Savaş Çağında Askeri,” 526.

736 Karpat, *The Politicization of Islam*, 8.

737 Karpat, *The Politicization of Islam*, 9.

738 Selim Deringil, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı meşrulaştırma siyasetinin çarpıcı bir özelliği olarak Sünni Ortodoks İslâmı politikaları bağlamında Kur'an-ı Kerim'in basımı ve ithalini denetleme çabasını ele almış; bu amaçla Tedkik-i Mushaf-ı Şerif Komisyonu'nun kurulduğunu belirtmiştir. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, 61-62.

739 Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, 101-117.

740 Karpat, *The Politicization of Islam*, 10.

741 Abdülhamid dönemi eğitim politikalarında din eğitiminin merkezi bir role sahip olması devletin İslâmı siyasi meşrulaştırma aracı olarak kullanmasının sonucudur. Bk. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, 101-117.

Abdülhamid, imparatorluğun Müslüman unsurlarını ümmet anlayışıyla bir arada tutmanın bir yolu olarak İslamcılık ideolojisini benimsemiştir.⁷⁴² Uluslaşma çağında gayrimüslim unsurların imparatorluktan ayrıldığı ve imparatorluğun, çoğunluğunu Müslüman unsurların oluşturduğu bir yapıya dönüştüğü bir ortamda “İslam, meşruiyet, arabuluculuk, denge, psikolojik destek, seferberlik, savunma vb.” sağlamanın bir aracı olmuştur.⁷⁴³ II. Mahmud döneminin isyan ve savaş gibi olağanüstü durumlarında da İslam, Müslüman halkı isyan eden gayrimüslimlere karşı seferber etmek amacıyla birleştirici bir unsur ve ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır.

Burada, İslam’ın birleştirici bir unsur ve savaş seferberliği için ideolojik bir araç olarak kullanılması durumunu yeni bir düşünce biçimi veya yeni bir siyasi yaklaşım olarak yorumlamak mümkündür. Osmanlı Devleti yüzyıllardır Hristiyan devletlerle savaşan ve mücadele eden bir devlet olmasına rağmen bu kadar birlik vurgusu yapılması yeni geliştirilen bir söylem olduğu izlenimi vermektedir. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren oluşmaya başlayan askeri reform düşüncesi düzenli bir ordu ve merkezi bir devlet yapısının temelini oluşturmuştur. Bu anlamda İslam dini orduyu oluşturacak askerler için ortak bir değerler bütünü oluşturmuştur. Aynı zamanda merkezi devlet yapısının güçlendirilmesi ve devleti oluşturan kitlelerin devlete bağlılığının da din üzerinden gerçekleştiği bir durum ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak II. Mahmud döneminin 1808-1829 yılları arasındaki mutlakiyetçi ve merkezi bir devlet ve ordu inşa sürecinde dini söylemlere bir meşruiyet ve kimlik sağlama aracı olarak başvurulduğu ve bu durumun Sultan II. Abdülhamid dönemindeki İslamcılık politikalarına öncülük ettiği söylenebilir.

Sonuç

Osmanlı Rus Savaşı, devlet nezdinde yeniçeri tehdidinin hala var olduğu ve yeniçerilere karşı güvenlikleştirme uygulamalarının aktif bir şekilde devam ettiği bir dönemde, Vaka-i Hayriyye’den yaklaşık iki yıl sonra başlamıştır. Savaşın başlamasıyla beraber yeniçerilere ek olarak bir de Rus tehdidi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Rus Savaşı hem Rusların başkente ilerleyeceği hem de yeniçerilerin yeniden isyan edecekleri endişesiyle Osmanlı Devleti için sadece toprak kaybı yaşanması tehlikesi değil aynı zamanda İstanbul’un yeniden bir kaos ortamına sürüklenmesi tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, İstanbul’da Yunan İsyanı ile başlayan bir güvenlik sorununun inşası ve bu soruna karşı alınan önlemlerin bir süre daha devam etmesine yol açmıştır.

742 Karpas, *The Politicization of Islam*, 12.

743 Karpas, *The Politicization of Islam*, v.

Bu minvalde Sultan II. Mahmud kendi güvenliği için İstanbul'dan ayrılmış ve bir süre Rami Kışlası'na taşınmıştır.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun yeni kurulduğu ve oluşumunu henüz tamamlamadığı bir zamanda başlayan 1828 Osmanlı Rus Savaşı'nda merkezi yönetim askeri birlikleri takviye edebilmek için nefir-i âmm ve ücretli askerlik uygulamalarına başvurmuştur. Ancak, bir cihat çağrısı olarak nefir-i âmm uygulaması ve ücretli askerlik uygulamaları cepheye yeterli sayıda askerin seferber edilmesini sağlayamamıştır. Sultan II. Mahmud bu durumu halk, asker ve devlet ricalinin savaşmak konusunda gayretsizlik ve şuursuzluğu olarak açıklamıştır. Bununla beraber düşmana karşı halkını ve askerini din ve devlet uğruna mücadele için seferber edemediğini anlamış ve bu nedenle Rusya'nın teklif etmiş olduğu barış şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Devlet nezdinde yeniçeri tehdidinin devam ettiği ve İstanbul ahalisi özellikle esnaf arasında çok sayıda eski yeniçerilerin olduğu düşüncesi Sultan II. Mahmud'un İstanbul halkına güvensizlik duymasına yol açmış ve Rusya ile barış imzalamasında etkili olmuştur. Sonuç olarak Rusya, Sultan II. Mahmud ve ricalinin yeniçeri tehdidi ve bununla ilişkili İstanbul ahalisine yönelik güvensizliğini Osmanlı Devleti'ne barış imzalatmak için kullanmakta başarılı olmuştur.

Bu bölümde 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı boyunca Müslüman halkı savaşa seferber etmek için yapılan din birliği vurgusu ve gaza ve cihat söylemleri Sultan II. Mahmud saltanatının ilk yirmi yılındaki siyasi ve askeri gelişmeler ve projelerle ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede şu sonuca ulaşıldığı söylenebilir: Osmanlı yönetimi olağanüstü şartlarda cepheye asker gönderebilmek için dini söylem ve birlik mesajlarını bir araç olarak kullanmış fakat aynı zamanda bahsi geçen söylem ve ifadeler II. Mahmud döneminde Müslüman halkın İslam kimliği etrafında birleştirilmesinin amaçlandığı yeni bir siyasi yaklaşımın tezahürü olmuştur.

Sonuç

Bu kitap Sultan II. Mahmud döneminin yaklaşık ilk yirmi yılında mutlakiyetçi ve merkezi bir devlet yapısının kurulması ve askeri reformların gerçekleştirilmesi için uygulanan politikaları incelemiştir. Merkezileşme ve askeri reformlar yolunda atılan adımlar on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren siyasi ve askeri krizler ve isyanlara yol açmıştır. Devlet otoritesine bir başkaldırı olan bu isyanlar gerek Osmanlı sultanları gerekse devleti için bir güvenlik sorunu oluşturmuş ve başkent olması sebebiyle en çok İstanbul'u asayiş ve güvenlik açısından etkilemiştir. İsyandar ve savaşların devam ettiği bir kriz ortamında tahta çıkan Sultan II. Mahmud yönetimini meşgul eden meselelerin arasında merkezileştirme ile birlikte iç ve dış güvenlik sorunları öne çıkmaktadır. Bu kapsamda bu kitap iki temel konuya odaklanmıştır: II. Mahmud döneminin merkezileşme siyaseti ve güvenlik meselesi. Merkezileşme siyasetinin en önemli ayağının askeri reformlar olduğu vurgulanmış; ayanlar ve yeniçeriler merkezileşme ve askeri reform amaçları doğrultusunda mücadele edilen ve tasfiye edilen gruplar olarak ele alınmıştır. Önceki dönemlerde siyasetin ve idari konuların meşru aktörleri olan bu iki grubun merkezileştirme siyaseti doğrultusunda önemli iç güvenlik problemleri haline gelmesi aslında tarih alanında güvenlikleştirme teorilerine verilen diğer örnekler ile önemli paralellikler göstermektedir.

Kitabın birinci bölümünde II. Mahmud dönemi askeri reformları ve merkezileşme siyasetinin fikri alt yapısının gelişiminde Sultan III. Selim döneminden tevarüs eden ıslahat düşüncesinin etkili olduğu öne sürülmüştür. Sultan II. Mahmud ve reformlara taraftar devlet ricalinin ıslahat düşüncesinin gelişiminde III. Selim döneminde yazılan ıslahat layihalarındaki düşüncelerin etkili olmuş olabileceği bu layihalardaki düşüncelerin bir kısmının II. Mahmud dönemindeki uygulamalarda yer almış olması üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Nizâm-ı Cedîd dönemi ıslahat yazarlarından Behîç Efendi ve Ubeydullah Kuşmanî gibi isimlerin Müslüman ahalinin yeniliklere taraftar olmasını sağlamak için İslami ilim ve kaidelerle bilgilendirilmeleri gerektiği

önerilerinin gerek Yunan İşyanı sonrası camilerde halkı İslami konularda bilinçlendirmek gerek Asâkir-i Mansûre ordusunun eğitim programına dini bilgiler içerikli eğitimler konulması gibi uygulamalarla hayat bulduğu söylenebilir.

İkinci bölümde ise 1821 Yunan İşyanı ile ortaya çıkan Rum meselesi başkent İstanbul üzerinden ele alınmış ve Yunan İşyanı'nın Rumların Osmanlı Devleti için bir güvenlik sorunu olmasına yol açtığı vurgulanmıştır. Daha sonra Hâlet Efendi, Fenerli Rumlar ve yeniçeriler arasındaki ticarî menfaate dayalı ilişkiler ağının Yunan İşyanı ile bozulduğu, yaşanan gelişmelerin Hâlet Efendi'nin ortadan kaldırılmasına yol açtığı ve Yunan İşyanı'nın Osmanlı Devleti için yeniçerileri ortadan kaldırmak için bir fırsat sunduğu detaylı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yunan İşyanı sonucu potansiyel bir Rum ayaklanmasına karşı İstanbul'da alınan güvenlik önlemlerinin bir kısmının – ahaliyi silahlandırma gibi- aynı zamanda yeni asayiş ve güvenlik sorunlarına yol açtığı görülmüştür. Rumlara karşı uygulanan güvenlik önlemleri olarak potansiyel tehdit oluşturduğu düşünülen Rumların İstanbul'dan gönderilmesi, Müslüman halkın silahlandırılması, kefalet ve mürûr uygulamalarının “güvenlik teknikleri” olarak uygulanış biçimi detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından yeniçeriliğin devlet tarafından bir güvenlik sorunu olarak inşa edilmesi ve yeniçerilik propagandası sayılabilecek söz ve eylemlerde bulunmanın bir suç olarak kabul edilmesi gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda güvenlik meselesine bu kitapta Rumlar ve yeniçeriler üzerinden odaklanıldığı vurgulanabilir. Başkent İstanbul'da Yunan İşyanı (1821) sonrası Rumlar ve Vaka-i Hayriyye (1826) sonrası kaldırılan Yeniçeri Ocağı mensuplarının potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak görülmesi ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için alınan önlemler döneme dair resmi arşiv kaynakları, vakayinameler, yabancı kaynaklar ve tarihi çalışmalar çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda siyasi gelişmeler ve Sultan II. Mahmud ve sair devlet ricalinin siyasi ve ideolojik tercihleri sonucu isyancı Rumlar, yeniçeriler ve yeniçerilerle bağlantılı olarak Bektaşilerin devlet nezdinde iç düşmanlar olarak görülme süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle merkezîyetçi politikalar bağlamında bir yandan söz konusu grupların ortadan kaldırılması veya itaat altına alınmasının sağlanmaya çalışılması öte yandan asayiş ve güvenliğe yönelik geliştirilen söylem ve politikalar ele alınmıştır.

II. Mahmud dönemi merkezileşme siyaseti, Yunan İşyanı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması konuları, Osmanlı tarihi çalışmalarında geleneksel ve güncel araştırmalarda birçok kez ele alınmıştır. Bu çalışmaların bulgu ve

argümanlarından bu çalışmada yararlanılmakla beraber çalışmanın özgün boyutu Rumlar ve yeniçeriler meselesine güvenlik ve güvenlikleştirme perspektifinden odaklanmasıdır. Rumlar, yeniçeriler ve Bektaşilerin bir güvenlik tehdidi olarak görülmesi ve akabinde onlara karşı alınan güvenlik önlemlerinin güvenlikleştirme teorisi ve Foucault'nun güvenlik teknikleri kavramlarıyla açıklanabileceği bu çalışmada öne sürülmüştür. Yunan İsyanı ve Vaka-i Hayriyye sonrası Rumlar, yeniçeriler ve Bektaşilerin devlet tarafından bir güvenlik sorunu olarak görülmesi; güvenliğin siyasi tercihler doğrultusunda inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu açıdan güvenlikleştirme teorisinin güvenliği devlet başta olmak üzere aktörlerin belirlediği öznel ve siyasetten ayrı düşünülemez bir kavram olarak ele aldığı yaklaşımı aydınlatıcıdır.⁷⁴⁴

Güvenliğin ortaya çıkmış olduğu şartlar bağlamında öznel, siyasi ve sosyal olarak kurgulanmış bir kavram olarak ele alınması, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu güvenlik uygulamalarının mutlakiyetçi ve merkezi bir devlet inşa etme siyasetinin bir parçası olarak incelenmesini mümkün kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma II. Mahmud'un merkezileşme siyasetini güvenlik meselesi üzerinden ele almanın teorik açıdan ve tarih yazımı açısından fayda ve katkılarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Diğer yandan Yunan İsyanı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sürecinde İstanbul'da yaşanan olayların bir asayiş sorununa yol açtığı düşüncesiyle de güvenlik önlemlerine başvurulduğu bu kitapta anlatılmıştır. Olaylar sırasında alınan güvenlik önlemlerinin analizinde Foucault'nun güvenlik teknikleri kavramından yararlanılmıştır. Müslümanların silahlandırılması, mürûr ve kefalet uygulamaları ve tazir cezalarının Foucault'nun açıkladığı biçimde geleceğe işaret eden ve gelecekte olacakları tahmin edip önlemeyi mümkün kılacak güvenlik teknikleri olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁴⁵ Örneğin mürûr uygulamasıyla tezkeresiz geçişler engellenerek potansiyel suçlu kişilerin İstanbul'da çıkarabileceği isyan ve işgal benzeri güvenliği tehdit edecek olayların önüne geçilmeye çalışılmış; tazir cezalarıyla şeriata aykırı hareketlerde bulunan ve yeniçerilik propagandası yaptığı düşünülen Bektaşî ve yeniçerilerin çıkaracağı fesadın önlenmesi amaçlanmıştır. Güvenlikleştirici aktörler olarak Osmanlı yöneticileri, bu uygulamalarla suçlu olmayan ancak gelecekte suçlu olma potansiyeli olan Rumlar, yeniçeriler, Bektaşîler ve yeniçerilerle bağlantılı olduğu düşünülen esnaf ve hizmet sektöründen kayıkçı, hamal gibi meslek gruplarına müdahale etmiştir. Potansiyel suçlu olarak görülen özellikle bekar ve serseri kişilerden İstanbul'u arındırmak ve

744 Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 30-31.

745 Schuilenburg, *The Securitization of Society*, 68.

şehrin güvenliğini sağlamak dönemin temel amaçlarından olmuştur. Bununla beraber İstanbul'dan güvensiz ve tehdit oluşturduğu düşünülen kişilerin mürûr uygulaması veya sürgün ve benzeri tazir cezalarıyla gönderilmesi şeklindeki uygulamalarının çok uzun sürmediği de anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, kayıkçı, hamal, manav gibi hizmet sektöründen çok sayıda kişinin “ahvali meçhul”, bekar, güvensiz olmak gibi gerekçelerle gönderilmesi sonucu şehirde bu sektörlerden kişilerin sayısının azalmasının şehir halkı için sıkıntıya yol açmış olmasıdır.

Dördüncü bölümde ele alınan 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı, Vaka-i Hayriyye sonrası İstanbul'da kalan yeniçerilere yönelik takibat ve soruşturmaların devam ettiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde başlayan 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı İstanbul özelinde yeni bir güvenlik krizi ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti bir taraftan yeniçeri tehdidiyle mücadele ederken diğer taraftan Rusların İstanbul'a kadar ulaşması endişesi taşımıştır. Bu nedenle devlet yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun yetersiz olduğu bu zamanda düşmanla mücadele etmek için Müslüman ahali arasından ve yerel yöneticilerin askerlerinden savaş cephelerine asker toplamaya çalışmıştır. Bu bağlamda savaş seferberlik çağrılarına karşı kayıtsız kalan halktan özellikle esnaftan kişilere karşı devlet tepki göstermiş ve sert müdahalelerde bulunabilmiştir.

Sultan II. Mahmud ve yöneticilerinin 1821-1829 yılları arasındaki olaylar dahilinde uygulamış olduğu güvenlik önlemlerinin bu dönemde ortaya çıkan sorunların devlet nezdinde gerçek bir güvenlik tehdidi olarak algılanması sonucu alındığını söylemek mümkündür. Ancak devletin tehdit olarak algıladığı olayların Müslüman tebaa arasında aynı şekilde bir tehdit olarak görülmediği belirtilebilir. Yunan İsyanı sırasında Osmanlı yönetiminin İstanbul'da silahlanma çağrısına Müslüman halkın bir kısmının riayet etmediği, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında da benzer şekilde seferberlik çağrılarına karşı halkın kayıtsız kaldığı devlet yöneticilerinin bu emirlere riayet edilmesi hususunda yapmış oldukları ikaz ve uyarılardan anlaşılmaktadır. Güvenikleştirme teorisinin bir tanımına göre başarılı bir güvenikleştirmenin gerçekleşmesi için güvenliği tehdit edilen kitlenin (Müslüman tebaanın), güvenikleştirici aktörün (Sultan ve devlet ricalinin) tehdit tanımlamasını kabul ederek alınacak olağanüstü önlemler konusunda ikna olması gerekmektedir.⁷⁴⁶ Bu anlamda Osmanlı yönetiminin bu dönemde uygulamış olduğu güvenikleştirme politikalarının tam bir başarıya ulaşmadığını söylemek mümkündür.

746 Miş, “Güvenikleştirme Teorisi,” 355-356; Buzan, Waever ve Wilde, *Security: A New Framework*, 25.

Bu dönemdeki güvenlik politikalarının kısa süreli olması veya isyan ve savaş ortamının yaratmış olduğu olağanüstü durumların sona ermesiyle zaten güvenlik uygulamalarının işlevini yitirmiş olması da bu önlemlerin uzun vadeli olmadığını göstermektedir. Güvenlik uygulamaları konusunda Müslüman halka yönelik ikaz ve uyarılar yanı sıra dini söylemlere başvurulması da devlet ricali ve sultanın halkı ikna etme çabası olarak yorumlanabilir.

Sonuç itibarıyla bu kitapta II. Mahmud döneminin yaklaşık ilk yirmi yılında isyan, savaş ve benzeri olaylar sonucu ortaya çıkan asayiş ve güvenlik sorunlarının hem devlet nezdinde gerçek anlamda bir güvenlik tehdidi oluşturduğu hem de bu dönemdeki güvenlik politikalarının II. Mahmud'un mutlakiyetçi ve merkezi bir devlet inşa etme amacına hizmet ettiği vurgulanmıştır.

Bununla alakalı olarak bu çalışmada erişilen bir bulgu, Sultan II. Mahmud'un Yunan İsyanı ve Osmanlı-Rus Savaşı boyunca Müslüman halkı düşmana karşı seferber etmek için gaza ve cihat çağrısı ve din birliği vurgusu yapmasıdır. Osmanlı yönetimi olağanüstü şartlarda cepheye asker gönderebilmek için dini söylem ve birlik mesajlarını bir araç olarak kullanmış fakat aynı zamanda bahsi geçen söylem ve ifadeler II. Mahmud döneminde Müslüman halkın İslam kimliği etrafında birleştirilmesinin amaçlandığı yeni bir siyasi yaklaşımın tezahürü olmuştur. Bu açıdan, Sultan II. Mahmud'un İslamcılık başta olmak üzere Müslümanlık üzerinden siyaset yapmasıyla tarih yazıcılığında ağırlıklı olarak incelenen Sultan II. Abdülhamid döneminin ön ayak seslerini taşıdığı vurgulanabilir. Sultan II. Mahmud ve Sultan II. Abdülhamid'in benzer Müslüman birliği siyaseti uyguladığı ve bu konunun daha kapsamlı olarak incelenmesi gerektiği belirtilebilir.

Müslüman halk ve askerlerin ortak bir değer olarak İslam kimliği etrafında birleştirilmesine yönelik siyasi proje Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kuruluş nizamnamesinde açık bir şekilde görülebilir. Nizamnamede Asâkir-i Mansûre ordusunun din ve devletine bağlı, şeri hükümlere riayet eden Müslüman neferlerden oluşması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için Asâkir-i Mansûre askerlerine modern askeri teknik ve talimlerin yanında güçlü ve merkezi bir devletle uyumlu olduğu düşünülen İslami değer ve inanç esaslarının öğretilmesi amaçlanmış ve bu yolla din kurumuna ordu ve toplumu birleştirici bir rol atfedilmiştir. Böylece yeni kurulan ordunun ortak değerler etrafında birleşen ve bu yolla merkezi devlete uyumlu, savaşmaya istekli ve itaatkâr bireylerden oluşturulmasının amaçlandığı öne sürülebilir.

Bu kitapta İstanbul özelinde ele alınan Yunan İsyanı (1821) isyanının çıkış yeri olarak Eflak-Bogdan, Mora ve daha sonra diğer Ege adaları ve

Batı Anadolu'yu etkilemiş; özellikle isyanın çıktığı yerlerde gayrimüslim ve Müslüman tebaadan çok sayıda kişinin ölümüne yol açmıştır. Bu kitapta Yunan İsyanı; Fenerli Rumlar, yeniçeriler, Hâlet Efendi gibi devletle ilişkili aktörlerin isyandaki rolleri ve etkileri açısından incelendiği için de isyan devletin merkezi olarak İstanbul üzerinden ele alınmıştır. Bununla beraber çok geniş bir coğrafyada etkili olan isyanın etkili olduğu bölgelerde o bölgelerin kendi iç dinamikleri-siyasi, toplumsal, dini ve ekonomik yapıları- açısından farklı etkiler oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda Yunan İsyanı'nın siyasi, askeri ve sosyal tarih açısından etkili olduğu bölgelerde farklı açılardan çalışılabilecek zengin bir malzeme sunduğu ön görülmektedir. Osmanlı tarihi çalışmalarında bu konunun hala yeterince çalışılmadığı konuya dair yapılan araştırmalarla da gösterilmiştir.

Bu çalışma aynı zamanda tarih araştırmalarında disiplinler arası kuram ve yaklaşımların kullanılmasının bir örneği olmuştur. Bu minvalde araştırma malzemesini disiplinler arası ve aynı zamanda kuramsal bir yaklaşımla incelemenin araştırılan konuyu farklı açılardan ve eleştirel bir biçimde görebilmeye katkı sağladığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada kullanılan güvenlikleştirme teorisinin tarih araştırmalarında kullanılmaya elverişli bir teori olduğu, söz konusu teorisinin güvenlik yaklaşımını sosyal inşacılık ve öznellik perspektifinden ele alması noktasında anlaşılır olmuştur. Bununla beraber bu çalışmada güvenlikleştirme teorisi ve güvenliğe dair diğer yaklaşımlardan incelenen tarihsel malzemeye uygulanabilirliği kadar yararlanılmış; teorik kavramlar tarihsel verilerin analizinde bir “araç” olarak kullanılmıştır. Bu çalışma örneğinde olduğu gibi tarihi konuları güncel yaklaşımlar ve teorilerle ele almanın geçmişte yaşanan olayları sadece geçmişin değil aynı zamanda bugünün siyasi ve toplumsal olaylarını da aydınlatmak noktasında yardımcı olduğu söylenebilir.

Son olarak bu kitabın özellikle on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmalarında artış gösteren asayiş, kamusal düzen, güvenlik, suç ve ceza çalışmalarına II. Mahmud dönemi bağlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı

Arşivi (BOA)

A. DVN. KLB (Bab-1 Asafi Divan Klemi Kalebend Defterleri): 929-A; 929.

A. DVNS. KLB.d (Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Kalebend Defterleri): 37.

A. DVN.d (Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun (Beylikçi) Klemi Defterleri): 863;
864; 865; 867; 868.

A. DVNS TZEİ.d (Bab-1 Asafi Tevziat, Zehair, Esnaf ve İhtisab Defterleri): 29.

BEO AYN. d (Bab-1 Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri): 573; 612; 613; 614.

AE. SMHD.II (Ali Emiri Mahmud II)

C. ADL (Cevdet Adliye)

C. AS (Cevdet Askeriye)

C. DH (Cevdet Dahiliye)

C. HR (Cevdet Hariciye)

C. ZB (Cevdet Zabtiye)

HAT (Hatt-ı Hümayun)

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Şeriye Sicilleri internet erişim:

<https://www.kadisicilleri.org/ist154.pdf>.

Basılı Kaynaklar

Abou El Haj, Rıfaat Ali. *Modern Devletin Doğuşu, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*. Çevirenler Oktay Özel ve Canay Şahin. İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.

Abdülhak Molla. *Târih-i Livâ, Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*. Hazırlayan Mehmet Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- Adanır, Fikret. "Semi-autonomous Provincial Forces in the Balkans and Anatolia." *The Cambridge History of Turkey*. c. 3. *The Later Ottoman Empire, 1603–1839*. Editör Suraiya N. Faroqhi, 157-185. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Ahmed Cevdet. *Tarihi Cevdet*, c. 9-12. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1309 [1891].
- Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'aniüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. Hazırlayan Ahmet Hezarfen. c. 1. İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'aniüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. Hazırlayanlar Yücel Demirel-Tamer Erdoğan. c. 2-3. İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyânları*. 5. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri I*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Aksan, Virginia H. "Locating the Ottomans Among Early Modern Empires." *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, 81-110. İstanbul: The Isis Press, 2004.
- _____. "The Spell of the Baron de Tott." *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, 111-138. İstanbul: The Isis Press, 2004.
- _____. "Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768–1774 Russo-Ottoman War." *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, 223-238. İstanbul: The Isis Press, 2004.
- _____. *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*. London: Pearson Education Limited, 2007.
- Aksu, Noémi Levy. *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş, 1879-1909*. Çeviren Serra Akyüz. İstanbul: İletişim, 2017.
- Aktepe, M. Münir. "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.13 (1958):1-30.
- Akyıldız, Ali. "Senedi İttifak'ın İlk Tam Metni." *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (1998):215-222.
- Algar, Hamid. "Halid el- Bağdadi," *DİA*, c.15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- _____. "Political Aspects of Naqshbandi History." *Naqshbandis: Historical Developments and Present Situation of a Muslim Mystical Order*. Editörler Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, ve Thierry Zarcone. İstanbul: Isis Press, 1990.
- Altınay, Ahmet Refik. *Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1689-1785)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.

- Arıkan, Zeki. "1821 Yunan İsyanı'nın Başlangıcı." *Askeri Tarih Bülteni*, s. 22 (1987): 97-132.
- Aydın, H. Veli. "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 2 (2018): 303-334.
- Aydın, Mahir. "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri." *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 81-106. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- Barkey, Karen. *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1994.
- Başaran, Betül. *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at The End of The Eighteenth Century: Between Crisis and Order*. Leiden, Boston: Brill, 2014.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zir." *DİA*, c. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Bayrak, Meral. "1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı." Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, 1999.
- Bayram, Ümmü Gülsüm Filiz. "Enverî Tarihi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Baysal, Başar ve Çağla Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi," *Güvenlik Stratejileri*, S. 22 (2015), 61-96.
- Beşikçi, Mehmet. "Topyekûn Savaş Çağında Askeri İşgücünü Seferber Etmek: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Hizmeti." *Askerlik "İşi": Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi, 1500-2000*, Derleyenler Erik Jan Zürcher, Çeviren Dilek Şendil, 523-557. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Beydilli, Kemal. "Yeniçeri." *DİA*, c. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- _____. "Alemdar Mustafa Paşa." *DİA*, c.2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- _____. "II. Mahmud." *DİA*, c.27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- _____. "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri." *İlmi Araştırmalar*, S. 8 (1999): 25-64.
- _____. "Nizâm-ı Cedîd." *DİA*, c.33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- _____. "Tepedelenli Ali Paşa." *DİA*, c.40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- _____. "Tirsinikoğlu İsmail Ağa." *DİA*, c.41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- _____. *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*. 3. bs. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- Boyacı, Niyazi Kayahan. "1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı Doğu Cephesi'nde İnsan Kaynakları Seferberliği." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

- Brewer, Josiah. *A Residence at Constantinople in the year 1827, with notes to the present time*. New Haven: Durrie and Peck, 1830.
- Burke, Peter. *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-1989*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Buzan, Barry, Ole Waever ve Jaap de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Câbî Ömer Efendi. *Câbî Tarihî: Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni*. c. 1-2. Hazırlayan Mehmet Ali Beyhan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Cezar, Yavuz. *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.
- Colton, Walter. *Visit to Constantinople and Athens*. New York: Leavitt, Lord & Co., 1836.
- Crailsheim, Eberhard ve María Dolores Elizalde. *The Representation of External Threats: From The Middle Ages to the Modern World*. Leiden & Boston: Brill, 2019.
- Crailsheim, Eberhard. "Representations of External Threats: Approaches and Concepts for Historical Research." *The Representation of External Threats*, Editörler Eberhard Crailsheim ve María Dolores Elizalde, 17-55. Leiden, Boston: Brill, 2019.
- Çadırcı, Musa. "Tanzimat Dönemi'nde Çıkarılan Men`-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri." *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, 2. bs. Derleyen Tülay Ercoşkun, 153-172. İstanbul: İmge Kitabevi, 2017.
- Çalışkan, Muharrem Saffet. "Enverî Sadullah Efendi Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlili (1182-1188- 1768-1774)." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Çelik, Yüksel. "II. Mahmud Devrinde İdari ve Askeri Bir Üs: Rami Kışlası." *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 52 (2018): 227-266.
- _____. "Nizam, İntizam ve Tanzimat Mihverinde Bir Padişah Portresi: Mahmûd-ı Sâni," *II. Mahmud, Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, Editör Coşkun Yılmaz, 21-53. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.
- _____. "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)." *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Editör Seyfi Kenan, 565-590. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- _____. *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa: II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Çınar, Ali Osman. "Es-Seyyid Mehmed Emin Behic'in Sevanihü'l-levayih ve Değerlendirmesi." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

- Demirtaş, Mehmet. "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü önlemek için Alınan Tedbirler: Men'-i Mürur Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler." *Belleten*, S. 268 (2009): 739-754.
- Deringil, Selim. *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. Çeviren Gül Çağalı Güven. 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 34.bs. Ankara: Aydın Kitabevi, 2020.
- Doğan, Lütfi. "Keçecizâde İzzet Molla'nın Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Risâle Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Erbaş, Ali. "II. Mahmud döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı." Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2022.
- Erdem, Hakan. "Do not think of the Greeks as agricultural labourers,' Ottoman responses to the Greek War of Independence." *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*, Derleyenler Faruk Birtek ve Thalia Dragon, 67-84. New York: Routledge, 2005.
- . "Perfidious Albanians' and 'Zealous Governors': Ottomans, Albanians, and Turks in the Greek War of Independence." *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Derleyenler Antonis Anastasopoulos ve Elias Kolovos, 213-240. Rethymno, Greece: University of Crete, 2007.
- . "The Greek Revolt and the End of the Old Ottoman Order." *The Greek Revolution of 1821: A European Event*, Derleyen Petros Pizaniyas, 257-264. İstanbul: The Isis Press, 2011.
- . *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*. Çeviren Bahar Tırnakçı. 2. bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye I*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Ertuğ, H. Nejdî. "Osmanlı Kefâlet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefâlet Defterine Göre Boğaziçi." Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 1997.
- Mehmed Es'ad Efendi. *Vak'anüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, Hazırlayan Ziya Yılmaz. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000.
- Es'ad Efendi. *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*. Hazırlayan Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Fahmy, Khaled. *All the Pasha's Men*. Cambridge: Cambridge University Press. 1997.
- Fahmy, Khaled. "The Police and the People in Nineteenth-Century Egypt." *Die Welt Des Islams*, S.39 (1999): 340-377.

- Faroghi, Suraiya. "In Search of Ottoman History," *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History*, Derleyenler Halil Berktaş ve Suraiya Faroghi, 212-241. Londra: Frank Cass, 1992.
- _____. *Anadolu'da Bektaşilik, XV. Yüzyıl Sonlarından 1826 Yılına Kadar*. Çeviren Işıl Karacelmas Erdem. İstanbul: Alfa, 2013.
- Fayda, Mustafa. "Zimmî." *DİA*. c.44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Fazlıoğlu, İhsan. "İbnu'l-Annâbî ve *Es-Sa'yu'l-Mahmûd fî Nizâmi'l-Cunûd* Adlı Eseri", *Divan*, İstanbul (1996/1):165-174.
- Ferik Ahmed Muhtar Paşa. *Türkiye Devleti'nin En Mühim ve Meşhur Esfârından Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muâhedesî, "Vakitsiz Seferin İbret ve İntibâh Dersleri"*, c.1-2. Hazırlayanlar Ahmet Çaparlar, Eda Çaparlar ve Yahya Avcı. İstanbul: Kitabevi, 2019.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: Basic Books, 2005.
- Fleming, Katherine Elizabeth. *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*. Princeton: New Jersey: Princeton University Press, 2014.
- Foucault, Michel. "Governmentality," *Studies in Governmentality with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, Editörler Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, 87-104. Chicago: The University of Chicago Press, 1991.
- _____. *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977-78*. Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Frankland, Charles Colville. *Travels to and from Constantinople, in 1827 and 1828*. c. 1. London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830.
- Gambetti, Zeynep. "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı," *Mesele*, S. 20 (2008):43-46.
- Göral, Özgür Sevgi. "19. Yüzyıl İstanbul'unda Suç, Toplumsal Kontrol ve Hapishaneler Üzerine Çalışmak." *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza (18. ve 20. Yüzyıllar)*, Derleyenler Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, 17-32. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Graaf, Beatrice de ve Cornel Zwierlein. "Historicizing Security- Entering the Conspiracy Dispositive." *Historical Social Research*, S. 38 (2013): 46-64.
- Gürgen, Süheyla Yenidünya. *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Hacıismailoğlu, Abdurrahman Muhammed. "Osmanlı Devleti'nde Savaş (Cihad) Fetvaları (1768-1914)." Yüksek Lisans Tezi. Milli Savunma Üniversitesi, 2022.

- Hafız Hızır İlyas Ağa. *Letâif-i Vekâyi-i Enderûniyye, Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat*. Hazırlayan Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi, 2016.
- Heinzelmann, Tobias. *Cihaddan Vatan Savunmasına, Osmanlı İmparatorluğunda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*. Çeviren Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- Heyd, Uriel. "The Ottoman 'Ulema' and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II," *Studies in Islamic History and Civilization*, Editör Uriel Heyd, 63-96. Jerusalem: Magnes Press, 1961.
- Iggers, George G. *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. Çeviren Gül Çağalı Güvenç. 3. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Ilıcak, H. Şükrü. "A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)." Doktora Tezi. Harvard Üniversitesi, 2011.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, c. 5. Çeviren Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kafadar, Cemal. "Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict." Yüksek Lisans Tezi, McGill University, 1981.
- . "On the Purity and Corruption of Janissaries," *Turkish Studies Association Bulletin*, S. 15 (1991): 273-280.
- . "Yeniçeriler." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- . "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?" *International Journal of Turkish Studies*, S.13 (2007): 113-134.
- Karal, Enver Ziya. "Ragıp Efendi'nin Islahat Layihası." *Tarih Vesikaları*, S. 5 (1942): 356-368.
- . *Osmanlı Tarihi, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. c. 5, 8. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Karateke, Hakan T. "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis." *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, Editörler Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski, 167-193. Leiden: Brill, 2005.
- Karpat, Kemal H. *Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*. New York: Oxford University Press, 2001.
- . *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. Çeviren Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Keçecizade İzzet Molla. *Lâyiha Süretinde Bir Müezzekere*. Hazırlayanlar Ahmet Cihan ve Mustafa Çiçekler. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021.
- Kırlı, Cengiz. "The Struggle over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845." Doktora Tezi. Binghamton Üniversitesi, 2000.

- _____. “Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı.” *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, Editör Seyfi Kenan, 183-212. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları,” *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, 133-161. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1986.
- _____. “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 13 (1987): 481-520.
- _____. “Mürûr Tezkiresi.” *DİA*, c.32 . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Levy, Avigdor. “The Ottoman Ulema and the Military Reforms of Sultan Mahmud II.” *Asian and African Studies*, s. 7 (1971): 13-39.
- _____. “Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century,” *Middle Eastern Studies*, s. 18 (1982): 227-249.
- Levy, Noémi ve Alexandre Toumarkine. *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Mac Farlane, Charles. *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*. c.1-2. London: Saunders and Otley, 1829.
- Maden, Fahri. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Manneh, Butrus Abu. *Studies On Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century (1826-1876)*, İstanbul: The Isis Press, 2001.
- Marttin, Volkan. “Rum Fetreti-Yunan İsyanı ve Teşekkülü (Tahlil ve Transkripsiyon).” Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2004.
- Mcgowan, Bruce. “Ayanlar Çağı, 1699-1812” *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2. Editörler Halil İnalcık ve Donald Quataert, Çevirenler Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, 761-884. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Mehmed Dâniş Bey. *Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati*. Hazırlayan: Şamil Mutlu. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- Melikoff, Irène. *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe Türkiye’de Halk Tasavvufunun Doğuşu ve Errimi*. Çeviren Onur Bülbül. İstanbul: Monografi Yayınları, 2022.
- Michaud, M. ve Poujoulat, M. *Correspondance D’Orient 1830-1831*. c. 2. Paris: Ducollet, 1833.
- Miş, Nebi. “Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi,” *Akademik İncelemeler Dergisi*, S. 2 (2011): 345-381.

- Moltke, Helmuth Von. *1828 Seferi: Bulgaristan ve Rumeli’de Ruslar (1828–1829 Osmanlı Rus Savaşı)*. Çeviren Amil Dadaloğlu. Ankara: Dorlion Yayınları, 2023.
- Na’ima. *Târîkh*. c.1. İstanbul, 1280 [1863].
- Özbek, Nadir. “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet” 1876-1909.” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.16 (2004): 59-95.
- Özcan, Abdülkadir. “Hâlet Efendi.” *DİA*, c. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- _____. “Hüseyin Paşa, Ağa.” *DİA*, c. 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Özkaya, Yücel. “1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları,” *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*, 114-130. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1986.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: MEB Basımevi, 1971.
- Pamuk, Şevket. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para, 1326-1914.” *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1600-1914*, c.2. Editörler Halil İnalcık ve Donald Quataert, Çeviren Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, 1053-1088. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Philliou, Christine M. “Worlds, Old and New: Phanariot Networks and the Remaking of Ottoman Governance in the first half of the Nineteenth Century.” Doktora Tezi. Princeton Üniversitesi, 2004.
- Porter, David. *Constantinople and Its Environs in a Series of Letters*. c. 1, New York: Harper and Brothers, 1835.
- Porter, Sir James. *Turkey; Its History and Progress: From the Journals and Correspondence of Sir James Porter*. c. 1. London: Hurst and Blackett Publishers, 1854.
- Redhouse, James W. *Türkçe-İngilizce Sözlük*. 16.bs. İstanbul: Sev Yayıncılık, 1997.
- _____. *A Turkish and English Lexicon*. 2. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.
- Reed, Howard A. “The Destruction of the Janissaries by Mahmud II in June, 1826.” Doktora Tezi. Princeton Üniversitesi, 1951.
- Reinkowski, Maurus. “The State’s Security and the Subjects’ Prosperity: Notions of Order in Ottoman Bureaucratic Correspondence (19th Century).” *Legitimizing the Order, The Ottoman Rhetoric of State Power*, Editörler Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski, 195-212. Leiden: Brill, 2005.
- Robin, Corey. *Fear, The History of a Political Idea*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Samastı, Fatmanur. “History of Identification in the Ottoman Lands: From the Security of the Person to the Security of the State: Implementation

- of Mürur Tezkeresi in the Nineteenth Century.” Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, 2010.
- Sarıkaya, Ahmet. “Ömer Fa’ik Efendi, ‘Nizamü’l-Atik.” Yayınlanmamış Bitirme Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1979.
- Schirmer, Werner. *Bedrohungskommunikation: Eine gesellschaftstheoretische Studie zu Sicherheit und Unsicherheit*. Wiesbaden, 2008.
- Schuilenburg, Marc. *The Securitization of Society: Crime, Risk, and Social Order*. Çeviren George Hall. New York and London: New York University Press, 2015.
- Sezer, Hamiyet. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18–19. yy).” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 33 (2003): 105-124.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çeviren Mehmet Harmancı. 3. bs. İstanbul: E Yayınları, 2010.
- Skene, James Henry. *The Three Eras of Ottoman History; A Political Essay on the Late Reforms of Turkey*. London: Chapman and Hall, 1851.
- Slade, Adolphus. *Records of Travels in Turkey, Greece, &c: And of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831*. London: Saunders and Otley, 1833.
- _____. *Turkey, Greece and Malta*. c.1. London: Saunders and Otley, 1837.
- Steiner, Stephan. “The Enemy Within: ‘Gypsies’ as EX/INternal Threat in the Habsburg Monarchy and in the Holy Roman Empire, 15th-18th Century.” *The Representation of External Threats: From The Middle Ages to the Modern World*, Editörler Crailsheim, Eberhard, ve María Dolores Elizalde, 131-154. Leiden & Boston: Brill, 2019.
- Sunar, Mehmet Mert. “Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826.” Doktora Tezi. Binghamton Üniversitesi, 2006.
- _____. “1806-1812 Osmanlı Rus Harbi’ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması,” *History Studies, International Journal of History*, S.3 (2018), 10: 239-256.
- _____. “Chasing Janissary Ghosts: Sultan Mahmud II’s Paranoia about a Janissary Uprising after the Abolition of the Janissary Corps.” *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. VIII/1(2022): 145-168.
- _____. “İstanbul’da Yeniçeri Ortalarının Karıştığı Sokak Çatışmaları (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başları).” *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın “Asi” Kulları, 1700-1826*, Editörler Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos, ve M. Mert Sunar, 261-285. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022.
- Şakul, Kahraman. “Nizâm-ı Cedîd Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme.” *Divan İlmi Araştırmaları*, S.19 (2005/2): 117-150.
- Şânîzâde Mehmet Ataullah Efendi. *Şânîzâde Târîhi*. c.1-2. Hazırlayan Ziya Yılmaz. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

- Şirvânîlî Fatih Efendi. *Gülzar-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanışımın Kalemiyle Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı)*. Haz. Mehmet Ali Beyhan. İstanbul Kitabevi, 2001.
- Tilly, Charles. *Coercion, Capital and European States AD 990-1990*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Tuğluca, Murat. "Kutsal İttifaka Karşı Kutsal Çağrı: Osmanlı'da Cihat ve Nefir-i âmm İlanı (1686)." *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1 (2016): 299-318.
- . "Osmanlı'da Nefir-i âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması." *Belleten*, S. 289 (2016): 773-796.
- Turhan, Fatma Sel. "The Abolition of the Janissary Army and Its Reflections." Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, 2001.
- . *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising: Janissaries, Modernization and Rebellion in the Nineteenth Century*. London, New York: I.B. Tauris, 2014.
- Turna, Nalan. "The Everyday Life of Istanbul and its Artisans, 1808-1839." Doktora Tezi. Binghamton Üniversitesi, 2006.
- . "Pandemonium and Order: Suretyship, Surveillance, and Taxation in Early Nineteenth-Century İstanbul." *New Perspectives on Turkey*, S. 39 (2008): 167-189.
- . *19. Yı'dan 20. Yı'a Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Ubeydullah Kuşmani. *Nizâm-ı Cedîde Dair Bir Risale: Zebire-i Kuşmani fî Ta'rif-i Nizam-ı İlhamî*. Hazırlayan Ömer İşbilir. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Ustun, Kadir. "The New Order and Its Enemies: Opposition to Military Reform in the Ottoman Empire, 1789-1807." Doktora Tezi. Columbia Üniversitesi, 2013.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. c. 2, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Waever, Ole. "Securitization and Desecuritization." *On Security*. Editör Ronnie D. Lipschutz, New York: Columbia University Press, 1995.
- Walsh, Robert. *A Residence at Constantinople; During a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*. c.1. London: Richard Bentley, 1838.
- . *A Residence at Constantinople; During a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*. c.2. London: Frederick Westley and A. H. Davis, 1838.
- Yaman, Ahmet. "Zimmî." *DİA*, c. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Yararış, Ahmet ve Mehmet Güneş. *Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827): Tahlil, Transkripsiyon ve Metin*. Ankara: Asil Yayın, 2007.

- Yaşar, Filiz. *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- Yaycıoğlu, Ali. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. California: Stanford University Press, 2016.
- Yıldız, Aysel. "A City under Fire: Urban Violence in Istanbul during the Alemdar Incident (1808)." *Urban Governance under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict*, Editörler Ulrike Freitag ve Nora Lafi, 83-122. London and New York: Routledge, 2014.
- . "İstanbul'un Asi Kulları: Yeniçeriler, Sipahlar ve Cebeciler." *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın "Asi" Kulları, 1700-1826*, Editörler Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos ve M. Mert Sunar, 201-259. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi, 2009.
- . *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Yılmaz, Gülay. "The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul." Doktora Tezi. McGill Üniversitesi, 2011.
- Yılmaz, İlkay. *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde: II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Yi, Eunjeong. *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Leiden & Boston: Brill, 2004.
- Zarinebaf, Fariba. *Crime and Punishment in Istanbul, 1700-1800*. California: University of California Press, 2010.

**İsyân ve Savaş Günlerinde İstanbul:
II. Mahmud Döneminde Asayiş ve Güvenlik
(1808-1829)**

Zeynep Polat Satoglu

